

Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik

Diyaret Şleri BaŐkanlıŐı Yayınları/650
Ömi Eserler/108

A

DİYANET ŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

TaŐih:

M. Ali Soy
Altan ap

Grafik TaŐarım:

Recep Kaya
Hüseyin Dil

Baskı:

Öksan Matbaası Ltd. Őti.
Tel: 0312 394 39 55

2006-06-Y-0003-650
ISBN 975-19-3918-6

© Diyanet Şleri BaŐkanlıŐı

Dini Yayınlar Dairesi BaŐkanlıŐı

Derleme ve Yayın Şubesi MÜdürlüğü

Tel: (0312) 295 72 75 - 295 72 94

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik

Derleyen: Hayrullah Köken

ANKARA – 2006

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	7
Dinî Hizmetlerin Dünü ve Bugünü / Fikret Karaman	9
Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmalarında Din ve Din Hizmetlerine İlişkin Sözleri / Mehmet Bulut	17
Din Görevlileri Üzerine Bazı Tespitler / Mehmet Bulut	23
Din Görevlileri ve Hizmette Verimlilik / Fikret Karaman ..	43
Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar / Hayati Hökekleli	51
Verimli Bir Din Hizmeti Nasıl Olmalı? / Rahmi Yılmaz ...	69
Toplumun Manevî Rehberleri / Yüksel Salman	75
Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz. Peygamber'in Örnekliliği / H. İbrahim Acar	79
Din Hizmeti Aşkı Gerektirir / Mustafa Yıldırım	103
Din Hizmeti, Din Görevlisi ve Özellikleri / Hasan Şakir Sancaktar	111
Din Görevlisinin Misyon ve Vizyonu / İsmail Karagöz ...	117
İletişim Açısında Din Görevlileri / Sabri Akpolat	127
Modernleşen Toplumda Camilerle Din Görevlilerinin Değişen Rollerini / Ahmet Çekin	147
Din Görevlilerinin Kültürel Standardının Yükseltilmesi / Ramazan Albntaş	153

Kur'an Ekseninde Din Görevlisinin Dikkate Alınması	
Gereken Hususlar / Mustafa Ünver.....	161
Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlileri Cemaat	
<letişiminin Önemi / Hayati Tetik.....	191
Günümüz <letişim Teknikleri ve Dinî <letişim	
/ Hayati Hökekleli.....	205
Yurt Dışı Cami ve Cami Dışı Din Hizmetleri	
/ Ömer Yılmaz.....	233
Mesleki ve Sosyal Boyutlarıyla Yurt Dışı Din	
Görevliliği / Ahmet Çekin.....	265
Din Görevlileri ve Din Hizmetleri Üzerine Bir Soruşturma	
/ Mehmet Erkal - Mahmut Kaya	301
Söyleşi:	
Diyaret İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Muhammet	
Şevki Aydın <le Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Yeni	
Açılımlar, Yeni Ufuklar Üzerine / Hayrullah Köken.....	307
Söyleşi:	
Diyaret İşleri Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Fikret	
Karaman <le Din Hizmetlerinde Yeni Arayışlar	
Üzerine / Yüksel Salman	316

ÖN SÖZ

Diyaret İşleri Başkanlığı'nın değişmeyen temel görevi; dini anlama ve onun gereklerini hayatın değişik bölümlerine aksettirme konusunda sahip olduğumuz köklü miras, bütün zenginliğiyle tanıtmaya, din ile çağdaş hayat arasında bağ kurma ve bu bağ güçlendirmeyi isteyen günümüz insanlarına rehberlik etmektir.

Başkanlığımız, toplumu din konusunda aydınlatmak için, sahih kaynaklara dayalı doğru bilgiyi üretmenin yanında, tarihsel süreçte oluşan bilgi birikimini sorgulama, ayıklama, onu dünya gerçekleriyle uyumlu ve ihtiyaçlar giderici nitelikte çağdaş bir formda sunma gayreti içerisindeyiz.

Dünyamızda meydana gelen sosyal ve kültürel değişimler, hayatın nihaî anlamına dair arayış ve yönelişler, fertlerin manevî dünyalarında oluşan boşluklar ve tatminsizlikler sebebiyle kutsala olan ilgi ve isteklerin artmasına paralel olarak, Diyaret İşleri Başkanlığı'nın temsil ettiği değerler ve üstlendiği hizmetler de günümüzde daha ayrı bir önem taşımaya başlamıştır. Bilindiği gibi Başkanlık, toplumumuza din hizmeti sunarken dinî bilginin aslı kaynaklarından bilimsel yöntemlerle doğru olarak elde edilmesini son derece önemsemektedir.

Bu itibarla Başkanlığımız gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği hizmetleriyle toplumumuza ve bütün insanlara bakan tarihi bir görevle karşılaşıyor olup din hizmetleri-

nin verimliliğini ve kalitesini artırmaya yönelik bilgi, proje ve yeniliklere ağırlık vermiştir.

Toplumun din konusunda aydınlatmak için doğru bilgi üretme bağlamında söz konusu bilgiyi sorgulamak, dünya gerçekleriyle uyumlu ve ihtiyaçları giderici çağdaş bir formda sunmak da gerekmektedir.

Bu anlamda din hizmetinde bulunanların iyi bir din hizmeti gerçekleştirebilmesi; bilgi kaynaklarına açık, dinimizi aslı kaynaklarından doğru anlayan ve anlatan, sosyal değişimleri fark edip, çağın imkânlarını iyi kullanabilen ve buna göre konumunu belirleyebilen, insanlara yararlı olacak her türlü yeniliği ve sürekli gelişmeyi gözetken, hayatı anlamlandırabilen, sorunlara çözüm üretebilen, bilgisini çağın imkânlarıyla geliştirebilen, davranışlarıyla örnek olan, sosyal yaşamda üretken bireyler olarak, etkin bir din hizmeti sunup toplumsal barış, huzur ve istikrara, millî birlik ve bütünlüğe önemli katkıda bulunabilen vb. gibi vasıflara sahip olmasına bağlıdır.

Başkanlığımız sürekli yayınlarında değişik zamanlarda din hizmetleriyle ilgili neşredilen yazılar, teorik anlamda yol gösterici niteliklerini korumaktadır. Dergi sayfaları arasında kaybolup gitmelerine gönlümüz razı olmadık. Bu amaçla bunları derledik ve tasnif ettik. Hem görevlilerimiz hem de bu alanda araştırma yapacaklar için bir başvuru kitabı olacaktı inşallah ümit etmekteyiz.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

DİNİ HİZMETLERİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ*

Fikret KARAMAN**

Diyaret İşleri Başkanlığı, Osmanlı Devleti'nin idarî yapısında altı yüz yllık bir geleneği olan Őeyhülislâmlik makamının Türkiye Cumhuriyeti'ndeki uzanışın temsil eden anayasal kurumdur. İlk defa 03 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla "İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlak ile ilgili esasları yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" amacıyla Başbakanlığa baalı bir teşkilât olarak kurulmuştur.

Dinî heyecan ve ilginin artması, özellikle İslâmiyet'le ilgili tartışmaların yoğunluk kazandığı 21. yüzyılın başında ülkemizdeki "Dinî Hizmetlerin Dünü ve Bugünü" hakkında özet bir değerlendirme yapmakta yarar vardır.

Din, tarih boyunca toplumların hayatında en yüksek ideallerin kaynağı ve evrensel arayışların hareket noktası olmuştur. Çünkü o, Yüce Allah tarafından insanın yaratılışına yerleştirilmiş "aslı bir duygu"dur. Ruhsal dünyanın olgunlaşması, millî ve manevî değerlerimizin güçlenmesi, fert ve toplum plânlarının hedeflerine sarılıklı bir biçimde ulaşması ancak bu "aslı duygu"nun varlığı ile mümkündür. Çağımızda

* Diyanet Avrupa Aylık Dergi, Sayı: 11, Yıl: 2000, s. 26-30.

** Doç. Dr., Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı.

bilgi ve teknoloji nimetlerinden yararlanan ülkeler başta olmak üzere, dünya tarihi boyunca “din olgusu”nu gündemin-den çıkaran bir toplum yoktur. Nitekim yaklaşık bin yıl önce İslâm diniyle tanışan ecdadımız da, fert ve kurum bazında ona destek vererek büyük hizmetler başarmıştır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde din, bilim, kültür ve siyaset gibi temel unsurların sentezi sayesinde dünyanın en zengin ve gıpta edilir medeniyetine ulaşılmıştır. Fransız düşünür Grenard bu dönemi şöyle değerlendirmiştir:

“Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve onun insanlara sunduğu adalet ilkesi, beşer tarihinin en hayrete değer ve en büyük vakıalarından biridir.”

Her insanın mukadder bir ömrü olduğu gibi toplum ve devletlerin de tarih süreci içinde yükselme, duraklama, zayıflama veya tamamen sona erme gibi sıralı ömürleri vardır. İbn-i Haldun “Mukaddime” isimli eserinde devlet felsefesiyle ilgili görüşlerini açıklarken şöyle demiştir.

“Bütün devletler canlı bir organizmaya benzer. Onlar da her canlı gibi bir gün ölüme mahkûm olacaklardır. Hiç kimse tarihe karşı koyamaz. Tarih her canlıyı olduğu gibi devletleri de yok eder.”

Ancak tüzel varlıklar; ismi ve coğrafyası değişse bile insanın ortak ve temel varlıklar arasında yer alan din, dil, ahlak, kültür, hayat hakkı ve mülk edinme gibi maddi ve manevî ihtiyaçların devam ve temini için yeniden “hukukî kılıfı”, “hukukî nizam” a değer bir ifade ile belli bir toprak üzerinde yerleşmiş, manevî bir otorite ve şahsiyet halinde varlığını sürdürmek zorundadır. Hukuka dayalı olarak bu ihtiyaçlar düzenleyen manevî otoritenin değer adı devlettir. Aksi halde varlığını hukukî ilkelere dayandırmayan ve hükûmî şahsiyeti olmayan hiçbir değer korunması ve yaşatılması

mümkün değildir. Şin aslı böyle olunca milletin “sebeb-i hayat” olan din, ahlak ve kültür gibi temel unsurların hukukî otorite ile çelişkili veya tartışılabilir olmaması düşünülemez. Bilim ve aklı selim açısından olaya yaklaşılmasında bu temel unsurlarla devlet arasında bir zıtlık ve yabancılaşma yoktur; tam tersine her birinin, diğerinin varlığı için önemli bir şart (la-zım) gayr-i müfarık olduğu anlaşılmalıdır. Nitekim geriye dönüp baktığımızda beşer tarihi ve maşerî vicdan da bunu göstermektedir. Zira altı yüzyıllık Osmanlı tarihi ile Türkiye Cumhuriyeti'ndeki birikim ve tecrübeler de bu hususu teyit etmektedir.

Buna göre Osmanlı Devleti'nin hükmen sona ermesi demek, onun asırlar boyunca bağrında taşıdığı getirdiği değerlerin tamamen yok olması anlamına gelmez. Tam tersine iş-tisnaların dışında birçok kültürel ve sosyal değerler, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilgili kurumların bünyesinde kendi varlıklarını sürdürmeyi devam ettirmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu kurumlardan biridir. O halde Diyanet Teşkilatının tarihçesini kurum olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına kadar götürmek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin yapısı içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı ilk kurulduğunda, on üç yıl boyunca maaş ve kadro imkânı bakımından sırasıyla bir müessesesi olarak varlığını sürdürmüştür. 11 Kasım 1937 tarih ve 7642 sayılı kararname ile Diyanet İşleri Reisi Teşkilatın vazifeleri ve kadro miktarları bir nizamname ile yeniden belirlenmiştir. Buna göre merkez teşkilatı 29; taşra teşkilatı 451 olmak üzere toplam 480 kişiyle hizmet vermiştir. 05 Temmuz 1939 gün ve 3665 sayılı kanunla ilk defa bir reis muavini kadrosu ihdas edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı 1960 anayasası ile genel idare içinde yer almıştır. Bir müddet sonra, 22 Haziran

1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile o tarihe kadar çıkarılan on üç kanunda da aynı halde bulunan hükümler yürürlükten kaldırılarak Başkanlıkla ilgili mevzuat tek metinde toplanmıştır. Yeni birimler ve yeni görevler ilâve edilerek teşkilât geliştirilmiş ve günün şartlarına göre daha geniş bir hizmet imkânı sağlanmıştır.

Bilindiği üzere Diyanet İşleri Başkanlığı bir istihdam kurumudur. Bu ilk dönemlerde müftü, vaiz, murakıp dahil, Başkanlık merkezinde görev alan bazı yöneticiler «mam - Hatip Okulu mezunları» arasından seçiliyordu. «mam - Hatip, Kur'an Kursu Öğreticisi ve Müezzin-Kayym gibi kadrolara da «mam - Hatip Okulu I. Devre mezunu, bunlar da yeterli olmayınca imtihan ile ilkokul mezunları» alınarak Vekil «mam - Hatip olarak atanıyorlardı. Bir süre sonra «mam - Hatip okulları», «lâhiyat Fakülteleri yeterince mezun vermeye başlandı» yeni düzenlemeler yapılarak merkez ve taşra teşkilatlarındaki kadrolara atanacak elemanların öğrenim düzeyleri yeniden belirlendi. Bugün gelinen noktada bu kadroların çoğuna ancak yüksek öğrenim mezunu elemanlar atanabilmektedir.

Ülkemizde maddî refahın gelişmesiyle orantılı olarak din hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için cami, Kur'an Kursu, Eğitim Merkezi, Müftülük hizmet binası ve lojman gibi fizikî yapıların büyük çoğunluğu milletimizin yardımlarıyla yapılmıştır. Bu müstesna eserler millet ve devletin ayrı çizgide buluşmasıyla sağlayarak ülkemizin maddî ve manevî alanda kalkınmasının bir sembolü olmuştur.

Ülkemizi süsleyen mabetlerin kubbeleri, minareleri, ezanları, namazları, hutbeleri ve vaazları; yüce milletimizin birliğini, bütünlüğünü, hürriyetini ve bağımsızlığını pekiştiren

bitmez, tükenmez, maddî ve manevî kuvvetlerdir. Nitekim millî mücadele yıllarındaki bunalımlı ve karanlık atmosferden kurtuluşumuzu müjdeleyen şairimiz Mehmet Akif Ersoy da mabetlerimizdeki bu manevî kuvvetin önemine dikkatimizi çekmiştir:

“Ruhumun senden, ilahi şudur ancak emeli

Değmesin mabedimin görsüne namahrem eli.

Bu ezanlar ki şahadetleri dinin temeli,

Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.”

Bugün Diyanet İşleri Başkanlığının hizmet alanları ülke sınırlarının ötesine taşınmıştır. Bilindiği gibi 1965 yılından itibaren Avrupa ülkelerine işçi olarak gönderilen vatandaşlarımızın inanç, ibadet ve ahlâkî değerlerini korumak açısından ciddi problemlerle karşılaşmışlardır. Bu insanların imdadına gecikmeli de olsa yine Başkanlığımız elemanları yetişmiştir. Artık hem işçilerimizin bulunduğu Avrupa ülkelerinde de hem de başmızına kavuşan Türk Cumhuriyetlerinde din hizmetleri müsavirleri, din ataşesi ve binlerce din görevlisi bulunmaktadır. Böylece vatandaşlarımızın ve soydaşlarımızın problemleriyle daha yakından ilgilenme fırsatı elde edilmiştir.

Yine Başkanlığımızın sorumluluğunda her yıl 65 bin kadar vatandaşımızın güven, huzur ve sakinlik şartları içinde dinî vecibelere uygun olarak hac farızını yerine getirmek üzere, büyük bir organizasyon gerçekleştirilmektedir. Bu vesile ile yurt içi ve yurt dışında bu vatandaşlarımızı hac ibadetlerinin yanında bilgi, görgü, beşerî ilişkiler gibi kültürel ve sosyal amaçlı eğitim seminerleri verilmektedir.

Yaygın eğitim hizmetine önemli bir katkı sağlayarak her yıl binlerce hafız ile yüz binlerce çocuğa Kur'an-ı yüzünden

okuma imkân› veren Kur'an kursları ile her hafta bütün cümillerde okunan hutbe metinleri ve yapılan vaazların ehemmiyetini de burada zikretmeden geçemeyiz. Ayrıca yaz› ve görsel yayınlarla vatandaşların› yurt içi ve yurt dış›nda din konusunda aydınlat›lması, onların soru ve beklentilerine cevap verilmesi; düaün, nikâh, sünnet, mevlit, cenaze ve taziyeye gibi ortamlarda halk›nın sevinç ve üzüntülerine ortak olunması gibi hizmetler de küçümsenemez.

Objektif bir değerlendirme yapıld›ğ›nda Diyanet ş›leri Başkanlığı'nın merkez, taşra ve yurt dış› birimleriyle verdiği hizmetleri; yaz› ve makalelerin hacmine s›rd›rmak mümkün değildir. Bu alanda tarihe ş›k tutacak ciddi ve bilimsel araştırmalar yapılabilir. Eser bir kurumun kadro adedi 76 yıl içinde 480'den 90 bine, hizmet alan› ise bir ülkeden birkaç ülkeye kapsayacak şekilde genişlemişse, üzerinde durmaya değer. Bunun dış›er bir anlam da s›n›rlı imkânlarla raaemen çalışmak suretiyle güçlüklerin aş›labilmesi mesaj› bulunmalıdır. O gün bodrum, merdiven alt›, cami avlusu, tek odalı dar ve kiralı›k mekânlarda hizmet veren müftülüklerimiz, bugün geniş, çok katlı ve çağ›n şartlarına uygun donanmış mekânlarda hizmet vermektedir. Cami, Kur'an Kursu ve Eritim Merkezi gibi mekânlarda da ayr› gelişmeyi ve rahatlığı görüyoruz. Bu nedenle geçmişte zor ve s›n›rlı imkânlar içinde din hizmetini kesintiye uğratmaks›n yerine getiren, bize eser ve tecrübeleriyle büyük hatıralar bırakan herkesi minnet ve vefa borcu ile anmamız gerekir. Bunlardan vefat edenlere Allah'tan rahmet, hayatta olanlara da s›hhat ve afiyet diliyoruz.

Günümüze kadar Diyanet ş›leri Başkanlığı aracılığıyla ülkemize ve insanımıza yapılan hizmetleri devirlerine ve illilerine bir hakk›n teslimi olarak saygıyla tescil etmek gerekir. Ancak teşkilâtın çalışanları olarak stratejik plân, proje, prog-

ram, hedef ve başarı gibi birçok dikkatin endekslenmesi için cümlenin baş›nda bizlere de büyük sorumluluklar düşmektedir. Esasen insanımız bütün alanlarda düne göre bugün daha çok çalışmak zorundadır. Çünkü dünya olayları çok hızlı bir biçimde gelişmektedir. Bununla orantılı olarak insanların beklenti ve ihtiyaçları da artmaktadır.

Yaşanan örneklerden de anlaş›ldığı gibi din hizmeti, her dönemde önemini ve güncelliğini koruyan bir özelliğe sahiptir. Zira onun muhatab› insandır. İnsanın dinî sorumluluğuna ise, tebliğ, irşat, iyilik ve hay› tavsiye etmektir. Bu hassas görevi başarmak ve daha ileri götürmek için çalışanların daha duyarlı ve dikkatli olmaları gerekmektedir. Nitekim küreselleşen dünyamız her geçen gün küçülmektedir. Onu ve üzerindeki insanları istendiği şekilde ve yönde etkilemek mümkündür. Dış›er yandan basın-yayın, iletişim araçları özellikle bilgisayar sistemi toplumlar aras› tercih, rekabet, karar ve düşünce sistemlerini her an değiştirme gücüne sahiptir. Bu nedenle kaybedilecek zamanımızın olmadığını düşünmeliyiz. Yabancı dil başta olmak üzere önem sırasına göre 'slâm', semavi dinleri ve hâlen dünya üzerinde yaşayan dış›er dinleri; bunların arasındaki ortak ve ayrılan noktaları bilmek zorundayız. Değişik din ve kültürlere mensup insanlarla bir arada yaşam› ve birbirini sevmeyi öğrenmeliyiz. Unutmayalım ki Cenab-ı Hak insanların çalışma ve gayretlerini zayi etmez. İnsan hizmetinin karış›lığını mutlaka görecektir.

"Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da ileride görülecektir. Sonra ona karış›lı olarak tastamam verilecektir." (Necm, 53/40-43)

Dinler, tarih boyunca toplumların barış içinde yaşamasına da büyük rol oynamışlardır. İnsanı en önemli barış ve huzur mesajları› getiren en son ve mükemmel din ise şüphesiz

ki «slâmiyet'tir. O halde «slâm› tanımanın ve ona hizmet etmenin diğer bir anlam› da bütün insanlara ve dünya barışına katkıda bulunmak demektir. Artık ülkeler arasındaki gümrük duvarları kalkmaktadır. Fizikî ve kültürel yakınlışmanın da ötesinde iletişim araçları ve bilgisayar aıyla dünyadaki değerler iç içe girmiş bulunmaktadır.

O hâlde sadece kendimize değil çevremize ve gelecek kuşaklara da iyi bir ortam ve alt yapı hazırlamak zorundayız. Bu nedenle diğer alanlarda olduğu gibi din hizmetleri konusunda da çok ama çok çalışılması gerektiğini bir kez daha vurgulamakta yarar vardır.

ATATÜRK'ÜN TÜRKÇE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇIŞ KONUŞMALARINDA DİN VE DİN HİZMETLERİNE İLİŞKİN SÖZLER*

Mehmet Bulut**

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1920-1923 yılları arasında Büyük Millet Meclisi Başkanı, 1923-1938 yılları arasında da Cumhurbaşkanı olarak, Büyük Millet Meclisi'nin yeni yasama yıllarının başlamasıyla birer açış konuşması yapmıştır (1 Kasım 1938'de Meclis'in beşinci dönem, dördüncü yasama yılı açılırken, Atatürk'ün rahatsızlığıyla, açış nutku Başbakan Celal Bayar tarafından okunmuştur). Meclis Başkanı sıfatıyla 1922, 1923 ve 1924 yıllarında yaptığı açış konuşmalarında Atatürk, «slâm dini ve ülkemizdeki din hizmetleri –ki bu yıllarda ülkemizde din hizmetlerinin idaresi “Şer’iye ve Evkaf Vekâleti” adıyla bir bakanlık eliyle yürütülüyordu– konularına da temas etmiştir. Aşada, sözü edilen yıllarda, Atatürk'ün Meclis kürsüsünden yaptığı açış konuşmaları içinde din ve din hizmetleri ile ilgili olan ifadeleri bir araya getirilerek sunulmuştur. Bu sözleri, ikinci el kaynaklardan –ki bunların çoğunda sadeleştirme yapılmıştır– aktarmak yerine, ilk elden kaynak durumundaki Büyük Mil-

* Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 179, Kasım 2005; s. 37-38.

** Dr., D.B. APK Uzmanı.

let Meclisi'nin tutanak dergileri olan Zabıt Ceridelerini ve bunların da eski harfli ilk baskıların tamam suretiyle tespit ettik, kaynakların da gösterdik. Bunlar, herhangi bir sadeleştirme cihetine gitmeden orijinal şekliyle sunduk. Cümlelerde geçen ve bugün fazla kullanılmayan bazı kelime ve terkiplerin sözlüklere bakılmak suretiyle rahatlıkla anlaşılabilmesini düşünüyoruz. Ayrıca bu sözleri kronolojik bir sıra takip ederek sıraladığımızı belirtmek isteriz.

I. Dönem 3. Yasama Yılına Açış Konuşmasından (1 Mart 1338 /1922):

"(...) İnsanlar yalnız maddî değil, bilhassa bu kuva-yı maddiyede mündemiç kuva-yı manevîyenin tahtı tesirinde âmilirdir. Milletlerde böyledir. Kuvve-i manevîye ise bilhassa ilim ve iman ile âlî bir surette inkişaf eder (...)."

"(...) Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten ictinaben bu fikrimi birkaç kelime tavzih etmek için diyebilirim ki, alelâklat umum köylüye okumak, yazmak ve vatanın, millî-tini, dinini, dünyasını tanıyacak kadar coşrafi, tarihî, dinî ve ahlâkî malumat vermek ve a'mâl-i erbaayı öğretmek maarif programımızın en ilk hedefidir (Bravo sesleri)." (Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Yıl: 3, çtîma: 1, c. 18, s. 7)

"Efendiler! Yetişecek çocuklarımızı ve gençlerimize, görevceklere tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine ve ananâti millîyesine düşman olan bütün anasızla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir (Alkışlar). Beynelmîlel vaziyet-i cihana göre, böyle bir cidalın istilzam edildiyi anasız ruhiye ile mücehhez olmayan fertlere ve bu mahiyette fertlerden mürekkep cemiyetlere hayat ve istiklâl yoktur (Bravo sesleri)."

"Umûr-i şer'îye Vekâletimizin bir senelik mesaisini kemâli ehemmiyetle tetkik ettim. Muhassalay şayanı takdir buldum. Teşekkür ve tebrik ederim. Umûr-i şer'îyenin temşiti hakkında nokta-i nazar serdine esasen mahal yoktur. Çünkü bu husus nusûs-i Kur'aniye ile hasıdır. Yalnız varid-i hatırolan bir noktayı söylemeden geçemeyeceğim: "Efendiler! Camilerin mukaddes minberleri halkın rûhanî, ahlâkî gıdalarına en âlî, en feyyaz menbalarır. Binaenaleyh; camilerin ve mescidlerin minberlerinden halkı tenvir ve irşad edecek kymetli hutbelerin muhteviyatına halkça tılla imkânın temin, Şer'îye Vekâlet-i Celîlesinin mühim bir vazifesidir (Şiddetli alkışlar, bravo sesleri).

"Minberlerden halkın anlayabileceği lisanla ruh ve dimaşa hitap olunmakla, Ehl-i slâmın vücudu canların, dimaşa safları, iman kuvvetleri, kalbi cesaret bulur (Alkışlar)." Fakat, buna nazaran hutebay kirâmın haiz olmaları lâzım gelen evsafı ilmiye, iyâkatı mahsûsa ve ahvâl-i âleme vukuf, hazı ehemmiyettir. "Bütün vaiz ve hatiplerin bu ümiyeye hadim olacak surette yetiştirilmesine Şer'îye Vekâletinin sarfı mukadderet edeceğimi ümit ederim." (Aynı kaynak, s. 8)

"Efendiler! Evkaf mesâiline gelince: Malûmdur ki, evkaf, memleketimizin mühim bir servetini teşkil eder. Bu servetten millet ve memleketi hakkiyle müstefit edebilmek için Şer'îye Vekâletiyle beraber bütün Hey'et-i Vekîlenin ve hatta Meclis-i Âlînin bu hususu ehemmiyetle tetkik ile bu büyük müessesenin harabîden vikayesini ve memlekete semere-bahş bir halevazın temenni eylerim.

"Efendiler! Evkafın hikmet-i mevzuu nazarı dikkate alınca, bunun müessesâtı diniye ile beraber hizmet ve muavenet-i içtimaiyeyi istihdaf ettiyi tahakkuk eder (Pek dobru ses-

leri). "Vakıfların; imarethaneler, bimarhaneler, hastahaneler, misafirhaneler, kütüphaneler, kervansaraylar, hamamlar, çeşmeler, mektepler, medreseler ve sair irfan müesseselerine şamil bulunmuş olmas evkaf meselesinin halinde riayeti elzem olan esasât göstermektedir (Pek doğru sesleri). (Ayn kaynak, s. 8-9)

"Efendiler! İstanbul, Cenab Peygamber'in bizzat alâka gösterdiği Ebâ Eyyüb Ensarî Halid Hazretlerinin on dört asırdan beri meşhedinin temas ve nezaret-i maneviyesi altında tuttuğu bir şehirdir. Beş asır müddet Türkiye'nin makarr-ı hükümeti olmuştur (...)" (Ayn kaynak, s. 11-12)

I. Dönem 4. Yasama Yılına Açış Konuşmasından

(1 Mart 1339/1923):

"Efendiler! Şer'iye Vekâleti, geçen sene zarfında birisi şûra-yı fta', diğeri de Tetkikat ve Telifat-ı slâmiye' namıyla iki heyet vücuda getirmiştir. "Usûl ve âdâtın tarayyür ve tedlili ile vuku bulan hadîsâtın, nâsn ihtiyacatın nazarı dikkate almak suretiyle hallini temin etmek şûra-yı fta'nın bilcümle mesaisini istinat ettireceği esas olmalıdır. "Tetkikat ve Telifat-ı slâmiye Heyeti'nin vezaifi meyanında hikmet-i slâmiyeyi Garp nazariyat-ı ilmiye ve felsefeleriyle mukayese ve avam-ı slâmiyenin itikadî, ilmî, içtimai, ihsaf, iktisadî hayatlarına ait şünâbı tetkik ve netayicini neşreylemek zikre şayan ehemmiyeti haizdir. Tetkikat için bir kütüphane tesis edildi. İstanbul'dan, Avrupa'dan ve Mısır'dan bir kısım mühim kitaplar celp olundu. Ehemmiyetli birçok kitap da Avrupa'ya ve Mısır'a sipariş edildi. "Şer'iye Vekâleti, medreselerin tevhidini ve asrî müesseselerine ifrağın istihdaf etmektedir. Vekâlet, asrî müctehit ve müfessirlere menşe olmak üzere bir 'Külliyeye slâmiye' vücuda getirmeye büyük ehemmiyet at-

fetmektedir." (Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Yıl: 3, çtîma: 1, c. 28, s.13)

II. Dönem 1. Yasama Yılına Açış Konuşmasından (1 Mart 1340/1924):

"(...) İntisabıyla mutmain ve mesut bulunduğumuz Diyanet-i slâmiyeyi, asırlardan beri müteâmil olduğumuz veçhile bir vasıta-ı siyaset mevkiinden tenzih ve i'â etmek elzem olduğumuz hakikatini müşahede ediyoruz. Mukaddes ve lâhûtî olan itikadât ve vicdaniyâtımız muıslak ve mütelevvin olan ve her türlü menfaat ve ihtirasâta sahne-i tecelliyyat olan siyasetten ve siyasetin bütün uzviyyatından bir an evvel ve katiyen tahlis etmek milletin dünyevî ve uhrevî saadetinin emrettiği bir zurruttur. Ancak bu suretle Diyanet-i slâmiyenin maâliyeti tecelli eder." (Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Yıl: 1, çtîma: 1, c.7, s. 5-6)

DİN GÖREVLİLERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER *

Mehmet BULUT **

Giriş

“Din Görevlileri ve Din Görevlileri” konusu, çok farklı yönlerden ele alınıp incelenebilecek geniş bir konudur. Bu bağlamda ele alınabilecek konulardan bazıları şunlar olabilir:

- * Din görevlileri ve din görevlisi üzerine kavramsal çözümler,
- * Din görevliliğinin tarihî arka planı,
- * Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetleri çerçevesinde din hizmetleri ve din görevlileri,
- * Çeşitli din hizmeti ve din görevlileri,
- * Din görevlisi yetiştirme sorunları,
- * Din görevlisi yetiştiren kurumlar,
- * Din görevlilerinin seçim ve atanmaları,
- * Din görevlilerine yönelik hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim faaliyetleri,
- * Toplumun din görevlilerinden beklentileri,
- * Günümüz din görevlilerinin sorunları,
- * Kamuoyunda din görevlisi imajı.

* Diyanet İlmî Dergi, Sayı: 41/3, Yılı: 2005, s. 55- 70.

** Dr., D.B. APK Uzmanı.

Bu başlıkların her biri kuşkusuz ayrı birer çalışmanın, ayrı birer makalenin konusu olabilecek kapsamdadır.¹ Biz, bu makalemizde bu konulardan sadece biri üzerinde yoğunlaşmadan genel bir bakışla din görevlilerine ilişkin bazı tespitlerde bulunmaya çalışacağız. Konuyu, Diyanet İşleri Başkanlığı başlığında ele alacağız.

1. “Hademe-i Hayrat”tan “Din Görevlisi”ne

Günümüzde, özellikle imam, hatip, müezzin gibi cami görevlilerini ifade etmek üzere kullandığımız “din görevlisi” kavramı, yeni sayılabilecek bir kavramdır ve Cumhuriyet döneminde bile 1960’lı yıllardan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Bu yıllara kadar, imam, hatip, müezzin, kayyım, vaiz ve diğer fer’i cami hizmetlilerini ifade etmek üzere, “hademe (hizmetliler)” ve “hayrat” kelimelerinden oluşmuş Osmanlıca bir terkip olan “Hademe-i Hayrat”² kavramı kullanılmıştır. Nitekim 1960’lı yıllara kadar Diyanet İşleri Başkanlığına ilişkin mevzuatta da cami görevlilerini ifade etmek üzere “hademe-i hayrat”, “hayrat hademesi” ve “cami hademesi” terkiplerine yer verilmiştir.³ Bu kavramlarla; cami görevlileri-

rinin yerine getirdikleri maddî ve manevî hizmetlerle bir başka mabetlerin koruyuculuğunun yapıldığı ifade edilmiş olabilir. Bu kavramlarda geçen “hademe” kelimesinin zamanla anlam kaymasına uğrayarak günümüzdeki manada kullanılmaya başlanmasıyla, din hizmeti ifa eden personel için kullanılmaya terk edildiği düşünülebilir. Nitekim 22 Haziran 1965’de kabul edilen 633 sayılı “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” a eklenen geçici bir madde (Md. 7) ile daha önce yürürlükte olan kanun ve yorumlarındaki bu kavramlar “cami görevlileri” olarak değiştirilmiştir. Aynı kanunla kurumun merkez teşkilatını oluşturan birimlerden birisi “Din Hizmetleri ve Din Görevlileri” ni Olgunlaştırma Dairesi” adını taşımaktadır (Md. 6). Bu kanunda Başkanlık taşra teşkilatını oluşturan birimlerin görevleri sayılırken 18. maddede “Cami Görevlileri” nin görevleri sıralanmıştır. Öte yandan dinî nitelikteki görevleri yerine getirenleri tek tek ifade etmek üzere kullanılan imam, hatip, müezzin, müftü, vaiz ve benzeri kavramların kullanılmayışının taahhüdünün ise çok eskilere dayandığı malumdur.

“Hademe-i hayrat” kavramı gibi, camilere “görevli tayin etme” kavramı da zamanla farklılaşmıştır. Şöyle ki: Osmanlı son dönemlerinde 1913 yılında çıkarılan ve bir kısım hükümleri Cumhuriyet döneminde de 1928 yılına kadar uygulanan “Tevcih-i Cihat Nizamnamesi”nde geçen “tevcih-i cihat”⁴ ifadesi ile, cami ile ilgili bir göreve bir kişinin atanma-

1 y. kararname, Düstur, 3. tertip, c. 9, ss. 1146-1153”; “Cami ve mescitlerin ve bunların hademesi hakkında Hey’et-i Umûmiye Kararı (4 Ocak 1932 tarihli karar, Düstur, 3. tertip, c. 13, ss. 72-73)”; “Cami Hademesi Nizamnamesinin mer’iyete konulması hakkında Kararname (22 Nisan 1935 tarih ve 2/2392 nolu kararname, Düstur, 3. tertip, c. 16, ss. 724-732)”; “Hayrat Hademesi Tüzüğü (21 Nisan 1952 tarihli tüzük, Düstur, 3. tertip, c. 33, ss. 1350-1359, Resmi Gazete, 12 Mayıs 1952, sayı: 8107).”

4 “Cihet (çözü: cihat)”, vakıfların çeşitli dinî, sosyal ve kültürel hizmetlerini sürdü-

1 Tarafımızdan hazırlanan “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yaygın Din Etitimindeki Yeri” (A.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997) başlıklı doktora tezinde bu konuların bir kısmı üzerinde kısım durulmuştur.

2 Arapça da “hayr” iş” manasına gelen “hayre” nin çözümlü olan “hayrat”, Osmanlıca bir terim olarak hayır müesseseleri ve binalar için kullanılmıştır (M. Zeki Paşakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993, c. 1, s. 780).

3 Diyanet İşleri Reisliğinin kuruluşunu da öngören 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı Kanunun 5. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde bütün cami ve mescitlerin, tekke ve zaviyelerin idaresiyle birlikte din görevlilerinin de tayin ve azaltılmasına Diyanet İşleri Reisliğinin memuru olduğu ifade edilirken “imam, hatip, vaiz, şeyh, müezzin ve kayyımların ve sair mustahdeminin tayin ve azaltılmasına...” ifadesi kullanılmıştır. Din görevlilerine ilişkin çıkartılan bazı mevzuatın başlıklarından bu kavramlar şu şekilde yer almıştır -çıkartılış sırasına göre-: “Bilumum hademe-i hayratın vazifelerine ve sâret-i devamlarıyla müessesat-ı diniyye müfettişlerinin vazifilerine dair talimatname (21 Mayıs 1924)”; “Cami Hademeleri Nizamnamesinin mer’iyete vazı” hakkında Kararname (12 Ağustos 1928 tarih ve 6995 sa-

ş, bu göreve getirilmesi deâil de "görevin uygun bir kişiye verilmesi" söz konusu edilmiştir. Yani meselâ, imamlık, hatiplik gibi görevlere getirilenlere "imamlaşa, hatipliğe tayin edildi" denilmemiş, "imamlık, hatiplik ciheti (görevi) falana tevcih edildi" denmiştir. 1950 ve 1960'lı yıllarda din görevlilerinin ifade etmek üzere "imamet ve hitabet gibi hizmet sahipleri" ifadesi de kullanılmıştır.⁵

Ayrıca burada, Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında cami görev ve görevlilerinin günümüze göre daha fazla çeşitlilik gösterdiğini, dolayısıyla görevli sayısının daha fazla olduğunu vurgulamalıyız. Bu tespit, özellikle selâtin camileri için söz konusudur. Vakfiyelerinde öngörüldüğü şeklide, camilerde imamlık, hatiplik, vaizlik gibi asli görevler yanında cüzhan, devirhan, sûrehan, aşırhan, na'than, Buhârîhan, Mesnevîhan gibi ikinci derecede görevler de yer almış ve buna göre sunulan hizmetler "ilmî" ve "bedenî" olmak üzere iki ana kısma ayrılmıştır.⁶ Benzeri bir taksimat, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilk yıllarında da görülmektedir. Nitekim, 12 Ağustos 1928'de yürürlüğe giren "Cami Hademeleri Nizamnamesi"nde cami hizmetleri "ilmî" ve "bedenî" olarak ikiye ayrılmış; imamlık, hatiplik, vaizlik ilmî hizmet; kayyımlık, mahyacılık ve benzerleri de bedenî hizmet kapsamında mütalâa edilmiştir (Md. 1). Bu nizamnamede dikkatimizi çeken ve bugün de üzerinde düşünülmesi gerektiğini öngördüğümüz bir maddeye göre, "hatiplik ve vaizlik gibi zaman ve

mekân itibarıyla memuriyetlerle kabili telif olan hizmetler memurlara verilebilir." (Md. 39)

Zamanla, birleştirilebildiği ölçüde, sözü edilen görevler ve görevlileri birleştirilmiş ve günümüzde cami görevlisi olarak imam-hatip, müezzin-kayyım ve vaiz kalmıştır.

Günümüzde kullanılanımız "din görevlisi" kavramının kapsamı, kanaatimizce genişlemiştir. Bu kavram, Başkanlığına yurt içi ve yurt dışı teşkilâtlarında görevli bütün personele teşmil edilerek kullanılmaktadır. Buna göre, din görevlisi kavramı, cami görevlileri yanında Diyanet İşleri Başkanlığına hemen her kademesindeki görevlilerini kapsamaktadır. Nitekim nasıl ki, "Millî Eğitim" dendiği zaman akla öncelikle "öğretmen" geliyorsa, "Diyanet İşleri Başkanlığı" dendiği zaman da akla öncelikle din görevlisi gelmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, cami görevlileri Başkanlık teşkilâtının ana elemanlarıdır. Başkanlık hizmetlerinin merkezinde de onlar bulunmaktadırlar.

2. Babadan O'la Geçen Görev

Yukarıda sözünü ettiğimiz Osmanlı dönemine ait Tevcihi Cihat Nizamnamesinde ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilk yıllarında cami görevlileri ilgili yapılan düzenlemelerde, hakkında birçok hüküm getirilen bir husus vardır ki, o da, cami hizmetlerinin bazı kısımların çerçevesinde, babadan o'la geçmesi olgusudur. Örneğin gerek yukarıda sözü edilen 1928 tarihli nizamnamede, gerekse daha sonraki düzenlemelerde öngörülen "evlada meşrut hizmetler" kapsamında, görevin, vefat eden görevlinin o'luna verilmesi konusuna bir hayli yer verilmiştir (10, 14, 15, 16 ve 33. maddeler). Ayrıca başka

rebilmesi için tahsis edilmiş olan görevlere verilen addır (D'A, c. 7, s. 546). Osmanlı kaynaklarında "erbab-ı cihat" veya "ashab-ı cihat" diye adlandırılan "cihat sahipleri", esas itibarıyla iki kısma ayrılmaktadır. İmamet, hitabet, vaizlik, dersimlik, tedris gibi ilmi yeterlilik isteyenlere "cihat-ı ilmiye"; kayyımlik, türbedarlık, ferr-ı aşık gibi bedenî çalışmaya bağlı olanlara da "cihat-ı bedeniyeye" adı verilmiştir (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Şirri, "Cihat", D'A, c.7, ss. 546-548).

5 Bkz. Millî Eğitim ve Din Hayatı, Borazıcı Yayın, İstanbul 1981, s. 258.

6 Geniş bilgi için bkz. Gothard Jaeschke, Yeni Türkiye'de İslamlık, ss. 49-52.

7 Bkz. Düstür, 3. tertip, c. 9, ss. 1146-1153.

meden belirtilir ki, bu maddelerden, cami görevlisinin oğlu-nun, babasından sonra o göreve getirilmesinde öncelik hakkına sahip olduğu, en azından bu durumun bir tercih nedeni oluşturduğu anlaşılmaktadır. Daha kısa bir ifade ile gerekli şartlar taşındığında, babaya ait olan cami görevi, bilahare, belli prosedürle evlada verilmektedir.

Bugün için fazla anlamlı görülemeyecek böyle bir uygulamanın hangi ihtiyaç ve gerekçelerle uzun yıllar sürdürüldüğü, bu uygulamanın din hizmetine ne gibi katkı sağladığı hususlarının araştırılması faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

3. Din Görevlilerinin Görevleri

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tarihi süreci içinde, din görevilerine ilişkin hazırlanan mevzuatta –ki, düzenlemeler uzun yıllar (1950 yılına kadar) sadece il ve ilçelerdeki cami görevlilerine yöneliktir; köy imamları 1924'te kabul edilen 442 sayılı Köy Kanununun ilgili maddelerine (md. 23, 83, 84, 85, 86) tabidir ve bu çalışmada bunlara genişçe yer verilmeyecektir- dikkatimizi çeken ve bir tespit olarak burada vurgulamak istediğimiz bir husus vardır: 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı kanuna gelinceye ve bu kanuna dayalı olarak 1967 yılında "D.B. Cami Görevlileri Yönetmeliği" çıkarılmaya kadar, yapılan düzenlemelerde din görevlisinin görev, yetki ve sorumluluklarının ne olduğu, görevlerini hangi çerçevede ve nasıl yerine getirecekleri hususları yer almamıştır. Çıkarılan bazı nizamnamelerde bu hususlarla ilgili "talimatname" çakırtılabı belirtmişse de⁸, belirttiğimiz tarihe kadar bunlar bir türlü çakırtılamamıştır. Halbuki, bu yıllarda yapılan düzenlemelerde cami görevlilerinin seçimlerine, atan-

malarına, görevden alınmalarına ve bilhassa murakabelerine yeteri kadar yer verilmiştir.

Görev, yetki ve sorumluluklar başlangıçta din görevlilerine yönelik 1965'ten sonra hazırlanan düzenlemeler de bu hususta kanaatimizce yetersiz kalmıştır. Hatta günümüzde bile bu alanda bir boşluk olduğu söylenebilir.

Cami hizmetlerinin toplumun ihtiyaçlarına en iyi şekilde karşılayacak bir düzeye yükseltilmesinde, diğer etmenler yanında yasal prosedürün de önem arz ettiğini burada belirtmeliyiz. Dolayısıyla din görevlilerine yönelik kapsamlı ve mükemmel bir mevzuatın hazırlanmasında fayda mülhazza etmekteyiz.⁹ Mevzuat şu açıdan da önemlidir: Unutmamak gerekir ki, din görevlileri devlet memurudur ve yaptıkları ve yapacakları faaliyetlerin bir dayanağı, bir karşılığı olmak zorundadır.

Tutarlı bir mevzuat yanında, din görevlisi için, hizmetini sürdürürken her durumda muracaat edebileceği kapsamlı bir rehber, bir kılavuza ihtiyaç vardır.

4. Farklı Bir Çıkış: Diyanet İşleri Başkanı A. Hamdi Akseki'nin Teşkilata Genelgesi

Merhum Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin 1950 yılında teşkilata yayınladığı bir genelge¹⁰, din görevlilerinin görevlerinin neler olduğunu, hangi hizmetin nasıl yerine getirilmesi gerektiğini ortaya koymasından güzel bir örnek teşkil etmektedir.

⁹ Bu konuda daha önce yapılan ve uygulanan düzenlemelerin mahiyeti hakkında bir fikir edinilebilmesi için örnek olarak, 1985'de yürürlüğe giren "D.B. Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönetmeliği"nin cami hizmetlerini düzenleyen 7. bölümünü inceleyebiliriz.

¹⁰ 18 Nisan 1950 ve 3048 sayılı Başkanlık Genelgesi.

⁸ Örnek olarak bkz. 22 Nisan 1935 tarih ve 2/2392 nolu kararname, Md. 9; 21 Nisan 1952 tarihli Hayrat Hademesi Tüzüğü, md. 36.

Bilindiği gibi, 8 Haziran 1931'de çıkartılan 1827 sayılı Kanunla camilerin yönetimi ve imam, hatip, müezzin, kayyım gibi cami görevlilerinin tayin ve azil yetkisi Diyanet İşleri Reisliğinden alınarak Vakıflar Umum Müdürlüğüne verilmişti. Bu devredilişle birlikte Vakıflar Umum Müdürlüğü camii görevlilerine (hademe-i hayrat) ilişkin yeniden mevzuat hazırlamıştı. Böylece din hizmetinde iki başlılık ortaya çıkmıştı. Bu tasarrufla, Diyanet İşleri Reisliği, merkez teşkilatında birkaç birim ile taşrada müftülüklerden ibaret kalmıştı. Bu uygulamadan en ilginç vaizlerle ilgili boyutu idi. Şöyle ki, camilerde görev yapmalarını nedeniyle ilgili boyutu idi. Şöyle ki, "hademe-i hayrat" gibi Vakıfların idaresinde sayılıyor; ancak, camilerde yapılan vaazların murakabesi müftülüklere, yani Diyanet İşleri Reisliğine veriliyordu.

Bu durum 19 yıl sürdü. 23 Mart 1950'de kabul edilen 5634 sayılı Kanunla camiler ve camii görevlilerinin idaresi Diyanet İşleri Başkanlığına iade edildi. İşte bu iade edilişi müteakip Diyanet İşleri Başkanlığı, Başkan Ahmet Hamdi Akseki'nin imzasıyla taşınan bir genelge yayınladı. Hem ülkemizde dinî hayat açısından dönemin bir profilini çıkarması hem de din görevlilerinden hangi hizmetlerin beklendiğini, başka bir ifade ile o tarihe kadar bir türlü çerçevesi çizilemeyen "din görevlilerinin görevleri"nin neler olduğunu ortaya koymasından son derece önemlidir. Resmîyetten ziyade samimi bir üslupla kaleme alınmış bu genelgeyi, önemine binaen bu makalemizin sonunda ek olarak aynen vermeyi faydalı buluyoruz.

5. Din Hizmeti, Sararan Ekinler ve Hüzün

Din görevlilerinin problemlerini burada detaylı bir şekilde anlatmak niyetinde değiliz. Bu, biraz da malûmu ilâm kabili-

inden bir şey olur. Esasen yukarıda sözünü ettiğimiz genelgenin ilk cümleleri meseleyi izaha kâfi gelir kanaatindeyim: "Vazifelerin en mukaddesini, ücretlerin en naçiziyile ifa etmiş hademe-i hayrat..." "Hayret hademesinin ne kadar aşır hayat ve maişet şartları altında kudsî vazifelerinde azim, ferâgat ve tevekkül ile sebat ettikleri bilinen bir hakikattir..."

Ücret olarak köylülerden buğday, arpa gibi hububat veya halktan toplanan nakdî para alarak imamlık yapmış –ki bu durum 1970'li yıllara kadar sürmüştür– zevattan hâlen aramızda yaşayanlar vardır. Yaşadıkları zorluk ve sıkıntılar onların aızlarından bizzat dinlememiz mümkündür. Burada söz konusu sıkıntılar yaşamış görevlimizden birine ait şu sözleri beraber okuyalım:

"Cami hizmetleri sırasında karşılaştığımız zorluk ve problemler daha çok köy ücreti ile çalıştığımız zamanlarda olurdu. Şöyle ki: Biz harmandan harmana veya kasım ayından kasım ayına yıllık olarak görev yapardık. Bu geçen bir sene içinde bazı kişi ve zümrelerin dorultusunda gitmediğimiz takdirde, hiçbir vazife aksaklığımız olmasa dahi, yıl sonunda yeni bir köy arama ihtiyacı hâsıl oluyordu. Köyde orak biçme vakti gelince ben şahsen öyle ezan okumak için minareye çıkardım, olgunlaşmış ekinleri görünce içime bir sevinç girdi: 'Ya Rabbi, sana şükürler olsun, bu sene de yıl tamamladık.' Bir yandan da kalbimden bir söz geçirdi ki, acaba bu sene yenilemesinde köylü ile anlaşamazsak hangi köye eşyam taşyacayım? Şu bir gerçekti ki, bir köyde imamım, herhangi bir sebeple üç kişi istemese bu imamın o köyde senesini getirip 'hakkın' alması büyük bir hayal olurdu..."¹¹

Bu yıllarda maaşlı din görevlileri de, maddî sıkıntı yaşam-

¹¹ "Bilecik Merkez Orhangazi Camii İmamı-Hatibi Mehmet Ali Çetin ile Mülakat", Diyanet Gazetesi, Sayı: 344 (Ekim 1987), s. 24.

mışlardır. Çünkü maaşlar her zaman diğer memurlar gibi artmamış, zaman zaman dondurulma cihetine gidilmiştir.

Böyle bir süreçten sonra günümüzde gelinen noktaya da artık göz ardı etmememiz gerektiği kanaatindeyim. Ancak şu var ki, günümüzde din hizmeti sunan insanlara tahakkuk ettirilen maaş ve ücretlerin, onlar halktan müstahni olacak düzeyde olması bir zarurettir. Toplumumuzun en azından bazı kesimlerinde, kişiye, aldaya ücretle mütenasip bir değer biçildiğini görmelikten gelemeyiz. Çağımızda, bir kısım ihtiyaçları karşılamayarak, halktan gelecek küçük desteklerde arayan din görevlileri dinin ve din hizmetinin itibar ve ulviyetini nasıl yüksekte tutabiliriz?

6. Basına Göre "Aydın Din Adamı"

Günümüzde din, diyanet, Diyanet İşleri Başkanlığı ve din görevlilerine ilişkin haber ve yorumların basında ve medyada sıkça yer alması bilinen bir gerçektir. Basında yer alan haber ve yorumlarda din görevlilerine biçilen imaj, dönemden döneme kısım farklılık arz etse de, basından öteden beri din görevlileriyle ilgili haber ve yorumlar, özülerek belirtmek gerekirse ki, çoğu kez menfi içeriklidir. Din görevlileri, bilhassa 1960'lı yıllara kadar çoğu kez dışlanan, hor görülen, tezyif edilen, hakarete maruz kalan kişilerdir. Kısaca söylemek gerekirse, basında verilmeye çalışılan imaja göre, din görevlisi şehvetine ve midesine düşkün bir insandır. Menfaatperesttir, cahildir, kaba saba görünümüdür vs. Yakın dönemi bir kenara bırakırsak, bizim, özellikle 1950 ve 1960'lı yılların başında yaptığımız taramalardan ulaştığımız tespitlere göre, Türk basınında bu yıllarda, olumsuzluklar ifade eden haber ve yorumlar yanında "aydın din adamı", "aydın din görevlisi", "örnek hoca", "ilerici imam" ve benzeri manşetlerle ve-

rilmiş haber ve yorumlar da zaman zaman yer almıştır. Bu tür haberleri incelediğimizde basının öne çıkarmaya çalıştığı "aydın din görevlisi" prototipine kısaca temas etmek istiyorum.

Söz konusu yıllarda basında bir din görevlisinin "aydın" olarak nitelendirilebilmesi, görevlinin şu ve benzeri faaliyetlerinden dolaydır: Görev yaptığında yerde okul, çeşme, yol yapımına öncülük yapmıştır; kahvenin bir köşesine kitaplık kurmuştur; hayvanlarda suni tohumlamaya teşvik etmiştir, köylüden fosseptik helaller yapılmış istemiştir, gençlerden bir futbol takımı oluşturmuştur vs.¹² Örnek olarak 1962 yılında gazeteleri epeyce meşgul etmiş olan şu habere yer verelim:

Konya Karakaya Köyü'nün genç imamı Abidin Topuz, halka öncülük ederek köye bir jeneratör alınmasını sağlamak ve köyü şerh kavuşturmuştur. Bu köyde cami aynı zamanda kütüphane olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca imam, kendi adını taşıyan "Topuz" diye bir futbol takımı kurmuştur. İmamın bu faaliyetlerine ilişkin haberler kısa zamanda ülke sınırlarını bile aşmış, gazetelere göre Amerikalılar Abidin Topuz'a yardım için seferber olmuşlardır. Türkiye'nin gündeminde artık bu olay vardır. Gazetelerin birinin haberine göre "Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, devrimci imam Abidin Topuz başkanlığında Ankara'ya gelen Karakaya Köyü heyetini kabul etmiş, kendileriyle bir saat görüşmüştür." Cumhurbaşkanı, faaliyetlerinden dolayı köylüleri methettikten

12 Birkaç örnek olmak üzere şu manşetlere bakılabilir: "İleri fikirli genç imam örnek bir bucağı yarattı", Hürriyet, 21 Mayıs 1962, s. 3; Nezihe Araz, "Örnek imam", Yeni Sabah, 31 Mart 1962; "Aydın imam herkesi seviyor", Hürriyet, 7 Temmuz 1962; "Genç imam köyde okul yapılmış için evini verdi", Milliyet, 18 Ağustos 1963; "Aydın bir imam köyüne okul sağladı", Cumhuriyet, 15 Mayıs 1965.

sonra, imam için de şu ifadeleri kullanmıştı: “Köyün münevver, uyanık, hakiki din adamı olan Sayın Hocanın köyün kemâlinde büyük rolü oluyor ve olacaktır. Kendisini takdir ve tebrik eder...”¹³

Burada vurgulamak istediğim, din görevlilerinin başını öne çıkardığı o tür faaliyetlerini küçümsemek değil; başının bir din görevlisini “aydın” olarak görebilmesi için kıstas olarak sadece o tür faaliyetlerini esas almasıdır. Başka bir ifade ile dönemin başına göre kendini mesleğinde iyi yetiştirmiş, ‘slâm’, ‘slâmî bilimleri ve çağın gereklerini iyi öğrenmiş, mesleğini bihakkın yerine getiren, toplumu din konusunda yeteri kadar aydınlatan; mihrap, minber ve kürsünün hakkını layıkıyla veren bir din görevlisi olmak “aydın” sıfatına layık olmak için geçerli nitelikler değildir.

Kanaatimizce, günümüz başında din görevlisi imajı konusu, üzerinde çalışılması gereken bakir bir konudur.

Sonuç Yerine

1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş yıllarına kadar din hizmetlileri, toplumun aydın sayılıyordu. Onların dinî bilgi ve genel kültür düzeyi, toplumun genel eğitim düzeyinin üzerindeydi. Birtakım imkânsızlıklar ve bilhassa örgün din eğitimi alanında yaşanan sıkıntılar, nitelikli din hizmetlilerinin yetişmesini menfi yönde etkiledi. Çok uzun yıllar, zor şartlarda, yeterli formasyona sahip olmayan; ama çoğu kez samimi ve özverili gayretlerle çalışan din görevlileriyle ülkemizde din hizmeti sürdürülmeye çalışıldı.¹⁴ Ancak 2000'li yıllara gelince

ken toplumun hem genel kültür düzeyi yükselmiş, hem de din ile olan teması daha da artmıştır. Din hizmetlerinin sunulduğu temel mekânlar olan camilerin müdâvimlerinin artık çok değişik meslek ve kültür düzeyindeki insanlardan oluşması ve din görevlilerinin onlarla diyalog kurma zorunluluğu, onların iyi yetişmiş, mesleklerini temsilde yeterli olmalarını zorunlu kılmaktadır.

Üzülerek belirtmek gerekir ki, günümüzde ortaya konan bütün samimi çabalara rağmen din görevlisi yetiştirme problemlimizi henüz çözebilmiş değiliz. ‘Lâhiyat Fakültelerimizin vassıfı’ din görevlisi yetiştirme doğrultusundaki çalışmaları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, halen görevde olan personelinin eksikliklerini, hizmet içi eğitim faaliyetleriyle ele bildiğinince kapatılması doğrultusundaki çabaların müspet sonuçlar vermesini ümit etmekteyiz.

2. Yeteri kadar benimsenmemiş de olsa, bir kısım meslekler şöyle veya böyle yürütülebilir. Ancak din hizmeti için böyle bir şey söz konusu olamaz. Çünkü din hizmeti, bu hizmet sevememiş, benimsememiş, özümseyememiş elemanlarla yürütülebilecek nitelikte bir hizmet değildir. Din hizmetlileri de, rol icabından kâğıttan kâğıta giren, benimsemediği rolleri de üstlenebilen aktörler değildirler. Din hizmeti, mesleğini aşk derecesinde severek benimseyen insanların sürdürülebilir bir iştir. Ayrıca bu hizmet, kendine özgü birtakım beceri ve yetenekleri gerektirmektedir. Dolayısıyla din hizmeti-

misyonu”, çalışmaları değerlendirilmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görüşünü ihtiva eden bir rapor istemişti. Bu doğrultuda Din İşleri Yüksek Kuruluna hazırlanan ve 1 Şubat 1977'de Başkanlığına sunulan “Manevî Kalkınma Konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görüş ve Düşünceleri” başlıklı raporda, 1976 yılında Türkiye'de ibadete açık 50 bin camiden yaklaşık 41 bininde, 633 sayılı Kanunda belirlenmiş nitelikleri taşıyan; yani, aşgari İmam-Hatip Okulu mezunu imam-hatip yoktu (s. 49).

13 “Gürsel, aydın imam ve Karakayabırlar'ın kabul ettiği”, Milliyet, 22 Ağustos 1962.

14 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlanması ile ilgili olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı'nınca oluşturulan “Manevî Kalkınma Özel Ortaklık

ne yönelik eğitime eleman seçerken bu incelikler göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Din hizmetine talip olan / olacak kişiler de, din hizmetine ilişkin yukarıdaki maddede ifade edilmeye çalışılan hususiyetleri nazara dikkate almalıdır.

4. Mesleklerini icrada isteksiz ve din hizmetinde hasbi gayret göstermeyen din görevlileri toplumda “memur tipi” din adamı olarak nitelendirilmektedir. Halkın bu tip din hizmetlilerinden gerekli ve yeterli din hizmeti ve din eğitimi alamayacağı kuşkusuzdur.

5. Din hizmetinin kalitesini yükseltmek noktasında yapılacak işlerden biri, din görevliliğini her yönüyle cazip hale getirmektir. Din hizmetlilerinin özlük haklarının iyileştirilmesi de, bu mesele olan rızabeti ve yönelişleri arttıracaktır. Bu da, üstün yetenekli ve başarılı daha fazla gencimizin bu hizmete talip olmalarına sağlayabilecektir.

6. Varsıl din görevlisi yetiştirilmesi ve istihdamı konusundaki arayışlarımız, çabalarımız artarak devam etmelidir. Bu noktada ilgili her kurum ve kuruluşumuza önemli görevler düşmektedir.

7. Din hizmetinde kaliteyi yükseltmek açısından Diyanet İşleri Başkanlığı, kendi personeli olmayan, ama ehil, birikimli ve yetenekli olan kişilerden istifade yolunu aramalıdır. Örneğin, bir ilâhiyat profesörüne büyük yerleşim yerlerindeki merkezi camilerde vaaz verdirip hutbe okutabilmeli, bu yolla camileri cazibe merkezi haline getirebilir. Bununla ilgili yasal prosedür hazırlanmalıdır. Bu doğrultuda, Başkanlığın eski mevzuatında küçük bir kayda bulunmuş olsa da biraz önce ifade etmiştik.

8. Halkımızın din hizmetlerine karşı öteden beri var olan saygı ve sevgisinin aşınmasına fırsat verilmemelidir. Bu bağ-

lamda, basın ve yayın organları, sinema ve tiyatro çevreleri başta olmak üzere herkes, din görevlisini toplum nazarında küçük düşürecek, imajını zedeleyecek tutum ve davranışlardan uzak durmalıdır.

9. Buna paralel olarak, din görevlilerimiz de, toplumda kendilerini küçük düşürecek tutum ve davranışlardan, basit çıkar ilişkilerinden kendilerini sürekli uzak tutabilmelidirler. Mesleklerini olabildiğince iyi temsil edebilmenin yol ve yöntemlerini sürekli aramalı, daha iyi bir din hizmeti sunma doğrultusunda kendini sürekli yenileyebilmelidir.

EK: AHMET HAMD AKSEKİNİN TEŞKİLÂTA GELGESİ

Vazifelerin en mukaddesini, ücretlerin en naçiziyle ifa etmiş ve etmekte bulunmuş olan hayrat hademesi 19 yıl önce bir faslıdan sonra, bugün, 5634 sayılı Kanunla aslı ve hakiki mercileri bulunan Başkanlığımız teşkilâtına avdet etmiş bulunuyor.

Hayrat hademesinin ne kadar ağır hayat ve maiyet şartları altında kudsî vazifesinde azim, feragat ve tevekkül ile sebat ettikleri herkeşçe bilinen bir hakikattir. Bununla beraber hayrat hademesinin Allah katındaki ecirlerinin azim, mesailerinin meşkur olduğu ve nuranî sinesine vakfeyleyen baharın camilerimizin lahufti ve nuranî sinesine vakfeyleyen baharın mübeccel bir zümre teşkil etmektedirler. Hiçbir zümre, Allah'ın ve Peygamberin medh ü senasına onlar kadar mazhar olmamıştır.

Hiçbir zaman mihraplarımızın imamsız, minberlerimizi hatipsiz, minarelerimizi ezansız bırakmamış olan hayrat hademesi, bütün Müslümanların en derin hürmet ve muhabbetlerine bina mazhar ve müstehaklardır. Mukaddes mabet-

lerimizde vazife almış olanlar, elbette ki dünyada da, ahirette de en ziyade hürmete şayan ve mesut insanlardır. Her biri birer beytullah olan mescitlerimizi ve camilerimizi intizam ve nezafetin canlı bir numunesi halinde bulundurmak, ilk önce hayrat hadememize düşen şerefli bir vazifedir. Beytullahı bekçilik yapmak, onun temizliğini üzerine almak gibi şerefli bir vazifeyi seve seve yapmayacak bir hayrat hademesinin bulunacağı mutasavver değildir.

Binaenaleyh:

1. En kısa zamanda yapılacak ilk iş, camilerimizde umumî bir temizliktir. Bütün meslekdaşlar bu hususta elbirliğiyle köylerde kasabalarda büyük küçük ne kadar cami ve mescit varsa derhal bunların hepsini esaslı bir şekilde temizlenmesini temin edeceklerdir Bunun için:

- a. Bazı camilerin minberleri ve minberlerin üstündeki hücre kısımlarında görülen kitap, kağıt parçaları, paçavra gibi şeylerin hepsi kaldırılacaktır.
- b. Minberlerin zemin kısımlarında teneke, kapkacak döktüleri ve benzerleri şeyler bulundurulmayacaktır.
- c. Mihraplar ve mihrap yanları, şamdanlar tamamıyla temizlenecek ve daima temiz tutulacaktır.
- ç. Pencere boşluklarına kirli çamurlu ayakkabıların konulmaması ve ayakkabıların çamurları dışarıda silinmeden içeriye girilmemesi temin olunacaktır.
- d. Camilerde, camiye ait olmayan hiçbir eşya bulundurulmayacaktır.
2. Müfti ve vaizler, imam ve hatipler cami temizliği ve çalışmalarını temiz tutulması hakkında halkımız daima irşad edebileceklerdir.

Müslümanların temizliğe verdiği önem her fırsatta belirtir.

lecek, her türlü kötü hastalığın sebebinin pislik olduğu; benden temizliği, ev bark temizliği, üst baş temizliği, hele camilere ve toplantı yerlerine gidecek olanların etrafındakileri tiksindiricek her şeyden temizlenmeleri mevzu üzerinde şarhalı durulacaktır. Camiye Cuma namazına gidecek olan bakkal, bir kasap kirli elbiselerini sırtından ve bir ameale kirli çorapların ayasından çıkarıp temiz elbise ve temiz çorapla gitmeyi esas vazifelerinden sayabilecek hâle gelinceye kadar bu mevzu sık sık tekrarlanacaktır. Kirli, kokar elbise ve çoraplarla yarıdakileri tiksindirme ve rahatsız etmenin doğru olmaması yumuşak bir dille ve gönül kırılmadan halka anlatılacaktır; Peygamberimizin ve ashab hayatlarından bu yolda numuneler verilecektir. Kısacası, cami ve cemaat adabı, halka iyice ve güzelce öğretilenektir.

3. Va'z, imamet, hitabet esnasında din adamların giydikleri fes, sarık ve siyah cübbelerin gayet temiz ve muntazam bulunması lazımdır. Siyah cübbe, fes ve sarıklar namazdan sonra temiz ve kapalı bir yerde muhafaza olunacak, kat'iyyen şuraya buraya atılmayacaktır.

4. Camilerde imametle, hariçte de ahlak ve faziletleriyle temayüz ederek bütün Müslümanlara bir iktida nümunesi olan imamların Hak ve halk katındaki mertebeleri yüksek ve ehemmiyetlidir. Bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz; "el imamü zâmin" buyurmuştur. Evet, imam zâmindir. Bir salâm mabedi içindeki bütün manevî mesuliyet imama racidir. Fakat buna mukabil imamın ecri ve manevî rütbesi de o nisbette büyük ve yüksektir. Çünkü Peygamber Efendimiz: "Allahım! «mamlar» irşad et, vazifelerini lâııyla yapmaya muvaffak kı; müezzinleri de af ve mafiret eyle!" diye dua buyurmuştur. Peygamberin duasına mazhar olmak ne büyük saadettir!

- a. «mamlar, bütün namaz vakitlerinde mihrapta hazır bulunacaklar; cemaat olmadıkça vakitlerde dahi imar manevisi kendilerine emanet edilmiş bulunan camilerin kapılarının ce-maate açık bulundurulacaklardır. Kapılar açılan camiler, zahiren cemaatten hali görünse bile, içlerinin meleklerle dolacağında şüphe yoktur.
- b. Usulü tecvit ve kıraatte kâfi derecede yetişmemiş olan imamların, tekemmül edinceye kadar, namazda, Kur'an-ı Kerim'den, en güzel ve en dürüst okudukları ayetleri veya sureleri okumaları lazımdır. Kıraatte, cemaatin öğrenmeye muhtaç buldukları kısa namaz surelerinin tercih edilmesi daha uygundur.
5. Teşkilâtın pek mühim bir vazifesi de her hafta ce-maati «slâmiyeye minberlerden hitap eden hatiplerimize mev-du bulunmaktır. Binaenaleyh bu vazifenin daha iyi ve daha faydalı surette ifas ve beklenen tesirin husulü için şu ci-hetlere dikkat olunması lazımdır:
 - a. Her hafta okunacak hutbelerin mevzular, müftüler tarafından seçilerek, en az iki gün evvel hatiplere bildirilecektir.
 - b. Hutbelerin cemaat üzerinde tesiri olmas için, müm-künse önceden hatiplere okutturulması muvafık olur.
 - c. Hatipler, okuyacakları hutbeleri kendi kendilerine bir-kaç kere okuyacaklar ve kendilerine maledeceklerdir. Hutbe-lerini ezberlemiş, kolay ve serbest bir surette okuyan hatip-ler, cemaat üzerinde iyi tesirler husule getirir ve vazifelerini hakkıyla yapmış olurlar.
 - ç. Minbere çıktıktan sonra cemaatin karşısında kitap ka-rıştırmaya okunacak hutbeyi orada seçmek veya kelimeleri yanlış okumak doğrudur değildir. Bu hâl, cemaatin hutbeye olan arzu ve istesini azaltır ve binnetice hutbenin tesirsiz kalmas-na sebep olur.

- d. Hutbelerin, Diyanet İşleri Başkanlığına yayınlanmas ve ya Başkanlığa kabul edilmiş diğer hutbe mecmualarından se-çilmesi ve mevzu itibarıyla bunlar dışına çıkılmaması esastır.
 - e. Hutbeler, azami 20 dakikada bitirilmelidir. Bundan fazlasına ne vaktin, ne de cemaatin müsaadesi ve tahammü-lü yoktur.
 - f. Hutbelerde, şahıslardan ve şahsî işlerden gerek açık ve gerek kapalı surette asla bahs edilmeyecektir ve edilmesi de caiz değildir.
 - g. Genç hatiplerin müftü ve vaizler tarafından yetiştiril-meleri ve kendilerinin ayrıca Başkanlık neşriyatından da aza-mi derecede faydalandırılmaları münasiptir.
 6. Müezzin ve sair hayrat hademesinin camideki hizmet-leri de azmsanamaz. Müezzinlerin, ezan tam vaktinde oku-maları ve her hangi bir mazeretle bunu ihmal ve hatta tehir etmemeleri lazımdır. Cemaat bulunmasa dahi bu vazife mut-laka yapılacaktır, o mahaldeki Müslümanlara ibadet ve iftar zamanı ezanla bildirilecektir.
- Müezzinliğin manevî şerefi çok yüksek ve ecri de çok bü-yüktür. Nitekim bir hadisi şerifte: «nsanlar, ezan okumak-taki o büyük ecri bilselerdi, her biri "ben okuyacağım, ben okuyacağım!" diye kılıca, döşüş ederler veya aralarında kur'a atarlardı!» buyurulmuştur. Başka hadisi şerife göre: «Bir müezzin okuduğu ezan bitinceye kadar Cenab-ı Hak onun günahlarını affeder ve o müezzinin sesini işiten bütün mahlukat da onun mağfiret olunması için Allah'a yalvarır-lar.» Yine Sevgili Peygamberimiz buyuruyorlar ki: «Müezzi-nin mütemendir.» Yani umumi itimada mazhar olmuş in-sandır. Çünkü müminler müezzinin ezaniyle saatini ve na-maz vakitlerini ayarlarlar, onun ezaniyle namazlarını kollar, oruçlarını bozarlar.

Müezzinler, yüksek minarelerden birçok evlerin mahrem yerlerini görebilecek durumda oldukları halde oralara bakmazlar, müezzinlerden hayret beklenmez; çünkü onlar en mü'temen, en emin insanlardır. Peygamberin "mü'temen" diye vasıflandırıldı müezzinlerden de beklenen budur.

7. Kayymalar (kayymlık vazifesi yapanlar) da camilerimizden sadık, en feragatkâr hizmetkârlardır. Camilerin vaktinden evvel açılmasında, camilerin tertemiz ve düzgün tutulmasında onların büyük emekleri vardır ve bu emeklerinin mü-kâfatına mutlaka kavuşacaklardır.

8. Hayrat hademesi, bazı bulundukları müftülük ve malumat vermeden ayrılamazlar.

9. Biliyoruz ki: Tam bir ferâğatla çalışan ve vazifelerini bilhakkın ifa etmekte bulunan hayrat hademesinin bugün aldıkları aylık hiç denecek derecede azdır. Ferâğatla, meslek aşkıyla vazife görmekte sebat eden ve bu konuda pek çok mahrumiyetlere katlanan ve milletçe takdir edilmekte olan bu fedakâr zümrenin de terfihleri ciheti bütçe müzakerelerinde de açıklandı üzere düşünülmektedir ve düşünülecektir.

10. Bu tamimden birer nüsha bütün vaiz ve dersiamlariyla, hayrat hademesine imza mukabilinde verilecek ve bunların gereklerinin yapıp yapmadığı geziçi vaizler ve murakıplar tarafından kontrol edilecektir.

18. 4. 1950

A. Hamdi Akseki

Diyaret Şleri Başkan

DİN GÖREVLİLERİ VE HİZMETTE VERİMLİLİK*

Fikret KARAMAN**

Dünyada hızla gelişen ve değişen olaylar, din hizmetinin verimliliğini ve programlı çalışmanın zorunluluğunu gündeme getirmiştir. Çünkü din hizmetinin tebliği gibi son derece önemli olan bu görevin yerine getirilmesi, ancak özel bir gayret ve kabiliyetle mümkündür. Bu yüzden din görevliliği günümüzde özel meslekler arasında yer almaktadır. Son yıllarda bu görevi üstlenen kişiler genelde gençlerden meydana gelmektedir. Çoğu kez bu gençler daha göreve başlamadan, manevî hazın tatmadan sıkıntılarla karşılaşmakta, hatta ayrılmayı bile düşünmektedirler. Oysa ki işin başında dikkatli ve tedbirli olurlarsa başarıya ulaşmamaları için hiç bir sebep yoktur. Zira halkın kahir çoğunluğu her zaman din hizmetini yürüten kişilere karşı iyi niyetini muhafaza etmiştir.

Nitekim "Tüsiad"ın "Türk Toplumunun Değerleri" konusunda hazırladığı raporda Silahlı Kuvvetlerden sonra halkın % 92'sinin en fazla güven duyduğu kesimin din ve din adamları olduğu açıklanmıştır. Bu araştırma ile ortaya çıkan sonuç din hizmetini veren kurumlar için olumlu bir göstergedir. Bu güvene layık olmak ve halkın din hizmeti konusunda-

* Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 37, Yılı: 1994, s. 15-17.

** Doç. Dr., Diyanet Şleri Başkan Yardımcısı.

ki beklentilerine cevap verebilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Merkez ve Taşra Teşkilatında çalışan ve bu gün sayıları 90 bine yaklaşan personele önemli görevler düşmektedir.

Bilgisayar ve medya'nın etkisinde gelişen günümüz olaylarla, din duygusu ile sılah edilerek insanın fıtratına ve ruhuna uygun bir şekilde yönlendirilmediği takdirde, geleceğimizin bu günden daha iyi olacağı söylenemez. Bunun için din hizmetinde sorumluluk alan herkes gelişen şartlar karşısında kendisini sürekli motive ederek bilgi ve kültür birikimiyle iç içe olmak zorundadır.

Bugün ülkemizde din hizmeti haritasına baktığımızda idari ve coğrafi olarak il, ilçe, kasaba, köy ve mezralara kadar farklı unvanlarda din görevlilerinin olduğunu görüyoruz. Bu tablo oldukça sevindiricidir. Ancak bunların beklenen düzeyde hizmette verimli olup olmadıkları tartışmaya açıktır. Çünkü ülkemizde her alanda olduğu gibi, din konusunda da "mükemmel eğitim ve eksiksiz personel" yetiştirmek mümkün değildir.

Din görevlilerinde olduğu gibi din hizmetinde de başarı olmanın yolu yine iyi bir tecrübe birikimiyle sürekli ve sistematik çalışmaktan geçer. Memleketimizin en ücra köşelerinde görev yapan imam-hatiplerimiz başta olmak üzere din hizmetleriyle direkt ve dolaylı olarak ilgisi bulunan meslektaşlarımızın bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyorum. Zira programlı ve disiplinli çalışmak verimliliği artırır. Kişiyi yoramaz, çevresinde daha sevimli ve yararlı hale getirir. Bu nedenle meslekte bilgin ve başarılı olmaya katkıda bulunacak temel hususlar şunlardır:

1- Zaman Değerlendirmek:

Hizmette başarılı olmak için zaman iyi kullanmak gere-

kir. Kamu görevlilerine nispetle din hizmetinde çalışanların zaman yönünden daha avantajlı oldukları itiraf etmemiz gerekir. Özellikle imam-Hatip, Müezzin, Kuran Kursu ve Vaizlik gibi kadrolarda çalışan meslektaşlarımızın günün belli saatlerini meslekî çalışmaya ayırabilirler. Bu süreyi Kuran okumak, meal ve tefsirini incelemek, hadis ve fıkhî kaynaklara başvurmak, ayrıca günlük gazete, dergi ve görüntülü yayınları izlemek şeklinde değerlendirmelidir. Çünkü din görevlisi dahil, kim olursa olsun mesleğinde ilerlemek veya yerimli olmak istiyorsa, mutlaka düzenli olarak çalışmak ve yerlilikleri izlemek zorundadır. Zira bir atasözünde denildiği gibi, "Zaman bir kılıçtır, Sen onu kesmezsen, o seni keser." hükümü tecrübeyle doğrulanmıştır, diğer bir atasözünde ise, "Zamanın servet ile alınamayacağı ancak servetin zamanla elde edilebileceği" belirtilmektedir. Mutasavıflar ise sufi için "bnü'l Vakt" kavramını kullanarak içinde bulunduğumuz zaman diliminin çok iyi değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

"ki günü birbirine eşit olan zarardadır." prensibinin mesaimizde ve pratik hayatımızda uygulanması öğretilen ilâhî Dini'dir. Hatta namaz, oruç, zekat, hac ve kurban gibi ibadetlerin zaman mefhumu ile mukayyet olduğu görülmektedir. O halde meslektaşlarımızın içinde buldukları zaman ve mesai kavramını iyi değerlendirmeleri gerekir. Çünkü her şeyin temini ve telâfisi imkân dahilindedir. Fakat geçmiş zamanın geriye iadesi ve yeniden değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu durumda duyulacak pişmanlığın ve üzülmünün hiç bir yararı yoktur.

2- Metotlu Çalışmak:

Metot, belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek,

herhangi bir işi görmek, girişimi sonuçlandırmak için bilinçli bir biçimde seçilen, izlenen yol ve baş vurulan teknik, yöntem demektir. Diğer bir tanıma göre metot; bilinmeyen gerçekler keşfetmek, öğrenmek ve bildirmek için başvurulan kuralların, kullanılan araçların, faydalanılan imkânların tümüdür. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi metot değişikken bir özelliğe sahiptir. Günün ihtiyaçlarına, toplum ve çevrelerin durumlarına göre değişebilir. Bu yüzden din görevlileri hizmet verdikleri bölgenin şartlarını görmemezlikten gelemezler. Tam tersine onların örf-adet, kültür, ekonomik ve sosyal şartlarını dikkate alarak düzenli ve metotlu bir şekilde olaylara yaklaşımlar gerekir. Çünkü insanların fıtratı iyi, güzel doğru ve kolaydan yanadır. O halde din görevlilerinin tebliğ etmek istedikleri mesajın, yerini, zamanın, önceliğini, üslubunu ve takdim biçimini çok iyi bilmeleri gerekir. Bu halyle onların başarıyla olmamaları için bir sebep yoktur.

3- Akıllı ve Tedbirli Olmak:

Akıllı insan, olayları tahlil ederek değerlendiren karara bağlamak için pratik çözümler bulmaya çalışır. Din görevlileri öncelikle Kur'an'ın anlamını kavrayıp düşünmeye, tekliflere, çözümlere, çizdikleri sınırların içinde kalmaya, gaye, hedef ve maksatları üzerinde bir sonuç çıkarmaya çalışır. Çünkü Yüce Allah kitabın, insanlar sadece onu anlamadan, üzerinde düşünmeden, dudakları ile okusunlar diye indirmemiştir. Tersine ayetlerini anlayıp üzerinde düşünmeleri için indirmiştir. Cenab-ı Hak bu hususta şöyle buyuruyor:

“Ey Muhammed! Sana bu mübarek kitabın ayetlerini düşünsünler ve akıllı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik. “ (Sa'd, 38/29)

Kavrama gücü yüksek olan kişi, her zaman akıllı selimin

kabul edeceği, vicdanın yapacağı, insanın zevk ve duygularına hemen üflet edeceği bir üslup kullanır. Olağanüstü olaylara karşı sakin ve sükunetli davranır. Tarih her dönemde olduğu gibi günümüzde de değişen ve gelişen olaylar karşısında mükemmel ve evrensel bir din olarak insanlığın mutluluğu için getirdiği ilâhî mesaj ve çözümleri, yerli yerinde değerlendiren, zeki ve kavrama gücü yüksek, hakkı tebliğli heyecanlı ve hazzın ruhunda taşıyan nice insanlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardır.

4- Kısası ve örnek Göstermek:

Kısası; rivayet ve ibret verici olay anlamına gelmektedir. Bunların arz ve rivayetinde insanların ibret, düşünme ve olağanüstü bir kuvvete inanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu yüzden din görevlisi maksadını anlatıp başarıya ulaşması için Kur'an ve Sünnetin bu konudaki üslubunu çok iyi bilmelidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) tebliğinde, kâsalarına başvurarak ümmetini o konuda aydınlatmaya çalışmıştır. Çünkü örnek gösterildiği zaman kişinin aklı, düşünce, muhakeme ve diğer duyguları kendiliğinden faaliyete geçerek insanı karar, kabul veya ret durumuna getirecektir. Bu duruma işaret eden şu ayetleri buraya almakta yarar vardır;

“Şöyle biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz. Fakat onlar ancak bilenler düşünüp anlayabilirler.” (Ankebut, 29/43).

“Dünya hayatı, gökten indirildiğimiz bir sudur gibidir ki, bu su sayesinde yeryüzünün bir kişi (önce gürleşip) birbirine karışmış, arkasından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmiştir.” (Ankebut, 29/45).

Şöyle Yüce Allah bu ayetteki teşbih ile dünya hayatının genişliğini, ibret nazarı ile bakan insanın, bir bitkide dahi ken-

di hayatın başlama, gelişme ve tükenip son bulma safhalarına açık bir şekilde gösterebileceğini belirtmektedir.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) da bir hadislerinde, insanları birbirlerine nispetle aynı vücudun değişik organları kadar yakın olduğunu şöyle anlatmıştır:

“ Birbirlerini sevmekte, açmakta ve şefkat göstermekte mü'minlerin misâli bir vücut gibidir. Onun bir uzvu rahatsızlanırsa, diğer uzuvları uykusuz kalarak ve ateşlenerek onun acısına ortak olurlar.” (Müslim, “Birr”, 66).

Yukarıdaki ayet ve hadis örneğinde görüldüğü gibi din görevlisi cemaatini ve çevresini aydınlatmak, özellikle çocukların ve gençlerin millî ve manevî hislerini heyecanlı ve duyurulara hale getirmek için Kur'an ve hadisteki kıssalar, örnekleri, olup biten olaylar ve sonuçları sık sık anlatmalıdır.

5. Sabırlı Olmak:

Sabr, azim, irade ve tahammül din görevlilerinin tabii vazesi ve sermayesi olmalıdır. Çünkü onun topluma vermek istediği mesaj ve misyon gerçekten çok önemlidir. Bu yüzden din görevlisi başarıya ulaşmak ve hizmetinde verimli olmak için, söz ve fiillerinde sabırlı ve soğukkanlı olmalıdır. Zira örf, âdet, eğitim ve kültürü sılah etmekle ilgili zaman isteyen sonuçları almak ancak sabırla mümkündür. Kur'an'da sabırdan bahseden yüzden fazla ayet vardır. Pek çok hadis de sabır konusu işlenmiştir. Cenab-ı Hakk'ın Asr Suresinde hüranda olmayanların yalnızca iman eden, amel-i salihle bulunan, hakkı tavsiyeden ve sabırdaki bulunanlar olduğunu beyan buyurması konuyu açıklamaya yeterlidir.

Merhum Ali Fuad Başgöl “Gençlerle Başbaşa” isimli ese-

rinde ki sabır, sebat ve verimli çalışma konusundaki cümlelerinden bir kaçını buraya alarak konuyu bitirelim:

“Başladığın bir işi bitirmeden başka bir işe geçme. Yarıda kalan iş başlanmamış demektir... Çalışmaya oturduğun zaman bpk ateş hattında düşman gözetleyen bir asker gibi uyanık ol. Dikkat kesil. Bütün ruhi ve bedenî kuvvetinle kendini işe ver.. Muvaffakiyet yılmayanındır. Sabır ve sebat önünde güçlükler erir ve imkânsız görünen mümkün olur... Aynı noktaya düşen damlacıklar, zamanla mermeri bile deler... Fikrini ve görüşünü soracağı kimseyi iyi seç. Düşün ki isabetsiz bir fikirden hareket ederek verdiğin karardan, bütün ömür boyunca pişmanlık duyman mümkündür. Fakat isabetli bir fikirden aldığın şük, bütün ömrünce yolunu aydınlatır.”

DİN HİZMETLERİNDE YÖNTEMLERLE İLGİLİ SORUNLAR *

Hayati HÖKELEKLİ**

Giriş

Tebliğ kavramı, din hizmetlerinin her çeşidini içine alan bir genellekte “dini iletişim” anlamında ele alınmazda, gerek Müslümanlara dinin anlatım ve öğretiminde gerekse Müslüman olmayanlara dinin tanıtımında ve davette izlenmesi gereken yöntemlerle ilgili ciddi bir kafa karışıklığının içinde olduğumuz bir gerçektir. Buna bağlı olarak, günümüzde tebliğ faaliyetlerinin çok başarılı olduğunu, amaçlanan hedeflere ulaşıldığını, toplumumuzun İslâm Dinini çok iyi kavrayıp yaşadığını söylemek oldukça zordur. Aynı şekilde, modern iletişim ve ulaşım tekniklerinin bunca gelişmesi, ülkeler arasındaki insanların neredeyse ortadan kalkması, dünyanın âdeta çok kültürlü tek bir toplum haline dönüştürülmesi bir zamanda İslâm’ın evrensel mesajının doğru, etkili ve yaygın şekilde farklı din ve kültür mensuplarına duyurulup, davetin yapıldığını iddia etmek doğru olmaz. Bu hizmetlerden tatmin edici sonuçlar elde edilememesinin şüphesiz ki çok yönlü sebepleri vardır ve yöntemle ilgili sorunlar bunlardan sadece bir bölümünü oluşturur. Biz bu makalemizde yalnızca tebliğ

* Diyanet İlmî Dergi, Sayı: 41/3, Yılı: 2005, s. 93-104.

**Prof. Dr., Uludağ Üniv. İlahiyat Fak.

yöntemi ile ilgili eksik ve hatalardan kaynaklanan bir kısım sorunlar üzerinde durmaya çalışacağız.

Din ve Tebliğ

Din hizmetlerinin nihai amacı bir anlamda, insanın manevî yapısının duyurulması, olumlu iyimser ve sağlıklı işleyişini sağlamak ve korumak suretiyle faydalı kültür üretmesine ve bunu insanın hayatına kullanmasına yardımcı olmaktır. Dinin ortaya koyduğu ilkeler ve değerler, insanın bu dünyadaki anlam arayışına, kimlik ve kişilik sorunlarına bir cevap oluşturucu niteliktedir. Ahlak ve kişiliğin yüceltilmesi, tam olarak “kendini gerçekleştirme”nin başarılabilmesi; toplumsal бүтүнleşmenin ve evrensel barışın sağlanabilmesi, dinin doğru ve etkili öğretimi ve buna bağlı olarak da dinî değerlerin içselleştirilmesiyle yakından ilgilidir. Müslüman olmanın gerektirdiği şartlar baştan beri hep aynı ve hiç değişmemiştir. Buna karşılık, dinî mesaj etkili şekilde insanlara ulaştırmanın şart ve imkânlar duruma göre sürekli değişiklikler gösterilebilmekte, gelişip yenilenmektedir. Dinin insana ulaştırılmasında devreye sokulan bu teknikler ve yöntemler, bizzat dinin kendisi gibi kutsal, belli kalıpların dışına çıkmaz-ama başarısızlık kaçınılmazdır. Onun için bunların sürekli olarak gözden geçirilmesi, duruma uygun yeni yol ve yöntemlerin oluşturulması din hizmetinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Din hizmeti iki tür bilgiyi gerektirmektedir: Birincisi, dinî esas ve öğretilerin bilgisi; ikincisi de, bunların kendisine ulaştırıldığı insan ya da hedef kitlenin bilgisi. Yöntemle ilgili düzenleme ve belirlemeler ise bu iki değerliken arasındaki ilişkinin tasarlanma biçimine ve ulaştırılmak istenen hedeflerin durumuna göre ortaya çıkar. Dinî tebliğ ile ilgili sorunların

önemli bir kısmı, tebliğ muhatap olan kişi ya da kişilerin özelliklerinin bilinmemesi ya da dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Vaaz ve hutbeler, konferanslar, kurs ve seminerler genelde kişilerin ihtiyaçları, sorunları, özellikleri çerçevesinde değil, plânlayıcıların kendi anlayış ve önceliklerine göre belirlenmektedir. Ayrıca bu hizmetlerin ne ölçüde etkili olduğu, ne gibi sonuçlar verdiği ile ilgili ciddi bilimsel çalışmalar yapılmıyıp, bunların sonuçlarına göre program geliştirme gibi bir yola başvurulduğuna dair elimizde bir bilgi yoktur.

İletişim tekniğinden baktığımızda, her çeşit insanı kapsayacak evrensel tek bir hitap biçiminin imkânsız denecek kadar zor olduğunu görürüz. Her tür iletişimde mesajın biçim ve muhtevâsı belirleyen, alıcı (dinleyici)dır. Dolayısıyla tipik okuyucu, tipik dinleyici ya da izleyici gibi kitle iletişimi araçlarının referans aldığı ortalama tipler, hiçbir kavramsal temele sahip değildir. Ne tipik okuyucu, ne de tipik dinleyici/izleyici vardır. Bunlardaki çeşitlilik, bazı durumlarda indirgenemez bir nitelik taşır.¹ Bu bakımdan, din hizmetlerinde verimli sonuçlara ulaştırılabilmesi, irşad ve tebliğ faaliyetlerinde hedef kitlenin yaş, cinsiyet, zekâ ve öğrenim düzeyi gibi değerlikenlerin yanında, inanç ve bağlanma düzeyinin, ihtiyaç ve sorunların ciddi analizlerinin yapılarak programların buna göre plânlanıp uygulanmasına bağlıdır.

Uygulamadaki Sorunlar

Günümüzdeki uygulamaya baktığımızda; merkezden plânlanan tek tip hutbe ve vaaz uygulamasının belirlenen, et-

1 Abraham A. Moles, Kültürün Toplumsal Dinamiği (çev. Nuri Bilgin), Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay., zmir 1983, s.41,78; Mustafa Köylü “Dinî İletişimde Hedef Kitle Sorunu”, Değerler Eğitimi Dergisi, 2003, Sayı:1, s. 113.

kıleyici iletişimin bu ilkesine çok uygun olmadıysa görülmemektedir. Sözgelimi, kırsal bir kesimde, bir köy camisi ile, büyük bir şehrin merkezinde, ya da bir üniversite muhitiindeki camiide aynı ya da benzer hutbelerin okunması iletişim tekniği açısından verimsiz bir yoldur. Nitekim konuyla ilgili bazı bilimsel araştırmalar, mevcut uygulamanın cami cemaatinin din anlayışını ve yaşayışını iyi yönde geliştirdiği önemli bir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.² Dinleyici, ona sunulan mesajda kendisini bulabildiği, olan bitenden hareketle olacak üzerinde bir tahmin yapabildiği ölçüde, mesaj onun için anlamlı ve etkili olacaktır. Ne kadar iyi niyetle yapılsa yapılsa, dinleyiciye ulaşmayan, onda ilgi ve istek uyarmayan bir mesaj etkili de olmayacaktır.

Ülkemizde din hizmeti ile uğraşan kurum ve kuruluşların, hizmet verdiği bölgelerdeki insanların dinî gruplaşmalarının yerleşim ve dağılımını gösteren bir "inanç coğrafyası"na sahip olduklarına dair bir bilginiz bulunmamaktadır. Sosyolojik araştırmalarla ülkemizde yaşayan çeşitli dinî grup, cemaat, mezhep ve hatta dinler belirlenmeden, nerede hangi özelikte dinî inanış, anlayış ve uygulamaların olduğu gerçekte doğru şekilde bilinmeden, pratik dinî hizmetlerin yönlendirilmesinde isabetsizlikler hep sürüp gidecektir. Böyle bir bilginin oluşturulması hizmetin bilinçli ve verimli yapılması bakımından büyük önem taşımaktadır. Görevlilerin ve irşad komisyonlarının da buna göre seçilmesi uygun olacaktır. Bir örnek vermek gerekirse; ülkemizin güney kesimlerinde zaman zaman medyaya yansıyan, "ruh göçü" (tenâsüh) yaşadığını iddia eden insanların iddia ve açıklamaları yer almakta ve bu

konu bir kısım samimi Müslümanın bile inançlarına tehdit edici kafa karışıklığına yol açabilmektedir. Şimdiye kadar bu tür inançların kaynağı, dağılımı ve bunların etkisini ortadan kaldırmaya ne gibi irşad çalışmalarının yapıldığı ile ilgili bir dokümana rastlayamıyoruz.

Din hizmetlerinin arzu edilen seviyeye ulaştırılabilmesi için din sosyolojisi, din psikolojisi, dinler tarihi, din eğitimi... gibi bilim dalları çerçevesinde yapılan alan araştırmalarının sonuçlarına göz önünde bulunduran geniş çaplı tahlillere dayalı bir bakış açısına ihtiyaç vardır.³

Toplumumuzda nasıl bir din anlayış hâkimdir? Farklı gruplar ve kesimler İslâm dinini nasıl anlamakta, yorumlamakta ve yaşamaktadır? Din alanında günümüzde ne gibi sorunlarla karşılaşmaktadır? Aşırıya varan dinî davranışlar, sapma ve yabancılıkların, din düşmanlığı ya da karışıklıkların sebep ve kaynakları nelerdir? Bu ve benzeri soruların cevapları bilimsel yollarla araştırılıp bulunmadan gerçek bir tebliğ ve irşad hizmetinin yürütülmesi son derece zordur. Dinî kurum ve kuruluşların yürütülmesi sürecinde, sürekli olarak bu konulara araştırılan, gözlemleyen, değerlendiren ve bilimsel raporlara dönüştüren birimlerle, buna dayalı olarak tebliğ ve irşad programları hazırlayan uzmanlara ihtiyaç vardır.

Türk toplumunun çok yönlü ve dinamik olan dinî yaşantısı içerisinde, özellikle halk kitlesi arasında yaygın olan ve "halk dindarı"⁴ olarak nitelendirilen anlayış ve uygulamaların önemli bir yer tutmaktadır. Şehir merkezlerinde dinî bir öğrenim görmüş kimselerden toplumun orta ve alt tabakalarına ve kırsal alana doğru gidildikçe, daha çok sözlü kültüre dayalı yerel âdetler, mistik ve büyüsel ögelerle İslâmî öğelerle

2 Bkz. Mehmet Kamil Coşkun "Türkiye'de Cami Cemaatinin Kur'an Anlayışı-Bir Alan Araştırması" İslamiyat, 2001, c.4, Sayı 1, s.89-104; Veysel Demir, Din Görevlilerinin Fonksiyonları ve Sosyo-Kültürel Tesirleri Üzerine Bir Araştırma (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniv. Sos. Bil. Enst., Bursa 1991.

3 Bkz. Mehmet Aydın, "Avrupa Birliği, Din ve Diyanet", İslamiyat, 2001, c.4, Sayı 1, s.17-18.

4 Bkz. Mustafa Arslan, Türk Popüler Dindarlığı, Dem Yay., İstanbul 2004.

rin iç içe girdiği bu halk dindarlığının güçlü bir şekilde ege-
men olduğu görülmektedir. Bu din anlayış, halkın hayat tar-
zı ve kültürü ile işlevsel biçimde bütünleşmiş bir durum arz
etmektedir.

Din görevlilerinin normal olarak halkın dinî seviyesini
yükseltmek, sahih bir din anlayışın halka mal etmek, dinin
aslına uymayan inanış ve uygulamaları ortadan kaldırmak
için sistemli ve etkili bir çaba göstermeleri beklenir. Fakat
halka hizmet veren din görevlilerinin önemli bir bölümünün,
iç içe yaşadıkları halk kitlesine ait inanış ve uygulamalardan
etkilendikleri ve bunları benimzedikleri, yapılan bir araştır-
manın⁵ ortaya koyduğu sonuçlardandır. Din görevlilerinin
yetştirilmesinde, mevcut bu dinî yapının bileşenlerinin öre-
tilmesi ve sahih kaynaklara dayalı slâm anlayışının yerleşti-
rilmesinin sosyal psikolojik gerçeklere dayalı doğru yöntem-
lerinin önerilmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Mevcut durumda konu merkezli ve genel bir hitap tarzı
izlenmektedir. Çocuk, genç, kadın, bilgili/bilgisiz gibi farklı
unsurların varlığı çoğu zaman dikkate alınmamaktadır. Oy-
saki farklı dinleyici kitlesinin her biri için ona uygun bir me-
tot ve yaklaşım gerekmektedir. En genel anlamda bile,
Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi "hikmet", "güzel övüt" ve
"en güzel tartışma" (Nahl 16/125) yöntemlerinden her biri-
nin yerine göre kullanılması gerekir.

Hangi dinleyici grubuna hangi yöntemle hitap edileceği
meselesi, günümüzdeki şartlar bakımından yalnızca dinî ile-

tişimcinin takdir ve ferasetine kalmış bir iş olmayıp, çok yön-
lü bilimsel araştırmalarla belirlenmesi gereken bir durumdur.
Meselâ, dinî irşad ve tebliğ faaliyetlerinin en geniş katlımcı-
sı ve asıl hedef kitlesi olan yetişkin ve yaşlı kesimler üzerine
son yıllarda birçok araştırma yapılmıştır. Bunların sonuçları-
na göre, yetişkin ve yaşlılar problem merkezli ve somut ger-
çeklere yönelimli olup, başkalarının hazırlayıp planladığı et-
kinliklere istedikleri zaman katılıp, istemedikleri zaman ka-
tılmadıkları, ancak kendi pratik ihtiyaçlarına ve beklentileri-
ne cevap oluşturan konulara ilgi duydukları anlaşılmaktadır.
Yetişkinler kendi kendilerine öğrenmeyi tercih etmektedir-
ler.⁶ Hayatlarında karşı karşıya kaldıkları sorunlarla ilgili,
bunların pratik çözümlüne yardımcı olan bilgi ve mesajlara il-
gi duyarlar. Din, hayattan kopuk kuru bir bilgi ya da hü-
kümler/kurallar bütünü veya ilerde kullanıma uygun bilgiler
şeklinde sunulduğunda onlar için fazla bir anlam taşımaz.
Hayat anlama ve hayatla başa çıkmada yardımcı olduğu ölü-
müde din yetişkinlerin dünyasında önemli bir tutacaktır.
Onun için, dini tebliğ ve öğretim hizmetlerinde onlar bu
yönde teşvik etmek gerekmektedir. Ezer yeterli motivasyon
saılanamazsa, dinî iletişim ya etkisiz olacak ya da hizmetle-
re yeterli katılım sağlanamayacaktır. Nitekim vaaz ve hutbe-
ler dışında camilerde yürütülen ve akşam kursları şeklinde
düzenlenen bazı dinî eğitim programlarına katılmın, son yıl-
larda giderek azaldığı, neredeyse bitme noktasına geldiği gö-
rülmektedir.⁷ Bu bakımdan, dönemin özellikleri ve ihtiyaçla-

6 Bkz. Mustafa Köylü, Yetişkin Din Eğitiminin Temelleri, Etüt Yay., Samsun 2000, s.245; M. Akif Kılavuz, Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi, Arasta Yay., Bursa 2003, s. 87, 18-129.

7 Bu programlara katılanların toplam sayısı 1997 de 18993 iken, bu sayı 2000 yıl-
ında 8691, 2001 de ise 1943'e kadar düşmüştür. Bkz. T.C. Başbakanlık, Diyanet
İşleri Başkanlığı, 1997 istatistikleri, Ankara 1998, s.111; 2000 istatistikleri, Anka-
ra 2001, s.123; 2001 istatistikleri, Ankara 2002, s.123.

rikatte alınıp, dinî iletişim buna göre yönlendirildiği ölçüde, din yetişkinler için anılam ve mutluluk kaynağı olacak, dinî ilgi ve yönelişleri canlı kalacaktır. Bunun yanında ülkemizde genç nüfus gittikçe artmakta ve din hizmetlerinin önemli ve kalabalık bir hedef kitlesini oluşturmaktadır. Geleneksel dinî hizmet programları ise gençlere hitap etmekten çok uzak bulunmaktadır. Onların ilgi alanları ve sorunları dikkate alan, dinî hayata ve camiye teşvik edici, özendirici söylem ve yaklaşımlara çok ihtiyaç vardır.

Öte yandan, cemaatin öğrenim ve kültür seviyesi giderek yükselmektedir. Ankara il sınırlarındaki cami ve mescitlere devam eden cemaat üzerinde yapılan bir alan araştırmasına göre, ilise ve üniversite mezunu cemaatin oranı %51'e ulaşmıştır.⁸ Toplumumuzdaki bu dinamik gelişmeye uygun şekilde görevlilerimizin dinî bilgi ve kültür seviyesinin aynı hızda gelişmesini, günümüzdeki ikna ve iletişim tekniklerini yeterince kullanabildiklerini söylemek çok zordur. İyi eğitim görmüş, dünya şartları bilen cemaatten pek çok kimsenin, uygulanan din hizmetleriyle ilgili açık tatminsizlik ve ciddi şikâyetlerine her yerde şahit oluyoruz. Geleneksel halk dindarlığının kalıplarını aşamayan, genellikle güncellikten ve toplumsal hayatın gerçeklerinden uzak bir anlayışla eskiden kalma yorumları tekrarlayan bir söylem biçimi karşısında bu aydın kesimin dinî kurumlara ve görevlilere güvenlerini kaybettiklerini, başka kaynaklara yöneldiklerini görüyoruz.

Geçmişteki cemaat dindarlığının yerini günümüzde "bireyselleşmiş dindarlık" almaktadır. Bu bakımdan toplumda, her alanda olduğu gibi dinî/ahlakî alanda da bir "çözülçülük" dönemi başlamıştır. Dinî söylemde izlenen totaliter ve

otoriter yaklaşımların "demokratik toplumun temelinde yatan iletişim becerilerini içermediği"⁹ için etkisiz ya da sorunlu bir duruma yol açacağı çeşitli kesimlerde dile getirilmektedir. Alışılmış ve ortaklaşa paylaşılan bir davranış kuralı oluşturulması, ahenkli bir dinî evrende kişileri buluşturması, ya da kişiye günlük hayatında hazır cevaplar sunması bakımdan halk dindarlığı sorunsuz gibi gözükse de, model bir anlayış olarak sunulmaya devam edildiğinde, meydana getirebileceği sorunlar şüphesiz yalnızca belli bir alanla sınırlı kalmayacaktır.

Sosyal anlamda uyuma ve bağlanmaya dayanan (intisap ve ittiba), kendi kendini kontrol ve yenileme bilinci taşımayan şekilci ve mekanik bir dindarlık anlayışı, sahiplerine sağladığı rahatlığın yanında, istismar ve yönlendirmeye son derece açık olması tehlikesiyle de karşı karşıyadır. "Gösterişçilik" ve "din istismarı"nın yaşayan kütürün kodlarına iyice sinmiş olduğu bir zamanda uyarıcı, eleştirici ve derinlikli bir bakış açısına şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır. Günümüzün giderek karmaşıklaşan dinî sorunlarının¹⁰ çözümünde bu mevcut yapının yetersizliği her geçen gün daha da artmakta, samimi dindar insanlar "bölünmüş benlikler" ya da "çift standartlı kişilikler" haline gelmektedir. Çünkü modern hayatın taleplerine cevap vermede yeterli bir model oluşturulamadığından, din ile hayat arasındaki bağlar gevşemekte, hayatı dinî bakış açısına göre bütünleştirme imkânı ortadan kalkmaktadır. Bu da dinin ahlâk ve değerler alanında gerçekleştirmeyi ön gördüğü hedeflerin bireylerin hayatında yete-

9 Doğan Cüceloğlu, Yeni den İnsan İnsana, İstanbul 2000, s.13, 243-244.

10 Bunlardan bazı somut örnekler için bkz. Ahmet Onay, "Ahlâyat Fakültesi Mezunlarının Cami Eksenli Din Hizmetlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Alanındaki Formasyon İhtiyaçları", Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, İsparta 2004, s.409-423.

8 M. Kâmil Coşkun, "Türkiye'de Cami Cemaatinin Kur'an Anlayışı-Bir Alan Araştırması" İslâmiyat, 2001, c.4, Sayı 1, s. 90.

rince gerçekleşmesini oldukça güçleştirmektedir. Günümüzde yaşanan ahlak bunalım, dine ilgisiz kimseler kadar, çoğu dindarlar da içine alan yaygın bir sorun haline gelmiş bulunmaktadır.

Küreselleşmenin hız kazandığı ve kitle iletişim araçlarının bilgiyi her alana yaydığı bir zamanda, başka ülkelerden gelen farklı dinî model ve kültürlerle sıklıkla bir ilişki ve iletişime girme başarısız gösteremeyen, daha kapsamlı ve derinlikli yeni modeller üretmeyen, içine kapalı bir dindarlık anlayışı, bütünüyle savunmacı, katı ve hoşgörüsüz bir biçim alma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, halk dindarlığının sahip olduğu araçlardan daha çok entelektüel ve akademik çevrelerin müdahil olduğu kapsamlı anlayışlara ihtiyaç vardır. Öte yandan, Türkiye'nin İslâm dünyası için model bir ülke olmaya aday olması, daha evrensel din anlayışların besleyecek potansiyellerini devreye sokması gerektiğindedir.¹¹ İslâm Dininin önceki ilâhi dinlerden belki de en önemli farkı, kurumsal din yerine bireyin merkezde olduğu, bireyin hür seçim ve yönelimini esas alan özgürlüklü bir din anlayışı geliştirmiş olmasıdır. Belli dinî anlayış ve yorumların tek dinî hakikat olarak mutlaklaştırılıp sunulması, kişilik dindarlığının gelişmesini engelleyici bir sonuç doğurmaktadır.

Bilindiği gibi, ülkemiz Avrupa Birliği'ne giriş süreci içerisinde bulunmaktadır. Ülkeler arasında olduğu gibi, dinler arasındaki diyalog çalışmaları da hız kazanmıştır. İslâm'ın tarihi tecrübesi içerisinde farklı kültür, din ve mezheplerle bir arada yaşama, dinî ve kültürel çoğulculuk, dinî müsamaha çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumda üç İbrahimî dinin ortak amaç ve hedeflerinin belirlenerek, cemaatin diğer

dinlere hoşgörüsünü geliştirecek telkin ve eğitimlerin ön plana çıkarılması ve toplum hayatımıza bu değerlerin yerleşmesini sağlayıcı etkinliklere hız kazandırılması ihtiyacı vardır. Bu arada fırsattan yararlanarak ülkemiz insanın Hristiyanlaşmak için her yolu deneyen misyoner teşkilâtlar ve çalışmalar konusunda da tedbirli ve hazırlıklı olmak gerekmektedir.

Şüphesiz ki, dinî tebliğ ve irşat hizmetlerinde yerleşik inanç ve uygulamalara, geleneksel anlayışlara ters düşen yeni görüş ve yorumlara yer verilmesi son derece dikkat isteyen, hassas bir konudur. Düşünce ve inançlara etki etmek için, oldukları yerden başlamak ve bunları bu noktadan itibaren yöneltmeye ya da yenileştirmeye çalışmak, temel bir iletişim kuralıdır. Özel bir inanç ve düşünceyi değiştirmeden önce, bazı temel inanç ve anlayışları değiştirmek veya telkin edilmek istenilen yeni inancı muhatapların temel inançları çerçevesinde ifade etmek gerekmektedir. Fakat bu insanların temel ve genel zihinsel yapıları hakkında bir şeyler bilmiyorsa, daha sonraki düşüncelerini ne anlayabilir ve ne de önceden tahmin ve kontrol edebiliriz. Uygun yöntemler geliştiremediği için, "fitne" çıkması endişesi ve gereğiyle dinî gerçeklerin birçoğu halka ulaştırılmamakta, halkın dinî seviyesini yükseltmek bir yana, görevliler halk dindarlığının takipçisi ve mahkumu durumunu çoğu yerde sürdürmektedirler.

Mesajın iletilmesinde, kullanılan kelimelerin tek önemi vardır. Bireyin davranışında kelimenin fonksiyonu, aynı derecede hakiki olan diğer objelerin fonksiyonuna benzer. Bir yayanın hızla gelen otomobile göre kendini ayarladığı gibi, işitilen kelime de, kendisine uyum sağlanmasa gereken bir objedir; başka yerlere gidebilmek için kullanılmıyorsa araba gi-

11 Hüseyin Yılmaz, "Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik", İslamiyat, 2002, c. 5, Sayı: 4, s. 61.

bi, kelime de konuşmada kullanılan bir objedir. İnsan eşyasının dünyasında olduğu gibi, kelimelerin dünyasında da aynı bir şekilde yaşar. İnsan başkasının çevresine otomobil, bilgisayar çok katlı binalar sokarak dünyasını değiştirebileceği gibi, kelimeler sokarak da değiştirebilir. Böylece kişinin dünyasını kelimeler yoluyla değiştirecek davranışında, inanç ve tutumlarında değiştirmeler yapabiliriz. Dini irşad, tebliğ ve öğretim etkinliklerinin en önemli sorunlarından birisi, hiç şüphesiz dil sorunudur. Günümüz insanının rahatlıkla anlayıp, yararlanacağı bir din dilinden söz etmek çok zordur. Asırlar önceki bir kültürün ifade kalıpları ile günümüz insanına din öğretmeye çalışıyoruz. Günümüzde hiçbir gerçek karşılaşılmayan, insanların zihinlerinde herhangi bir çarpışmaya yol açmayan kelime ve kavramlar, Arapça ve Farsça terimler içerisinde dinî meseleler içinden çıkılamaz bir durum alıyor. İnsanlara hâlâ hurma, üzüm ve un cinsinden fitre, mis-kal birimden alınan ve gümüşün zekât tutarını hesaplatıyoruz. Halkın zihninde neredeyse, dinî söylemin anlaşılabilirliği ölçüsünde önem ve kutsallığının yüksek olduğuna yönelik bir anlayış yerleşmiş bulunuyor. Oysaki kelimeleri seçme ve iletme becerisi iletişimin etkili olmasının önemli bir şartıdır. Toplumda yaygın, her kesimin rahat anlayabileceği ortalamada, olağan bir dil kullanımı, halkla ilişkilerde başarıyla olmanın şartı olarak kabul edilmektedir.

Dinin anlatım ve öğretiminin geleneksel uygulamalarında, kişinin kendisi hakkında olumsuz duygular uyandırmaya dayalı, korku yaratıcı ve cezalarla tehdit edici tarz ve üslubun hakim olduğunu görüyoruz.¹² Bu tekniklerin bazı kişileri belli durumlarda dine yaklaştıracak az bir etkisi olsa bile, genelde dinden uzaklaştıracak olumsuz etkisinin daha yaygın olduğunu

bir gerçektir. Günümüz insanının sevgi, müjde ve umut içeren olumlu dinî mesajlara daha çok ilgi duyduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan, özellikle camiye gelen Müslümanların ürkütücü, huzursuz edici, tenkit edici söylemlerden kaçınmak; daha çok teşvik edici, özendirici ve rahatlatıcı bir üsluba başvurmak verimlilik için önemli bir adımdır. Camiye gelen her Müslüman oradan sıkıntı ve gerilim içerisinde değil, huzura ermiş, güvenlik ve rahat bulmuş olarak, ruhu dinlenmiş olarak ayrılmak ve tekrar gelmek için de içinde arzu ve özlem duymalıdır.

Dinî/tarihi şahsiyetlerin aşırı yüceltilmesi, efsanevi ve insanüstü varlıklar şeklinde sunulması insanlara bazı duygusal tatminler yaşatsa da, sonuç bakımından edici bir etkisi olmayacağı kaydetmek gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed (s.a.s.)'i, Müslümanlar için "en güzel örnek" (Ahzab 33/ 21; Mümtahine, 60/ 4, 6) olarak tanımlıyor. Her Müslümanın kendi kişilik yapısından, ahlak ve ilişkilerinde model alması, kendisine benzemeye çalışması gereken canlı, gerçek, somut bir insan. Ancak yaygın söylem ve anlatımlara bakıldığında; başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün din büyükleri, kendilerine hiçbir şekilde ulaşamaz, erişilemez, dolayısıyla ilişki kurulamaz gerçek ötesi şahsiyetler olarak sunuluyor. Dolayısıyla Müslüman olmanın ideal örnekleri, yalnızca geçmişte yaşanmış, olup bitmiş ve bir daha tekrarlanmasın mümkün olmayan, yalnızca övüme ve övünme, hayranlıkla seyretme konusu olan üstü nitelikler kazanmış, günümüz Müslüman şaşkın ve derin bir aşkınlık duygusunu içine itilmiş oluyor.

Kitle iletişim araçları vasıtasıyla geniş halk kesimlerinin gözü önünde yapılan dinî tartışmaların birçok sakıncalı duruma yol açtığını belirtmek gerekir. Bilindiği gibi bu prog-

¹² Bkz. M. Emin Ay, Din İletim ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza, Bursa 1993, s.108-118; 119-158.

ramlarda birçok ilâhiyatçı, dinî araştırma ve yazılarıyla ünlü uzman kimseler yer almakta ve konular çouul bir ortamda tartışılmaktadır. Böyle bir ortamda din, ilâhi değerler bütünü konumunda değil, "piyasa koşullarında tüketici topluluğuna pazarlanan bir ürün" durumuna düşürülmüş olmaktadır.¹³ Bu durumda, şimdiye kadar kendi inançlarıyla ilgili eleştirel bir yaklaşım hiç aklımdan geçirmeyen geniş dindar çevreler, samimiyetle bağı olduklar dinlerinin kutsal değerlerinin çinendiği izlenimine kapılmaktadırlar. Çünkü bu insanlar için din, mutlak ve tartışmasız kesin doğru kabul ettikleri, teslim olup bağılandıkları ve onun varlığında kendilerini varoluşsal güvenlik içerisinde hissettikleri dokunulamaz bir alandır. Oysa sözü edilen tartışmalarda din, farklı şekillerde yorumlanabilir, yanlışlanabilir herhangi bir görüş mesabesinde bir fikir olarak ortaya çıkmakta ve dinin kutsal otoritesi hafife alınmakta, "hikmetinden sual olunmaz" özelliği gölgelenmektedir. Böylece, geleneksel dindarın anlam evreninde bireysel ve toplumsal hayatın meşruiyetini sağlayan dinin, bu bütünsel hakikat olma anlamındaki yüceliği de gitkçe zedelenmektedir. Normalde gerçek bir din evrimi almış insan için anlaşılır olan bu yaklaşım, geleneksel bir dindar için yaralayıcı olmaktadır.¹⁴ Az çok bir bilgi sahibi olmakla birlikte konulara hakim olmayan, dinî zihniyeti tam oluşmamış özellikle gençler için ise tam anlamıyla kafa karıştıran bir etki meydana getirmektedir. Bu bakımdan, din alanında yetmiş uzmanların öncelikle kendi alanlarında tartışıp uzlaşmalar gereken meseleleri halkın huzuruna taşmaktan uzak durmalar, hem kendilerinin ve temsil ettikleri dinî kurum ya da kuruluşun saygınlığını korumaları, hem de samimi bir di-

nî yöneliş içerisindeki kişilerin dinî/ımanevî, ruhsal sancıklarından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, dinî değerlere olumsuz bakan, iyi niyetten uzak kimseler için de bir tür gerekçe oluşturmaya fırsat verilmemiş olur.

Radyo ve televizyonlarda yapılan dinî programlar çou zaman cansız, sıkıcı, tek biçim, dolayısıyla fazla ilgi uyandırmayan bir özellik göstermektedir. Daha çok tek başına ya da iki kişinin karşılıklı konuşması tarzındaki sunumların, günümüz bilgisayar teknolojisinin sağladığı imkânlarla ilgi çekici, değişik biçimlerde denemesi sağlanabilir. Söz konusu teknoloji ile her tür görüntüyü oluşturma ve yayınlama imkânı bulunmaktadır. Arka fonda konuyla ilgili, dinî ve kutsal sembollerin görüntülerine, sesli ifadelerin ayn zamanda yazılı karşılıklarına yer verilmesi ya da, verilmek istenen mesajın temsili veya gerçek bir olayın tabii akışı içerisinde sunulması, daha dikkat çekici ve dolayısıyla iletişimin etkisini artırıcı olacaktır.

Din hizmetleri toplumumuzda cami duvarlarının dışına pek çıkmamaktadır. Toplumsal kurumlar ve organizasyonlar, ya da kültürel olayların içerisinde dinin varlığını hissetmeye imkân yok gibidir. Bu durum da genel olarak içselleştirilmiş olup, toplumun çeşitli kesimlerine açılma yönünde ciddi bir gayret göze çarpmamaktadır. O kadar ki, elimizin içindeki imkânlarla bile yerli yerince kullanma, fırsatları en geniş şekilde değerlendirme düşüncesinden uzakta durulmaktadır. Bu tespitimizle ilgili en çarpıcı örnek, her yıl yenilenen Kutlu Doğum Haftası etkinlikleridir. Şahsen pek çok defa görev yaptığım bu programlarda karşılaştığımız manzara şudur: Bir panel ya da konferans dinlemek üzere gelen dinleyicinin tamamına yakını cami cemaatinden oluşmaktadır. Yö-
renin okumuş yazmış, etkili ve yetkili kesimine ulaşılama-

13 Peter L.Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği* (gev.Alli Coşkun), İnsan Yay., İstanbul 1993, s.210.

14 Yılmaz, a.g.m., *İslamiyat*, c.5, Sayı 4, s.65.

makta ya da bir şekilde orada hazır bulunmalar sağlanamamaktadır. Oysaki camiye gelemese de dine ilgi duyan, dini konularda aydınlanma isteğine sahip her yörede çok sayıda insanın varlığı bir gerçektir ve bu programlar bu insanlara ulaşmak için çok önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Bilimsel tarz ve üsluba alışık olan lâhiyat hocalarının bir çoğunun konuşmasından halkın çok fazla yararlanamadığı için şikâyetçi oldukları gerçektir. Ancak, hutbe ya da vaaz türü bir konuşmaya alışmış olan halkın beklentilerine tam olarak cevap veremediği, kendini anlayacak ve yararlanacak bir dinleyici kitlesi ile buluşamadığı için hocalar da çoğunlukla sıkıntı duymakta ve tatminsiz kalmaktadır.

Ülkemize dünyanın her yerinden, her sene çok sayıda yabancı turist gelmektedir. Bunların önemli bir bölümü tarihi ve sanat değeri büyük olan camilerimizi de ziyaret etmektedir. Bu durumun, dinimizi yabancılarla tanıştırmak ve anlatmak için çok önemli bir fırsat ve imkân oluşturduğunu belirtmek gerekir. Ancak, bunların başında bulunan rehberler çoğunlukla itibarîyle slâmi bilgi kültür ve değerlerden fazla haberdar olmayan ya da herhangi bir dini hassasiyet taşımayan profesyonel kimselerdir. Gezdiği caminin yan sıra, slâm Dininin inanç ve ibadet esasları, tarihi ve kültürel değerleri hakkında ilk elden bilgi almak isteyenler için herhangi bir hizmet tarzı düşünülmüş değildir. Cami görevlilerimiz ise genelde yabancı bir dili kullanma formasyonuna sahip bulunmadıkları gibi, gelen yabancılarla iletişim kurma konusunda da hazırlıklı ve istekli değildir. Bu durumda önerilebilecek olan şudur: Sözü edilen özellikteki camilere görevlendirilen kimselerin yabancı bir dili çok iyi konuşması şartına bağlı olarak seçilmesi ya da hizmet içi eğitim çalışmaları çerçevesinde bunlara yabancı dil öğreniminin zorunlu tutulması. Aynı şekilde yurt dışına görevlendirilen elemanların çoğunun da o ülkede ko-

nuşulan dili yeterince konuşamadığı, değişik kesimlerle iletişime giremediği, slâm dinini tam olarak ve tebliğ edici organizasyon ve etkinliklerde yer alamadığı bilinen bir gerçektir. Bu konuda doktoranın yurt dışında yapacağı, bir yabancı dili iyi kullanan o ülke kültürünü tanıyan elemanların bulunup görevlendirilmesi, bu çerçevede lâhiyat Fakülteleri ile işbirliği ve yardımlaşmaya gidilmesinin doğru olacağı ifade etmek gerekir.

Yurt dışında ya da içinde din geliştirerek Müslümanlığı seçen çok sayıda insanın varlığı biliyoruz. Ancak bu insanların daha sonra hayatlarını nasıl sürdücekleri, ne gibi dini, sosyal, ekonomik sorunlarla karşılaşacakları ve bunları aşmada onlara ne gibi hizmetler üretileceği ve götürüleceği konusunda bir bilgiye sahip değildir. Genellikle bu insanlar kendilerini kaderlerine terk edilmekte, ya belli cemaatlerin çatısı içerisinde yeni dini kimliğini oluşturucu bir yol aramakta ya da Müslümanlığı saklı tutarak, ya da en alt düzeyde yaşayarak eski sosyal çevresinde hayatını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Hıta sonrası destekleyici din hizmeti, bildiğimiz kadarıyla henüz düşünülmüş ya da plânlı bir organizasyonla uygulamaya konulmuş bir çalışma alanı değildir. Osmanlı döneminde, bu yöndeki hizmetler ve bunların finansmanı için kurulmuş vakıflar bulunuyordu. Günümüzde de, Diyanet Vakfının imkânlarından bu hizmetler için bir fon ayrılmaması ve bu yeni Müslümanların ister kendi ülkelerinde isterse yerleştikleri ülkemizde, din kardeşleriyle uyum ve bütünleşmelerinin sağlanması yönünde çaba gösterilmesi gerekir.

Sonuç

Günümüzde dinî mesajı geniş insan kitlelerine ulaştırmak için çok büyük imkânlar oluşmuştur. Fakat din hizmetlerinin

de etkili iletişim tekniklerini kullanma ve dinin güncel sunumu noktasında, henüz önemli bir mesafe kaydedildiğini söylemek zordur. Dinin anlatım ve öğretiminde birçok eksiklerin yaşandığı, çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalındığı bir gerçektir. Din hizmetlerinin etkili ve verimli hale getirilmesi için, günümüz şartlarında yeniden ele alınıp üzerinde ciddi olarak düşünülmesi gerekir. Bir yanda dinî bilgi ve söylem geliştirilip zenginleştirilirken, diğeryanda bunların insanlara ulaştırılması ve etkili kılınmasının yollarının araştırılmasına ihtiyaç vardır. Bu yolda, İslâmî ilimler alanında yapılan araştırmaların, insan ve toplum bilimlerinde yapılan çalışmalarla bütünleştirilmesi önemli sonuçlara ulaşabilmek için başlangıç noktası oluşturmaktadır.

VERİMLİ BİR DİN HİZMETİ NASIL OLMALI? *

Rahmi Yılmaz

Din, insanın yaratıcı, diğeryinsan ve varlıklarla münasebetlerini düzenleyen ve hayatına yön veren, onlarla ilgili davranışlarına esas olacak kurallar bütününe verilen addır.

İnsanla beraber var olan, tarihin bütün devirlerinde ve bütün topluluklarında karşılaşılan din olgusu, çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. İslâm bilginleri dinin tarifini, Kur'an-ı Kerim'de yer alan açıklamalar ve İslâm inançlarının göz önünde bulundurarak yapmışlardır. Buna göre hak dinin tanımı şu şekildedir:

“Din, akı sahibi insanlar kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhî bir kanundur.”

İlkemizde “İslâm dininin inançların, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” le görevlendirilen Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumumuza bu konuda geniş çapta bir hizmet vermektir. Başta imam-hatip ve müezzin-kayyumlar olmak üzere, vaizden müftüye, hizmetliden Diyanet İşleri Başkanına kadar geniş bir yelpaze içerisinde yer alan Başkanlık personelinin tamamı cami içinde olduğu gibi, cami dışında yürütülen din hizmetlerinde etkin rol oynar.

* Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 178, Yılı: 2005, s. 42-43.

namaktadır. Bu tür hizmetler, Diyanet İşleri Başkanlığına aslı görevleri arasında yer almaktadır.

Verimli bir din hizmeti nasıl olmalı?" sorusuna din görevlilerinden başlamak gerekir. Din görevlisi, zaten resmî bir görevi olan bu hizmeti gönül işi olarak ele almaktadır. Allah'ın emri, farz-ı kifâye olduğunun bilincinde kendini görevine motive etmelidir. Meslekte motivasyon yoksa verim de olmaz. Tebliğ insanın gönlü Kur'an'a göre ayarlanmalıdır. Gönlü bu şekilde Kur'an'a göre akort edilmeyen bir insanın, slâm adına konuşması, slâmî hakikatleri anlatması çok zor, hatta imkânsızdır. Emir-i bil'-il-ma'ruf, nehy-i ani'l-münker zaten yaratılış gayemiz değil midir?

Din görevlisi, dinî ve meslekî bilgilerinin yanında hızlâ gelişen, değişen kültür ve olayların yaşandığı günümüz dünyasına ait gelişmeleri çok iyi takip etmeli, bilgisini artırmalıdır. Tebliğ insan, slâmî hakikatleri ve içinde yaşadığı devri çok iyi bilmelidir. Çabın bilmeyen insan, dehlizde hayat sürüyor demektir. İnsanlar oraya çekmesi ve onlara bu dehlizde bir şeyler anlatması ise, zavalıca birer gayretçiktir.

Yunus'un dediği gibi; "İlim ilim bilmektir. İlim kendini bilmektir. Sen kendini bilmezsen. Ya nice okumaktır."

Hizmette başarı, irşat ve tebliğ ilimle olur. Görevli, tebliğ ettiğini, anlattığını mutlaka yaşama, amel-ilim ilişkisi asla olmamalıdır. Cemaatine "hocanın dediğini yap da, gittiği yoldan gitme" sözünü doğrulattırarak duruma düşmemelidir.

İlim-amel ve tebliğ bir hakikatin üç ayrı yüzüdür. Birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir. Tebliğde ilim şarttır. Amel ise tebliğin hayatıdır, felsefesi hizmeti başarıyla sonuçlandırır. Görevli hizmetinde menfaat hesabı içinde olmamalıdır. Paracı, mevliçî gibi suçlamalara fırsat vermemelidir.

İken cami çevresinde ya da cami bahçesindeki lojmanda oturuyorsa camiye gitmeli, cemaate mutlaka katkılarına bitirici söylentilere fırsat vermemelidir.

Hizmetini sunarken, yasal zeminde, meşru yollarla yürümesi, huzur içinde olmasını sağlar. Sıkıntıda hizmetten verim almaz. Meşru bir hedefe ancak meşru bir yoldan gidilir. Şairin ifadesiyle; "Yanan meş'aleni söndürmemesini bil, ışığı rüzgardan korumasını bil"¹

Din hizmetinde istenilen verimin elde edilmesinde en önemli hususlardan biri de cemaati tanımadır. Hizmet sunduğumuz insan tüm yönleriyle bilmek, âdeti yüzünden içeri okuyabilmektir. Bu olmadan cemaatle görevli arasında entegre olunamaz, diyalog kurulamaz. Bugün hizmette verimsizliğin başlıca nedenlerinden biri de bu olmalıdır.

Küreselleşmeden, dinler arası diyalogdan söz edilirken, biz kendi cemaatimizle, insanlarla bu diyalogu maalesef yeterince sağlayabilmiş değiliz. Görevli ancak nefisini aşarak, yargılarından ayrılarak güçlü bir diyalog, iyi bir entegrasyonla (kurum, din görevlisi, cemaat ve dernek) hizmetinde mutlak verim alır.

Din görevlisinin, kendisini cami dernek ve vakıfların kurma gibi görevlerden sorumlu görmekten ziyade, onlarla sağlıklı bir ilişki ve iş birliği içinde olmasını hizmette verimi artırır. Görevlinin, zengin ve nüfuzlu kişilerle ilişkisi diğer cemaatiyle olan ilişkisi ayrı olmalıdır. "Zenginlinin salâsını uzunca okudu, fakire gelince kıldan kestiriverdi..." gibi basitliklere fırsat vermemeli. Adil olmalıdır. Hele hele hizmeti sunuşta buna daha özen göstermelidir.

1 Sezal Karakoç, Diriliş Ayık Edebiyat Dergisi, Ekim 1979, sayı: 61.

Din görevlisin prensibi; " Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz"² olmalıdır. Vaazlarında, miting alanında imiş gibi esmeden, antipatik olmadan, cemaati uyutmadan, usandırmadan, zaman zaman beden dilini de konuşturarak mesajın özluce vermeye itina göstermelidir. Zaten okuma alışkanlığı olmayan insanın dinlemesi de sıkıntıdır.

Görevli, vaaz ve sohbetlerde cemaatin eğitimi ve sosyal durumlarına göre konuşmalı, cemaate mutlaka kafasına takılan sorulara rahatça sorabilme fırsatını vermeli, cemaatin anlayabileceği ya da bir dille cevaplamalı, usandırmadan sabırla anlatmalı, konuşmaların mantık ve realiteye uygunluğunu konuşurken da hassasiyet göstermeli, siyasete asla girmemelidir. Bu hassasiyet mesajın cemaate daha net ve daha kolay ulaşmasını sağlar.

«Ya da ilçe müftüleri yolda en az bir veya iki defa her camide programla cemaate, kadınların da iştirak edebileceği sosyal-cevaplı sohbet ve konferans tertip etmelidir. "Bu etkinliklerin Başkanlık personeli ve ilâhiyatçılarla ayda bir özellikle gençlere yönelik yapılması, hizmetin açılımını genişletmek adına verimi artırıcı olacaktır." Ayrıca, bayan vaizeler de her camide bayanlara yönelik programlar yapmalıdır. Cami cemaatinin çoğunluğunu yaşlı grup oluşturmaktadır.

Görevli, "yaşlıya hizmet ve hürmet, Allah'a hizmet ve hürmet" bilinciyle yapmalıdır. Çünkü çocuklardan, aile bireylerinden umduğunu ilgilili bulamayan, yorulmuş vücudunda nükseden rahatsızlıklar, yaşlılık psikolojisiyle duygusal gerilim içindeki cemaate büyük bir sabır, hoşgörü ve fedakarlıkla özel bir sevgiye dayalı ilgi, din hizmetimizin bir başka boyutu olarak algılanmalıdır.

2 250 Hadis, s. 195, hadis no: 239, D.B. Yay.

«ster geçici, ister süren olsun, duygusal gerilimden kurtulamayan insan mutsuzdur. Bu durumun giderilmemesi hizmette verimi düşürür. Onun için cemaat, camiyi ve görevliyi çok sık, çekici bulmalıdır. Din görevlisinin yaş küçük de olsa, cemaatin gözünde büyüktür. Öyle ise görevlinin şefkati verimli hizmete giden yolun köprüsü olur. Enaniyet ve gösteriş, hizmette bereketi yok edeceğinden verimi de yok eder. Haram olan bu durumdan kesinlikle sakınılmalıdır.

Din görevlisi, din hizmetinde şartlar ne olursa olsun, umudunu yitirmemeli, basiretini kaybetmemelidir. "Adam sende, bugünkü durumu kimse kurtaramaz, ok yandan fırlatmış, her şey zıvanadan çıkmış" gibi düşünceler tembelliye fırsat, bitmişliğe sadece kapıdır olur.

Günümüzün yaygın problemlerinden biri de bid'at ve hıfzafelerdir. Din görevlisinin Kur'an ve sünnet kaynaklı direnciyle vereceği mücadele başarıyı getirir.

Verimli din hizmetinde sorumluluk bilinci şarttır. Din görevlisi eleştiriye açık olmalıdır. Sık sık özeleştiriye bulunmalıdır. Kendisine, ben hizmet kulvarının neresindeyim? Bugün, bu hafta, bu ay, bu yıl camiyeye, cemaate ve insanlara ne verdim, ne kazandırdım? sorularını sormalıdır. Bu davranış görevlinin sorumluluk bilincini artırır.

Görevlinin aksiyonu ve diksiyonu mükemmel olmalıdır. Günümüzde imaj ön plânda tutulduğu için görevlinin giyim kuşamı düzgün, saç sakal bakımlı olmalıdır. "İnsan giyimi ile katışlanır, konuşmasıyla uurlanır" atasözü imaj ve konuşmanın önemini belirtmektedir.

Aktif ve başarılı görevlilerin imrenilecek başarılarla ödüllendirilmesi, yeni ya da pasif görevlilerin aktif olmasında teşvikleyici bir unsur olur. Bu da hizmette verimin artmasını ve yaygınlaşmasını sağlar.

TOPLUMUN MANEVÎ REHBERLERİ *

Yüksel SALMAN **

«İslâm'ın, birleştirici, sosyal dayanışma ve kaynaşma» sağlayan bir din olduğunun açık göstergelerinden biri de camilerimizdir. Camiler, toplumun her kesiminden insanın, hiçbir ayrım gözetmeden ortak bir şuurla, aynı heyecan ve aynı gayeye ile bir araya geldikleri, kardeşlik ve birlik şuurunun zirvede çıktığı kutsal mekânlardır. Tarihî süreç içerisinde üstlendikleri pek çok fonksiyonun yanı sıra, «İslâmî kimliğin oluşmasında ve korunmasında camilerin yeri inkâr edilemez. Bu kutsal mekânlara, belirtilen işlevi etkin bir şekilde ifa etmesinde, samimiyet ve özveriyle hizmet eden örnek cami görevlilerinin payı büyüktür. En küçük yerleşim birimine kadar üllemeat ile doğrudan muhatap olan ve ilk elden ihtiyaçlarına cevap verenler de onlardır. "Cemaatle konuşan namaza önderlik eden kişiler" olarak tanımlanan imamlar, başta gelen görevleri olan namazın topluca eda edilmesinden, cemaatin dinî konularda aydınlatılmasına, görev bölgelerinde kardeşleşmeyi zedeleyen olumsuzlukların giderilmesinden, birlik ve be-

* Diyanet Aylık Dergi Eki: (Sevgi, Bilgi, Birlik ve İbadet Mekânı Cami) Sayı: 166, Yılı: Ekim 2004, s. 22-25.

** Dr., Dini Yayınlar Dairesi Başkanı.

haberlik şuurunun oluşmasına, hatta yerine göre pek çok koldan rehberlik görevi yapan kişilerdir. Din görevlilerinin sosyal hayattaki birleştirici ve olumlu katkıları yanında, ülke barışının ve güvenin sağlanmasındaki hizmet ve katkıları da unutmamak gerekir. Bu katkılar için yakın tarihi okumak yeterlidir. Günümüzde de metropol illerden, en ücre köylere kadar, ülkemizin her yerindeki camilerde görev yapan binlerce din görevlisi, dinî konulardaki yanlış telâkkilerin ortadan kaldırılması, birlik ve beraberlik şuurunun güçlendirilmesi açısından önemli bir fırsattır.

Peygamber mesleği de denilen bu vazifenin, günümüzde de kendisinden beklenen işlevi etkin bir şekilde yerine getirebilmesi nitelikli, liyakatli ve özverili görevlilerle mümkündür.

Din görevlilerinin; yaşları, kültür seviyeleri ve birikimleri birbirinden çok farklı olan kitlelere hitap etmeleri sebebiyle, meslekî yeterlilikleri yanında, iletişim, eğitim metodları, insan psikolojini tanıma gibi pek çok alanda yeterli olmalarının gerekliliği açıktır. Halkın, din görevlilerini aynı zamanda önder ve rehber kişiler olarak görmeleri, onların sosyal hayatlarında da yaşantısıyla örnek olma, örnek kişiliğe ve üstün ahlaki değerlere sahip olmalarını zorunlu kılmaktadır.

Din görevlileri öncelikle örnek kişiliğe ve güzel ahlaka sahip olmalıdır. Sevgili Peygamberimiz, kendisine Peygamberlik görevi verilmesinin ilk dönemlerinde, üstlendiği görevin ağırlığını ve karşılaşılabileceğini tahmin ettirici gelişmelerin kaygısını çekerken, Hz. Hatice'nin kendisine söylediği şu sözler, kişiliğinin ve güzel ahlakın tebliğindeki etkisini ortaya koymasından oldukça önemlidir:

"... Vallahi, Allah seni utandırmaz. Çünkü sen, akrabalarına bakarsın, sözün dorusunu söylersin, fakir ve muhtaçlara elinden gelen yardım yapar, hiç kimsenin kazandıramayacağını ka-

zandırsın. Misafirlere ikram eder, onları ağırlarsın, Hâk'tan gelen felaketler karşısında insanlara yardım edersin."¹

Resûlullah'ın düşümanları, O'nu atalarının dinini terk ettiğai, şair, mecnun ve sihirbaz olduğu yönünde çok çeşitli iddialar ve iftiralarla halkın gözünden düşürmeye çalışmışlardır. Ancak, Allah'ın Resûlünde asla ahlâkî bir kusur bulamamışlardır. Din hizmeti veren kişiler de doruluk, güvenilirlilik, hoşgörü, affedicilik, sabır ve alçak gönüllük gibi güzel hasletlerle bezenmeli, beşerî ilişkilerdeki tutumu, azim ve kararlılığı, istikrar ve tutarlılığı ile toplumda örnek olmalıdır. Yaptığı hizmette Allah'ın hoşnutluğu dışında bir şey beklememeli, Peygamberlerin kavimlerine söyledikleri, "Buna karş, sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'tır"² sözü kendilerine rehber olmalıdır.

Görevini yaparken, hiçbir ayrıma gözetmeden herkesi kucaklamalı, kolaylığı, müjdelemeyi ön plana almalı, muhataplarının seviyesine göre hitap etmeli, ifrat ve tefritten, kat tutum ve davranışlardan kaçınmalı, yumuşak bir üslupla, hikmet ve güzel ölütle yaklaşmalıdır. Deyim yerindeyse, yaralamadan tedavi etmeli, kırmadan düzeltmeli, azarlama uyarı ve kibirlenmeden aydınlatmalıdır. En zor ve sabredilmesi güç olan zamanlarda bile, Yüce Allah'ın Hz. Musa ve kardeşine hitaben, "Firavun'a gidin, dorusu o ağıdır. Ona yumuşak söz söyleyin..."³ buyruğunu hizmet anlayışlarında ilke olmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamberin ilâhî bir lütüf sayesinde insanlara yumuşak davranması; kaba ve katı kalpli olsaydı, insanların çevresinden dağılıp gidecekleri

1 Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 3: Müslim, "İman", 252, Ahmed b. Hanbel, VI, 223.

2 Şuarâ, 26/109,127,145,164,180.

3 Tâhâ, 20/43-44.

açıkça bildirilmiştir⁴ ki bu ilke, din görevlilerinin halka yaklaşımlar noktasında oldukça önem taşımaktadır.

Belirtilen ahlâkî meziyetlerin yanı sıra, günümüzün getirdiği teknik imkânlar iyi değerlendirilmeli, bilgi birikimi, kültürü, girişkenliği, görevle baki ve temsil kabiliyetiyle görev yaptıkları toplumda saygınlık muhafaza etmelidir.

Özetle ifade etmek gerekirse, din görevlileri hizmet anlayışlarında Hz. Peygamber'in tebliğ ve irşad metodunu çok iyi tahlil etmeli ve ilkelerini kendisine rehber edinmelidirler. Peygamberimiz, 23 sene gibi kısa bir zamanda, tarihte eşine rastlanamayan muazzam bir değişiklik meydana getirmiş; çok basit meseleler yüzünden bile birbirlerini kolayca öldürebilen, kız çocuklarını diri diri toprağa gömen bir kavimden, dönemlerinden "asr-ı saadet (mutluluk çağı)" diye sözü ettiren örnek bir toplum meydana getirmiştir.

Madem ki, Hz. Peygamber "En güzel örnek" tir, onun bu örneğinin, hayatın her alanında olduğu gibi, tebliğ metodu açısından da iyi bilinmesi ve ilkelerinin uygulamaya konulması, din görevlilerinin hizmetteki başarısına güç katacak ve onların toplum içindeki hak ettikleri saygınlığa ulaştıracaktır.

ETKİLİ BİR DİN HİZMETİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN ÖRNEKLERİ*

H. İbrahim ACAR**

"Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel ölütle çağır..."¹ "Ey Muhammed!...Rabbine davet et, şüphesiz sen doğru yol üzerindesin..."², "Ey Peygamber! Biz seni şahit; müjdeci, uyarıcı, Allah'ın izniyle ona çağırın, nurlandıran bir kişi olarak göndermişizdir."³ mealindeki ayetler ve benzerlerinin⁴ muhatabı olarak Allah'a davette bulunması ve bu davete devam etmesi istenen Hz. Muhammed, ahirete intikal edinceye kadar din hizmetinde bulunmuş ve insanlar Allah'a davet etmiştir.

Diğer peygamberler gibi⁵ insanlar, Allah'a davet için gönderilen Hz. Peygamber, vahyin kontrolünde cereyan eden tebliğ vazifesinde başarılar elde etmiş ve bu vazifesinde ümmetine örnek olmuştur.⁶ Hz. Peygamber'in şahsında görmüş olduğumuz ve tebliğindeki başarısına etki eden özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

* Diyaret İlmî Dergi, Sayı: 38/4, Yıl: 2002, s. 63-76.

** Doç. Dr., Atatürk Üniv. İlahiyat Fak.

1 Nahl, 16/125.

2 Hacc, 22/67.

3 Ahzâb, 33/45.

4 Ra'd, 13/36.

5 A'raf, 7/59; 73, 85; Hüd, 11/50; Nahl, 16/36.

6 Al-i İmrân, 3/104, 110; Tevbe, 9/71.

4 Al-i İmrân, 3/159.

I- BİLGİ SAHİBİ OLMAK

Davetçi, İslâm'ı tebliğ edebilmek, neticede gayeye ulaşabilmek için her şeyden evvel tebliğ edeceği esaslar, İslâm'ın emir ve prensiplerini, Kur'an ve Sünneti çok iyi bilmelidir. Çünkü bilgi sahibi olunmayan konularda insanların aydınlanmasını mümkün değildir. Bununla birlikte uygun bir biçimde tebliğini sunabilmek için bütün vasıflarıyla müspet ilimlere vakıf olmak, mahalli ve yabancı lisan öğrenmek, sözün netreden başlatılıp nerede bitireceğini bilmek gereklidir. Ayrıca muhatapın sosyal ve fizikî çevresi ile kültürel yapıyı hakkında malumat sahibi olmak gerekir.⁷

Allah Teala, Hz. Peygamber'e öyle bir ilim vermiştir ki hiç kimse onun seviyesine ulaşamaz. Nitekim; " (Allah) sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür."⁸ mealindeki ayette de ifade edildiği gibi ona ihsan ettiği benzersiz mükemmel ilim ve şahsiyet ile nimetini tamamlayıp ikmal etmiştir.

2- GÜZEL KONUŞMAK

Tebliğ ve irşad için iyi kullanılan bir dil, düzgün konuşma önemlidir. Bundan daha önemlisi görevin benimsenmesi ve samimiyetle yerine getirilmesidir. Samimiyetten uzak ve gönülden kaynaklanmayan konuşmalar hitabet tekniği açısından kusursuz bile olsalar dinleyicileri ya hiç etkilemez ya da sadece konuşma olarak dikkat çeker, fakat müspet bir sonuç doğurmaz. Güzel konuşma bugün için bir sanattır. Ancak asıl önemli olan onun taşıdığı öz ve samimiyettir.⁹ Bu temel teshilin yanında kabul etmek gerekir ki, farklı muhataplara değişik vasıf ve üslupla söz söylemek de yine bizzat tebliğ ve

irşad gerektirir. Her yerde ve herkese katı ayn üslup kullanılmaz.

Hz. Peygamber, açıklamalarının güzelliği, konuşmasının fasihliği, kelâmının netliği, (sözlerini tane tane söylerdi. Öyle ki kelimelerini saymak isteyen bir kimse sayabilirdi)¹⁰ üslubunun tatlılığı, ikazlarının nezaketi, son derece müşfik oluşu, konuşmasında bile hikmetli davranış, son derece dikkatli ve uyanık oluşu, zekâsının yüksekliği insanlara aşırı ilgi ve merhametiyle o gerçekten de bu dünyada hayır gösteren bir muallimdir.¹¹ Lüzumsuz konuşmaz, kötü söz söylemezdi. Onun meclisinde asla sesler yükselmez ve yüksek sesle konuşulmaz.

Psikolojik olarak insanlar, çatık kaşlı, hiç gülümsemeyen, tebessüm etmeyen çekinen eğitimcileri sevmez. Bu itibarla eğitimde zaman zaman yapılacak olan mizahın yeri büyüktür. Mizah bir telkin ve ders verisidir. Dinleyicilerin dinlemeye arzusunu artırır, bükümleri giderir. Sevilerek dinlendiği için bu gibi anlatımların etkileri daha fazla olur. Hatırda da daha uzun müddet kalır.

Latife ve şaka, doğru ve edebe uygun olduğu takdirde insanlar arasında samimiyetin ve yaklaşmanın kurulmasına sebep olur. Bir eğitimci olarak zaman zaman şaka yapan Hz. Peygamber, heybetinden dolayı kendisiyle diyaloga girmekten çekinen kimselere konuşma imkânı vermiş, yumuşak huylulukta ve güler yüzlülükte ümmetine örnek olmuştur. onun nükteleri kırıcı olmamış, hiç kimseyi hafife almamıştır. Bilakis zarif konuşması ve samimi tavırlarıyla her zaman güvenilen insan olmuştur.¹²

10 Tirmizî, Ebu İsa, eş-Şemâilü'n-Nebeviyye, Hıms, 1968, s. 140.

11 Ebu Güdde Abdulfettah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları, (trc. Enbiya Yıldırım), ts., s. 28-29.

12 Özbek, Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, İstanbul, 1995, s. 61.

7 Önkai, Ahmet, Resûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu, Konya, 1994, s. 318.

8 Nisa, 4/113.

9 Çakan, İsmail, L., Haklı Tavsiye Metod ve Vasıtaları, İstanbul, 1992, s. 41.

Hız. Peygamber'in mizahından birkaç örnek verecek olursak; kendisine gelen bir adam evinin eşyasını taşımak için zekât develerinden birinin verilmesini isteyince ona "Seni dışı devenin yavrusuna bindireceğim" dedi. Bunun üzerine adam "Ya Resûlellah! Ben devenin yavrusunu ne yapacağım?" deyince Hz. Peygamber "Deve deveden başka bir şey doğurmu?" demiştir.¹³ Ayrıca tanrıya bir pazarca esnafın elleriyle arkadan gözlerini kapatıp "bil bakalım ben kimim" diye sorması, "yaşlı kadınlar da cennete girecek mi? sorusuna "Hayır" demesi üzerine kadının ciddi sanıp üzülmesi karşısında "Evet girecekler, ama yaşlı değil genç olarak"¹⁴ buyurmasının mizahları arasındadır.

3- MUHATABA GÖRE HAREKET ETMEK

Hız. Peygamber'in önem verdiği en mühim metotlarından biri muhabata göre harekettir. Kendisi insanların aklılarının derecesine, içtimal seviyelerine, muhabatın içinde bulunduğu zamanın şartlarına göre hareket eder, ashabının da bu şekilde davranmalarını isterdi.¹⁵

Hız. Peygamber, insanlara aklılarının alabilecekları ölçüde hitap ederdi. Çünkü dinleyenlerin aklının ermediği konular yanlış anlamalara sebep olur. Bu konuda söylediği "Cahillere hikmetten bahsetmeyin!..."¹⁶, "Bir kavme aklılarının kavrayamayacağı bir söz söylemen doğru olmaz. Eğer böyle yaparsan onlardan bir kısmı için mutlaka fitne olur."¹⁷, "İnsanlara akıl seviyelerine göre konuşmakla emrolundum."

"İnsanlara derecelerine göre muamele ediniz."¹⁸ şeklindeki sözler oldukça dikkat çekicidir.

İnsanlara anlayacakları şekilde konuşmak Hz. Peygamber'in eğitiminin en önemli ilkelerindendir. Eğer bu prensibe riayet edilmezse Allah ve Resûlünün sözlerini anlamak güç olur. Kültürlü bir insanı cahil gibi kabul ederek konuşmak, zekâ seviyesi düşük bir kimseye zeki bir insana hitap eder gibi söz söylemek, inanan birisine inkâr durumunda olan birisine anlatır gibi anlatmak yahut aksini yapmak hiç bir zaman müspet sonuçlar doğurmaz.

Farklı kabiliyetlerde yaratılan insanların ihtiyaç ve ilgileri zaman içinde değişiklik arz edebilir. Bu sebeple bir meselenin anlatımında her bir durum için söylenecek sözlerde farklı olabilir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber aynı yaş ve bilgi seviyesinde olan belirli bir gruba tebliğde bulunmuyordu. Genç ihtiyar, kadın ve erkek, inanan ve inananın kısaca her gruptan insan onu dinliyordu. İşte bu sebepten dolayı kendisine sorulan aynı manadaki sorulara iyi anlaşılmasın için farklı cevaplar vermiştir. Nitekim "Amellerin hangisi daha faziletlidir?" sorusuna "Az da olsa devamı olandır."¹⁹ "Allah için sevmek, Allah için buznetmek (sevmemek)tir."²⁰ "Oruca devam et. Çünkü onun dengi yoktur."²¹ "Allah'a ve Resûlüne imandır." "Sonra? "Allah yolunda cihadıdır". "Sonra? "Haccı Mebrurdur."²² "Yemek yedirirsin, tanıdığını ve tanımadığını kimselere selam verirsin."²³ "Zikruillahtır."²⁴ "Vakit girdiğinde hemen namaz kılmalıdır."²⁵ şeklinde verilen farklı cevap-

18 Ebu Davûd, "Edeb", 23.

19 Buhârî, "İman", 29; Müslim, "Siyam", 34.

20 Ebu Davûd, "Sünnet", 2.

21 Nesâî, "Siyam", 43.

22 Buhârî, "İman", 17; "Hacc", 4; Müslim, "İman", 36; Nesâî, "Zekât", 49.

23 Buhârî, "İman", 19.

24 Muavatta, "Kur'an", 24.

25 Ahmed b. Hanbel, Müsned VI, 375, 440.

13 Ebu Davûd, "Edeb", 93.

14 Geniş bilgi için bkz. Arif Köten, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Şaka ve Bazı Şakacı Sahabiler, Bursa, 1991, s. 1-44.

15 Münâvî, Abdurrauf, Fezvu'l-Kadir, Beyrut, 1972, II, 215.

16 Darîmî, "Mukaddime", 34.

17 Müslim, "Mukaddime", 3.

lar dikkat çekicidir. Aynı tip sorulara verilen bu cevapların farklı oluşu muhatapların ferdi farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Çünkü her bir muhatapın ihtiyaç duyduğu şeyler farklı olabileceği gibi zamanın farklılıklarından ötürü faziletli veya muteber olan şeyler de farklılık arz edebilir.

Hz. Peygamber, insanlara içtimâî seviyelerine, muhataplarının ahvâline göre davranırdı. Nitekim Hz. Aişe'nin anlattığına göre Resûlullah yatağında dizleri açık vaziyette yatmakta iken Hz. Ebu Bekir (içeri girmek için) izin istedi. Resûlullah o hâlde iken ona izin verdi ve konuştu. Sonra Hz. Ömer izin istedi. Yine aynı hâlde ona da izin verdi ve konuştu. Sonra Hz. Osman izin istedi. Resûlullah hemen oturdu ve elbisesini düzeltti. Hz. Osman girdi onunla da konuştu. O çıktıktan sonra Hz. Aişe şunları söyledi: Ebu Bekir girdi ona güler yüz gösterdin ve aldırış etmedin. Sonra Ömer girdi ona da güler yüz gösterdin aldırış etmedin. Sonra Osman girdi hemen oturdu ve elbiseni düzelttin. Bunun üzerine Resûlullah "ken-disinden melekler utanan bir zattan ben utanmayayım mı?"²⁶ buyurdular. Hz. Peygamber bu sözleri ile Hz. Osman'ın ken-disinden meleklerin bile teeddüb edecekleri kadar edebe riayet eden hayâ sahibi birisi olduğunu, ona karşı titiz davranmanın tabii olduğunu, aksi takdirde çok hayâ sahibi olan Hz. Osman'ın maruzatım arz etmeden geri döneceğinden en-diş ettiğini ifade etmektedir.

Yine annesinin talebi üzerine Hz. Enes'in çok mala nail olmasına için dua eden Hz. Peygamber Sa'lebe ibn Hatib'in benzer talebine "Şükürünü eda ettiğin az mal, takat getiremeyeceğin çok maldan daha hayırlıdır."²⁷ şeklinde cevap vermiş-tir.

Ayrıca adaletle hükmedip dürüstlikle iş yapacak emir ve hâkimler hakkında, "Adaletle iş yapanlar, Allah katından nurdan minberler üzerinde Rahman'ın saatinde bulunacaklar."²⁸ diyen Hz. Peygamber, memurlukla ilgili bir konuda yakın arkadaşlarından Ebu Zer Gifari'ye, "Ebu Zer, ben seni gerçekten zayıf görüyorum. Ben senin için kendime sevdiğim şeyi severim. Sakın iki kişi üzerine hâkim olma ve sakın yetim malına veli olma!"²⁹ demiştir. Bütün bu örnekler Hz. Peygamber'in muhatapların akıllarının derecesini, içtimâî seviyelerini ve muhatapların ahvalini nazara dikkate aldığını göstermektedir.³⁰

4- YUMUŞAK HUYLU VE ALÇAK GÖNÜLLÜ OLMAK

Tebliğin faydalı olabilmesi ve olumlu neticenin elde edilmesi için riayet edilmesi gereken önemli şartlardan biri de "Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öylele çağır, onlarla en güzel şekilde tartış, doğrusu Rabbin kendi yollarından sapanlar daha iyi bilir. O doğru yolda olanlar da en iyi bilir."³¹ mealindeki ayette ifade edildiği gibi tebliğin tatlı dil ve yumuşak bir üslupla yapılmasıdır. Çünkü tatlı dil, dinleyicilerin gönülünü okşayarak ikna edici sözlerle yapılan tebliği kişiyi amaçna ulaştırır. "Firavun'a gidin doğrusu o azmıştı. Ona yumuşak söz söyleyin belki övüt dinler ve korkar"³² mealindeki ayette de işaret edildiği gibi, Hakka çağırda tatlı ve yumuşak sözün yeri çok önemlidir. Usulüne uygun olmayan sözler, tebliği esnasında yapılacak şiddet gös-

28 Müslim, "mare", 5.

29 Müslim, "mare", 4; Şevkanî, Neylül-Evtar, Mısır, ts, VIII, 297.

30 Canan, İbrahim, "Resûlullah'ta "Muhataba Göre" ve "Tedric" Prensipleri", Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, Erzurum, 1993, s. 11, s. 50.

31 Nahl, 16/125.

32 Taha, 20/43-44.

26 Müslim, "Fedailü's-Sahabe", 3.

27 İbnü'l-Esir, Usdül-Gabe, Kahire, 1970, 1, 284.

terileri, sert konuşmalar ve tehditler ise kuru gürlütden ibaret kalacaktı gibi fayda yerine zarar getirir. Hiç bir şekilde iyi sonuç vermez. Nitekim Kur'an'da Hz. Peygamber'den katı ve sert olmaması istenmektedir. Zaten tabiat gereği yumuşak huylu, tatlı dilli ve güler yüzlü olan Hz. Peygamber için bu yönlendirmeler ilâhî birer metod olmuştur.

Tebliğ ve davet metodlarında yegâne örnek, Hz. Peygamber olmalıdır. Zira bunlar en yüksek seviyeden ve başarıyla bir şekilde Hz. Peygamber uygulamıştır.³³ O, daima güler yüzlü, yumuşak huylu, alçak gönüllü, mütevaz, merhametli, yandıkalilerine nazik davranan bir insan olmuştur. Kendisi sert tabiatlı, katı yürekli değildi. Hiç bir zaman aızından kötü söz çıkmaz, insanların kusurlarını araştırmaz, ayıplarını yüzüne vurmazdı. Biri kendisinden hoşlanmadığı bir şey soracak olursa süküt eder, canının sıkıldığını belli etmez gönüllü olarak bir şey söylemezdi.

Hz. Peygamber bir şey öğreteceği veya ikaz edeceği zaman önce karşısındaki yumuşatarak gönlünü kazanır sonra söyleyeceklerim söylerdi. Bir gün Kureyş kabilesinden bir genç Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek "Ya Resûlallah zina etmem için bana izin ver" dedi. İslâm terbiyesiyle bağdaştırılmadıkları bu teklif karşısında Ashab-ı Kiram "sus..." diye bu genci azarlamak istediler. Hz. Peygamber bu esnada gayet sakindi. Delikanlıya; "Yanma gel, otur" diye yer gösterdi. Sonra onunla sohbet etmeye başladı. "Söyle bakayım. Bir başkasının senin annenle zina etmesini ister misin?" diye sordu. Delikanlı "Hayır! Anam babam sana feda olsun, Vallahi istemem" dedi. Bu sefer Hz. Peygamber: "kızınızla, kız kardeşinizle, hala ve teyzenizle bir başkasının zina etmesini ister misiniz?" diye sordu. Hepsine hayır cevapları aldı. Genç artık

hatasın anlamıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Allah'ın bunun günahın affet, kalbini temizle ve iffetini koru" diye dua etti.³⁴ O günden sonra bu gencin böyle işlerle meşgul olmadığı rivayet edilmektedir. Bunda Resûl-i Ekrem'in duasının bereketi kadar makul sözlerinin tesiri de büyüktür.

Yine Mescid-i Nebevi'ye bevleden bedevinin durumu da böyle değil midir? Cemaatin bir kısmı onu dövmek için harekete geçtiği zaman Hz. Peygamber araya girerek ortalığı yatıştırdıktan sonra bedeviyi yanına alıp şöyle demişti: "Bu mescitler ne bir bevl, ne de başka bir pislik için uygundur. Buralar Allah'ın anmak, namaz kılmak ve Kur'an okumak için yapılmıştır."³⁵ Bir başka rivayete göre: "Adam kendi haline bırakın. Abdest bozduysa yere büyük bir kova su dokun. Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil."³⁶ demiştir.

Hz. Peygamber hoşgörüsüyle insanların kalplerini kazandı, nefret ettirmezdi. O etrafına hoşgörülü ve yumuşak davranan birisiydi. Başınıp çabırmaz, kimseyi incitmezdi. Ziyaretine gelenlere ikramda bulunur, gerektiğinde kendi elbisinin üzerine oturmaları için minder yapardı.

Sahabeyi hoşlanacakları en güzel isimleriyle çağırır ve onların sözünü kesmezdi. Herkese şefkat, merhamet ve acıma hisleriyle dolu olduğu ayetlerle tescil edilmiştir. Kendisine yapılan hataları, uygunsuz söz ve davranışları hatta sert ve saygısız hareketleri sabırla karşılayıp hoşgörüsüyle düzeltbilmiştir. Kendisi şu vecizesiyle insanlar arasını güzel münasebetin alın kuralını koymuştur:³⁷

34 Ahmet b. Hanbel, V. 256-257.

35 Müslim, "Kitabu't-Tahare", 100; İbnü'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec, el-Vefa bi Ahvâl'l-Mustafa, Mısır, 1966, II, 432.

36 Buhârî, "Vudu", 62; Müslim, "Tahare", 98, 99.

37 Sakallı, Talat, "Hz. Peygamber ve Dini Hoşgörü", Diyanet İlmî Dergi, (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Özel Sayısı), Ankara, 2000, s. 396.

"Merhamet etmeyene merhamet olunmaz." ³⁸

Kur'an'da: "Allah'ın rahmetinden dolayı ey Muhammed sen onlara karşı yumuşak davran. Eğer kaba ve katı kalplı olsaydın şüphesiz etrafından daşılp giderlerdi. Onlar affet, onlara mağfiret dile..." ³⁹ buyrulmaktadır. Hakikaten Hz. Peygamber yumuşak tabiatlı, güzel ahlaklı, halim ve müsamahakâr olmasaydı insanlar muhakkak etrafından daşılp giderlerdi.

Bu itibarla din hizmetinde bulunan kimselerin yumuşak, sakin ve tatlı bir üslup ile konuşması gerekir. Sert ve kinci konuşmalar, nefret ve düşmanlıca sebep olur. Bu durum insanlar muhalefet etmeye ve inatlaşmaya kadar götürür, insanların fıtrat ve yaratılışlarındaki meyil budur. Kaba ve sert insandan hoşlanmamakta, ondan uzak durmakta ve söylediklerini kabule yaşamamaktadırlar. Tabiatıyla böyle bir davetin sonucu da hayal kırıklığına neden olmaktadır. ⁴⁰

Hz. Peygamber'in önemli özelliklerinden biri de alçak gönüllü olmasıdır. Kendisini başkalarından üstün görmeyen, bir meclise geldiğinde ayas kalkılmasından hoşlanmayan, toplum içinde başköşeye oturmay sevmeyen ⁴¹ Hz. Peygamber'i en çok kızdıran şey kibir ve gururdu. Çünkü bu kötü huylar insanlara iyi davranılmasın ve sevgiyi engellemektedir. Bu itibarla insanlar küçük görmeyi kibirlik işaretleri olarak kabul etmiş ve hoş karşılamamıştır. ⁴² Diğer taraftan kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimsenin cennete giremeye-

38 Buhârî, "Edeb", 18.

39 Al-i İmrân, 3/159.

40 Çakan, a.g.e., S. 46.

41 Salman, Yüksel, "Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz. Peygamber'in Örnekliliği", "İslâm'ın Sosyal Dayanışma ve Şırafı Bakış", TDV. Yayınları, Ankara 2002, s. 22.

42 Tirmizî, "Birr ve's-Sıla", 61.

ceğini bildirmiştir. ⁴³ Bu sözü duyan birisi "Ayakkabılarının ve elbiselerimin güzel olmas hoşuma gidiyor..." diyerek bununun kibir olup olmadığının sorunca Hz. Peygamber şöyle bir açıklama yapar:

"Allah güzelliği sever. Kibir, hakkı kabul etmemek ve insanlar küçük görmektir." ⁴⁴

Hz. Peygamber, herkesin kıyafet, eşya, ev, sokak, çevre temizliğine özen göstermesini ister, gerek kıyafet, gerekse ev eşyasında sadeliğe önem verir. Çünkü o, gururlanmay sevmey, mağrur ve mütekebbir davranmay yasaklard. Aksine, tevazuun en güzel örneklerini verir. Alışverişini kendisi yapar, aksine şımarırsa bile eşyasını bizzat taşımay, tercih ederdi. Çarşıda pazarda sokakta kısaca her yerde insanlara güler yüzle davranır, tatlı dille onların gönüllerini alır.

Hz. Peygamber, insanların kendisine seviyeye en uzak ve en yakın olanlarıyla, dostlarıyla, düşmanlarıyla, aile fertleriyle, yabancı devlet sefirleriyle gösterişten uzak bir şekilde görüşür ve konuşurdu.

Kendisi için ayas kalkanlara: "Acemlerin bir kısmının dişlerine tazim ederek ayas kalktı" gibi bana ayas kalkmayın. ⁴⁵ demişti. O, ashap ile karışık bir şekilde oturduğundan meclislerine bir yabancı geldiğinde kimin Allah Resülü olduğunu fark edemez ve sorma ihtiyacın duyardı. Bunun bu davranışlarınun sade bir hayat sürdürdüğünü ve tevazunu gösterir.

Bir hadisinde de: "Beni Hristiyanların Hz. İsa 'ya övdüğünü gibi övmeyin. Ben kulum, benim hakkımda Allah'ın kulu ve Resülü deyin" ⁴⁶ buyurmuştur.

43 Tirmizî, "Birr ve's-Sıla", 61.

44 Tirmizî, "Birr ve's-Sıla", 61.

45 Ebu Davûd, "Selâm", 24.

46 Şeybanî, İbnü'd-Deyba, Tefsiru'l-Vusûl, ts, IV, 229.

Peygamberimiz, tevazu sahibi bir kişiliğe sahipti. Hiç kimseye karşı kibirli davranmazdı. Mekkelilerin Fethi gününde Kâbe putlardan temizlenirken Safa tepesine çıkarak yüksekçe bir yere oturdu. Yeni Müslüman olanlar oraya gelip kendisine baktıkları ve «slâm» seçtiklerini bildirdiler. Hz. Ebu Bekir henüz Müslüman olmayan yaşlı babasının elinden tutarak onu Hz. Peygamber'in huzuruna getirdi. Herkese karşı saygı gösteren büyük Peygamber: ««hıyar» niçin buralara kadar zahmete koştun? Onu kendi hâline bıraksaydın, biz onun ayağına giderdik» dedi. Sonra onu önünde oturttu. Elini gövdesi üzerine koyarak kendisine «slâm» telkin etti. O, halka böyle muamele ederdi. Bu din böyle yayıldı.⁴⁷

Hız. Peygamber, çarşılarda dolaşır, toprağa oturur, ashab ve beraber oturduğu kimselerle şakalaşır, onların içinden sadede sükûtu ve hayâyla ayrıt edilebilirdi. Kendisi gerçekten tevazuyla yücelmiş, alçak gönüllülüğü ile aziz olmuştu. Mütevazı bir insandı. Krallar ve devlet başkanlarından çok farklı bir şekilde yaşantısını sürdürdü. Bir defasında köylünün birisi Resûlullah'ın huzuruna girmiş dardini anlatacağı. Ancak kendisinde öyle bir korku ve endişe meydana gelmişti ki, heyecandan ne söyleyeceğini unuttu, korkusundan titremeye başlamıştı. Köylünün bu halini gören Hz. Peygamber, ona şöyle dedi: «Ey Allah'ın kulu, neden böyle ürperiyor, endişe duyuyorsun? Şüphesiz bir kral değilim, kurutulmuş et yiyen bir kadının değilim.»⁴⁸ Son cümle köylüyü rahatlatmıştı. Zira kuru ekmeği yiyerek yaşamak halkın içinden biri, belki de en mütevazı olmanın ifadesidir. Köylü sükûnete erince dardini anlatmış ve devasını bularak çıkmıştı.

47 Berkî, A. Himmet- Keskioğlu, Osman, Hatemü'l-Enbiya ve Hz. Muhammed'in Hayatı, ts. s. 372, Nizamolu, Rıdvan, «Örnek Şahsiyeti ve Eseri ile Peygamberimiz (s.a.v.)», Diyanet İlmî Dergisi. (Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a. v.) Özel Sayısı), Ankara, 2000, s. 125.
48 İbn Mace, «Et'ime», 30.

Bütün bunlarla birlikte ifade etmek gerekir ki, onun tevazuu Müslümanlara karşı idi. Tevazudan anlamayan kimselere ve kâfirlere karşı gereken sertliği göstermişti. Nitekim bir hadisinde: «Ümmetimden alçak gönüllü olanlar gördüğünüz zaman sizde onlara tevazu gösterin. Fakat kibirli gördüğünüz zaman sizde onlara karşı kibredin. Zira kibiriye karşı kibretmeniz onlar hakir ve küçük düşürecektir.»⁴⁹ buyurmuştur.

5- ŞEFKAT VE MERHAMET SAHİBİ OLMAK

«Şefkat ve merhamet, katı kalpliliği yumuşatan, kin ve düşmanlığı eriten, nefretin yerine muhabbeti ikame eden, insanları birbirine yaklaştıran ve bağlayan bir duygudur.»⁵⁰ Bu itibarla tebliğ görevini icra eden kimse insanlara karşı şefkat ve merhametli olmalıdır. Nitekim «slâm'a davet de şefkatin bir tezahürüdür. Çünkü kendisinin sahip olduğu değerlere başkalarının da malik olmalarını arzu eder.

Hız. Peygamber daima bu vasıfla müttasf olmuş, rahmet kendisini ihata etmiş, iyilik ve merhametin önderi olmuştur. Nitekim Kur'an'da: «Ey inananlar! And olsun ki içinizden sizden size sığınmaya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, insanlara şefkatli ve merhametli bir Peygamber gelmiştir.»⁵¹ buyurulmaktadır. Yüce Allah bu ayette kendisine ait olan «Rauf (çok şefkatli) ve «Rahim» (çok merhametli) isimlerini Hz. Peygamber'e de vermiş ve iki güzel ismini onda birleştirmiştir. Buna göre yüce Allah, kullarına nasıl şefkatli merhametli ise o da ümmetine o denli şefkat ve merhametli olmuş-

49 Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed, «Yau Ulûmü'd-Din, Mısır, ts., III, 332.

50 Önkai, a.g.e., s. 328.

51 Tevbe, 9/128.

tur.⁵² Enbiya Suresi 107. ayette de: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber'in merhameti daha çok zayıf kimselere olmuştur. Bu vesile ile onun fakirleri daha çok düşündüğüünü, hayatın fakirlerle geçtiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber çocuklara, cahillere ve zayıflara da merhamet ederdi. Kendisi bir defasında şöyle demiştir:

"Namaza başlamışım. Uzun sürelerden okuyarak namazı uzatmak istiyordum. Bu sırada bir çocuğun ağlamasını işittim. Bu namazı uzatmam için annenin muhtemelen duyacağı üzüntüyü kendimde hissettimden dolayı namazı çabuk bitirdim."⁵³

Şefkat hissinden mahrum olan katı kalpli kimselerin tebliğine esnasında söyleyecekleri hususlar ne kadar doğru olursa olsun başarıya ulaşamaz. Bilakis hitap ettiği insanlar kendisinden uzaklaşırlar. Çünkü insanların fıtrat ve yaratılışlarındaki meyil budur. Kaba ve sert insandan hoşlanmamakta, ondan uzak durmakta ve söylediklerini kabul etmemektedirler. Zira söylenilerin kabul görmesi için muhatabın kalben ona ısınması, yakınlık duyması, ruhen ona yönelmesi icabeder. Bu konuda Kur'an'da yer alan şu ifadeler önem arz etmektedir:

"Allah'ın rahmetinden dolayı, ey Muhammed sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onlar affet, onlara mağfiret dile."⁵⁴

Şefkat ve merhamet, kalpleri yumuşatan, kin ve düşmanlıktan arıtan, nefretin yerine muhabbeti ikame eden, insanlar birbirine yakınlaktan bir duygudur, insanlara şefkat ve merha-

52 Algül, Hüseyin, "Âlemlere Rahmet Hazretti Muhammed" Diyanet İlimi Dergisi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Özel Sayısı, Ankara, 2000, s. 483.
53 Buhârî, "Ezan", 163; Müslim, "Salat", 37.
54 Al-İmrân, 3/159.

met duymak, öylece davranmak Kur'an⁵⁵ ve Sünnetin emrettiği bir husustur.⁵⁶

Allah Resûlü büyük küçük, yaşlı genç bütün insanlara şefkat ve merhamet doludur. Bir defasında Hz. Peygamber'in sohbetini dikkatlice dinleyen ashabın arasından yaşlı bir kimse onunla görüşmek için Resûlullah'a yaklaşmaya gayret ediyordu. Resûlullah'ın sohbetini bölen bu yaşlıya yol açmada biraz ağır davranan sahabenin bu tavırına muttali olan Hz. Peygamber: "Küçüklerimize şefkat, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir."⁵⁷ diyerek derhal onları ikaz etmiştir.

O, çok merhametli idi. Uhud'da tepesine kılıçlar yaparken bile "Ya Rabbi, bu insanlar affet, çünkü onlar ne yaptıkları bilmiyorlar"⁵⁸ diye dua ediyordu.⁵⁹ Yine Hz. Peygamber kendisinden düşmanlara beddua, lanet, kin ve düşmanlık tanımlenilenlere, kendisinin bunlar için değil rahmet ve merhamet Peygamberi olarak gönderildiğini söylemesi dikkate değerdir.⁶⁰

Bu sebeple tebliğ görevli olanlar din ve inançları, millet ve grupları, meşrep ve meyilleri ne olursa olsun herkese rahmet ve şefkatle muamele eden, insanın hep hayrını isteyen bir ruha sahip olmalı, muhatabına karşı muhabbet ve merhamet beslemelidir.⁶¹

55 Bakara, 2/157, 178, 218; Al-İmrân, 3/8, 107, 157; Nisa, 4/96, 175; En'am, 6/147, 154, 157; İsrâ, 17/24, 27, 82, 87.

56 Buhârî, "Edeb", 17, 18; Müslim, "Tevbe", 4; Ebu Davûd, "Edeb", 66; Tirmizî, "Birr ve's-Sıla", 16.

57 Tirmizî, "Birr ve's-Sıla", 15.

58 Kadı İyaz, eş-Şifa bi Tarîfi Hukukî'l-Mustafa, Dimeşk, ts., I, 222.

59 Şibli, Mevlana, Asr-ı Saadet, (İrc. Ömer Rıza Doğrul, sad. Osman Zeki Molla Ömeroğlu) İstanbul, 1973, I, 375.

60 Müslim, "Birr ve's-Sıla", 87.

61 Önkal, a.g.e., s. 330.

Şefkat ve merhamet sahibi bir davetçi tenkit, kabul etme ve yüz çevirme gibi nedenler yüzünden davetinden vazgeçip ümitsizliğe düşmemeli, baskınlık göstermemelidir. Çünkü davetinden yüz çevirenlerin tavırlarının bilgisizlik ve cehaletleri sebebiyle olduğunu idrak etmelidir.

Bu itibarla dünyada amaçlara ulaşmak, arzulanan şeyleri gerçekleştirmek, çevrenin memnuniyet ve rızasını elde etmek, keza ahirette sevap ve ecir kazanmak için yumuşaklıkla muamele etmek, arkadaşlarla iyi geçinmek ve mutedil davranmak gerekir. Sert ve hırçın davranmakla, güçlük çıkarmakla müspet sonuçlara ulaşamaz. Hz. Peygamber'in şu sözü dikkat çekicidir:

"Allah şüphesiz refiktedir. (Yani kullanıma lütuf edip kolaylık ih-san eder. Güçleri dışında kalan görevleri yüklemeyiz) kullanıma (da) yumuşaklıkla muamele etmesini sever ve sert davranmakla vermediği muvaffakiyet ve sevabı) yumuşaklıkla davranma ile (kuluna) verir."⁶²

Onun için insanlar dine davet edenler Allah'tan korkma-ly, müşfik ve merhametli deşillerse mutedil hareket etmeye gayret etmeli, bayaş sözlüleriyle insanlar şlam'dan uzaklaş-ırmamal ve nefret ettirmemelidir. Şayet davetçiler şefkat ve merhamet sahibi olamıyorsa, şlam ahlakın kendilerine mal edemiyorlarsa davet ve tebliş terk etmeleri, kendilerini şlahla meşgul olmalar hem kendileri, hem de şlam davet ve tebliş için daha hayırlı olacaktır.⁶³

6- İNSAN İLİŞKİLERİNE ÖNEM VERMEK

İnsan ilişkileri açısından Hz. Peygamber'in kendi yaşantı-

ları ve diğer insanlara yaptıkları tavsiyeler dikkatle incelendiğinde kendisinin her zaman olumlu davranışlarıyla örnek oldu-ğuna ve insanın hem kendi iç dünyasındaki duygu ve isteklerini hem de kendisi ile diğer insanlar arasındaki menfaat ilişkilerini çatışmaya düşürmeden ve haksızca kapı açmadan çözmeye yönelik tedbirleri tavsiye ettiği görülmüştür.⁶⁴

Bilindiği gibi şlam dini ile ilgili yapılan açıklamalarda aşırı olarak namaz, oruç, hac ve zekât gibi temel ibadetlere öncelik ve ağırlık verilir. Hâlbuki Hz. Peygamber'in hayatı incelendiğinde onun insanlar arasındaki ilişkilerinde çok geniş boyutlarda yer verdiği ve bu konuda çok hassas davranışlarla rahatlıkla görülebilir.

Nitekim bir gün sahabe ile birlikte oturan Hz. Peygamber "sizce müflis kimdir?" diye sordu. Yanında bulunan sahabe "Bize göre müflis bir dirhem parası ve eşyası kalmamış bütün mal varlığını kaybetmiş kimsedir" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Benim ümmetimden müflis kimse kıyamet günü namaz, oruç ve zekât gibi ibadetlerle gelen ama aynı zamanda birine kötü söylemiş, birine iftira etmiş, dînerinin malını yemiş bir başkasının kanını dökmüş, başka birini dövmüş olarak Allah'ın huzuruna gelip yaptıkları ibadetlerinin sevabını kötülemekle bu insanlara dağ gibi hak sahibi insanların alacakları bitmeden de sevapları biten onların günahları üzerine yüklenen (ve böylece başkalarının günahı sebebiyle de) cehennem ablan kimse dir."⁶⁵

Hz. Peygamber, dil terbiyesine dikkat çekmiş ve yalan, dedikodu, konuşuculuk, gıybet, iftira ve fitneyi şiddetle yasakla-

64 Karacabey, Salih, "Hz. Peygamber'in İnsan İlişkilerine Verdigi Önem", Diyanet İlimi Dergisi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Özel Sayısı, Ankara, 2000, s. 95.

65 Müslim, "Birr-ve's-Sıla", 15.

62 Buhârî, "Ştiabe", 4; İbn Mace, "Edeb", 9.

63 Zeydan Abdülkerim, "Şlam'da Davet ve Tebliş", (trc. Ruhi Özcan) İstanbul 1979, s. 541.

mıştır. Kimsenin gıyabında kötü düşünmez, kimse hakkında önyargı konuşulmasın arzu etmezdi. «nitmemek onun prensibiydi. Başkalarıyla uğraşmay» zerafete aykır bulurdu. Herkese başkalarıyla uğraşmaktan vazgeçip kendi kusuraıyla meşgul olmasın tavsiye eder, hiç bir kimse hakkında kendisine kötü bir şey ulaştırılasına razı olmazdı. Çünkü o, insanlar arasına kalbi arınmış olarak çıkmak isterdi. Kötülüğü delilleriyle sabit olmadıkça herkes onun gözünde iyi insan, insanlara önyargısız ve hüsnü zanla bakardı.⁶⁶

Hz. Peygamber davranışlarında, sevgi ve hoşnutsuzlunun da ifrat ve tefritten kaçınır, aşırılığa hoş görmezdi. Onun: «Sevdiğiniz kimseye karşı duyduğunuz sevgide aşırılığa kaçmayın, belki de bir gün o kimse düşmanınız, olur, düşünman olduğunuz kimseye gösterdiğiniz düşmanlıkta da aşırılığımın, belki de o kimse dostunuz olur.»⁶⁷ şeklindeki sözleri bu konuda önemli bir ilke niteliindedir.⁶⁸

Hz. Peygamber, insana büyük değer verirdi. Yolıda biriyle karşılaşsa zaman ilk defa ona selam verir, elini uzatarak musafaha eder ve karşındakine dua ederdi. Beraber oturduğuna herkesle yeteri kadar ilgilenir, onlarla konuşur, hâl hatır sorar ve iltifat ederdi. Öyle olurdu ki, her biri Hz. Peygamber'in en çok sevdiği insanın kendisi olduğunu zannederdi.⁶⁹ Hz. Peygamber, vermiş olduğu bir sözünü yerine getirme mezlilik veya birisine verdiği bir vaadi tutmamazlık yapmazdı. Verdiği sözden dönmeyi büyük günahlardan sayar, vaadini yerine getirmemeyi kötü ahlâk olarak kabul ederdi. Şartları zor ve ağır olsa da sözünü ve vaadini yerine getirmek için son derece gayretli davranırdı.⁷⁰

66 Algul, a.g.e., s. 490.

67 Tirmizi, "Birr ve's-Sıla", 59.

68 Salıman, a.g.e., s. 25-26.

69 Ebu Gudde, a.g.e., s. 39.

70 Ebu Gudde, a.g.e., s. 54.

7- ÖRNEK YAŞAYIŞ VE AHLÂK SAHİBİ OLMAK

«Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tabiiyet, eser bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun.»⁷¹ ayetinin muhatabı olarak ilâhî emirleri insanlara anlatıp öğretmeye memur olan Hz. Peygamber'in öğretim metodlarının en mühim ve önde gelenlerinden birisi yaşam, iyi hâli ve yüce ahlâktır. Kendisini kanunlar üstü görmeyen Hz. Peygamber, emrettiği şeyleri ilk önce kendisi yapar, ardından insanları bunu örnek alır. Hz. Peygamber bu bağlamda büyük bir ahlâka sahipti. Onun ahlâk Kur'an idi. Allah onu kullanıma en güzel örnek yaptı.⁷² O, Kur'an'a muvafık hareket eder, ona uygun konuşurdu.⁷³

Hiç şüphe yok ki, anlatarak yapılan tabiiyet göre bizzat uygulayarak yapılan tabiiyetin insanlara etkisi daha fazladır. Davetçi konumunda olan bir kimsenin kendisinin yapmadığı şeyleri başkasından istemesi doğru değildir.⁷⁴ Hz. Muhammed 23 senelik peygamberlik döneminde «slâm» tabiiyetini, insanları eğitmiş ve aynı zamanda tabiiyet ettiklerini uygulamıştır. Hz. Peygamber'in inanmadığı veya yapmadığı bir işin yapılmasını emrettiğine ve kendi kendisiyle çalıştığına dair bir delil bulunmamaktadır. Hz. Peygamber'in yaşadığı, tabiiyet metodlarının en müessirlerinden biri olmuştur.

«slâm» tabiiyet etmek durumunda olanlar, yapılması emredilen ve terk edilmesi istenen prensiplere büyük bir titizlikle riayet etmeli, şüpheli şeylerden kaçınmalıdır.

Her türlü iyi ahlâka sahip, her türlü çirkin davranışlardan uzak mütevazı bir peygamber olan Hz. Muhammed bütün bu hususlarıyla uyulmaya lâyık bir örnektir. Sözlerinin ya-

71 Maide, 5/67.

72 el-Ahzab, 33/21.

73 Ebu Gudde, a.g.e., s. 74.

74 Bakara, 2/44; Saff, 61/2-3.

ında yaşayış ile de insanlar da'vet etmiş ve onlar üzerinde etkili olmuştur.⁷⁵ Nitekim Kur'an'da: "Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz. Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük öfkeye sebep olur."⁷⁶ buyurularak insanların yapmadığı bir işi emretmesinin doğru olmadığı vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber, kendi örnek yaşantısıyla, insanın Allah'a olan iman ve ibadet boyutundaki başarılarının dünya hayatında ihmal etmeden sürdürebileceğini en mükemmel bir şekilde göstermiş ve kendisine inananlara buna dikkat etmeleri gerektiğini de öğütlemiştir.

Cenab-ı Allah'ın rızasına uygun bir terbiye gören Hz. Peygamber güzel ahlak sahibiydi. O, en mükemmel insandı, en güzel ahlak üzereydi kısaca ahlaki güzellikleri kendisinde bulduran bir peygamberdi. Bununla ilgili olarak Kur'an'da: "Şüphesiz sen büyük bir ahlaka sahibisindir."⁷⁷ buyurulduğu gibi kendisi de: "Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim."⁷⁸ demiştir. Gerçekten onun örnek hayatı sılam'daki yüksek ahlakın bir yansıması ve müşahhas bir model olmuştur. Şüphesiz övülmeye şayan en iyi hasletler ve meziyetler ona verilmiştir. Kimseye nasip olmayan en yüksek ahlak onda toplanmıştır.

İnsanın ahlakı, edep ve terbiyesi oturup kalkmasıyla, cemiyet içindeki hareketleri, bilhassa meclislerdeki davranışlarıyla ölçülür. Hz. Peygamber edep ve terbiyenin timsali idi. O, her zaman çevresindekilere karşı edepli davranmış, davranışlarıyla onları etkilemiştir. İlk zamanlarda o, meclislerde kendisine hususi bir yer ayırtmamıştır. Bir topluluğun arasına

75 Önköl, a.g.e., s. 318.

76 Safi, 61/2-3.

77 el-Kalem, 68/4.

78 Muvatta, Hüsnü'l-Huik, 1.

geldiğinde baş köşeye geçmek için kimseye sığınmaz, vermez, topluluğun son kısmına ve boş bulduğunu bir yere otururdu.

Resülüllah kendisine bir şey söylemek isteyen her zaman dinlemiş muhatabına dâver vermiştir. "Bir adam bir şey söylemek gâyesiyle Resülüllah'ın kulağına ağızını verir de bir şey söylese adam başını uzaklaştırmadan Resülüllah başını uzaklaştırmazd..."⁷⁹

Hz. Peygamber, karşılaştığı veya çağırıldığında muhatabına bütün bedeni ile döner sadece baş ile dönmekle iktifa etmezdi. Çağırdığı zaman kim olursa olsun çağırılan kimseye "buyur" diye cevap verirdi.

8- SABIR VE AZİM SAHİB OLMAK

İslâm'a davet vazifesini icra, sabır ve azim isteyen meşakkatli ve çileli bir yoldur. "Senden önce nice peygamberler yalandı ve kendilerine yardımımız gelene kadar yalandımlarına ve sıkıştırmaya katıldılar."⁸⁰ mealindeki ayetten de anlaşılacağına göre Hz. Peygamber'e kadar bütün peygamberler yalandımlar ve eziyet çekmişlerdir. Hz. Peygamber de hakaretlere maruz kalmış, alaya alınmış, taşla tutulmuştur. Kısaca, tarihi seyri içerisinde İslâm'a karşı düşmanca tavırların bu çerçevede inananlara ve davetçilerine hakaretlerde buldukları, onları yalandımlar ve iftiralara maruz bıraktıkları bir gerçektir. Bu itibarla sabır, Hz. Peygamber ve diğer peygamberler misalinde olduğu gibi din hizmeti açısından çok önemlidir.

Haddi zatında sabır denilince sadece eziyet ve hakaretlere sabır anlaşılmalıdır.

79 Ebu Davud, "Edeb", 6.

80 el-En'am, 6/34.

" Taata devamda sabır, masiyetten sakınmada sabır, zıt düşüncedekilerin her türlü hile ve tuzaklarına sabır, zorluklara karşı sabır, batılın yayılmasına sabır, hakka yardım edenlerin azınlığına sabır, eziyetli yolların uzunluğuna sabır, nefsin istekleri, tasma ve heveslerine, za'fına, noksanlığına, aceleciliğine, çabucak usanmasına sabır, sabır, sabır. Bütün bunlardan sonra neticeye ulaşıncaya nefsi tevazu ve şükür dairesinde tutabilmeye sabır... Öyleyse sabır, slâmî bir cemiyetin ikamesi ve idamesi için nefsinde ve toplumdan gelen zorluklara gövüs germektir. Bu durumda karşılaşılan güçlüklerden yılmadan, reddedilmiş olmaksızın dolayla bıkıp usanmadan azim içerisinde gayret göstermektedir."⁸¹

9- AFFEDİCİ VE MÜSAMAHAKÂR OLMAK

Hz. Peygamber aile hayatında, sosyal hayatta, insani münasebetlerde müsamahakâr davranırdı. İnsanların yanlışlıklarını onların kişiliklerini zedelemeyen ve psikolojik bir sıkıntı meydana getirmeden umumî ifadelerle düzeltirdi. Cezalandırmayı değil 'slah' hedef alırdı. Öç almak gibi bir huy yoktu. O, sadece Allah'a karşı hürmetsizlik ve dinî değerlere saldırı yapıldığı zamanlarda kızardı.

Hz. Peygamber'in hoşgörüsü tarihe büyük bir İslam ceza matini ve medeniyetini kazandırmıştır.

Hz. Peygamber o kadar müsamahakâr idi ki hanım Hz. Aişe'ye iftira atanlar, amcası Hz. Hamza'yı şehit eden Vahşi'yi başıslamış, Hayber'de kendisini zehirlemek isteyen Yahudi bir kadını, Bedir Savaşı'nın akabinde kendisini öldürmeye gelen Kureyş elçisini affetmiştir. İslâm'ın dolayısıyla Hz. Peygamber'in diğer din mensuplarına karşı göstermiş olduğu

duyusu büyük müsamaha sebebiyle birçok insan dinlerini bırakıp Müslüman olmuşlardır.

10- KOLAYLIK GÖSTERMEK

İnsan, yaratılış gereği zor olan şeylerden, ardından kalkamayacağı hükümlerden, yaşamaya imkânsız görülen ilkelerden kaçır ve onu kabul etmez. Bu itibarla hidayet rehberi olan Kur'an, "Allah sizin için kolaylık ister güçlük istemez."⁸², "Allah kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez."⁸³ mealindeki ayetlerde de görüldüğü üzere kolaylıktan bahsetmektedir. Hz. Peygamber de tavsiyelerini bu çerçevede yapmıştır.⁸⁴

Kur'an'ın anlatma vazifesini icra edenler, Kur'an'ın bu mükemmel prensiplerini insanlara iyi anlatarak dinin herkesin kolaylıkla yaşayabileceği bir sistem olduğunu izah etmelidirler.

Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in önemli iki özelliğini şu ifadelerle anlatır:

"Allah elçisi iki durumdan birini seçmek gerektiği zaman eğer günah değilse mutlaka kolay olanı seçerdi. Bu durum günahsa O, gınahtan herkesten daha çok uzak durdu. Bir de Allah elçisi kendisiyle ilgili bir kötülüğün dolayla asla intikam peşinde olmamıştır. Fakat Allah'ın bir kanunu ihlal edilince mutlaka bunun cezasını verirdi."⁸⁵

Gönlü hep kolaylıktan, insanları sıkıntılardan kurtarmaktan yana olan ve "din kolaydır."⁸⁶ diyen Hz. Peygamber,

82 Bakara, 2/185.

83 Bakara, 2/286.

84 Müslim, "Siyam", 34.

85 Buhârî, "Edeb", 79.

86 Buhârî, "İman", 30.

"Nerede kolaylık varsa orada güzellik vardır. Kolaylaştıran bulunmadı her şey çirkindir."⁸⁷ buyurmuştur. Bir diğer hadisinde de: "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz."⁸⁸ buyurmuştur.

SONUÇ

Allah Teala, nizamın yaymak ve öğretmek vazifesi için Peygamberlerin en üstünü olan Hz. Muhammed'i seçmiştir.

Hz. Muhammed, Allah'ın dinini insanlara tebliğ etmek için seçilmiş görünüşü, gönül dünyası, tavır, konuşması, ve bütün halleri ile gerçek bir muallim idi. Onun kâmil şahsiyeti slâm'ı öğrenenler için, onun gibi olmaları ve yolunu takip etmeleri için bir metoddur.

Muallim kişiliğinin kemâle ermesi için sahip olunması gereken sıfatlardan olan akıl, fazilet, ilim, hikmet, ileri görüşlülük, etraflıca muhakeme edebilmek, liyakat, canlılık, güzel konuşma, yüksek zekâ, temiz giyinme, güzel görünüm, güzel konuşma ve güzel idare gibi özellikler Hz. Peygamber'de mükemmel biçimde bulunmaktaydı. O, eşsiz şahsiyetiyle bir muallim idi. Din hizmetini ifa edenler Hz. Peygamberi kendilerine en güzel örnek olarak kabul etmelidirler. Kusurlarını düzeltmek, hatalarını sılah etmek hususunda başka örnek aramamalıdır.

87 Müslim, "Birr ve's-Sıla", 23.

88 Buhârî, "İlim", 11; Müslim, "Cihad", 5; Ebu Davud, "Edeb", 20.

DİN HİZMETİ AŞKI GEREKTİRİR*

Mustafa Yıldırım**

Din insanlık için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. İlk insanın aynı zamanda peygamber olduğu düşünülürse, din ve onu öretecek olan kişi ve kurumların din ile birlikte her zaman var olacağı muhakkaktır. slâm dininde ruhanîya benzer bir din adamı sınıflı bulunmakla birlikte, toplumu dinî konularda aydınlatmak üzere, eski adıyla "hademe-i hayrat", yeni ifadeyle "din hizmetlisi" sınıflı hep olagelmıştır. "Müminlerin toptan sefere çıkmamaları, onların arasında her gruptan bazıların, din hakkında derin ve sağlam bilgi elde etmeye çalışmaları ve dönenleri aydınlatmaları için sefere katılmamaları"nın daha uygun olacağı¹ mealindeki ayet-i kerime, böyle bir sınıflın var olmasını gerektiririne dair dinî delil sayılabilir.

slâm dini en son ve en mükemmel dindir. Ancak bir dine kadar mükemmel olursa olsun sonuçta o din, onu öreten kimselerin bilgi, kabiliyet ve anlayış ölçüsünde öğrenilmiş olacaktır. Nitekim günümüzde, Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnet elimizde olduğu halde din adına farklı anlayış ve uygulamaların varlığı bunu teyit etmektedir. Bu sebeple, toplumu dinî konularda aydınlatma görevi üstlenen kimselerin, yukarıda sözü edilen ayet mealinde de belirtildiği üzere, din hak-

* Diyanet Aylık Dergi. Sayı: 178. Yılı: Ekim 2005, s. 33-35.

** Doç. Dr., DEU İlahiyat Fakültesi.

1 Tevbe, 9/118.

kında derin ve sağlam bilgiler edinmesi büyük önem taşımaktadır.

Din görevlisinin misyonu,yani görevi; öncelikle görev alanıyla ilgili bilgi ve becerilerini geliştirmektir. Söz gelimi bir vaiz, halka konuşacak konu hakkında temel kaynaklara inebilecek ilmi donanma sahip olma; bir imam-hatip, Kur'an kıraati ve hitabet ve bir müezzinde, ses eğitimi ve ezanla ilgili makamlar konusunda sürekli bir bilgilendirme çabası içinde olmalıdır. Bu durum, din hizmetinin sağlamlaştırmasının öncelikli şartıdır. Aksi takdirde topluma karşı güvenilirliliğini kaybeder. Bunun sonucu olarak da toplum, din görevlisi olduğunda kimi insanların telkinlerine açık hale geleceği için bazı istismlara da zemin hazırlanmış olacaktır.

Din görevlisi aynı zamanda,yaygın din eğitimi ve öğretiminin en önemli öğretileridir. Değişik yaş gruplarındaki insanlarınıza gerek Kur'an-ı Kerim,gerek ilmiyal bilgileri ve gerekse ahlaki esasların öğretimi görevini, yalnız her mevsimde büyük ölçüde din görevlileri üstlenmektedir.

Özellikle İslam dininden uzaklaşmış ama çabalarına yarı bir şekilde muhatap olan gençlerin dinleri hakkında doğru bilgilendirilmeleri konusunda din görevlileri özel gayret göstermelidir. Diğer taraftan bir din görevlisi; tayin ya da nakil gecikmesi, izin, hastalık vb. sebeplerle kendisinin bulunamadığı durumlarda camide imamet ve hutbe okuma görevlerini yapabilecek kimseleri yetiştirmeyi de kendisine amaç edinmelidir.

Din görevlisi görev alanını camiiyle, muhataplarını da cemaati ile sınırlamamalıdır. Çünkü o, camiye gelen ya da gelmeyen, fakat kendisini Müslüman olarak tanımlayan bütün insanlara karşı dinî sorumluluk taşımaktadır. Bu sebeple, temsil ettiği makamın vakarını zedelememek kaydıyla çev-

resindeki bütün insanların sevinçli ya da kederli anlarına ortak olmaya çalışmalı, halk arasındaki bazı ihtilafların çözümünü için insanî çerçevede gayret göstermelidir. Böylece toplumun birliği ve huzuruna büyük katkıları sağlanmış olacaktır.

Din hizmeti bir aşk işidir. Din görevlisinin, devletin hiyerarşik yapısı ve çağın getirdiği şartlar gereği bir kamu görevlisi statüsünde bulunması ve aldığı maaşın yeterli olup olmasın, özellikle mesai kavramı ve hizmet alanının dar tutulmasından kendisi için bir mazeret teşkil etmemelidir. Daha açık ifade etmek gerekirse o, bir gönül eri olarak, hiçbir mesai mefhumu tanımadan iyi, güzel ve faydalı olan her işe, karşılanmasını sadece Allah'tan bekleyerek koşmayacağı için bir görev bilmelidir. "Allah'ın, sadece kendisi için ve sırf kendisi için rızası gözetilerek yapılan amelden başkasını kabul etmeyeceği" ne dair hadis-i şerif², özellikle din hizmetinde bulunanlar tarafından çok daha fazla dikkate alınmak zorundadır. Bütün peygamberlerin, tebliğ ettikleri dine karşı halktan maddi bir talepte bulunmadıkları ve din görevliliğini resmî bir statü kazanmadan önce din hizmeti yapanların fedakârlıklarla hatırlanması, bu hususun din hizmetinin ana esasını oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Din görevlisinin vizyon sahibi, yani ileri görüş ve geniş fikirli, toplumda ilgi ve saygınlık uyandıran, problemlere çözüm üreten bir nitelik taşıması ayrı bir önem taşır. Her din görevlisinin dini tebliğ açısından bir peygamber mesleği icra ettiğini düşünürse, Hz. Peygamber (s.a.s.)'ın, ayet-i kerimede anlatılan "İnsanların yüklerini ve üzerlerindeki baskıları kaldırmaya" vasfını³, "dinde zorlunun bulunması"⁴ ve "Al-

2 Nesâî, "Cihad" 24; Ahmed b. Hanbel, IV, 126.

3 Arâf, 7/157.

4 Hac, 22/78.

lah'ın zorluk istemeyip kolaylaştırmaya murad etmesi"⁵ gibi, inanan insanların dinle bütünleşmesini sağlayacak genel prensipleri özümsemiş bir din görevlisi vizyon sahibi demektir.

Din görevlisi "sorun oluşturan" değil, "sorun çözen" bir din hizmeti anlayışına sahip olmalıdır. Kitaplarda yazılan olan, asırlar öncesinin şartlarına göre şekillenmiş, yaşanan hayatla büyük ölçüde ilgisi bulunmayan bir kışım bilgilerle din hizmeti yapmaya çalışmak, sorun çözmekten daha çok yeni sorunlara yol açacak ve din adına insanların hayatlarında zorluk ve sıkıntılar meydana getirecektir.

Din görevlisinin işi, "bütün Müslümanlar arasındaki ortak dinî anlayış ve tecrübenin dayandığı iki temel kaynağa (Kur'an ve Sünnet) bağlı olarak, tarihî tecrübeden süzülüp gelen istikrar bulmuş dinî bilginin halka sunulması" işini yürütmektir.⁶

Din hizmeti, bu görevi yapanların çok sabırlı olmasını gerektirmektedir. Hitap ettiği toplumun yaş, kültür ve anlayış seviyeleri çok farklıdır. Hepsine birden hitap edecek bir üslup geliştirmenin zorluğunun yanında, onların farklı davranışlarını anlayışla karşılamak zordur ve büyük sabır ister. Azarlamadan, fevri hareketlere yeltenmeden, güler yüz ve hoş görüyle davranılabırmaya takdirde uzun vadede pek çok gönlü kazanmak mümkün olacaktır. Hz. Peygamber(s.a.s.)'e hitaben: "Şayet kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz etrafından daşlırlardın. O halde onlar affet, onlar için istiğfarda bulun"⁷ mealindeki ayet, ifade etmeye çalıştığımız özelliği vurgulamaktadır.

Anadolu'nun fethinde gönül erlerinin katkıları hepimizin

malumudur. «man bir gönül işi ise, işin başı gönüllere girmek ve gönülleri kazanmaktır. O halde "dövene elsiz, sövene dilsiz" anlayışıyla, nefsi duygulardan arınarak engin hoşgörüsü sahibi olan bir din görevlisi daha verimli hizmet edecektir.

«İslâm dininde ibadet kavramı dar ve özel anlamda, "belli şekil ve tutumlar"ı ifade ederken; daha genel ve geniş anlamda, "Allah rızası için ve iyi niyetle yapılmış her türlü iyi ve güzel şeyler"i de kapsamaktadır. Dolayısıyla vizyon sahibi bir din görevlisi, sosyal hayatın pek çok alanında topluma yararlı işlerin içinde olmak durumundadır. Söz gelimi, görev yaptıkları mahallin durumuna göre misafirhane, aşevi ve sâıık ocaklarının yapılması, ihtiyacı olanlara tedavi, barınma ve yakacak gibi maddî destek sağlanması, çocukların, özellikle bazı yörelerdeki kız çocuklarının okullara gönderilmesinin teşvik edilmesi, gençleri zararlı alışkanlıklardan korumak için onlarla birlikte bazı sportif faaliyetlerin düzenlenmesi, okuma alışkanlıklarını kazandırmak amacıyla kütüphanelerin oluşturulması gibi pek çok sosyal faaliyetin öncüsü olmak ya da bu faaliyetlerin içinde bulunmak mümkündür.

Din görevlisinin söz ve eylemlerinin tutarlı olması, kendisine duyulacak güven açısından son derecede önemlidir. Söz gelimi, hutbede cemaatine aşık dikmenin öneminden ve aşık dikmenin kabir azabını hafifleteceğinden bahseden bir din görevlisi, cami bahçesine ya da uygun yerlere ve mezarlıklara aşık dikme konusunda bizzat kendisi öncülük etmelidir. Yolda insanlara eziyet veren şeyi gidermenin bir iman alameti olduğunu söylemekle beraber bunu eylemleriyle ispatlayan, yani çevreye rahatsızlık veren şeyleri duyarlı bir vatandaş bilinciyle o hususta ilgili yetkililerle işbirliği yaparak engellemeye çalışılan bir din görevlisi, çevresinden çok daha fazla destek bulacaktır.

5 Bakara, 2/185.

6 d. Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, Diyanet Aylık Dergi Haber Bülteni, Aralık 2005, sayı 176, sayfa 6.

7 Âl-i İmrân, 3/158.

Din görevlileri hakkında oluşturulan imaj konusunda yapılan şu tespit önemlidir:

“Din görevlileriyle ilgili birtakım yanlış imaj üretimlerinin, doğrudan insanların dinî inançlarında sarsıntıya yol açtığını unutmamak gerekir. Bunun için alınması gereken tedbirler arasında din görevlilerinin payına düşen önemli işler vardır. Din görevlileri hakkında toplumda var olan imaj ve değerlendirmelerin ne tür tecrübeler veya gözlemlere dayandığı tespit edilmeli, daha saygın ve etkin bir din görevlisi olmanın vizyonuna ve misyonuna talip olunmalıdır.”⁸

Bütün bunların yanında görselliğin önemi de göz ardı edilmemelidir. Din görevlisinin giyim kuşamı, kıyafeti, özetle dış görüntüsü temiz, bakımlı ve toplumda saygınlık uyandıracak tarzda olmalıdır. Ayrıca diksiyon kurallarına uygun ve Türkçe’ye hâkim bir üslupla konuşan görevlinin karşısındaki kişiyi etkileme gücü daha da artacaktır. Günümüz dünyasında insan hakları ve küresel barış gibi pek çok konuda Müslümanlar aleyhine yapılmış bir imaj oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Din görevlisinin doğrudan bir din anlayışına sahip olması, hitap ettiği topluma her türlü istismardan uzak ve hayatın gerçekleriyle uyumlu yaşanabilir bir din anlatması, kısaca yukarıda anlatılmaya çalıştığımız misyonu yerine getirmesi ve vizyon sahibi olması, bu çabaların boşla sonuçlanabilmesi açısından da ayrı bir önem arz etmektedir.

Din görevlisinin misyonu ve vizyonu ile ilgili anlatmaya çalıştığımız hususların teorik ve hayalî olduğu, pratikte bunun gerçekleşmeyeceği gibi bir düşünce asla akla gelmemelidir. Tarihte, özetlemeye çalıştığımız ve hatta bunlardan da-

ha fazla nitelikleri haiz sayısız örnek olduğu gibi, günümüzde de böyle güzide din görevlileri pek çoktur. Toplumun birlik ve beraberliğinde önemli bir harç görevi üstlenen ve bir peygamber mesleği icra eden din görevlilerimizin tamamının böyle bir anlayışla görev yapmaları din hizmeti açısından en büyük temennimizdir.

8.4 Müftüleri Semineri Sonuç Bildirgesi, sayfa 7.

DİN HİZMETİ, DİN GÖREVLİSİ VE ÖZELLİKLERİ*

Hasan Şakir Sancaktar

Din, peygamberlerin vahy ve ilhamına dayalı olan, akli sahibi, şuurlu insanlar kendi irade ve arzularıyla bizzatıhi hayır olan şeylere sevk eden ilâhî bir kanundur.

Din, insana kendi mahiyetini, yaratılıştaki gayeyi, yaratana ve yaratıklara karşı mükellef bulunduğu vazifeleri bildirir.

Din bazılarının sandığı gibi ameli kıymetten mahrum bir emr-i vicdaniden ibaret olmadı gibi, ruhsuz bir şekilde, bir merasimden ibaret de değildir.

Dinin asıl hedefi, insan ve toplum ahlakını düzeltmek, insan ve cemiyeti en yüksek içtimâî mertebeye ulaştırmaktır. Dünyada saadete, ahirette selâmete, ve ebedi huzura kavuşturmalıdır.

Bir insanın dinî kanaati ve inancı ne ise yaşayışı da odur.

Ahlak ve mükemmel yaşayış hakkında en sağlam kaynak dindir.

Sadece akıllı ve bilgili olmak, hatta dinin bütün inceliklerini bilmek dindar olmak için kâfi değildir. Her insan kendi akli ve fikri ile bir yaratıcının varlığını anlayabilirse de, o yaratıcının vasıflarını, O'na karşı mükellef olduğu vazifelerini

* Dıyanet Gazetesi, 1980, Sayı: 230, s. 6-7.

ve yaratılıştaki gayeleri tayin edemez. İşte bunun içindir ki peygamberlere, kitaplara insanlar için mutlak ihtiyaç vardır. Allah'ın varlığı ve ahireti kabul edip de peygamberlere inanmamak, kitabı veya bir hükmünü inkâr etmek, kendi akıyla uydurma bir din kabul etmek demektir. Kalpten dışarı taşarak sözüne ve işine tesir etmeyen mücerret bir iman naslî tam bir dindarlık değilse, ruhsuz, şuarsuz, kuru merasim şeklindeki ibadetler de gerçek din - dindarlık değildir. Maün Suresi'nin 4. ve 6. ayetlerinde bu konuda ilâhî bir ikaz vardır.¹

Ruhun arzu ve ihtiraslar için hudut yoktur. Ebedî bekâ âlemine yönelmeyen ruhta hakikî hayat mevcut değildir. İnsanmayan kimse her şeyden önce kendini inkâr eder. Bu kimse karanlık gecede fırtınaya tutulan yelkensisiz, dümensiz, dengesiz gemiye benzer.

İnsan toplu bir halde yaşamak özelliğine sahip olarak yaratılmıştır. Asırlardan beri yapılan tecrübeler göstermiştir ki, materyalist bir ahlâk, insan topluluklarının saadeti için kâfi değildir.

İyi tetkik edilerek bakılırsa görülür ki hakikî ahlâk ile dinî hak ayrı ayrı şeyler değildir.

Din Hizmeti Din Görevlisi

İslâm dininin devr-i saadetteki tezahürüydü Peygamber efendimiz (s.a.s.) dinin de, idarenin de bizzat temsilcisi ve yöneticisi idi. Daha sonraları idarecilikle, ilim hizmeti: ümerâ ile ulemâ birbirinden ayrıldı. İdareciler yönetim esnasında yapacakları işlerin gerçeğe, hakka uygun olup olmadıkları yönünden âlimlerden fetva alırlar ve ona göre uygularlardı.

Özel ihtisas isteyen konularda araştırma yapılır, alınan sonuç şerhî ahkâma uygun hale getirilir, âlimler gerekli fetvaları verirler, âmirler de bunu tatbik ederlerdi. Şer-î mecellenin hazırlanması ve uygulanması da hemen hemen aynı şekildeydi. Diğer âmirler de devletlerindeki durum da pek farklı değildi. Cihanşümul olan İslâm dini yalnız ahirete ait işlerin değil, dünya işlerinin de dürüstlikle yürütülmesini ister. Bu sebeple her müslüman dini yaşamak ve yaşatmakla görevlidir. İslâm dininde özel bir ruhban sınıfı yoktur. Umumi manada her Müslüman aynı zamanda din görevlisidir de... Ancak hayatın ihtiyaçları sebebiyle bugün din hizmeti bir meslek haline getirilmiştir.

Örnek Din Bilgini ve Hizmetlisinin Vasıfları

Din bilgininin (veya görevlisinin) toplumda başarılı ve güzel örnek olabilmesi için özellikle şu vasıfları taşıması gerekmektedir:

- 1 - İtikad sağlam; ameli salih, ahlâk güzel, söyledisini yaşayan kişi olmalıdır. Bakara Suresi'nin 44. ayeti ve Saff Suresi'nin 2. ayeti buna işaret eder.²
- 2 - Gerçekten ilim ve irfan sahibi olmalıdır. Âma bir kişi başkalarına nasîl doğru yolu gösterebilir? Müslüman'ın en büyük âlameti bilgili, akıllı, imanlı ve çalışkan olmasıdır.
- 3- Bütün söz ve davranışlarında yüce Mevlâ'nın rızasını, insanlığın menfaatini ve korunmasını hedef almalıdır.
- 4 - Görüşlüğü ve konuşması kişilere müsamaha ve anlayışla davranmalı, insanlara herkesin anlayabileceği şekilde

² Bkz. "Siz Kitabı (Tevrat)" okuyup durduğunuz halde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yapmanızın çirkinliğini) anlamıyor musunuz?" (Bakara, 2/44): "Ey iman edenleri! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?" (Saff, 61/2)

¹ "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar (namazlarıyla) gösteriş yaparlar." (Maün, 107/4-6.)

metotla yaklaşmalıdır. Nahl Sûresi'nin 125. ayeti buna işaret etmektedir.³

5 - <stîşare ehli, kararlı, azimli, sabırlı, metanet sahibi ve ümitvâr olmalıdır. Bakara Sûresi'nin 153. ayeti buna işaret etmektedir.⁴

6 - Sevgili Peygamberimizin “**Din nasihattir, nasihatle kaimdir.**” mübarek sözünü hiç bir zaman unutmamalıdır. Nasihat: Allah'ın ve Resûlünün buyruklarına uymak, insanlara münasip ölçü ve metotlarla dine ve doğruya davet etmektir.

7 - Şahsiyet yapmaktan, siyasetten, dünyevi menfaatten, makam ve mevki hırsından mutlaka uzak olmalıdır. Zira hak yolunda, peygamber izinde olan din bilgilerinin üç alameti vardır:

- e) Bütün ibadet ve fiillerinde ihlâs ve samimiyet içinde olmak.
- b) Dünyevî menfaat ve çıkarlara iltifat etmemek,
- c) Makam, mevki hırsına kapılmamak. Bu hasletlere sahip olmayanlar peygamber varisi olamazlar.

Din bilgini, bütün milletin teneffüs edeceği temiz havas gibi, içeceği tertemiz suyu gibi toplumun müşterek malı ve varıdır. Bütün siyasî düşüncelerin; fırka ve grupların üzerindedir. Parti, parça kalıbına girmesi suç, gerdirilmesi çok yanlıdır. Toplumun bütün fertleriyle ilgilenen, velisine, delisine sahip çakan; inançsız yorulmadan usanmadan imana davet eden; zayıf inançlının imanını sağlamlaştırarak; fâsık

ibadete alıştıran; âbidi, zâhid kâlan; sarhoşa, günahkâra tevbe ettiren; inançsız mü'min kâlan kimsedir.

8- Anlatılacak, işleyeceği konuyu çok iyi bilmeli: derinliklerine kadar inmeli, inceliklerine vâkıf olmalıdır. <tikat, ibadet, ahlâk ile ilgili malumat, örneklerle verilmelidir. Devrin tespit ettikleri, geliştirdikleri yeni bilgilerle konu daha cazip, daha ikna edici hale getirilmelidir.

3 "Ey Muhammed! Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel övütte çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir." (Nahl, 16/125)

4 "Ey iman edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz Allah'tan yardım edenlerle beraberdir." (Bakara, 2/153)

DİN GÖREVLİSİNİN MİSYON VE VİZYONU *

İsmail Karagöz**

İnsanın bir kul olarak Allah'a karşı görevlerinin başında O'na iman ve itaat etmek, O'nun rızasını ve sevgisini kazanmak gelir. Bu itibarla son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.)'in tebliğ ettiği "dosdoğru yol" olan hak din İslam'ı seçen her insan, seçtiği ve kabul ettiği dinin görevlisidir.

Dinin görevlisi olmaktan maksat; dini öğrenmek, öğrenilmiş ilkelere, emir ve yasaklara uymak, öğrendiklerini başkalarına ile paylaşmak, özü, sözü, ahlak ve davranışları ile örnek olmaktır. Ancak her Müslüman, İslam'ı derinlemesine öğrenemeyebilir. Bu sebeple toplumda bir kısım insanların din konusunda uzman olmas gerekir. İşte Yüce Allah bu görevi Tevbe Suresi'nin 122. ayetinde şöyle işaret etmektedir:

"Müminlerin toptan savaşta çıkmaları doğrudur. Her topluluktan bir grubun dini iyi öğrenmek ve kavimleri, (savaşta) döndüklerinde onları uyarmak için geri kalmaları gerekmez mi? Umulur ki onlar (haramlardan ve kötü davranışlardan) sakıncalıdır."

Bu ayette Yüce Allah, açıkça din konusunda uzman bir grubun bulunması; bu grubun diğer insanlara dini öğretmesi, onları haram ve kötülüklere karşı uyarması gerektiğini be-

* Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 178, Yıl: Ekim 2005, s. 30-32.

**Doç. Dr., Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

yan etmektedir. Bu görev, Âl-i mrân Suresi'nin 104 ve 110. ayetlerinde şöyle ifade edilmektedir:

"çinizden (insanlar) hayra çağırın, iyiliği emredip kötülükten men eden bir grup bulunsun..."; "Siz insanlar için çağırılmış hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz..."

Ülkemizde bu grubu; Diyanet İşleri Başkanlığı ile bu kuruma eleman yetiştiren imam-hatip liseleri ve ilâhiyat fakültelerindeki öğretim üyeleri, öğretmenler, müftüler, vaizler, Kur'an kursu öğretmenleri, imam-hatipler ile diğer görevliler oluşturmaktadır.

Cumhuriyet öncesinde din görevlileri; "hayra hizmet verenler" ve "din hizmetlileri" anlamına gelen "hademe-i hayrat" ismi ile anılıyordu. Dolayısıyla "din görevlisi" tabiri; dindarlar içinde ayrıcalıklı bir grup değil, dini iyi öğrenmiş, anlatım tekniklerini kavramış, topluma örneklik eden, etmesi gereken, dine, dinî kurumlara ve dindarlara hizmet veren kimseleri ifade eder. Dolayısıyla din görevlisinin temel görevini üç noktada toplamak mümkündür: Öğrenme, öğretme ve örneklik etme.

1. Öğrenme: Her şeyden önce müftü, vaiz, imam-hatip ve benzeri hangi göreve geleceksin / getirileceksen o kişinin görevinin ehli olması, alanında iyi yetiştirmiş olması gerekir. "Şüphesiz Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, kemâliyle bilendir" anlamındaki Nisa Suresi'nin 58. ayeti bu gerçeği ifade etmektedir.

Kendisi bilmeyen kişi nasıl görev yapacak, dini insanlara nasıl anlatacak? Sözelimi düzgün Kur'an okuyamayan bir imam-hatip nasıl mihraba geçip namaz kılacaktır? İslam'ı iyi

öğrenip özümsememiş bir vaiz, insanlara dini nasıl anlatacak? Fıkhi meseleleri kavramamış bir müftü nasıl fetva verecek? Kim hangi görevi yapacaksa mutlaka alanında uzman olmasın, alan ile ilgili konular çok iyi öğrenmiş olmasın, gerekirse bir hizmeti verecek kimseler için daha da önemlidir.

Görevin, ehli olmayanlara verilmesi veya kişinin ehli olmaması bir görevi üstlenmesi büyük vebaldir. Bu, hem kurumlarda hem kişileri sorumluluk altında bırakır.

Peygamberimize bir mecliste konuşurken bir bedevî gelmiş ve kıyamet ne zaman kopacak diye sormuş, bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), "Emanet zayı edildiği zaman kıyamet saatini bekleyin" buyurmuştur. "Emanet nasıl zayı edilir?" sorusuna ise "İşler ehli olmayanlara verildiği zaman kıyamet saatini bekleyin" cevabını vermiştir.¹

Öğrenmek bir süreçtir, devamlıdır, arz eder, beşikten mezara kadar sürüp gider, ömür biter öğrenilecek şeyler bitmez. "Ben istediğim görevi aldım, bildiklerim bana yeter" düşüncesi saııkl bir düşünce değildir. Din görevlisi/hizmetlisi, sürekli kendini yenilemek, okumak, basın ve yayın takip etmek zorundadır. Hizmet verdiği kimselerin gerisinde kalmaz, kalmamalıdır, kalırsa hizmet sunamaz, dışlanır, itibar kaybeder.

2. Öğretme: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın temel görevi toplumu din konusunda aydınlatmaktır. Toplumun din konusunda aydınlatılmaması; insanlara dini anlatmak ve öğretmek, vaaz etmek ve öğüt vermektir.

İnsanın vaaz ve nasihat, öğüt ve tavsiyeye ihtiyacı vardır. Çünkü genel olarak insan azgın, aceleci, hırslı, cimri, sabırsız, nankör, ümitsiz, şımarık, tartışmacı ve zalimdir. Nefisi

¹ Buhârî, "İlim", 2.

ona daima kötülüğü emreder. Zayıf yaratılmıştır.² Zafiyeti; şehvetine düşkün, öfkesine mahkûm, ibadetlerin meşakkatlerine dayanıksız, sebatsız, nefsinin arzularına ve dünya lezzetlerine karşı koymada aciz olusudur. Şeytan düşmanıdır³, onu daima kötülüklerle teşvik eder ve Allah (c.c.) ile irtibatın kesmeye çalışır. Helâke sürükleyen şehvî arzularına ve kendisini sıkıntıya sokacak olan tembelliğe meyledebilir. Akıl ve irade sahibi; iyi ve kötü, hayır ve şer olan birbirinden ayrıt edebilecek yetenekte olmasına rağmen, bu zafiyetleri nedeniyle insan; nefesine, şehvetine ve şeytana uyup inkâr, isyan, haram ve kötülüklerle dalabilir, gaflete düşebilir. Bu itibarla onu şehvet, şeytan, inkâr, isyan, zulüm ve gafletten uzaklaştıran iman, ibadet, itaat, takva ve ihlâsa yöneltecek rehber, hak davetçisine, vaize, övüt vericiye, nasihat ediciye ihtiyacı vardır. Allah'ın, insanlara peygamber ve kitap göndermesinin amacı da budur. Kur'an'da övüdü müniminlere fayda verdiğinin bildirilmesi de⁴ insanların vaaza ihtiyacının olduğuna delâlet eder.

Kur'an'da; övüt vermek, doğru yolu göstermek, iyiliği emredip kötülüklerden men etmek, insanlar slâm'a, iyilik ve güzelliğe, iman, ibadet, ahlâk, itaat ve salih amelleri yapmaya çağırarak; şirk, küfür, isyan, zulüm, günah, haram ve kötülüklerden, kötü söz, eylem ve davranışlardan sakındırmak teşvik ve tavsiye edilmiş, insanlara övüt verilmesi, yol gösterilmesi, iyi ve güzel olan şeylere yönlendirilmesi, kötü ve çirkin olan şeylerden sakındırılması istenmiştir. Bu, insanın vaaz ve irşada, övüt ve nasihate ihtiyacı olduğuna delâlet eder. "O düşünüp tutasınız diye size övüt veriyor"⁵ "Allah

size ne güzel övütler veriyor"⁶ ayetlerinde bildirildiği üzere Allah'ın bizzat kendisi övüt verdiği gibi Kur'an'ın bütün âlemler için bir övüt⁷, Hz. Muhammed (s.a.s.)'i de; insanlara övüt verici⁸, uyarıcı, müjdeleyici ve hak davetçisi⁹ olarak göndermiş ve "Övüt fayda versin (vermesin) sen övüt ver (sana düşün görev sadece tebliğdir)" buyurmuştur.¹⁰ Peygamberimiz (s.a.s.)sında Kur'an'ın insanlara tebliğ etmiş, açıklamış övüt vermiş¹¹ ve iyiliği emredip onları kötülüklerden men etmiştir. Peygamberimizin vefatından sonra bu görev, müminlere, özellikle din bilginlerine, din görevlilerine yüklenmiştir. Bu itibarla; müftü, müftü yardımcısı, vaiz, şube müdürü, eğitim ve din hizmeti uzman, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatip başta olmak üzere her kademedeki Diyanet görevlisi, ilâhiyat hocaları, imam-hatip lisesi meslek dersi öğretmenleri, din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenleri dini topluma anlatmak, öğretmek ve insanlara güzel övüt vermek durumundadırlar.

Merkezî vaaz bir ihtiyaç ise de toplumu din konusunda aydınlatmada yüz yüze vaaz asıdır. Teknoloji gelişmiş, insanın bilgiye ulaşması kolaylaşmış olsa da, dinleyici ile yüz yüze iletişim, mesajın aktarılmasında en etkili yöntemdir. Bu itibarla imam-hatiplerimiz kendilerini iyi yetiştirip hazırlanarak buldukları camilerde mutlaka vaaz etmelidirler. Mevzuat buna müsaittir, Abant'taki müftüler toplantısında da bu istikamette karar alınmıştır.

Vaaz hizmetlerini verimli kılan tekniklerin en önemlisi, vaizle muhataplar arasında bir gönül bağına oluşturulması-

6 Nisa, 4/58.

7 Sad, 38/87.

8 Gaşıye, 88/21.

9 Ahzab, 33/45-46.

10 A'la, 87/9.

11 İbn Mace, Fiten, 1.

2 (bkz. Nisa, 4/ 28; Hud, 11/ 10; Yusuf, 12/53; İsrâ, 17/11; Kehf, 18/54; Hac,

22/66; Ahzab, 33/72; Mearic, 70/19-21; Alak, 96/7.

3 İsrâ, 17/53.

4 Zariyat, 51/57

5 Nahl, 16/90.

dır. Bu bağlamda gerçekleşmesi karşılıklı samimiyetin yaşanması ile mümkündür. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) dini, "Allah'a, O'nun Kitabına, peygamberine, müminlerin liderlerine ve bütün Müslümanlara karşı samimiyet"¹² diye tanımlarken taraflar arasında gerçekleştirilmesi zorunlu olan bu bağda vurgu yapılmıştır. Dinin aydınlatıcı, ferahlatıcı ve diriltici nefesine her zaman muhtaç olan topluma bu görevi en iyi sunabilecek olan görevli, günde en az beş vakit halk ile bir araya gelene ve onlarla sürekli iç içe olan imam hatiplerimizdir.

3. Örneklik etme: Yüce Allah, peygamberleri hem mesajlarına insanlara iletsinler hem de onlara örnek/model olsunlar diye göndermiştir.¹³ Meselâ son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) ile ilgili olarak Ahzab Sûresi'nin 21. ayetinde; "And olsun Allah'ın elçisinde sizin için Allah'a ve ahiret gününe kavuşmaya inanan ve Allah'ı çok anan kimseler için, (uyulacak) en güzel bir örnek vardır" denilmektedir. Bu ayette Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in önce genel olarak bütün müminlere sonra özel olarak Allah'ı ve ahiret gününü umanlar ile Allah'ı çok zikredenlere örnek olduğunun zikredilmesi, örnek alacakların niteliklerini bildirmeye yöneliktir. Peygamber; iman, ibadet, ahlak ve her türlü söz ve davranışlarında müminlere örnek olduğu gibi, müminlerin de aynı şekilde diğer insanlara güzel örnek olmaları gerekir.

Güzel örnek olma; dini eskilerin deyişi ile "hâl" ile anlam, yaşayarak duyurmaktır. Müminlerin; iman, ibadet, güzel ahlak, adalet, doğruluk, ilim, irfan ve çalışmalar ile diğer insanlara güzel örnek olmaları gerektiğini; "Böylece sizler insanlara birer şahit / örnek olmanız ve peygamber de size bir

şahit / örnek olsun diye sizi orta/adil bir ümmet yaptık" (Bakara, 2/143) ve " ...Allah sizi hem daha önce hem de bu dinde Müslüman diye isimlendirdi ki Peygamber size şahit / örnek olsun siz de insanlara şahit /örnek olasınız..."¹⁴ anlamındaki ayetler ifade etmektedir. "Fiilen ve halen örnek alınan ve kendilerine uyulan kimselere dahi şahit denir."

"Çste Cenabı Allah müminleri insanlar arasında böyle hakşinas, adil, dürüst, güzel ahlak, ilim ve irfan sahibi, seçkin, örnek alınan ve uyulan bir toplum oluşturmak için Hz. Muhammed (s.a.s.)'e hidayet buyurmuştur" diyen Hamdi Yazır, aynı şekilde Müslümanların da diğer toplumlara örnek olmaları gerektiğini, bunun Allah'ın bir emri olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Bir hakkı, bir olayı ispatta bilgi ve görgüsüne müracaat edilen kişiye şahit denildiği gibi¹⁶; inanç, söz, fiil ve davranışlarıyla insanlara güzel örnek olan Peygamber ve müminlere de şahit denilmiştir.¹⁷ Bu itibarla din hizmeti veren insanların diğer müminlerden daha çok "örneklik" görevi vardır.

Din hizmeti sunanlar, sözleri, davranışlar, aile hayatları, giyim-kuşamları, sosyal ilişkileri, kısaca hayatın her alanında örnek olmak durumundadırlar. Aksi davranış hem kendilerine hem kuruma zarar verir, hizmeti olumsuz yönde etkiler ve zorlaştırır. Dolayısıyla din görevlisi; kendisine yasal olarak verilen namaz kıldırma, hutbe okuma, vaaz etme, dinî sorulara cevaplandırma ve çocuklara Kur'an öğretme görevlerinin yanında çevresine güzel örnek olma, yaşantı ve davranışlarıyla İslâm'ı insanlara sevdirmeye ve yaymaya görevi de vardır. Bunun için din görevlisi; bulunduğu yerde psikolojik rehber,

14 Hac, 22/78.

15 Sadeleştirilerek ve özette Yazır, 1, 524.

16 Nisa, 4/135.

17 Ahzab, 33/145.

12 Buhârî, "İman", 42.

13 bkz. Mümtehan, 60/6.

dinî danışman ve bir adil yönetici gibi hareket etmek zorundadır.

Din görevlisi, gençleri, cemaati ve dernek yöneticilerini yönlendirmesini bilmelidir. Cemaatle ilişkilerinde dengeli iyi korumalı, kişiler ve gruplar arasında asla ayrım yapmamalı, ziyaret ve davetlerde eşit davranmalıdır. Kendisine verilen rutin görevleri yapıp evine çekilen, cemaatle ancak namazlarda buluşup görüşen kişi olmamalıdır. Cemaatin arasına katılmamalı, onlarla sohbet etmeli, ama onlarla asla tartışmaya girmemelidir. Hastalar, hastaneleri, varsa hapishaneleri ziyaret etmeli, problemi olanlarla ilgilenmeli, dargınların barınmalarına, ihtilaf ve kavgaların sona erdirilmesine yardımcı olmalıdır. Sosyal etkinliklere katılmayı, yardımlaşma kuruluşlarına destek vermelidir.

Din görevlisi, basın, ülke ve dünya gündemini iyi takip etmelidir. Basit çıkarlar öne çıkıp kendisini pratik yapmamalıdır. Sünnet ve düaün merasimlerine katılmayı, bu ve benzeri merasimleri dinî hizmeti için birer fırsat bilmelidir.

Görevli; konuşmas, davranış, sabır, hoşgörüsü, samimiyeti, tevazuu, güler yüzlülüü, sevgi ve saygı, sorumluluk bilinci, giyim-kuşam ve ahlak ile örnek insan olmalı, asla büyüklenen, cemaati küçümseyen, onlarla sohbet etmeye tenazzül etmeyen, emreden, hükmeden, yargılayan, suçlayan, kınayan ve karalayan olmamalıdır. Görevlinin, cemaat, gençler ve çocuklarla yeterince ilgilenmemesi, görevini baştan savma yapmas, rutin görevlerle yetinmesi, cemaate kaba ve kırıcı davranmas, cemaat arasında ayrım yapmas, söz ve davranışlarıyla slâm ahlakına ters düşmesi hizmeti olumsuz yönde etkileyecektir.

Sonuç olarak din görevlisi; dini iyi bilen, dini halka en güzel biçimde anlatan, hayırlı hizmetlerde topluma öncülük

eden, özü, sözü, davranışlar ve kılık-kıyafeti ile örnek olan, olmas gereken insandır. En başta gelen görevi toplumu din konusunda aydınlatmaktır. Bu görevini şu ilkelere uyarak yapabilirse başarıya mutlaka ulaşır, Allah'ın rızasını kazanır:

Anlatmas konuya çok iyi hazırlanmalıdır. İyi öğrenmediyi ve bilmediyi konularda konuşmamalıdır. Anlatmada Kur'an metodunu kullanmalı, inzar ve müjdelemeyi va'd ve va'di, sevap ve ikab daima dengede tutmalı, ancak müjdeleme, kolaylaşırma, sevdirmeye ve sevap olduğunu bildirmeyi öncelemelidir. Cemaatin psikolojik, sosyolojik, ekonomik, ideolojik, kültürel, siyasal, inanç, eylem ve davranış biçimini iyi tanımalı, vaazlarında bunu göz önünde bulundurmalıdır. Sade ve anlaşılır bir dil ve yumuşak bir üslup kullanmalı, asla bağırıp çarpmamalıdır. Anlatıklarına ve slâm'a, söz, eylem ve davranışlar ile ters düşmemelidir. Vaaz ve irşatta, hakkı tavsiye ve slâm'ı tebliğde azim, sabır ve sebat göstermeli; tepkilere karşı tahammüllü olmalıdır. Fitne ve fesada sebebiyet vermemelidir. Konu seçiminde zaman, mekân ve muhatapların durumunu dikkate almalıdır. Vaazlarında inandırıcı, yönlendirici, duygulandırıcı, düşündürücü ve bilgilendirici bir yöntem kullanmalıdır. Söz söyleme sanatını, konuşma ve anlatma tekniklerini iyi öğrenmelidir. Bu cümleden olmak üzere; sözcükleri doğru söylemeli, cümleleri kısa ve düzgün kurmalı, güven verici ve nazik olmalı, bazen akla ve mantığa bazen duygu ve düşünceye hitap etmeli, jest ve mimiklere, el-kol hareketlerine dikkat etmeli, cemaati gözü ile takip etmeli, ses tonunu ve ses cihazını iyi ayarlamalı, konuşuyu planlı bir şekilde işlemelidir. Cemaatin ihtiyaç duyduğu konulara ayrıntılı ve öncelik vermelidir. Aktüaliteyi takip etmeli, kitap, dergi ve gazete okumalı, yeni fikir ve gelişmeleri izlemelidir. Vakur, ciddi, güler yüzlü ve saygılı olmalıdır. Sosyal ilişkilere ve ziyaretlere önem vermelidir. Dinî sorulara

Kur'an ve sünnete, akıl ve mantığa uygun cevap vermelidir. Vaaz mutlaka ezan öncesinde bitirmeli, cemaatin ezan dinlemesine fırsat vermelidir. Yazımızın başlığında misyon ve vizyon dediğimiz şeyle bunlar kastediyoruz.

«LETİŞİM ASRİNDA DİN GÖREVLİLERİ» *

Sabri AKPOLAT**

Giriş:

«İletişim çağı» diye adlandırılan asırdan itibaren dünya, global bir köy haline gelmiş, pek çok şey bir anda ulaşılabilir hâle edilmiştir. Özellikle sanayi devriminden sonra, iletişim ve ulaşım teknolojisinin hızla artarak gelişmesi, farklı örf, adet, din ve kültürlerle mensup fert ve toplumların yüz yüze getirmiştir.

«İletişim çağının» bir neticesi olarak etkin bir güce sahip olan medya karşısında bütün yerel kültürler ya tamamen ortadan kalkmış ya da çarpılmış, hastalıklı hale gelmiştir.

«İnsanlık için önemli hizmetler sağlayan iletişim vasıtaları» bir zaman sonra kısım de olsa yanlış bilgilendirme ve yanlış yönlendirme olarak işlev görür olmuştur. Bu kısım, «degenerasyon» olarak işlev görür olmuştur. Bu kısım, «marjinal, te-rörüst, kan ve öfkenin sembolü» bir din olarak sunulmakta, Müslümanlar da bu süreçte ya kitap yakarken ya da öfkeli kalabalıklar olarak yer almaktadır. Söz konusu medya bir yandan «İslam'ı» kötülemeye, dolayısıyla ona yönelecek tedbirleri önlemeye gayret ederken bir yandan da ailenin fert üzerindeki işlevini ortadan kaldırarak evin içine hâkim

* Dıyanet İlmî Dergî, Sayı: 41/3, Yılı: 2005, s. 41-54.

** Dr.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı.

olmanın gayreti içindedir. Pornografik yayınlar, şiddet parçalanan kollar kafalar ve tüketimi körükleyen reklamlar toplumu temelinden sarsmıştır. Bu yüzden Batı'da boşanma oranları yüksek, uyuşturucu ve alkol kullanımı yaygındır. İnsanlar arasına baskı, gayri-meşru ve sapık ilişkiler medeniyeti sarsmaktadır. Bu sarsıntıda medyanın katkısı büyüktür.

Medyanın olumsuz yayınlarından Müslüman ülkeler de ister istemez etkilenmişlerdir. Bu yüzden Müslüman ülkelerde de boşanmalar artmış, adam öldürme, irza tecavüz, kaçak gibi suçlar yaygınlaşmış, güven yurdu olmasa gerekken bu ülkelerde insanların birbirlerine olan itimatları neredeyse yok denecek hale gelmiştir. Darp, adam öldürme, hırsızlık ve sokak terkedilmiş çocuk haberlerinin yer almadığı haber programları, özlenir hale gelmiştir. Bütün bu olup bitenler karşısında duyarsız kalınamayacağı açıktır. İletişim çağında hepimize düşen görev, eskiye nazaran çok daha fazla olumsuzluklar karşısında sahip olduğu değerlerini (güç, maddiyat, dil, kalp) azamî ölçüde kullanmak zorundadır.

Nitekim, Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) beyan ettiği gibi, toplum olarak aynı gemide yolculuk yapmaktayız. Geminin alt katındakilerinin gemiyi delerek su almalarına müdahale etmeyip göz yumarsak, topluca batarız. Geminin istikamet üzere ve salimen yol alabilmesi için herkese, özellikle toplum önderlerine din hizmeti sunan Allah'a çağırılan en güzel sözlülere büyük görevler düşmektedir.

Din hizmetini sunarken en büyük örnekimiz şüphesiz Hz. Peygamberdir. Onun, Medine'ye hicret ettiğinde, içinde barınacağı ev ile birlikte hemen mescid yapması ve öretmenleri, yöneticileri, vahiy katiplerini ve irşat erlerini orada yetiştirilmesi, hizmet eksenimizi ortaya koymaktadır.

Bu yazıyla, iletişim çağında, mevcut dünya ile irtibat kesmeden sarsılgan bir toplum olarak kalabilmek için din görevlilerinin görevi, önemi ayrıca, nitelikli din hizmetinin şekli ve etkisi motive edici bir üslupla sunulmaya çalışılmaktadır.

A. CAMİ EKSENİNDE HİZMET

Cami, Asr-ı Saadetten başlayarak on dört asır boyunca bütün İslâm diyarında Müslümanların ibadet, ilim ve mesnevet duracağı olmuştur. İbadet için toplanan cemaat, din ilmini de orada öğrenir, dünya işlerini de orada görür, halleder. Ancak dünya işleri çoğaldıkça, cami sadece ibadet ve ilim merkezi olarak kalmış ve bu durum günümüze kadar böylece devam etmiştir.

Her yer ibadete elverişli olmakla birlikte, Allah'ın zikredildiği mescidlerin, manevî bir atmosfere sahip olması da bir gerçektir. Mü'minler, huzur ve huşu içinde "Allah'ın evi" olarak nitelendirilen bu mekânlarda, dünyanın aldatıcı ve insanı bunalıtan ortamından kendilerini azıcık da olsa tecrid ederek Rableriyle baş başa kalma, O'nun huzurunda durma imkânını bulurlar. Orada fertlerin derdleri dinlenir, hastaların şifa bulması, borçluların borçlarını edas temenni edilir, göz yaş dökenlerin göz yaşına ortak olunur, günahkarların, isyankârların pişmanlık dilekçelerine hep beraber "Amin" diyerek ortak imza atılır, sevinçler paylaşılır, doğanlar orada karşılanır, ölenler oradan uğurlanır. Dostlukların temeli, bir sevgi ve barış sözcüğü olan "Selam" ile orada atılır. Hâsıl cami bütün Müslümanların âdeta ortak bir evi konumundadır. O ev, Müslümanların ortak kalbi gibidir. O kalpte hayat varsa, Müslümanlarda da hayat vardır. Kalbe, toplardamar kirli Müslümanlarda da hayat yoktur. Kalbe, toplardamarla vastasıyla kan getirir. Kalpte temizlenen kan atardamarlar vastasıyla

tekrar vücuda kanalize edilir. «Şte, camiye gelen insan dışarıda her ne kadar kötü duygulara sahip olursa olsun, bu kutusal mekânlardan temizlenerek topluma dönmelidir. O, kalpten vücuda pompalanan taze kan misali, topluma başka bir ifadeyle insanı«a kazandırlım»ş yeni bir güçtür, de«ardır. Asr-> saadetten bu yana camiler; asırlar boyunca iman kuvvetinin ve birlik duygularının pekiştici, inananların ayn> saf-ta ayn> dava için bir araya gelmelerine de imkân veren bir kurumdur. Burada herkes ayn> statüde yani “kul” olma vasfın> taşıyarak yüce yaratıcının huzurunda ibadet etmekte ve dünyaya makamlar> ve rütbeleri bir kenara bırakılarak sırat-> müstakim üzere ibadetlerin en faziletlisi ve önceliklisi olan namaz ibadetini de birlik ve cemaat şuuruyla eda ettikleri bir kutsal mekândır. Müslümanların gönlünde camiler, ayn> zamanda iyileştirmek, birleştirmek, sevmek, sevdirmek, ilerletmek ve yükseltmek gibi insanî ve ahlâkî erdemlerin topluma öğretil-dici elem ve sevinçlerin paylaşıld>», mekânlar olarak yer etmiştir. Müslümanların kardeşlik, birlik-beraberlik ve dayanışmalar> ancak bir araya gelip tanışma ve derleşmeleriyle mümkündür. Camiler ise bu hususu gerçekleştirecek en önemli dinî kurumlardır. Camiler, mü'minleri bir potada toplayarak aralarında çıkacak veya çıkmas> muhtemel birçok sorunun giderilmesinde önemli rol oynar. Camiler insanlık âlemine Allah'ın lütfettici iman, irfan ve Kur'an mektebidir. Camilerde öğretilen ilâhî kaynaklı hikmet ve bilgi, her gün tekrarlanan ilâhî mesajla gönüllere fışkıldanan manevî duygular; hırs, kin, haset, gıybet, iftira, kanaatsizlik, sömürü, israf, gösteriş tüketimi, zulüm, içki, kumar, fuhuş v.b.negatif duygular ve davranışlardan uzak kalmay> öğretmekte, ruhî ve psikolojik bunalımlara manen şifa olmaktadır.

Camiler, cemaatleşme ruhuyla bir ve diri olmay, faaliyetleriyle de diri kalmay> saılayan beraberlik ve kardeşlik me-

kânlar>dır. Camisini, cemaatini ve cumasın> diri tutabilen toplumlar hayatiyetlerini muhafaza edebilirler. Bu konuda en çok gayret gösterecek olanlar da din adamlar>, din hizmet-kârlar>dır.

B. ETKİLİ HİZMET UNSURLARI

1. «İhlâs

Başarı> ve etkili olmanın temelinde ihlâs vardır. «İslâm tarihi bunun örnekleriyle doludur. Amellere ruh veren iksir nitelikteki ihlâstır. Kur'an-> Kerim'de hemen her peygamberin dilinden nakledilen:

“Yaptım bu davete karşılık ben sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum. Benim mükâfatım> ancak âlemlerin Rabbi olan Allah verecektir.”¹ sözü, ihlâsın din hizmetindeki önemini açıkça ifade etmektedir.

«nancında, sözünde ve amellerinde Allah'ın rızasın> gözetilenler için şu müjde verilmiştir:

“Şüphesiz “Rabbimiz Allah'tır” deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki, “Korkmayın, üzülmeysin, size(dünyada iken) vadedilmekte olan cennette sevinini!”²

Allah yolundaki hizmetlerde kendilerine önemli görev verilenlerin ihlâs ve istikametlerini korumaya çok dikkat etmeleri gerekir. Nitekim yüksek bir dağın zirvesine tırmanan kimsenin de, ayağın> bastığı yere ve tutunduğu dala daha çok dikkat etmesi gerekir. Zira zirvelerde yanlış bir adım atmak veya çürük bir dala tutunmak çok daha tehlikelidir.

1 Bkz. Yunus, 10/72; Hud, 11/29; Şu'ara, 26/109, 127, 145, 164, 180.

2 Fussilet, 41/30

Mevlana şöyle der:

"Allah aşkı için çabış, Allah aşkı için hizmette bulun; halkın kabul etmesi veya reddetmesi ile senin ne işin var? Bu fani dünya pazarında sana bol bol kazandıracak bir müşteri olarak Allah kâfi değil mi? Allah'tan alacağın karşısında insanların verebilecekleri ne ki!... O halde gözünü ve gönülünü insanlardan gelecek teşekkürlere değil, Allah'tan gelecek mazhariyete döndür!..."

2. Nitelikli din adamı

Etkili din hizmeti sunabilmenin önemli unsurlarından birisi de nitelikli din görevlisine sahip olmaktır. Nitelikli din görevlileri ile yapılamayacak bir iş, çözümlenemeyecek bir mesele yok gibidir. İslam'ın ilk yıllarında peygamberimizin, Ebu Cehil veya Hz. Ömer'den birisinin Müslüman olması için dua etmesi bu gerçeği ortaya koymaktadır. Peygamberimiz "Allah'ım! Bu iki adamdan, Ebu Cehil veya Ömer b. Hattab'dan, sana daha sevgili olan birisiyle dinini güçlendir." diye dua etmişti.

Bunlardan Hattab oğlu Ömer, Cahiliyye Mekke'sinde ilkeli ve mert duruşuyla tanınırdı. Saygınlığını mensup olduğun kabilenin gücünden değil -ki zaten güçlü kabilelerden değil- güçlü kişiliğinden alırdı.

Hişam oğlu Amr (Ebu Cehil) ise; Mekke'nin en güçlü kabilesi Mahzumular'na mensuptu. Devletlerarası ticaret yapardı. Toplumunun en görgülü ve kültürülerinden biriydi. «nandır şey uşuna canın» verecek kadar ilkeli ve kararıydı. Doğru bildiği yolda sonuna kadar giden bir mizaca sahipti.

Peygamberimizin bu duası Hz. Ömer hakkında kabul olundu. Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla birlikte İslam'ın inkişafını bilmeyen yoktur. Bu da, hizmetlerin etkili olarak

yürütülmesinde nitelikli kimselere olan ihtiyaç göstermektedir.

Hz. Ömer bi'setin 6. yılında Zilhicce ayında Müslüman oldu. Ondan önce 39 erkek 23 kadın Müslüman olmuştu. Hz. Ömer'in Müslüman olduğu sırada bu Müslümanlar Dâr-ı Erkam'da toplu bir halde bulunuyorlardı. O zaman Ömer, "Kaç kişiyiz?" diye sordu. "Biz madem ki hak üzereyiz, neden dinimizi gizleyelim?" dedi. Bundan sonra Müslümanlar açktan Kâbe'yi tavafa gittiler ve müşrikleri ürküttüler. Hak ile batıl, onun İslam olmasıyla ayrıldıktan kendisine Faruk denildi. Abdullah İbn-i Mes'ud der ki: "Ömer'in İslam olması bir fetihtir. Hicreti bir zaferdir. Halifelisi bu ümmete bir rahmettir. Biz Kâbe'de namaz kılmaktan korkardık. Ömer Müslüman olunca orada namaz kıldık."

Hz. Ömer de kaliteli ve verimli bir hizmetin yürütülmesinde izzetli, ilkeli, görgülü, nitelikli, fedakâr, seçkin ve bilgili insanlara ihtiyaç olduğuna inanıyordu. Zeyd b. Eslem'in rivayetine göre; O, bir gün dostlarıyla birlikte oturuyordu. Onlara (Allah'tan) bazı istek ve temennilerde bulunmalarını söyledi. Oradakilerden birisi:

"-çinde bulunduğumuz şu hane dolusunca paralarım olsun da Allah yolunda infak edeyim!.." şeklinde niyet ortaya koydu.

Bir başkası:

"-çinde bulunduğumuz şu hane dolusunca altınlarım olsun da Allah için harcayayım!..." tarzında bir istek belirtti.

Diğer biri de:

"- çinde bulunduğumuz şu hane dolusunca mücevherlere sahip olayım da onları Allah yolunda sarf edeyim!.." diye temenni etti.

3 Tirmizi, "Menâkıb", 17.

Ancak Hz. Ömer:

"-Daha, daha fazlasın isteyin!" deyince onlar:

"- Allah Teâlâ'dan daha başka ne isteyebiliriz ki?!" dediler.

Bunun üzerine Hz. Ömer: "-Ben ise, içinde bulunduğumuz şu hanenin Ebu Ubeyde bin Cerrah, Muâz bin Cebel ve Huzeyfe ibnû'l- Yemân gibi (müstesna ve seçkin, her yönden kâmil) kimseler ile dolu olmasın" ve bunlar Allah'a itaat yolunda, yani tebliğ ve sılah hizmetlerinde istihdam etmeyi temenni ederim..." dedi.⁴

3. Söz ve amel uyumu

Filîr irşat yöntemi de dediğimiz bu unsur «slâm'ın geniş kitlelere kısa zamanda yayılması»nda etkili olan unsurlardan- dır. Zaten söylediklerini davranışlarına yansıtmayan birinin insanlar üzerinde etkili olmasın düşünülemez.

Nahl Süresi'nin 125. ayeti irşad için takip edilecek yöntemlere şık tutmaktadır. Bunlar hizmet, güzel övüt, iyi niyet ve samimiyete dayalı inandırıcılık tartışmadır. Hikmet, her toplumdaki saygıya fazla olmayan âlim ve düşünürlerle hitap eden kesin delillerden oluşur. Güzel övüt, psikolojik faktörlerin kullanılması başta olmak üzere çeşitli vesilelerle ikna etmeyi amaçlayan bir irşad yolu olup kalabalık kitlelere yöneliktir. İyi niyete dayalı ve inandırıcılık tartışma ile de, geniş halk kitlelerini olumsuz etkilemesi muhtemel fikirlerin zararına asgariye indirme amaçlanmaktadır. Aslında cedel yöntemiyle de bazı insanların gerçeği anlayıp benimsemesi de mümkündür. Bu üç yöntem dışında dördüncü bir yöntem vardır ki, o da

filîr irşad yöntemidir. «slâmiyet'in doğuşundan itibaren insanların gönlünde yer etmesi, yayılması» ve evrensel bir din haline gelmesinin önemli âmillerinden biri, başta Peygamber olmak üzere mensupların dinin gereklerini yerine getirmesi, sözleriyle fiillerinin birbirine uymasındır. Sahabe-i Kirâm'ın kahir ekseriyeti sırf Resûlullah'ın örnek şahsiyet ve karakterine, yüce ahlâkına ve üstün vasıflarına hayran ve meftûn olarak «slâm»ı tercih ettiler. Ona düşünmanlıkta en ileri gidenler bile kendisine hiçbir zaman "yalancık" veya "zalim" gibi olumsuz sıfatlar kullanmamışlardır ve onu kötülemek niyeti ile konuşmuşlardır bile hakkında övgüden başka söz söylememişlerdir.

En güzel örneği kendilerine rehber edinen sahabe-i kirâm ve onun yolunda olanlar «slâm»ı dünyanın her tarafına ahlâklar, şahsiyetleri ve fedakârlıklarıyla taşımışlardır

4. Sosyal realiteye vâkıf olmak

"Ey Peygamber! Biz seni gerçeğin bir temsilcisi, bir müjdecisi ve uyarıcısı, herkesi Allah'ın izniyle ona çağıran ve şık saçı bir kandil konumunda gönderdik"⁵ mealindeki ayetler, hem Hz. Peygamber'in irşad hiyerarşisinin başında yer aldığı bildirilmekte hem de müşidin önemli niteliklerini anlatmaktadır. Ayette sıralanan beş niteliğin ilki ilâhî gerçeklerin yanında sosyal realiteye vâkıf olmayı içermekte, ikinci ve üçüncü nitelikler, özendirme ve uyarma yöntemlerini yerine göre kullanmaya işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in ferdi ve ictimai konularda daima kolay olanı tercih ettiği bilinmektedir.⁶ Ayrıca O, "Elinizden geldikçe kolaylaştırın, güçleştirmeyin, müjdeleyici olun, nefret ettirici sözler söylemeyin

5 Ahzab, 33/45-46

6 Topaloğlu, Bekir, "İrşad", DâA, XXII, 455.

4 Buhârî, et- Târihu's- Sa'ir (thk. Mahmud «brahim Zâved), I, 79, Beyrut 1986.

ve bu tür davranışlardan kaçın⁷ sözleriyle de bunu bir ilke haline getirmiştir. Ayetten anlaşılabilir iki nitelik de, irşatçının muhatapları için rahmet ve hidayet talep etmesi, lanetçi olmaması ve anlattığı mesajın gereklerini yerine getirmesi ve misyonuna uygun bir hayat yaşamasıdır.

C. HER YERDE VE HER ZAMAN HİZMET

Din görevlisinin görevi dünyaya gelen çocuğun kulağına ezan, kâmet okumakla başlar, sünnet olurken, yine baş ucunda bulunur, evlenirken, nikahlanırken duasını yapmakla en hayati meselelerinde onun yanında olur. Nihayet, ahirete geçerken baş ucunda bulunur, Kelime-i şehadet telkinleri yapar, Yâsin-i şerif okur iman ve Kur'anla ebedi yurduna uğurlamaya çalışır. Çocu zaman kendi akrabaları bile yanına yaklaşmazken din görevlisi onu vücudunun bir parçası gibi kabul eder, cenazesini tertemiz yıkar, hoş kokular içinde onu sarar, sarmalar bir gül dalı gibi defneder.

Görevleri, Müslümanların hayat yüküyle sürçen, sakatlanan ruhunu tamir, sonsuzluk yolculuğunda bulunan Allah kullarına hizmet ve yardım etmek olan din görevlileri cemiyet hayatının her köşesine girmeli, hayatın her sahnesinde görev almalıdır. Peygamberimiz zaman zaman ashabına hitaben:

"-Ashabım! Bugün bir fakiri doyurdunuz mu? Hasta ziyaretinde ve cenaze teşviinde bulundunuz mu?" diye sorardı.⁸

Veda Haccı'nda yaklaşık yüz yirmi bin sahabî vardı. Bunlardan yüz bin üzerindeki sahabî, dünyanın çeşitli bölgelerine yayılarak Allah yolunda hizmet etmişler ve oralarda vefat etmişlerdir. Nitekim Hz. Osman ve Hz. Abbas'ın çocukları-

nın türbeleri Semerkand'da, pek çok sahabînin kabri de İstanbul'da bulunmaktadır. Sahabî Vehb b. Keleş'in türbesi Çin'dedir. Peygamberimiz onu, Çin'de tebliğ yapmak için görevlendirmişti. O zaman şartlarıyla Çin, bir yıllık mesafedendir. Uzun bir tebliğ yaptıktan sonra, Peygamberimizin hasreti ile Medine yollarına düştü. Fakat, Peygamberimiz vefat ettiği için görüşmeleri mümkün olamadı. Hasreti bir kat daha artmış olarak Çin'e döndü ve hizmetteyken vefat etti.

İnsanların dertleriyle dertlenmek, yardıma muhtaç olanlara yardım etmek genelde her Müslümanın, özellikle de dine hizmet gayreti içinde olanların görevlerindedir. Bu tür sosyal faaliyetler Allah'a yakınlık da vesiledir. Bu durum bir hadis-i kudsî'de şöyle ifade edilir:

" Allah kıyamet gününde şöyle buyurur:

"-Ey Ademolu! Hastalandım, beni ziyaret etmedin."

Ademolu:

"-Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl ziyaret edebilirim?" der.

Allah Teala:

"- Falan kulum hastalandı, ziyaretine gitmedin. Onu ziyaret etseydin, beni onun yanında bulurdun. Bunu bilmiyor musun? Ey Ademolu, beni doyurman istedim, doyurmadın." buyurur.

Ademolu: "-Sen âlemlerin Rabbi iken ben seni nasıl doyurabilirim?" der.

Allah Teala:

"-Falan kulum senden yiyecek istedi, vermedin. Eğer ona yiyecek verseydin, verdiğini benim katımda mutlaka bulacaktın. Bunu bilmez misin? Ey Ademolu, senden su istedim, vermedin." buyurur.

Ademolu: "Sen âlemlerin Rabbi iken ben sana nasıl su verilirim?" der.

7 Buhârî, "İlim", 11; "Edeb", 80.

8 Müslim, "Fedâilü's-Sahabe", 12.

"-Falan kulum senden su istedi, vermedin. E'er ona istediğini verseydin, verdiğinin sevabın katında bulurdun, bunu bilmez misin? buyurur."⁹

D. DİN GÖREVLİLERİNİN ETKİLERİ

1. Cihan padişahların yetiştirilenler

Fussilet Süresi 33. ayet-i kerime'de şöyle buyrulur: "Allah'a çağırın, salih amel işleyen ve " Kuşkusuz ben Müslümanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kimdir? "

En güzel sözü olabilmek...Bunlar kim olabilir?... Bunlar, "Allahu Ekber...Allahu Ekber!..." diye insanları felaha çağırarak güzel sesli müezzînler, müminlerin miras namazda önderlik yapan imam-hatîpler, insanların en hayırlısı olma şerefini taşıyan Kur'an öğreticileri, cami hizmetkârı bahtiyarlar, gençleri diri tutma gayreti içindeki öğretmenler, toplumu irşad eden, yol gösteren vaizler, yaptıkları hayır gizlemeye çalışmayan gizli kahramanlar, yaşantısıyla insanların Müslüman olmasına/kalmasına vesile olan pırlanta insanlar, Hz. Bilâl-i Habeşî gibi " Rabbim Allah'tır; O birdir" diyerek dayanılmaz işkencelere göğüs gerenlerdir...

Güzel sözlüler şu ayet-i kerime ile uyarılıyor:

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."¹⁰

Övgü ve ihtar içeren bu ayet-i kerime'ler sorumluluğumuzun çok büyük olduğunu, sözlerimizle davranışlarımız arasında uyum olmasının gerektiğini ortaya koymaktadır. Söz-

fiil birliğini sağlayamadığımız, davranışlarımızla da İslam'ı tebliğ edemedikimiz takdirde hem saygınlığımız azalacak hem de sözlerimizin toplum üzerinde fazlaca etkisi olmayacaktır. Bununla birlikte, bütün çağrımıza rağmen, irşad hizmetinin ne kadar mükemmel, ne kadar mübarek bir hizmet olduğunu düşünmeli ve bu işiyakla ruh kuvvetini cemiyete hakim kılma sevdasına tutulmalıdır. Bilmeliyiz ki, ruhî kuvvetin cemiyete hakim olduğu devirler altın devirlerdir. Bu devirlerin oluşmasında hep büyük din adamları yer almıştır. Osman Gazi'nin yanında bir Şeyh Edebalı, Fatih'in yanında bir Akşemseddin, Yavuz'un yanında Zenbilli Ali Cemali vardır. Bu büyük din adamları, onları irşad ederek buldukları kemâl mertebesine ulaşmalarına vesile olmuşlardır. Şeyh Edebalı'nın, Osman Gazi'ye yaptığı şu tavsiyeler ne kadar anlamlıdır:

" Ey o'ul! Beysin! Bundan sonra:

Öfke bize; uysallık sana...

Güceniklik bize; gönül almak sana...

Suçlamak bize; katlanmak sana...

Acizlik, yanılgı bize; hoş görmek sana...

Geçimsizlikler, çatışmalar, uyumsuzluklar, anlaşmazlıklar bize; adalet sana...

Kötü göz, şom ağız, haksız yorum bize; barışlama sana..."

Ey o'ul!

Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana...

Tembellik bize; uyarmak, gayretlendirmek, şekillendirmek sana..."

9 Müslim, "Birr", 43, c. 33, s. 1990, İstanbul 1992

10 Saff, 61/2, 3.

2. Çanakkale geçilmez ruhunu aşlayanlar

" Milletlerin bekas, hassas, duygulu ve seviye kazanmış bir kalbe sahip olan nesiller yetiştirmekle mümkündür. Çocuklarına, Çanakkale destanını ninni yapan nesil, imanının, millîtinin ve bütün maddî ve manevî değerlerinin sahibi olacaktır."

Bir cemiyette emanetleri omuzlayacak yeterli insan varsa, o cemiyetin insanları zirveye ulaştırmak mümkün ve kolaydır. Yüksek ve yüce gayelere kâmil şahsiyetlerle varlabileceklerinden, onları üstün karakterli ve maharetli ellerde din görevlilerinden/hizmetkârlarından yetiştirmelidir. Nitekim böyle bir kalite sergileyen Çanakkale'nin yiğitleri, tarihin hâlâ gözlerini kamaştırarak unutulmaz bir destan yazmıştır. Kumandanın şehit olduğu yerde her asker bir kumandan kesilmiş ve o şanlı nesil, " Çanakkale geçilmez!" ifadesini tarihin sayfalarına altın harflerle yazdırmıştır. Vatanı savunmak için arslanlar gibi mücadele veren askerinin, şehit ve gazi olmanın önemi ve lüzumu konusunda din görevlilerinden/hizmetkârlarından aldıkları eğitim, onların yaptıkları vaaz ve telkinlerin etkisi göz ardı edilemez.

3. Hayat anlamlandıranlar

" Her nefis ölümlü tadacaktır. Sizi bir imtihan olmak üzere hayr ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz."¹¹ ayeti, hayrın ve şerrin olayların bize görünen yüzünden ibaret olmadığını, bize hayr gibi gelen bir şeyin, imtihandan kaybetmemize sebep olarak bizim için zararlı bir sonucu yol açabileceğini; keza bize şer gibi gelen şeylerin de, imtihan şuurunun verdiği sebat ve direnç sonucunda bizim için hayırlı kapılar açılmasına sebep teşkil edeceğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

¹¹ Enbiya, 21/35.

İnsanlara Allah Teâlâ'yı tanıtabildiğimiz oranda onları mutlu edebiliriz. Musibetlerden dolayı meydana gelen mutsuzluk, ilahî takdiri iyi kavrayamamaktan kaynaklanmaktadır. Allah Teâlâ alimdir, hakîmdir, rahîmdir, âdildir. O'nun takdirinde bilemeyeceğimiz bir takım güzellikler vardır. Takdirin sıyrığının bizce bilinmesi mümkün değildir. Dünyada bazı nimetlerden mahrum bırakılan kişilerin, Allah ile kavga etmeleri yerine-ki, bu kavga onlara eksiklerini geri getirecektir- takdirdeki güzelliği kabul edip, zahirde aleyhine imiş gibi görünen bu hali avantaja çevirmeleri mümkündür. O'na iman etmeli, takdire razı olmalıdır. Şeyh Sadî Gülistan'da şöyle söyler:

" Akibeti hayır olan dilenci, sonu kötü olan padişahı iyidir."

" Ardınca sevineceğin gam, sonunda gamlanacağını sevinçten iyidir."¹²

Şu hadis-i şerifler birer müjdedir:

" Mü'mine bir acı, bir yorgunluk, bir hastalık, bir üzüntü hatırla küçük bir tasa hali isabet edecek olsa, bunlar mü'minin bir bölüm günahlarına keffaret olur."¹³

Bir hadisi kudside şöyle buyurulmuştur:

" Kulumu iki sevdiğim ile (gözleriyle-âmâ yaparak) imtihan ettiğimde, o buna sabrederse, gözlerine karşılık ona cennet veririm."¹⁴

Ayrıca, mutlu olmak için mutlaka bir şeye sahip olmak yetmez. Tahtına kurulmuş, emirler tarafından birisi sahip olduklarına rağmen mutsuz olabildiği halde, çamurda oynayan çocuk, bu haliyle gülcükler dağıtabilmekte ve mutlu olabilmektedir.

¹² Sadi, Gülistan, s. 316-317, Ankara 1946.

¹³ Müslim, "Birr", s. 52.

¹⁴ Buhârî, "Merdâ", 7.

E. HZ. PEYGAMBER'İN DÜNYADAN ÖZGÜL GÖREVLİLERİ

1. Müezzinler

Allah'a çağırılan güzel sözlüler denilince akla ilk olarak "Allahu Ekber...Allahu Ekber!.." nidalarıyla Müslümanlar namaza çağırılan müezzinler geliyor.Bu hizmeti yürütenler için müjdelere içeren şu hadis-i şerifler çok anlamlıdır:

"Kim on iki sene müezzinlik yaparsa ona cennet vacip olur ve ezan okuduğu her gün kendisine 60 sevap, kamei için de 30 sevap yazılır."¹⁵

"Müezzinler Kiyamet günü, boyun itibarıyla insanların en uzun olacaklardır"¹⁶

Allah'ın evine, huzur ve felah yuvasına insanlar davet eden güzel sözlüler, Bilal-i Habeşî'nin, Abdullâh b.Ümmi Mektûm'ların meslektaşları müezzinler... Davetine icabet edilen, muteber sözlü hakikat bülbülleri... Gelin endamlı minarelerin, bu zaman zaman sevimli, zaman zaman hüzünlü sesine, her Müslüman âdeta âşkıdır. Onsuz yaşayamaz.

Ezan, İslâm'ın üç temel ilkesini oluşturan Allah'ın varlığı ve birliği, Hz. Muhammed'in onun elçisi olması ve asıl kuruluşun (felah) ahiret mutluluğunda bulunduğuna gerçeğini açıklayan bir çağrıdır.

Ezan bir kimliktir. Bir özgürlük bildirisi. Mü'minleri Allah'a itaat etmeye, şura, uyanıklığa, takvaya ve İslâmî diline davet eden bir bildiri.

Müezzinlerin piri Hz.Bilal, Ümeyye bin Halef'in kölesi idi. Mekke'de Müslüman olduğunu açıkça söyleyen ilk yedi kişiden biri olduğu için Ümeyye b. Halef onu kızının atası altında sırt üstü yatırır, büyük bir kaya parçasını göğsü üstüne koydurur, sonra da İslâmiyet'ten vazgeçerek Lât ve Uzza'ya

tapmaya zorlardı. Fakat o her defasında, "Rabbim Allah'tır; O birdir" diyerek işkenceye dayanırdı. Hz Peygamber onun bu şekilde işkence görmesine son derece üzülürdü. Hz. Ebu-bekir Müslüman olmayan güçlü siyahî bir köleyi vererek Bilal'i Ümeyye b. Halef'in elinden kurtardı.

Hz.Bilal, sadakati ve samimiyeti sebebiyle ezan ilk defa okuma şerefini taşıyan,hazarda ve seferde Hz. Peygamber'in müezzinliğini yapan bir bahtiyardı.Yaygın kanaate göre Bilal-i Habeşî Hz. Peygamber'in vefatından sonra ezan okumamıştır. Hz. Peygamber'in kendisine, "Ey Bilal ! Allah yolunda cihaddan daha faziletli bir amel yoktur" dediğini hatırlatıp cihad için Suriye'ye gitmek üzere Hz. Ebu Bekir'den izin istemiş, ancak halifenin ısrarı üzerine Medine'de kalmış, Hz. Ömer halife olunca Medine'den ayrılarak Suriye'ye birçok şehir ve bölgenin fethine iştirak etmiştir.

Bilal-i Habeşî rüyasında Peygamberimizi görür ve onun, "Bilal, bizi ziyaret etmez oldun!" sitemi üzerine Medine'ye geri döner. Bilal, Medine'de okuduğu bu ezanda "Eşhedü enne Muhammeden resûlüllah" derken düşüp bayılır.¹⁷

2. Kur'an-ı Kerim öğreticileri

Kadir gecesinin bin aydan hayırlı olduğu beyan edilmiştir ki, bu bir ömür demektir. Kadir gecesini bin aydan daha hayırlı kılan husus Kur'an'ın o gece vahyedilmeye başlamasıdır. Dolayısıyla, Kur'an ile hemhal olunan her an bir ömür değerindedir. Bu sebeple Kur'an hizmetkârlarının her an bir ömür kadar değerlidir. Ayrıca onlar insanların hayırlılarından. Çünkü onlar için Peygamberimiz, "Sizin en hayırlınız Kur'an'ın öğretmeni ve öğretendir."¹⁸ buyuruyor.

15 Suyuti,Camiu's-Saifir, c. 2, s.902, hadis no: 8403, Dırmeşk 1996.

16 Müslim, "Salât", 4.

17 Uzun, Mustafa, "Ezan", DKA., XII, 43.

18 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 2.

MODERNLEŞEN TOPLUMDA CAMİLERLE DİN GÖREVLİLERİNİN DEĞİŞEN ROLLERİ *

Ahmet Çekin**

Modern dünyada, müntesiplerinin sadece ibadet ihtiyacını karşılayarak yaşayan bir din kurumu bilinmemektedir. Dinî kurumlar değişimin etkisinden kendilerine yeni hizmet alanları açarak, topluma neden gerekli olduklarını hizmet üreterek göstermişler ve maddî manevî ihtiyaç sahibi insanların ayağına hizmet götürerek varlıklarını muhafaza etmişlerdir.

Bugüne kadar anayasa ve kanunların verdiği güçle varlığını sürdüren ve görevini ifa eden Diyanet İşleri Başkanlığının Avrupa Birliği sürecinde çeşitli yapısal ve fikrî sorunlarla karşılaşacağı muhakkaktır. Bu sorunların çözümünde, Kurumun dinî karakteri yanında sosyal hizmet üretme ve bunun için imkânların seferber etme kabiliyeti belirleyici olacaktır. Kurumun modern toplum şartlarında yaşayan insanlara sosyal hizmet üretebilmesi idarî, malî ve hukukî bazı düzenlemeler yapmasını icap ettirmektedir. Bu tür bir faaliyetin Başkanlık merkezini, müftülükleri, camileri ve cami görevlilerini ilgilendiren boyutları vardır.

* Diyanet Aylık Dergi Eki: (Medeniyetin Buluştuğu Yer Camiler) Sayı: 178, Yılı: Ekim 2005, s. 14-17.

** Dr., D.B., Din Hizmetleri Şub. Müd.

Camilerin ve din görevlilerinin, tarihte bugünkü konumlarına göre çok farklı görevler icra ettikleri bilinmektedir.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren camiler; eğitim-öğretim, mahkeme, misafirhane, resmî daire gibi fonksiyonlara etmişlerdir. Osmanlı toplum örgütlenmesinde de, camilerin çeşitli fonksiyonları devam ettirdikleri görülmektedir. Gerek şehirlerde gerekse diğer yerleşim alanlarında cami merkezli bir şehir mimarisi ve sosyal hayat organizasyonu hemen hemen ülkenin her tarafında görülebilmekte idi. Cumhuriyetle birlikte, resmî ve sivil örgütlerin toplumsal işlev ve fonksiyonları yeniden tanımlanmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla kabul edilen anayasa ve çıkarılan kanunlar, bu tanımlamanın birer aracıdır. Modern bir toplum ve devlet kurmayı amaçlayan yeni düzende uygulamaya konan modernleşme projesi çerçevesinde camilerin çeşitli sosyal görevleri diğer devlet kurumlarına verilmiş, cami görevlilerinin fonksiyonları da ibadetleri yönetmekle sınırlandırılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sosyal şartlar itibarıyla, takip edilen politika anlaşılabilir. Ancak bugünkü şartlar açısından Türkiye'deki anayasal düzene karşı, cami ve din görevlileri merkezli bir muhalefet hareketi Başkanlığı'nın tarihinde ne olmuştur ne de bunun imkânından bahsetmek mümkündür. Toplumun modernleşmesine paralel olarak oluşturulan idarî, hukukî, sosyal ve siyasî yapıya herkes tarafından kabul edilen ve savunulan bir temele oturmuştur. Bu sebeplerden dolayı birer dinî müesseseler olarak camiler ile din görevlilerinin fonksiyonlarının, özellikle şehirlerde ve büyük illerlerde yeniden tanımlanması zarureti hâsıl olmuştur. Bu tanımlamada ülkemiz içinde yaşanan göç hareketleri, yükselen eğitim seviyesi, artan gelir miktarı, değişen yaşam tarzı, şehrişmenin ortaya çıkardığı sosyal problemler, resmî ve sivil

kurumlarla işbirliği gibi hususlar göz önüne alınmalıdır. Bu bağlamda, özellikle göç alan şehirlerdeki camilerimizin çevre ile irtibatı, sadece namaz kılınan yer olmakla sınırlı kalmamalıdır. İnsanların camiye geliş amaçlarında bir farklılık meydana gelebilmesi için çevrede yaşayan insanların bazı maddî ve manevî sorunlarının çözümüne mütevazı katkı yapılabilir. Halkımızın ibadet ihtiyacını karşıladıktan sonra üstlenebileceği konularla ilgili olarak, aşamadaki tekliflerin en azından yeterli alt yapı olan camilerde denenmesi gereği üzerinde önemle durulmalıdır.

1. Yeterli alt yapı olan camiler, birer Halk Eğitim Merkezi olarak düşünülmelidir. Bugünkü şehir hayatı içerisinde ailelerin çocuk yetiştirme, eğitim, sağlık, güvenlik gibi konularda yardıma ihtiyaçları vardır. Bu ve daha özel alanlarda Türkiye'de yetişmiş insanlardan istifade edilerek, müfütüklerle işbirliği halinde cami çevresinde yaşayan insanlara bilgilendirme programları uygulanmalıdır. Bu faaliyetler için, cami çevresinden gönüllü çalışma grupları oluşturulabilir.
2. Camiler çocuklara, gençlere ve kadınlara da hitap edebilir. Bunun için cami dernekleri bünyesinde kadın kolleleri oluşturulmalı, camilerin müşterimlatı içerisinde kadınlar için faaliyet alanları ayrılmalıdır. Bu alanlar marifetiyle çevredeki kadınlara yönelik kültür ve eğitim hizmeti yapılabilir.
3. Camilerde bir kütüphane, mümkün olan yerlerde bilgisayar ve internet imkanı sağlanmalıdır. Bu suretle çocukların camiler ve din görevlileri ile çok pozitif ilişki kurabilmeleri sağlanmalıdır.
4. Camilere devam eden çekirdek cemaat grubu bilindiği üzere yaşlı ve emekli insanlardan meydana gelmektedir. Zamanın geçirecek değişik alternatiflerden yoksun olan bu

kimselere, camiler bünyesinde rahat edebilecekleri, itilip kalmadan oturup sohbet edebilecekleri, istedikleri zaman çay kahve içebilecekleri bir yer temin etmek, burasını bu insanların kullanmasına hazır halde bulundurmamak, onlar için çok önemli bir hayat yardımıdır. Emeklilik ve yaşlılık durumunun insanlar üzerindeki menfi etkilerini anlamaya çalışmak, onların ufak tefek kusurlarını hoşgörü ile karşılamak, görevlilerimizin yapmaları gereken bir insani vebice olarak bugün daha da önemli hale gelmiştir. Bugünkü toplumsal şartlar muvacehesinde cami görevlilerimiz ise imamet ve hitabet görevi yanında şu konularda daha aktif olabilirler:

1. Görevlilerimiz ilk önce her gün muhatap oldukları çevredekilerde cami cemaatini iyi tanımalıdırlar. Buradaki tanımdan maksat, ismen veya şahsen kişileri bilmek değildir. Kişinin geldiği yeri, eğitimini, mesleğini, ailesini, ekonomik durumunu, özel ilgilerini ve problemlerini bilmektir. Bu amaçla görevlilerimiz, cemaati tanıma formu geliştirebilirler. Bunun yarar, her gün beraber olunan insanlara onların hassasiyetlerine göre davranabilme ve onlarla karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki tesis edebilmek olarak görülecektir.

2. Bu konuda ikinci önemli kriter, cuma cemaatini tanımadır. Cuma cemaati genellikle o mahallede oturan ve çalışan insanlardır. Din görevlisinin bulunduğu çevredeki iş hayatından ve iş hayatının sorunlarından haberdar olması gerektir. Bu sebeple din görevlisinin çevre haritası çakarmaları, çevrelerinde hangi iş yerleri ve ticari müesseselerinin bulunduğunu tespit etmeleri gerekir. Bu bilgilere göre cami görevlilerimiz cemaate herhangi tavsiyede bulunurken, kime neyi tavsiye edeceğini bilebilecektir.

3. Cami görevlisinin bu konuda tespit etmeleri gereken üçüncü mesele, o mahallede oturan ailelerle ilgili bilgilerdir.

Mahalle imam-hatibi olmaları itibarıyla her an kendileri ile karşılaşabilecekleri, evlerine misafir olabilecekleri kimseler olarak çevrede oturan ailelerin menşei, eğitim seviyesi, gelir durumu, tespit ediliyorsa ailevi sorunları, komşular ile ilişkiler açısından ailelere ait bilgilerde cami görevlisinin bu kimselerle doğrudan ilişki kurabilmeleri açısından önemlidir.

4. Bir cami görevlisinin çevresinde sosyal bir figür olarak rol oynayabilmesinin diğer bir önemli şartı da çevresindeki resmî kurumlarla olumlu diyalog kurmasıdır. Her mahallede okul, karakol, belediye, muhtarlık, çocuk yuvası, huzurevi, öğrenci yurdu ve okullar bulunmaktadır. Bu müesseseler birer sosyal hizmet birimleridir. Cami görevlisinin bu merkezlerden ve faaliyetlerinden haberdar olması, karşılıklı yardımlaşma ve cemaat içerisindeki yardıma muhtaç insanların buralardan istifade edebilmelerini sağlar.

5. Cami görevlilerimiz çevrelerinde yaşayan insanların yaşantısına gerekli zamanlarda eşlik edebilmelidirler. İnsanlar doğum, evlenme, hastalık, ölüm anlarında, büyük başarılar elde ettiklerinde veya büyük zararlara uğrayıp iflas ettiklerinde, hayatlarını ilgilendiren önemli kararlar arifesinde, çeşitli ailevi sorunları olduğu zamanlarda etrafında güvенеbilecekleri insanlar ararlar. Bir cami görevlisinin mahalle sakinlerinin bu zamanları gözetip onlarla kriz anlarında ilgilenmesi, teskin edip tesellide bulunması, iyi günlerinde sevinçlerine ortak olması, cami imamları yanında mahallede önemli ve faydalı bir kişilik haline gelmesinin bir göstergesidir.

6. Cami görevlisini, çevrede yaşayan insanların rahat ulaşabilecekleri kimseler olmalıdır. İnsanların her türlü derdini anlatabilecekleri saklayan, güvenilir bir karaktere sahip olmalıdır.

7. Cami görevlilerimiz toplumun geçirdiği değişikliklerin de,

farkında olmalıdırlar. Bugün Türkiye’de okullaşma oranı çok yükselmektedir. Üniversite mezunu, meslek sahibi hatta yabancı dil bilen insanların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu olguyu göz ardı eden imam-hatiplerimiz; eski usul, insanların hayatına sınırlama getiren, kendine göre norm koyan, kişileri yargılayan, onları mahkûm eden tavır içinde olmamalıdır.

Bugün Türkiye’nin toplumsal yapısı, eskiye göre kıyaslanamayacak tarzda karmaşık bir organizasyona sahiptir. Devlete ve özel kuruluşlara ait çok sayıda kurum, toplumun yarar için çalışır. Okullar, üniversiteler, mahkemeler, ticarî kuruluşlar, meslek kuruluşları ve diğerleri modern toplum düzeninin vazgeçilmez ögeleridir. Bu kurumların yetki ve hizmet alanına giren konularda insanların buralara yönlendirilmek, buralardan hizmet almaları sağlamak gerekir. Cami görevlilerimizin çevresindeki insanlara yapacakları en önemli hizmetlerden birisi de bu olmalıdır.

DİN GÖREVLİLERİNİN KÜLTÜREL STANDARDININ YÜKSELTİLMESİ*

Ramazan Altıntaş**

İslâm dünyasının bugünkü konumu, hicrî I. yüzyılda dünyaya açılış sırasındaki konumuna çok benzemektedir. Çaprazlarda farklı semavî din ve ideolojilere baskın olan ülkeler, İslâm gerçeğiyle yeniden yüz yüze gelmişlerdir. Çünkü çeşitli tarihten itibaren duraklayan, başkalarının etkisi veya yönetimine giren Müslüman toplumları yüzyılların başlarından itibaren aktivite kazanmaya başlamış; siyasî, kültürel ve iktisadî başarımları alanlarında büyük mesafeler almışlardır.

Günümüzde İslâm dini ve dünya nüfusunun %25’ini oluşturan baskınlar, çok defa dünya gündeminin birinci maddesini işgal etmektedirler. Dünya, İslâm dini ve Müslüman topluluklarla yeniden karşılaşmakta, yeniden tanışmaktadır. Bu karşılaşmanın gerçekleşmesinde Türkiye’nin büyük etkileri olduğu gibi, bundan sonraki gelişmelerde engin katkıları olacaktır. Böylece, genel anlamda İslâm dünyası ve özelde de ülkemiz açısından bir durum tespitinde bulunduktan sonra, özellikle gerek halkımız ve gerekse dünya halkları zemininde diyalog açısından ilâhiyatçılara büyük görevler düşmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu görevleri yerine getirebilmek için yeni bir ilâhiyatçı profiline ihtiyaç vardır. Çünkü bir defa da-

* Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 166, Yıl: 2004, s. 41-43.

** Prof. Dr., Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak.

ha «slâm dini ve bu dinin mensupları olan bizler, globalleşmenin getirdiği kolaylıklar ve mesafelerin ortadan kalkmasıyla birlikte, farklı din ve kültür kodlarına mensup milletlerle yeniden tarihi bir karşılaşmayı yaşayacağız. Burada, «ilâhiyatçılık kavramının» birnak içinde kullanıyoruz. Bu kavramdan kastımız, sadece ilâhiyat fakültesi öğretimi elemanları ve öğrencileri değil -bunlar da dahil- asıl, din hizmetlerinde istihdam edilen tüm elemanlardır.

Küreselleşen dünyamızda yeni bir bin yıllı giriyoruz. Artık mekân kavramı anlamsızlaşmış. Modern insanın zihninde zaman algısı değişti. Belki de bundan dolayı, küreselleşme, «mesafenin ölümü» ya da «zaman-mekân daralması» olarak tanımlanıyor. Günümüzde uzayda uydular, fiber optikler ve elektronik asfaltlar aracılığıyla bilgi akışı hızla artarak kalıyor, üstelik de ucuzladı. Sermaye on beş dakikada dünyayı dolaşabiliyor. İşte bütün bu gelişmeler karşısında kalkınmış ülkeler, bütün kurumlarının kalite ve gelişmişlik düzeyi açısından 21. yüzyıla ve ötesine göre hazırlanıyor.

Bilindiği gibi, ülkemizde ilâhiyat fakülteleri yüksek seviyede din eğitimi veren kurumlardır. Bizde de yeni bin yıllı ilâhiyatçılığın yetiştirmek için müfredat programlarında değişikliklere gidiliyor. Aynı durum, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde de değişiklik çalışmalarına konu oluyor. Diğer taraftan Türkiye, Avrupa Birliği'ne (AB) girmenin eşliğinde. Bu sebeple Türkiye'de hemen hemen bütün kurumlar, kendilerini Avrupa Birliği normlarına göre adapte etmeye çalışıyor.

AB'a girişle birlikte, özellikle farklı din mensuplarıyla ilişkiler daha çok artacaktır. Her şeyi tek tipleştirici bir öze sahip olan modernite, çözüm olarak post-modernizmi üretti. Post-modernizm kendisini mozaik bir yapı ve çeşitlilik eklenmesinde sistemler bütünü olarak tanımlıyor. Çok dinli, çok

dinli, çok kültürlü bir yaşam biçimi. Böyle bir medeniyet ve kültür mozaiğinde baskın olana karşı rekabet eden varoluş kimliğini koruyabilecektir. Bunun adı, bir nevi, medeniyetler seleksiyonu. Burada, diğer medeniyetlerin muhtemel tahakkümüne karşı bir «ben idraki» taşıyan medeniyetler, direnişini sürdürebilecektir. Her ne kadar bu durum genelde milliyetçilik, milletlercamiası içinde ilelebet varlığını sürdürmesi yolunda iktisadi, fikri, kültürel vb. anlamda savaşlar olarak sergilemeye itiyorsa da, bunun bir parçası olarak özelde, «ben-idraki'nin diri tutulması» için ilâhiyatçılar da «slâm kültürü ve düşüncesi alanında daha savaşlar ve kavi duruşlar sergilemeye itiyor. Bu yeni bin yıllı ilâhiyatçısı, ister kendini ulema, ister din görevlisi ve isterse Müslüman aydın kategorisinde tanımlasın fark etmez, kendisine büyük sorumluluklar düşüyor. Çünkü hem çağdaş ve hem de bilgi düzeyi bakımından «slâm kültürünü iyi hazmetmiş olmakla birlikte; ayrıca, bilgisayar kullanan, diğer yandan iyi düzeyde Arapça ve en az bazı dillerinden birini yazma ve konuşma becerisine sahip olmak gerekiyor. Bir örnek vermek gerekirse, Batı'da teknoloji fakültelerinden mezun olan bir öğrenci, Hristiyanlığın temel kaynaklarını okuyabilmek için Lâtincenin yanında, ölü ve yaşayan dillerden birkaçını birlikte biliyor. Bu çağın Müslüman ilâhiyatçısı da böyle olmalıdır. Artık bu bilgi çağında dünyamız âdeta küçük bir köy hâline gelmiş ve bu gidilebilirliği ve haberleşme iletişimi alanında dev ilerlemelerin yaşandığı yüzyılda, ilerlemenin girmeyei ortam kalmayacaktır.

Farklı dinlere mensup ilâhiyatçılar arasında iletişim kaçınılmaz olacaktır. Zira din görevlilerimizin diyalog haritası Türkiye Avrupa Topluluğu'na girdikten sonra Misak-ı Milli sınırlarından ibaret kalmayacak, daha bir dünyaya kuşatacaktır. Uluslar arası bu büyük rekabette, varlığını sürdürme, medeniyetimize aidiyet/mensubiyet duygusunu kaybetmememize bağlı-

dır. Bu bin yılın ilâhiyatçısı, dinî referans sistemlerimizi iyi kavramış, tarihi medeniyet tecrübemizi iyi özümsemiş, icabında dünyanın küresel sorunlarını bilebilen ve bu nedenle de gerektiğinde çözümler öneren bir düşünsel performansla donanan kimse olmalıdır. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, dünya küçük bir köy hâline geldi. Hayatımıza çeşitli modern araçlara ek olarak bilgisayarın girmesiyle birlikte, bir bilgi aktarım ve dolaşım ağı olan internet de girmiş oldu. Bundan sonra şartlar, top yekûn dünya ülkelerinin, ilâve olarak Avrupa Birliğine üye devletlerin bir vatandaş olarak «ngiltere'nin, Almanya'nın, Yunanistan'ın vb. hangi köyünde ya da kentinde yaşarsa yaşasın, din adamı» statüsünde olan ilâhiyatçıların meslektaşlarıyla internet ortamında dinî, fikrî, kültürel tartışmalar yapmaya ve bilgi alışverişinde bulunmaya hazır olmaları gerekiyor. Hatta sınırların kalkmasıyla bu süreç, hangi kıtadan ve hangi dinden olursa olsun, bizi doğrudan dünya halklarıyla teke tek yüz yüze konuşmaya, beşerî ilişkileri yoğunlaştırmaya doğru adım adım yaklaşıyor. Bu çağın ilâhiyatçısı bütün bu gelişmelerin farkında olmalı ve kendisini böyle bir geleceğe bilimsel anlamda ciddi olarak hazırlamalıdır.

Bilgi, güçtür. Bugünün kalkınmış uluslar, ultra-teknoloji dönemi yaşayarak bilgi satıyor. Biz ilâhiyatçıların malumu, nası ki, Hristiyan Avrupa ülkelerinin dekil kentlerinde, köylerindeki kiliselerde bile görev yapan papazlar Teoloji Fakültesi mezunu olmakla kalmamakta, eğitimlerini ya yüksek lisans ya da doktora düzeyine çıkarmaktadırlar. Üstelik her birisi bir psikolog gibi, bir filozof gibi entelektüel donanımına sahip, her birinin bilim dünyasında ses getirecek indekslere giren yayınlanmış çok sayıda eser ve makaleleri vardır. Kalkınmışlık, komple, bütünlüklü bir olaydır. Eser bıp alanında bir ilerleme yoksa ilâhiyat alanında da bir ilerleme yoktur. Şöyle bu açıdan bizim ilâhiyatçımız da en üst seviyede meslekle

ilgili entelektüel bir donanımına sahip olmalı ve her şeyden önce, özellikle bilgi ve sorumluluk bakımından halkın daima önünde yürüyen, varlık ve konumu itibarıyla bir cazibe merkezi oluşturan rehber insan kimliği taşımalıdır.

Yeni bin yılın ilâhiyatçısı, toplumsal hayatın neresinde duruyorsa dursun -ister din dersi öğretmeni, ister din görevlisi, ister akademisyen, isterse entelektüel- vakıf insan olmalıdır. Siyasî ve dinî kimliği ne olursa olsun, bir hakem ya da toplumun emin kişisi olarak, hem dinî alanda ve hem de psikoloji alanında insanlar, onun rehberliğine güven duyarak sorunlarını çok rahat bir şekilde çözümler. Zira ilâhiyatçı insanlar üzerinde bir şahittir. Kur'an'a göre biz, vasat bir ümmet olarak insanlık için şahid kıldık. (Bakara, 2/143) Şahit kime denir? Şahit, mahkemede sorunları çözen adamdır. İlahiyatçı da bu toplumun, küresel ölçekte bu dünyanın şahididir. Dolayısıyla, toplumun problemlerini çözmeye gibi bir fonksiyona ve sorumluluğa sahiptir. Şöyle bu sorumluluklar yerine getirilirse, M. Akif'in dediği gibi, ancak İslâm, çağın idrakine söylenebilir.

Din görevlisini, halk, daima misyonu gereği her zaman yanında görmek ister. Çünkü o, imamdır, önderdir, rehberdir. Hiç şüphesiz ilâhiyatçı ya da din görevlisi; doğumda ve ölümden, bayramda ve düğünde, tarlada ve harmanda, sevinçte ve acıda, savaşta ve barışta, hep halkın yan başında ve içindedir. O halde imam olma niteliklerine haiz olan önder, hiçbir zaman halktan kopuk yaşayamaz. «cabında o, halkın dinî ve dünyevî sorunlarını çözmeye ve yol göstermeye bir şük gibidir.

Bilindiği gibi, sosyolojik manada, avamında ilim ve din bulunmayan bir memlekette gerilemiş baş gösterir. Avamı ve havassı arasında din, kültür ve medeniyet bağlamında yaşa-

nacak bir kopukluk, yabancılaşmay› beraberinde getirir. Toplum bir sars›lar diyalogu hâline dönüşür. Bunun sonucu olarak da toplumsal vasatta barış yerine kavga yeşerir. Böyle bir toplumda ilâhiyatçı› devreye girmeli, halkın bütün kesimleri arasında, sevgi, karış›lıkl› anlayış ve saygıya dayalı kardeşlik köprülerinin kuruluşuna önayak olmalıdır.

«çinde yaşad›mız yüzy›l, demokratik kültürün bir gereği olarak inanç, fikir ve ifade özgürlüğüünün olabildiğince genişletildiği bir yüzy›l. Çünkü karış›lıkl› sayg›, hoşgörü ve diyalogun olmad›ğı yerde, ne barış ve ne de kalkınma vardır. İnsanlar konuşa konuşa, tartışa tartışa medeniyet alanında terakki ederler. İşte ilâhiyatçı› ya da din görevlisi toplumda çok seslilikten, hür fikir ve teşebbüs ruhumdan yana bir aktivite başlatmada da örnek ve önder bir şahsiyet profili sergilemelidir.

Yaşad›mız çağda, dinî pluralizm (dinî çouculuk) gereği, farklı din mensuplarının birbirlerini tanıma ve barışa katkıda bulunma amaçlı› dinler aras› diyalog süreçleri başlatılmıştır. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı› ve ilâhiyat Fakültelerinin değişik tarihlerde gerçekleştirdiği sempozyum ve toplantılar, örnek olarak gösterilebilir. Biz Kur'an'da en güzel bir şekilde mücadele etmekle emrolunduk. (Nahl, 16/127) Bu sebeple bizler, dinler aras› diyaloglara yeterince ilgi duymalı, hatta hazır olmalı ve katılmalıyız. Dinler aras› diyalog süreçleri toplumlar ve milletler aras› sıcak ilişkilerin kurulmasına ve uluslar birbirlerine yaklaşırmaya sebep olacaktır.

Geçmişte İslâm tarihinde bir arada yaşamının nasıllığına dair birçok örnek vardır. XII. yüzyıla gelinceye kadar İslâm Dünyası'nda ilmi faaliyetler (eğitim öğretim) tamamıyla sivil alanlarda yapılmıştır. Aynı zamanda farklı din ve görüş sahipleriyle bir arada, barış içinde yaşamış ve çok sesli düşü-

nebilen bir Müslüman dünya inşa edilmiştir. Çünkü fikir ve inanç hürriyetini sağlayarak farklılıkların bir arada yaşamasını› temin, büyük devlet olmanın bir gereğidir.

«İslâm'ın altın çağı› olarak nitelendirilen dönemlerde, büyük İslâm ilâhiyatçıları›, değişik din ve dinî akımlara mensup olan insanlarla, toplum önünde seviyeli bir biçimde, şiddete başvurmadan entelektüel alanda tartışmalara girebilmişlerdir. İslâm toplumlarda mühlidi, ateisti, dehrisi, karamatisi, Yahudi ve Hristiyan›, hatta Batı'nı›si vs. çok rahat bir şekilde özgürce kendi din ve düşüncelerini öğrenebilme, ifade edebilme ve yayabilme imkân› bulmuştur. Bunun birçok örnekleri vardır. Bunların başında büyük mütekelim ve fakih «mam» Azam Ebu Hanife'nin, zamanının en büyük filozofu olan bir Dehri ile yapt›ğı tartışmalar gelir. Çünkü farklılıklar, bir toplumun düşünce hayatına canlılık ve aksiyon ruhu kazandırır, donukluk ve ataleti ortadan kaldırır.

Batı'da karanlık ama Doğu'da aydınlık olan Ortaçağ İslâm dünyasında, İslâm'ın görkemli anıt şehirleri arasında yer alan bir Bâdat, bir Basra, bir Küfe, bir Şam, farklı düşünce ve inanç biçimlerinin bir üretim ocağı› ve hararetli tartışma merkezleri olmuştur. Mezhepler tarihine ait olan Makalât kitaplarına bakt›mız zaman, İslâm düşünce tarihinde özgürlük alanlarının ne kadar geniş olduğunu görebiliriz. Acaba, kapalı toplum yapılarında olduğu gibi, tek tip bir düşünce dayatılsaydı›, bu kadar ayrı düşünce okulu ortaya çıkabilir miydi? Yine büyük İslâm ilâhiyatçı› Ebu Mansur el-Maturîdî yaşad›ğı› Maveraünnehir bölgesinde, farklı düşünce ve inanç ekolleri arasında cereyan eden münazaralara katılmış ve bu sebeple Basra'ya birçok defa bu amaçla gidip gelmiştir. Bütün bu tarihi tecrübelerimizden bu çağın ilâhiyatçı› ya da din görevlileri yararlanmas›› bilmelidir.

Unutmayalım ki İslâm, Mekke'nin şiddet ortamında değil, Medine'nin barış ortamında daha çabuk ve hızlı yayılmış ve neticede bu din, Medine'de yeni bir medeniyetin inşasını üretebilmiştir.

KUR'AN EKSENİNDE DİN GÖREVLİNİN DİKKATE ALMASI GEREKEN HUSUSLAR *

Mustafa ÜNVER**

GİRİŞ

Fıtratına iyilik ve kötülük mayasının birlikte konarak yaratılan insanın¹ dünya üzerindeki serüveninde eğitim ve öğretimin çok önemli bir yer tuttuğu; sağlıklı bir sosyal yaşamın temelinde sağlıklı bir eğitim ve öğretimin yer aldığı² herkeşe bilinmektedir.³ Çünkü eğitim ve öğretim sayesinde insan, mayasında hazır olarak bulunduğu iyilik ve kötülük davranışlarını aktif ya da pasif hale getirebilmekte; yeryüzünde halife oluşunun doğal uzantısı olarak mutlaka kullanılmak zorunda olduğu tercihini gerçekleştirebilmektedir.

Önde gelen sosyolog ve eğitimcilerin ortaya koydukları tanımlar göz önüne alındığında, eğitim ve öğretim sürecinin şu iki konuda önemli katkılar sağladığı görülmektedir:

1. Sahip olunan kültür birikimini gelen kuşaklara aktarmak suretiyle toplumda devamlılığın sağlanması.
2. Toplum meydana getiren bireylerin ruh ve beden kabiliyetlerini aktif hale getirerek olumlu yönde geliştirmek,

* Diyanet İlmî Dergi, Sayı: 41/3, Yıl: 2005, s. 71-92.

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak.

1 Şems, 91/8.

2 Bkz. Halis Ayhan, Eğitim Giriş, Damla Yay., st. 1986, s.14.

onlar> yararlı bilgi ve becerilerle donatmak, böylece ruh ve beden sağlığına sahip, olaylar ve olgular karşısında geliştireceği tutum ve davranışlarında tutarlı ve bilinçli fertler haline getirmek.³

Tarih boyunca peygamberlerin ve beraberlerinde kitapları gönderilmesi, insanın gerçekleştirmek zorunda olduğu tercih görevinde ona yardımcı olmak, eğitim ve öğretiminde yalnız bırakmamak, kısacası ona rehberlik etmek maksadına matuftur. Zaten Kur'an'ın önemli temel kavramları arasında yer aldığı kuşkusuz olan "hidayet" kelimesinin, "yumuşaklıkla yol göstermek, rehberlik etmek"⁴ anlamına gelmesi de oldukça manidardır. Aynı şekilde "dinde zorlama yoktur"⁵ mealindeki Kur'an emri de, dini kabulde insanın özgür iradesinin yok edilmemesi, zorlama gibi etkilerin kullanılmasına gerektiğini vurgular.

Bu itibarla, meşru zeminlerini, Kur'an'ın, inananlar topluluğu içinden bir grubun hayra çağırması, iyiliği anlatması, kötülükten sakındırması gerektiğini belirten ayetinde⁶ bulan din görevlilerinin, çok mukaddes bir hizmet icrâ ettikleri ve bir anlamda Hz. Peygamberle aynı görevi üstlendikleri şüphesizdir.

Görevin kutsal, manevî mükâfatın ölçülemez oluşu ve peygamberle aynı görevi yüklenmesi gibi unsurlar yanında, malzemesinin bizzat eşref-i mahiukat olan insan olması, bu misyonun önemini yeterli şekilde ifade etmektedir. Bilindiği gibi mesleklerin deşeri, üzerinde çalıştıkları kaynak ve hedef varlıkla belirlenir. Örneğin kuyumculuk mesleğinin deşer

mesleklerle kıyasla deşerli görülmesi, üzerinde çalışılan malzemenin altın olmasından kaynaklanmaktadır. Temel sîmâî ilimlerin zirve noktasında Kur'an ve tefsirin bulunması da, Allah kelâmının deşer bütün kelimalara üstün olmasıyla alakalıdır. Hatta bir hadisinde Hz. Peygamber'in "Allah kelâmının deşer kelimalara üstünlüğü; Allah'ın, yaratıklarına karşı üstünlüğü gibidir"⁷ ifadesini kullanması da uıraşların deşerinin, ne üzerine yoğunlaştıklarıyla belirleneceğini çarpıcı bir şekilde göstermektedir.

Kâinataki en deşerli varlık olan insan⁸ hedef kitle olarak belirleyen önemli mesleklerin arasında, hatta başında din görevliliği gelmektedir. Çünkü deşer bütün meslekler insanın dünyadaki mutluluğunu gerçekleştirmeye azmetmişken, peygamber mesleği de diyebileceğimiz söz konusu meslek, insanın hem dünyada hem âhirette mutluluğunu gerçekleştirmeye azmetmiştir.

Binaenaleyh bu makalenin amacı, böylesi önemli bir görevi yerine getirmek üzere seçilmiş/seçilecek olan din görevlilerinin, sahip olmaları gereken vasıflar Kur'an ekseninde belirlenmeye çalışmaktır. Bu yönüyle elinizdeki çalışmanın hedefi, birisi din görevlisinin formasyonu, taşınması gereken vasıflar, kişisel özellikleri; deşeri de, görevini yerine getirirken kullanılması/zımlenmesi gereken yöntem olmak üzere iki temel konuya yoğunlaşmak olacaktır.

I. DİN GÖREVLİSİNİN TAŞINMASI GEREKEN NİTELİKLER

Her görev için bir takım özel niteliklerin aranması son derece doğaldır ve zorunludur. Bir Arap atasözünün de belirtti-

3 Bkz. Aynan, Eşitime Giriş, 14-16.

4 Râğb el-İşfehâmi, el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, nr. M.A. Halefullah, Kahire 1970, 784 vd.

5 Bakara, 2/256.

6 Al-i İmrân, 3/104.

7 "fadîu kelâmillâhi ala sairî'l-keâmî kefadî'lîlahî ala halkihî" Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 17; Tirmizî, "Sevâbu'l-Kur'an", 25; Dârimî, "Fedâilü'l-Kur'an", 6. 8 sra, 17/70; Tin, 95/4.

tiği gibi, "büyük işler, adamına verilmiştir" ⁹. Aynı özdeyişi Mevlâna ise "başca da kütük gibi olmalı" sözünü renklendirir. Nitekim bu başlık altında biz, bir din görevlisinin şahsında bulundurma gereken nitelikleri, Kur'an'da, inceleme ve açıklamaya çalışacağız.¹⁰

1. Samimi Mü'min Olmak: Her şeyden önce bir din görevlisinin, temsil ettiği İslâm dinine gönül vermiş olması gerekir. Gönül vermediği halde, sırf bir iş sahibi olunmak için yapılan bu görev, din ve toplum adına büyük zararlar doğuracaktır.

Kâinata görünen ve görünmeyen bütün varlıkların yaratıcısı olan Allah Teâlâ'ya inanmak, her yaratıcının temel gayesidir ve akla, hayale gelebilecek başka tüm diğer gayelerden daha önemlidir. Önem piramidinin tam tepesinde yer alan bu nitelik, insanlar ve cinler dışındaki varlıkların fıtratlarında zorunlu olarak varlıklarına sahiptir. İnsanlar ve cinlerde ise inanma, zorunlu değil, seçime dayalıdır. Değiş yerindeyse genlerinde Allah'a iman zorunlu olarak bulunan varlıklar, bu sayede, imtihana tabi tutulmazlar. Çünkü onlar, söz konusu temel gayeye aykırı hareket etme özgürlüğüne/iradesine sahip değildirler. Kur'an'da bildirilen; her şeyin Allah'ta tesbih ettiği¹¹ tespitini bahsettikimiz doğrultuda anlamak durumundayız. Zira bu varlıklar, her an Allah'ın emirleri doğrultusunda hareket ederler ve bu sayede kâinatın işleyişinde bir aksama, bir problem görülmez. Şayet bu varlıklar da insanlar gibi özgür kılınmış olsaydı, kâinat dengesi çoktan bozulur, düzen yok olur giderdi.

9 "Lâ yud'â ilâ-cülla illâ ehûnâ"

10 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Saka, Şevki, Kur'an'ın Kerim'in Davet Metodu, Ankara, ts., Şeha Yay. s.46-76; Ahmet Onkal, Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Metodu, Konya 1987, s.53-82, 199-256.

11 İsrâ, 17/44.

Şu halde insanın bu dünyada yaşayorken ulaşması gereken hedeflerin başında yaratıcının bulmak, gönülden O'na inanmak ve O'nu sevmek, O'nun emir ve yasaklarına saygılı olmak gelir. Bu gerçeğe bağlı olarak, iman olmaması durumunda geri kalan her şey önemini yitirecek; yapılan iyilikler âhirette karşılıksız çıkacaktır. Kur'an'ın deyişiyle "Hiç mü'min, fâsik gibi olur mu, elbette bir olmazlar."¹²

Bu söylenen durumlar tüm insanlar için geçerliyken, İslâm dinini bir anlamda temsil etme durumunda olan din görevlilerinin, her şeyden önemlisi ihlâsı birer mü'min olmaları gerektiği muhakkaktır. Gözleri hiç görmeyen birinden, renkleri ve çiçekleri anlatması beklenemeyeceği gibi; karanlıklar içinde olan birinden de ışık ve nuru anlatması ve ışıkla karşılaşması beklenemez.

İman etmenin anlam ve hikmetini kavramış ve gönlüne tam olarak yerleştirmiş olan din görevlisi kuraca iletişiminde öncelikle bu konuya vermelidir. Kuşkusuz bir din görevlisinin çoğu zaman iletişim kuracağı topluluk Allah'a inanmış olacaktır, ancak iman diri tutulması adına yine de bu konuya zaman zaman vurgu yapılması yararlı olacaktır.

Çünkü Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine, sımsız güç, kuvvet ve ilmine inanmak, O'nun emir ve yasaklarına uygun bir hayat yaşamak da temeldir. Davetin öncelikle iman vurgusundan başlaması bu açıdan da oldukça önemlidir. Ancak sarsıcı bir inancın ardından, kötü düşünce ve davranışlardan kurtulmak düşünülebilir. Mekke döneminin ilk yıllarında putların yıkılması, onlara el bile sürülmediği, hatta putlara kötü sözlerin bile söylenmesinin yasaklanması gerçeği üzerinde yoğun bir şekilde durup düşünmek gerekmektedir.¹³

12 Secde, 32/18.

13 Bu konuda putlara küftretmeyi yasaklayan şu ayet, oldukça ilginçtir: "(Müşrik-

Çünkü putçuluk ve puta tapma gönüllerden silinmeden ve beyinlerde yokılmadan, fizik anlamda kırılmaların hiçbir etki ve tesiri olamaz. Önemli olan, putperestliğin kalplerde ve beyinlerde mahkûm edilmesini sağlamaktır.

Aynı şekilde içkinin Medine'ye hicretin 3. senesinde, yani ancak İslâm'ın gelişinden yaklaşık 16 yıl sonra haram kılınması da, üzerinde ciddiyetle düşünülme ve temeline davete esastan başlama yönteminin konulmasını gerektiren başka bir detaydır. Çünkü dinin sahibi olan Yüce Allah iyi bilmektedir ki insanlar köklü olarak olumlu düşünce ve davranış geliştirebilmeleri, her şeyden önce kalplerinde ve aklarında gereğine dair inanç beslemelerine bağlıdır. İnsanın yüceltini, gönlünde duyan bir kimsenin düşünce ve davranışların değiştirilmesini düşünülemez.

Benzer şekilde Peygamber Efendimiz de yabancı devlet adamlarına gönderdiği davetiye mektuplarında, İslâmî emir ve yasaklardan değil, kelime-i şehâdeti kabul etmekten söz etmiştir. Esasında sadece Peygamberimiz değil, tüm peygamberler davetlerine sadece ve sadece Allah'ın kabul etme teklifiyle başlamışlardır.¹⁴

2. İslâm Dinini İyi Bilmek: Bir önceki maddeyle de ilgili kurulabilecek olan bu nitelik, din görevlisinin dinini çok iyi bilmesi, var olan bilgisini sürekli artırması, kendini devamlı surette yenilemesi gerektiği anlamına gelmektedir. İlimin faziletini ortaya koyan o kadar çok delil vardır ki, bunlar zikretmek bu çalışmanın sınırları içinde mümkün değildir. Fakat bir din görevlisinin; bu görev sayesinde, Allah'ın lütfuna mazhar olmuş biri olduğunu, bu yüzden de ilim yolunda bu-

lunduğunu¹⁵; bilenlerle bilmeyenlerin asla bir olmadığını¹⁶; kulları içinde Allah'tan çok âlimlerin ürperdiğini, saygı duyduğunu¹⁷; ilim sahiplerinin yüksek derecelere ödüllendirileceğini¹⁸, Allah'ın mesajlarını en iyi âlimlerin anlayabileceğini¹⁹; âlimlerin peygamberlerin vârisleri olduklarını²⁰; göklerde ve yerde bulunan bütün varlıkların âlimlere duacı olduklarını²¹; bir kabilenin ölümünün bir âlimin ölümüne tercih edildiğini²², ilmin maldan daha hayırlı olduğunu, çünkü malın sahibi tarafından korunması gerekirken, ilmin sahibini koruduğunu, ilmin daha çok arttıkça oysa malın harcadıkça azaldığını²³; insanlar ölümlü olduğu halde ilimleri sayesinde âlimlerin yaşadıklarını²⁴; ilimle meşgul olmanın bütün geçeyi nafile ibadetle geçirmekten daha üstün olduğunu²⁵ hiç unutmaması gerekir.²⁶

Öncelikle din dili olan Arapça'yı bilmesi, dinini, temel kaynaklarından okuyup anlaması ve aktarması, temelde bir din görevlisinde bulunması gereken bir niteliktir. Arapça'ya ek olarak, bir de batı dili bilinmesi gerekir. Çünkü küresel-

15 Bkz. Buhârî, "İlim", 10; Müslim, "Mâre", 175; Tirmizî, "İlim", 4.

16 Zümer, 39/9.

17 Fabr, 35/28.

18 Mücadele, 58/11.

19 Ankebut, 29/43.

20 Bkz. Celâleddin Suyûtî, el-Câmi'u's-Sagîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezir, Kahire 1982, Matbaatü Mustafa el-Bâbî, c.II, s.73.

21 Bkz. Ebu Davud, "İlim", 1; Tirmizî, "İlim", 19; İbn Mâce, "Mukaddime", 17. Ayrıca bkz. Buhârî, "İlim", 10; Tirmizî, "İlim", 3.

22 "Lemevtü kabiletin eyseru min mevî âlimin." Taberânî'nin Ebu'd-Derdâ'dan rivayet ettiği bu haber için bkz. Hucetü'l-İslâm İmam Gazâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, st. 1974, Bedir Yay., c.I, s. 18.

23 Hz. Ali'nin Kumeyl b. Riyad'a söylediği bu söz için bkz. Yusuf el-Kardâvî, *Hz. Peygamber ve İlim*, çev. Dilaver Selvi, st., 1993, Şule Yay., s.45.

24 Kardâvî, age., 44-45.

25 Hz. Peygamber'in Ebu Zerr'e söylediği bu söz için bkz. İbn-i Hacer el-Askalânî, *Muhtasar et-Tergîb ve't-Terhîb*, thk. Habîbu'r-Rahmân el-Azamî, vd., Beyrut 1985, Müessesetü'r-Risâle, s. 10.

26 Bkz. Ali İmrân, 3/18; Neml, 27/40. İslâm'ın ilme verdiği önem hakkında ayrıca bkz. Gazâlî, *İhyâü'l-İlm*, 13-41; İbn-i Hacer, age., s. 7-11; Kardâvî, age., s. 19-57.

lerin) Allah'tan başka tapıklarına sövmeyin ki, onlar da sizin aşıp bilgisizce davranarak Allah'a sövmesinler." En'am, 6/108.

14 Bkz. Nahl, 16/36; Enbiya, 21/25; A'raf, 7/59.

leşme yaşayan çağımızda dil bilmenin ne kadar anlamlı ve önemli olduğu, özellikle de Avrupa Birliği'ne girmeye hazırlanan ülkemiz adına bu niteliğin neler ifade ettiğini düşünülmemelidir.

Kur'an'ın kurallarına uygun olarak doğru kıraat etmesi, muhtevastan haberdar olması, herhangi bir konuyla ilgili ayeti naslı bulması gibi bir meleke de din görevlisinde aranmalıdır. Çünkü temel kitabı hakkında bilgisi olmayan, onun hangi konulardan nerelerde bahsettiğini bilmeyen bir din görevlisinden görevini layıkıyla yapması beklenemez. Elbette bu niteliğin din görevlisinde oluşması için, onun Kur'an'la ve tefsirleriyle düzenli ve devamlı surette ilişki içinde olması gerekir.

Din görevlisinin sahip olması gereken bir bilgi alanı da, Hz. Peygamberin hayatı olmalıdır. Zira Kur'an'ın en büyük müfessiri olan Peygamberimizin hayatını bilmek, hem Kur'an'ın sıralı olarak anlaşılmasını, hem davet ve irşad görevinin en iyi şekilde ifa edilmesini sağlayacak ve hem de mükemmel bir ahlak hayatının naslı olması gerektiğini gösterecektir. Yine bu kapsamda olmak üzere siyer kitapları yanında Peygamberimize ait olan hadisler de, örnek'in Riyâzüs-Sâlihîn gibi, güvenilir bir kaynaktan okunup incelenmelidir.

İslâmın inanç esaslarını kavrama bilgisini, ibadetlerin kurallarına uygun olarak yerine getirilmesini sağlayan ilmi bilgilerine katmak mümkündür ve bu konu, din görevlisinin yine ciddiylet üzerinde durması gereken bir alandır. Ayrıca bu alana en güzel ahlak kaynağı olan dinimizin, üstün ahlak ilkelerini incelemeyi de dahil etmek gerekmektedir.²⁷

27 Örneğin merhum âlim Ömer Nasuhi Bilmen'in değerli eseri İslâm İlmihali, bu alanda hassasiyetle mutalaa edilebilir.

3. Dürüst Olmak: Doğru, dürüst ve güvenilir olmak, her insan için sahip olunması gereken bir vasıftır, insan olmanın asgari vasfıdır, en büyük zenginliktir. Nitekim konuşmuştu da yalan söylemek, aldatmak, hile yapmak, tuzak kurmak, sözünde durmamak gibi kötü nitelikler, her insanın yüzünü kızartacak suçlardır. Bu yüzden özellikle de bir din görevlisinde bu tür yanlışlıkların bulunması asla kabul edilemez.

Çünkü İslâm dininin müntesiplerine kazandırılması gereken temel vasf, dürüstlük ve güvenilir olmaktır. Nitekim Peygamberimizin, peygamber olmadan önce de Mekke müşriklerce "Muhammedü'l-Emîn" olarak tanındığı, yine Mekke döneminin son yıllarında, Müslümanlarla müşrikler arasında düşmanlıklar ve sıcak çatışmalar şiddetli boyutlara ulaşmışken bile müşriklerin hâlâ emanetlerini ona bırakmaları herkesin malumu olan tarihi vakialardır.

"Emrolunduğu gibi dosdoğru ol, seninle beraber tevbe edenler de dosdoğru olsunlar. Azgınlık yapmayın."²⁸ diyen Kur'an'a birinci dereceden muhatap olan Müslümanların en temel vasfı, doğruluk ve dürüstlüktür. Bu kapsamda "hayvan yularından tutulur, insan sözünden" özdeyişini hatırlayarak, yerine getiremeyeceğimiz hiçbir söz vermeme, söz verdiğimizde de mutlaka tutulmuşuz. Peygamber vârisi olan din görevlileri de bu vasıflarla ön plana çıkmalı, güven telkin etmeli, insanların hiç çekinmeden mallarını ve namuslarını emanet edebilecekleri sadakat ve emânete ehil insanlar olmalıdır.

4- Sabırlı Olmak: Lügatte sabır, "hapsetmek, tutmak"²⁹ demektir ve üstün nitelikli bir kişilik özelliğidir. İtidali muha-

28 Hud, 11/112. Ayrıca bkz. Bakara, 2/44; Tevbe, 9/119; Ahzab, 33/70; Bakara, 2/44.

29 Râğıb, Müfredât, 404; Ebü'l-Bekâ, Eyyüb b. Müsâ el-Kefevî, el-Külliyât, nşr. A.Derviş vd., Beyrut 1993, Müessesetü'r-Risâle, s.560.

faza etmek, tahammüllü olmak, dayanmak, kolayca vazgeçmemek, ayartıcılar karşısında hemen gevşememek, öfkeye kolayca kapılarak şiddete başvurmamak; hep büyük peygamberlerin ve başarılı insanların hasleti olmuştur.³⁰ Hatta bu vasf, cahiliye dönemindeki çöl şartlarında da daima çok seçkin bir fazilet olarak kabul edilmiştir.³¹

Sabr sadece başa gelen musibet ve felaketlere karşı dayanıklı ve metin olmak şeklinde daraltılmak doğru değildir. Söz gelimi, ibadet ve iyi işlere devam etme, takva ile haramlardan uzak durma, davet esnasında muhatapların ilgisizliğine ya da sert tepkilerine karşı kontrolü elinde tutmaya devam etme gibi hususlarda da sabırlı olma niteliği düşünülmelidir. Kısaca hayatın her alanında sabırlı olmayı öğrenmek, özellikle de her yaş, kültür ve gelir düzeyinden insanlara hitap etme durumunda olan din görevlilerinin başarması gereken bir vasfıdır. Unutulmamalıdır ki, sabır bir defalık üstesinden gelinecek bir kenara konulan bir haslet değildir. Aksine hayatın her kesitinde sabırlı olup olmadığımızın sanılmaktadır. Bu yüzden her an ve her duruma karşı kararlı durabilmek, kontrolü elinde tutabilmek, büyük insanların şanıdır.

Sabr bir haslet olarak geliştirmek için çeşitli araçlardan yararlanmak mümkündür ve bunların başında da dua etmek, Allah'a yönelerek O'ndan yardım istemek gelmektedir. Gerçekten de snama altında olduğumuz bir anda karşımızdaki ne hemen haddini bildirmek yerine, Rabbimize yönelerek bize sabır ihسان etmesini dilemek son derece etkili olacaktır. Sözelimi müşrikların Peygamberimizin davetine gösterdikleri ilgisizlik ya da kaba tepki, kendisini çok üzüyor, Kur'an'ın

değişikle "görsü daralıyor", ama Rabbi ona duayla, hamd ve tesbihle dayanıklı ve kararlı durması gerektiğini öğretiyordu.³² Yine böylesi bir ortamda Allah Teâlâ, elçisine, davet sürecinde karşılaşılan sıkıntılardan dolayı üzüldüğünü bildirdi, ama esasında inançsızların bu kaba aymazlıklarının hakkı inkâr etmelerinden kaynaklandı³³, o yüzden daha önceki peygamberler nasıl karşılaştıkları ziyaretlere sabretmişler ve sonuçta ilâhî yardım ve zafere erişmişlerse kendisinin de sabırlı olması gerektiği övüldüğü verir.³⁴

Ayrıca yine sabrın gerektiği bir durumda mekân değiştirilmemek, biraz gezinmek, abdest almak gibi seçeneklerin de faydalı olması mümkündür. Unutulmamalıdır ki, "öfkeyle kalın zararlı oturur", öfkeyle verilmiş kararlar, tepkiler, cevaplar; genellikle olumlu sonuçlar doğurmamış, aksine kin, nefret ve kopuşun kökleşmesine neden olmuştur.

Öyleyse bir din görevlisi de, cemaati içinde bulunması mümkün olan huysuz, sinirli ve kaba kimselere karşı; kontrolü daima elinde tutmalı, öfkelenmemeli, sabırla koruk meyvenin helva olacağına unutmamalı, tahammüllü olmalı; bu yöntemle en zor insanların bile dostluğunu ve sıcaklığını nasıl kazanabildiğini keyifle izlemelidir. Peygamberimizin buyurduğu gibi³⁴ yâritlik ve pehlivanlığın güç meydanında değil, öfkesine hakim olup, kontrolü elinde bulundurmakla gerçekleştiği, yaygın deyişle ifade edilirse, kontrol altına alınamayan gücün, güç olmadıkça unutulmamalıdır.

5. Yumuşak Huyular Edinmek: slâm'ın güzel ahlak, yumuşak huy olduğu hiçbir zaman unutulmamalı ve "rüzgâr eken, fırtına biçer" atasözümüz de hep hatırlanmalıdır. İnsan

32 Hicr, 15/97-99.

33 En'am, 6/33-34.

34 "Leyse's-şedîdü bi's-suraati, inneme's-şedîdü ellezî yemlikü nefsehu'ndel-gadab." Bkz. Suyûtî, el-Câmiu's-Sagîr, II, 141.

30 Ahkaf, 46/35.

31 Bkz. Toshihiko zûtsu, Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar, (çev. Selahattin Ayaz) st. 1991, Pınar Yay., s.146-147.

ilişkilerinde yumuşak ve merhametli olmak; kaba, kat ve sert tabiatlı olmamak hemen her zaman yüksek etkinliğe sahip olmuştur. Bu konuda da ders almamız gereken en yüce şahsiyet Peygamber Efendimizdir. Nitekim Kur'an'da "Kezîm'de, Allah Teâlâ'ya ait esmâ'ya hüsnâ içerisinde yer alan "raûf" ismi, beşer arasında sadece Peygamberimiz için kullanılır³⁵ ve bu tercih, onun ne kadar yumuşak huylu oluşunun ilâhî kudret tarafından tescillenmesi anlamına gelmektedir.

Uhud Savaşı'nda görevlendirilen okçuların ihmalleri yüzünden başta Hz. Hamza olmak üzere yetmiş sahâbînin şehit edilmeleri karşısında bile Peygamberimiz soğukkanlılığını korumuş, görevde ihmâl suçu işlemiş okçulara bile sert ve kat davranmamış, onlar cezalandırılmamıştır. Nitekim bu konuyu Kur'an şöyle dile getirir:

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davranmış, sayet kaba ve katlı olsaydın etrafından dağılırdı. Onların kusurlarını görmezden gel, bağışlanmalarını dile, yapacağın işlerde onlara danış, karar verince de artık Allah'a tevekkül et (ve azimle kararını uygula). Çünkü Allah kendisine tevekkül edenleri sever."³⁶

Binaenaleyh, bir din görevlisi de cemaatinin tümüne karşı sevgi ve merhamet hisleri beslemeli, onların kusurlar karşısında affedici olmalı, onları kırmaktan, kusurlarını yüzlerine çarpmaktan kaçınmalı, onlar için hakikaten dua olmalıdır. Zira insan, iyiliği için dua edebildiği birisine düşmanlık hisleri duyamaz ve sonuçta taraflar arasında karşılıklı olarak bir yakınlık doğar.

6. Alçak Gönüllü Olmak: Mütevazı olmak, kendini bü-

yük görmemek, kibirli olmamak, başkaları'nı kendinden aşağı ve kötü kabul etmemek, her insanın şahsında bulunduğumuz gibi gereken bir vasıftır. Mamafih bu vasfa en çok da bir din görevlisinin sahip olması gerekir. Sosyal psikolojinin de sınırlarla vurguladığı gibi, hiçbir insan, kendisine küçümseyerek tepeden bakan kimseden haz etmez ve haz etmediği için onun davetine kulak tutmaz, ondan istifade edemez.³⁷ Çünkü kibirli olan kişi bu haliyle âdeta, örtülü olarak muhataplarına, "siz benim tabakamda değilsiniz ve benim dereceme ulaşamazsınız" mesajını vermektedir. Şayet davetçi başka bir sınıfa aitse, o halde mesajlar da başka bir sınıfa aittir, muhatapları ilgilendirmemektedir.

İnsanlar, kendileri gibi, kendilerinden olan insanlardan hoşlanırlar, yaşantı, hissiyat ve inanç açısından kendilerinden farklı görmedikleri idarecileri baş üstünde tutarlar, sahiplenirler. Zaten peygamberlerin de hitap ettikleri topluma yabancı olmamaları'nın, aksine o toplumun içlerinden çıkmış olmaları'nın arkasında bu incelik bulunmaktadır. Herkes ait olduğu tabakanın dilinden anlar; erişkinin erişkinle, çocuğun da çocukla iletişimi daha kolay gerçekleşir. Öyleyse hakka davet görevini üstlenen bir din görevlisi de kendini hitap ettiği kesimden üstte görmemeli, kibirli tutum ve davranışlar sergilemekten kaçınmalıdır.

Bu konuda yine Kur'an, Peygamberin şahsında hepimize örneklerin en güzelini verir:

"(Allah'ın) rızasını isteyerek sabah akşam Rablerine yalın ayaklarla beraber bulunmaya gayret et. Dünya hayatını arzu ederek gözlerini sanki onlardan başka tarafa çevirme. Kalbi-

37 Ayrıca sosyal psikolojide engelleme özelliğine sahip başka frustrasyon kaynakları için de bkz. David Krech, Richard S. Crutchfield, Sosyal Psikoloji Nazariye ve Problemler, çev. Erol Güngör, İstanbul, 1970, İstanbul Univ. Edebiyat Fak. Yay., s.52-55.

35 Tevbe, 9/128.

36 Ali İmrân, 3/159.

ni Bizi anmaktan gafil ettiğimiz, hevasının peşinden giden ve işi gücü aşırı olan kimselere itaat etme."³⁸

Mekke'nin önde gelen kibirli ve zengin müşrikleri, Peygamberimizden çevresindeki fakir ve garip insanlara def etmesini istiyorlardı. Allah'ın bu ölçüsüz ve kibir yüklü talebe karşı yukarıda sergilenmesini emrettiği tavrı Müslümanlar her zaman dikkate almalıydılar.

7. Allah Rızasına Gözetmek: Görevini ibadet düşüncesiyle, Allah rızasıyla yapmak, ortaya konan işlerin kalitesini de beraberinde getirecektir. Allah'ın yarattığı eserlerde hiçbir kusur olmadıkça, Allah rızası gözetilerek ortaya konan bir işte de kusurun bulunmamasına azami ölçüde dikkat edilmelidir. Çünkü sadece Allah rızasına bedel biçilemez, bunun dışındaki her şeyin az ya da çok bir fiyatı vardır, ve o fiyat karşılığında bir iş söz konusu olmaktadır. Bu itibarla özellikle din görevlilerinin aldıkları maaşların, yaptıkları işin karşılığı, bedeli ve fiyat olduğunu kesinlikle düşünmemeleri gerekir. Çünkü onların gördükleri hizmetin dünyevi hiçbir bedeli olamaz. Ortaya konan hizmetin bedeli ancak Allah rızasıyla olabilir. Bu yüzden pek çok ayette peygamberlerin dilinden, yapılan hakka davet çağrılarında dolaylı olarak hiçbir ücret istemedikleri, çünkü ücretlerinin Allah'a ait olduğunu belirttiktedir.

"De ki: Sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim Allah'a aittir. O her şeye şahittir."³⁹

8. Düzgün Bir Diksiyon ve Beden Diline Sahip Olmak: Latince etimolojisinde Tanrı sözü ağızlarında doğru, etkili ve açık olan önemli söz demek olan⁴⁰ diksiyonun; mesleki ve ko-

numu ne olursa olsun her insanın sesini ve dilini yönetip, onların kontrol altında tutabilme, düşüncelerini karşı tarafta etkili ve en doğru biçimde ifade edebilme anlamına geldiği söylenebilir. Gerçekten de ekranlarda ve perdelerde büyük zevkle, hatta hayranlıkla izlediğimiz karakterlerdeki çekicilikte, sahip oldukları seslerinin payı oldukça büyüktür. Şu halde bir din görevlisi de, en az bir sinema ve tiyatro oyuncusu kadar sesinin zenginliğini ve onu yönetebilme becerisini keşfetmiş olmalıdır. Prof. Dr. Albert Mehribian'ın yaptığı bir araştırmanın sonuçları, bu konuda son derece çarpıcı veriler sunmaktadır ve başta din görevlileri olmak üzere, "neyi nasıl yapıyoruz?" konusunda hepimizi düşünmeye çağırmaktadır. Bu araştırmanın sonucuna göre bir iletişimde sözün etkisi sadece % 7 iken; ses tonu, doğru ve güzel konuşmanın etkisi % 38; beden dilinin etkisi ise % 55'tir,⁴¹ görüldüğü gibi oranlar inanılmaz boyuttadır. Unutulmamalıdır ki ne söylediğimizden daha çok, nasıl söylediklerimiz önemlidir. Çünkü dış görünüş, vücut ve suurun iletişim arasındaki mahiyetini ve gücünü yansıtmaktadır. Şeklimiz, fizyolojik alışkanlıklarımız ve düşüncelerimizi belirler ve açığa çıkarır. Şu halde yüz, ağız, yanaklar, göz kapakları, çehre, el ve kol hareketleri, esasında zihinde ve iç dünyada olup biteni dışarıya yansıttıklarıdır. Vücudun diğer çizgilerin şekillerini ise, deri altındaki yağlar içinde hareket eden düz kaslar verir ve bu kasların durumu, düşünce ve duygularımızdan beslenerek şekillenir. Bu yönüyle, bütün bedenimiz olan çehrede, bakışın ve okumasın için için o insanın beden ve ruhunun tarifi vardır.⁴²

Görüldüğü gibi dış görünüm iletişime açık bir etkisi bu-

38 Kehf, 18/28. Ayrıca bkz. Abese, 80/1-12; Furkan, 25/63.

39 Sebe, 34/47. Ayrıca bkz. Şuara, 26/109, 127, 145, 164, 180; Sa'd, 38/87.

40 Mesela bkz. <http://www.m-w.com/cgi-bin/dictionary?book=Dictionary&va=diction> (31.01.2005)

41 Ercan Kaşıkçı, *Beden Dili*, İstanbul, 2003, s.19.

42 Geniş bilgi için mesela bkz. Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, (çev. Ömer Durmaz) İstanbul, 2000, Hayat Yay., s.66-68.

Ayn› tutumu Kur'an'ın da etkili bir şekilde kulland›ğ›n› hatırlamamız gerekir. Öncelikle Kur'an'ın, hedef kitle olan Arapların dilleriyle, onların rahatlıkla anlayabileceği açık-kı-k seçiklik ve sadelikte gönderildiğinin, kendi deyişyle "apaçık bir Arapçayla" geldiğinin alt› mutlaka çizilmelidir.⁴⁷

Ayrıca gerek hitap şekli, gerek muhtevası, gerek deve, örümcek, bal ar›, üzüm ve hurma gibi kulland›ğ› motifleri, gerek mesajların› iletirken istihdam ettiğ› k›ssa, mesel, yemin, mecaz, benzetme, tekrar gibi edebî sanatlar› ve gerekse fizik yapıyla hitap ettiğ› kesimlerle ortak bir düzlem oluşturan Mekki ve Medeni süreler de hesaba katılmalıdır.⁴⁸

Bu kapsamda Kur'an'ın Ehl-i Kitab›n yan›ş› inanç ve tutumlarından tekrar tekrar söz ederken, sözgelimi neden inenae veya ateş tapanlardan bahsetmediğ›i de dikkate alınmalıdır.

Alt› çizilen tüm bu unsurlar, Kur'an'ın muhatap›n› tanı-mış ve kendisiyle onlar arasında ortak bir düzlem oluşturmayı murad etmiş olduğunu göstermektedir. Öyleyse bir din görevlisi de hitap ettiğ› cemaatini yargılamadan ve onlar› mahküm etmeden dinleyerek tanımalı, onların düşünce ve tutumların› doğurup besleyen inançların› yine yargılamadan ve mahküm etmeden tartışabilmeli, sükünet ve vakar›n› kaybetmeden onlar› ikna etmeye çalışmalıdır. Aksi takdirde, temel sacayıklar› hakaret etmek, yargılamak ve mahküm etmek olan bir davet çalışması, faydal› olmak şöyle dursun, daha işin başında kopma, uzaklaşma, nefret ve düşmanlıklara neden olacaktır.⁴⁹

47 Bkz. Nahl, 16/103; Ahkaf, 46/12; Şu'ara, 26/195.

48 Mekke ve Medine'de nazil olan sure ve ayetlerin bahsi geçen özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Unver, Tefsir Usulünde Mekki-Medeni İlimi, Samsun 2001, s.243-264.

49 Bkz. Saka, Davet Metodu, 96.

II. DİN GÖREVLİSİNİN ÇİZİMESİ GEREKEN YOLLAR

Buraya kadar vurgulanan hususlar; formasyon, görev ehliliyet ve iyakat açısından bir din görevlisinde bulunması gereken nitelikler olarak dikkate alınmalıdır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ise yine Kur'an ekseninde, verilen hizmeti etkili kılacak yollardan söz edilecektir.

Dinî iletişim görevini yürütmekte olan bir din görevlisinin izlemesi gereken yöntem sadedinde, yol işareti hükmünde olan Nahl Süresi'nin 125. ayeti, üzerinde ciddiyetle durulmasıyla hak etmektedir:

"Sen hikmetle ve güzel övütle Rabbinin yoluna davet et. Onlarla en güzel şekilde konuş"⁵⁰

Göründüğü gibi bu ayet, Allah yoluna davetle meşgul olan bir kimseye, bu görevini, "hikmet" ve "güzel övüt"le yerine getirmesi emrini vermektedir. Ardından hedef kitleye karşı en güzel yolla mücadele vermesi, ikna etmeye yönelik olarak konuşup tartışması gerektiği, bu yolla, davet edilen kişinin daha önce sahip olduğu batıl inanış ve düşüncelerinden kurtulabileceği, kopabileceği bildirilmektedir.

Ayette iki temel unsurun bulunduğuna dikkat edilmelidir:

- 1- Allah yoluna hikmet ve güzel övütle çağrı,
- 2- Daha önce sahip olunan düşünce ve inanışların tartışılarak düzeltilmesi yolunda en güzel yolun tercih edilmesi.

Bu ayetten anlaşılabilir ki kadarkıya hedef kitlenin salt Allah yoluna çağrılması yeterli değildir. Rabbin yoluna hikmet ve güzel övütle davet edilen hedef bireyin sahip olduğu düşünce ve kanaatlerin, davet edilen Rabbin yoluyla çelışmemesini sağlamak da gerekir. Başka bir deyişle hedef bireyin inanç ve

50 "üdü ilâ sebîli rabbike bir'î-hikmeti ve'l-mev'zati'l-haseneti ve cādihüm bir'lefi hiye ahsen"

düşünceleri, çağrılarla yola uyumlu hale getirilmeli; pürüzler, yanlış kanaatler tashih edilmelidir. Ne var ki takip edilmesi gereken bu ikinci adımda da her hangi bir yöntem dikte edilmeksizin, en güzel yolun araştırılıp bulunması ve uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir.

Kur'an'ın davet sürecinde istihdam ettiği unsurların, her men her dönem için dikkate alınabileceği açık olmakla beraber, daveti yürüten görevli, muhatabıyla ilişkili gördüğü daha başka unsurlar da devreye sokabilir. Nitekim dinimizin hedef kitleye mesajın iletirken aşarındaki motifleri kullanarak görülmüştür:

1. Bilimsel Gerçeklerle Kur'an Arasında Bağlantı Kurmak: Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın insanlara gönderdiği tahrif edilmemiş son ve tek mesaj olarak, sarıduyulu bir akla egemen olduğu deney ve araştırmalar sonucu ulaşılmış bulgularla kesinlikle çelişmeyen bir kitaptır. Zaman ne kadar ilerlese ilerlesin, gerek iç dünyada, gerekse nesnel dünyada keşfedilen hiçbir gerçek, Kur'an'a zıt olamaz. Kısaca Kur'an'ın taklidi yapılamayan benzersizlik ve eşsizliği diyebileceğimiz i'caz özelliğinin temel vurgularından birisi de, onun ilmin kesin olarak keşfettiği herhangi bir buluşla çelişmemesidir. Zira kendisi okuma ve yazma bilmeyen, okul ve öğretmen nedir haberi olmayan Hz. Peygamber'in getirdiği Kur'an mesajları içinde, sözelimi her varlığın erkeklidışili, pozitif-negatif, madde-antimadde vb. olarak çift yaratıldığını haber vermesi, ancak Kur'an mucizesi ile açıklanabilir.⁵¹

Esasında Kur'an ayetleriyle nesnel dünyadaki herhangi bir varlık veya yasa arasında çelişki bulunmaması Allah Teâlâ'nın var ve bir olması gerçeğiyle ilgilidir. Çünkü kâinatın da, Kur'an'ın da sahibi Allah'tır. Bir karıncayla, bal yapan

bir arının delâlet ettiği mesajla, Kur'an'ın gösterdiği mesaj arasında fark yoktur. Kısaca tüm kâinata mükemmel bir tevhid vardır.⁵²

Bu itibarla bir din görevlisinin de hem kâinatı, hem de Kur'an'daki hakikatleri buluşturmasından daha doğul bir şey olamaz. Çünkü Allah Teâlâ'nın Kur'an'da: "Biz ayetlerimizi hem dış dünyada, hem de kendi içlerinde (insanlara) gösteremediz ki, bunların hak olduğu kendilerine ayan beyan belli olsun"⁵³ şeklinde ifade buyurmasından da anlaşlmaktadır ki, gerek nesnel dünyada ve gerekse insanın iç dünyasında keşfedilen tüm gerçekler, O'nun ayetleridir ve hepsi de haktr. Bu doğrultuda Kur'an'da yer alan yasalara tenzili ayetler, kâinatın yer alan yasalara da tekvinî ayetler denmesi, son derece sarıktır ve tutarlı bir tasnif ifadeleştirilmesidir.

Bilimsel olarak keşfedilmiş olgularla Kur'an ayetleri arasında bağlantı kurarken bir din görevlisinin şu önemli noktaya dikkat etmesi gerekir: Bilim yapması gerçeği, sabit, duran ve istikrarlı değildir. Sürekli gelişim içinde olan bir olgu olarak bilim, bazı zamanlarda, önceden ulaşılmış bir sonuca yanlışı ve geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum dikkate alınarak, henüz kesin delillerle ispatlanmamış verilerle Kur'an arasında bağlantı kurmakta acele edilmemesi, teenni ile hareket edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde daha sonra yanlışı ortaya çıkacak bir veriyle Kur'an ayetleri arasında bağlantı kurulması durumunda, ilgili yöntemden beklenen fayda ve tesir şöyle dursun, muhatapların zihninde hem Kur'an'a, hem din görevlisine karşı bir güvensizlik oluşabilecektir.

⁵² Bu tür ayetler için örneğin bkz. Kaf, 50/6-8; Gaşıye, 88/17-22.

⁵³ Fussilet, 41/53.

⁵¹ Bkz. Yasin, 36/36.

2. Cennet ve Cehennem Motivlerini Kullanmak: Ödüllendirme ve ceza koyma, dozajı iyi ayarlandığında hemen her alanda oldukça etkili olan bir yoldur. Bir öğrencinin, çalışması ve çalışmaması durumunda karşısına çıkacak olan ödül veya ceza, etkili bir motivasyon aracı olabilirken; aynı yöntem, bir fabrika işçisi için de önemlidir. Biraz önce de belirtildiği gibi bu araçların yerli yerinde ve işücret dengesinde kullanılması gerekmektedir.

Elbette aynı tarz, dینی mesajın kavranması ve hayata geçirilmesi alanında da geçerlidir ve bu yüzden muhatapların iyi motive olmalarını sağlamak amacıyla Kur'an tarafından da sıklıkla kullanılmaktadır. Cennet ve cehennem figürleri, başka bir deyişle ümit saçan cemal sıfatlar ve endişe doğuran celâl sıfatlar, özellikle imanın gerçekleşmesini gözetken Mekke döneminde nazil Kur'an ayetlerinde yerlerini almıştır.⁵⁴

Ne var ki, Allah'ın rahmet sıfatlarının tartışılmaz yoğunluğu ile rahmetinin gazabını geride bıraktığı gerçeği⁵⁵ dikkahte alınmalı; mukâfât motivi, azap motivinden daha sık gündeme getirilmelidir. Gerçekten de Allah Teâlâ'nın rahmeti her şeyi kuşatmış⁵⁶ ve Zâtı Ulûhiyyetine rahmeti yazmış⁵⁷ olduğu hep hatırlanmalıdır. Davet görevi yapan bir din görevlisinin, şahsını üst bir makama yükselterek cemaatine hitaben üst bir ses tonuyla "cehennemde işte şöyle şöyle yanacakmış" tarzında ifadeler kullanmasının yarardan çok zarar getireceği unutulmamalıdır. Üzülerek ifade etmeliyiz ki bazı vâizlerimiz bu inceliğe pek riayet etmemekte ve muhtemelen

hitâbın etkin kullanılabilmesi adına böyle bir ifade tarzına sığınmaktadırlar.

Allah Teâlâ'nın doksan dokuz güzel ismi (esmâ-yı hüsnâ) içinde sadece kahhâr, cebbâr ve müntakim isimleri, cezalandırılmayacağı başka bir deyişle O'nun celâl yönünü temsil edenken; gafûr, muîd, kerîm, berr, vehhâb, rezzâk, vâsî, raûf, tevâb, halîm, mücîb, mücîb, selâm, vedûd, afûv, rahîm, rahmân, nâfî gibi çok sayıda cemâl ismi yer almaktadır. (%16.6 celâl sıfatlar; %83.4 cemal sıfatlar)

Öyleyse her türlü iletişimde, özellikle de dینی tebliğ ve irşad görevinde cezalandırılmadan önce başlamaya ve ödüllendirme söz konusu edilmeli, dozajı konusunda da hassas olunmalıdır.

3. Kıssalardan Yararlanmak: Benzer olaylar tecrübe edilmişinde, benzer neticeler alınacağı insanoğlunun reddedemeyeceği kesinlikte bir gerçektir. Daha önce davranışlar nedeniyle çeşitli musibetlere uğramış olan insanlarla, aynı davranışlar sergilemesi durumunda aynı sonuçla karşılaşacağına şüphe duymayan bir insan için, geçmiş kavimlere ilişkin hayat hikâyeleri her zaman ilgi uyandırıcı ve ibret verici olmuştur.

Kur'an da mesajın ulaştırırken bu yöntemi sık sık kullanmıştır; hem kötü davranışlar yüzünden helak edilmiş, hem de inanca ve iyilikleri sayesinde en güzel ödüllerle taltif edilmiş hayat hikâyelerine bol bol yer vermiştir. Bu kıssaların anlaşılma sebebi olarak da, iyilerin kalplerini pekiştirmek ve onlara teselli vermek; kötülerin ise tehdit yoluyla korkuların artırılmaları ifade edilir. Buna başlıklar olarak Kur'an anlatıldığı kıssada tarih, şahıs ve mekân isimlerinden söz etmez. Zira onun bu kıssaların anlatmadaki temel amacı, tüm peygamberlerin hep aynı mesajı ilettiklerini ortaya koymak,

54 Örnek cennet ve cehennem figürleri için meselâ bk. Vakıa, 56/15-24; Hacc, 22/19-22.

55 En'am, 6/54.

56 Araf, 7/156.

57 En'am, 6/12.

Kur'an'ın da bu mesajların son halkası olduğunu göstermek ve tüm bu anlatımlardan ibret alınmasını sağlamak.

O halde din görevlileri de benzer yöntemi kullanmak suretiyle iletişimlerini etkin hale getirebilirler. Ancak bu yöntemi kullanan din görevlilerinin dikkat etmeleri gereken çok önemli bir nokta vardır: Anlatılan kısma, vermek istedikleri mesajı gözelememeli; mesajından daha çok senaryosunun ön planına çıktığı salt bir hikâye konumuna indirgenmemelidir. Bu talebin çok önemli bir gerekçesi vardır. Çünkü tarihte, insanların kışsalara ilgisini, onların bu hikâyeleri dikkatle takip ettiklerini fark eden bazı kötü niyetli kimseler, deyiş yerindeyse bir kışsalılık sektörü oluşturmuş ve sonuçta kürsüler kışsacılara teslim edilmiştir.⁵⁸

Kitle psikolojisini iyi bilen bu kışsacılar da, sözde vaazlarına daha da çekici hale getirebilmek için hikâyelerin detaylarına, «râiliyat ad» verilen geçmiş din ve kültürlere ait sözlü ve yazılı literatürden doldurmuşlar; verilmesi gereken mesaj, süslenip çekici hale getirilmiş senaryonun satır aralarında kaybolmuş, böylece insanların inanma ihtiyaçları bidat ve hurafelerle doldurulmuştur. Sonuçta toplumda görülen bir takım batıl inanç ve tutumların kökenlerine bakıldığında, «râiliyat adresiyle karşılaşılmakta, onların bu kaynaktan beslendikleri görülmektedir.

Öyleyse her yöntemde olduğu gibi, kısma anlatım yönteminde de dozaj çok iyi ayarlanmalı, verilmesi gereken temel mesajın, süslü detaylar içinde örtülmesine ve kaybolmasına fırsat verilmemelidir.

4. Mesellere Yer Vermek: Asım Efendi'nin, manaya açıklık ve canlılık kazandırmak maksadıyla "bir nesneyi bir nesneye benzetmek"⁵⁹ şeklinde «stâlâhî anlam» açıkladığı mesel kavramı, etkili iletişimde önemsenen bir tarzdır. Çünkü akla hitap eden soyut manalar, çoğu insanın zihninde karşılık bulmaz. «insanın duyularına vurgu yapan somut anlatımlar ve temsili ifadeler genellikle çok etkili olurlar. Örneğin televizyonun radyodan daha etkili olması, sözü edilen gerekeyle ilgili bir durumdur.⁶⁰

Kitleler Psikolojisi adlı eserinde de Gustave Le Bon'un dediği gibi, kitleler üzerinde tesir yapmak isteyen hatiplerin onların hislerine hitap etmeleri, şiddetli iddialar, ateşli ifadeler sarf etmesi gerekir. Akıl ve mantık esaslı konuşmaların kitleler üzerinde herhangi bir fiili tesiri olmaz.⁶¹ Le Bon'un görüşünü tüm Kur'an için kabul etmek mümkün görünmemekle beraber, Kur'an'da da benzer yöntem sıklıkla kullanılmış, ama bu arada akla ve muhakemeye de hitap edilmiştir.⁶²

Kur'an→ Kerim, meselleri sık kullanma gerekçesini, açıkça, insanların verilen mesajlar tam olarak algılamasın, tefekkür etmesini ve kavramasını sağlamak amacıyla kullanmaktadır.⁶³ Örneğin Kur'an→ Kerim, Allah'tan başkasına bel bağlayan, O'nu değil de başkalarını dost (velî) edinen kimselerin bu davranışlarını, örneğin yaptıkları eve benzetmekle ve evlerin

59 Asım Efendi, Kâmus Tercemesi, st. 1305, Cemal Efendi Matbaası, c.IV, s.83. Bu tarzda mesel adının verilmesi, manaların açık olarak yerleşmesini sağlamak maksadıyla ortaya konması ve bir deyişle verilmek istenen mesajın makamına geçmesiyle ilgili olmuştur. Bkz. Ebû'l-Bekâ, Külliyyat, 852.

60 Bkz. Saka, Davet Metodu, 133.

61 Bkz. Gustave Le Bon, Kitleler Psikolojisi, st. 1997, Hayat Yay., s. 46. Ayrıca bkz. Saka, Davet Metodu, 134.

62 Geniş bilgi için bkz. Mustansir Mir, "Kur'an'ın Not Ettiği Bazı Mantık Hataları", çev. Mustafa Ünver, ÖMÜFD, Samsun 2004, S.17, s.363-364.

63 Bkz. Haşr, 59/21; Zümer, 39/27; Ankebut, 29/43.

58 Meselâ konuyla ilgili çok yönlü bilgilerin yer aldığı bir makale için bkz. Mücteba Ueür, "Va'z, Kışsalılık ve Hadîse Kussâs", A.Ü.F.D., S.28, Yıl: 1986, s.291-326.

en zayıfın örümcek evi olduğunu vurgulamakla soyut bir mesaj, çok açık ve seçik olarak ortaya koymuş olmaktadır.⁶⁴

5. İkeleri Ara Sıra Tekrar Etmek: İletişimde, yerleştirilmesi istenen mesaj, ilke ve fikirlerin zaman zaman tekrar edilmesi oldukça anlamlı ve önemlidir. Bir ton suyun bir mermer kütlesi üzerine bir anda dökülmesi sonucunda hiçbir iz bırakmaz; ama devamla olarak suyun damla damla mermere isabet etmesiyle onu oymas ve delmesi ancak tekerrarın sihirli gücüyle açıklanabilir. Bu tespiti Gustave Le Bon da "iddianın gerçek bir etki meydana getirmesi için mümkün olduğunu kadar aynı kelimelerle tekrar edilmesi gerekir" sözleriyle ifade etmiş ve Napolyon'a ait "biricik ciddi söz sanatı tekrardır" söze yer vermiştir.⁶⁵

Bu itibarla bir din görevlisi de cemaatinde meydana gelmesini istediği düşünce, tutum ve davranış belli aralıklarla dile getirmesi, mesajın hem zihinlerde hem de davranışlarda ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

6. Tediricilik Esasın Dikkate Alınması: Tutum ve davranış geliştirmek, uzun soluklu bir çabayı gerektirir ve bir anda gerçekleşmesi neredeyse imkânsızdır. Kur'an bu ilkeyi çok yerinde ve anlamlı bulmuş, yerleştirmek istediği tüm tutum ve davranışlarda hep bu yönüme başvurmuş kalmıştır. Allah Teâlâ, Kur'an'ın topluca bir defada inmesini isteyen inançsızlara, tediricilik ilkesiyle cevap vermiş ve Kur'an'ın yirmi üç senelik bir süreç içinde parça parça inmesini Peygamberin ve hedef kitlenin kalbinde iyice yer etmesi gerekçesine başvurmuştur.⁶⁶

Öyleyse bir din görevlisi de cemaatine yönelik olarak bu

prensibi her zaman işletmeli ve beklendiği tutum ve davranışların hemen gerçekleşmemesinden dolayı ümitsizliğe kapılmamalı, hatta zaman gelmemişse o davranışların adını bile etmemelidir. Hz. Aişe'nin şu sözü din görevlilerinin her zaman kulağına küpe olmalıdır:

"...insanlar ancak slâma gönülden döndükleri zaman helal ve haram nazil olmuştur. Şayet ilk inen ayetler 'içki içmeyin' yasalarını getirmiş olsaydı, insanlar 'biz asla içkiyi bırakmayız' derlerdi. Şayet ilk inen ayetler 'zina etmeyin' yasalarını getirmiş olsaydı yine insanlar 'biz asla zinaya bırakmayız' derlerdi..."⁶⁷

7. Kolaylaştırmak, Zorlaştırmamak: Her şeyin yaratıcısı olan Allah Teâlâ, kullarına karşı her zaman kolaylık ve hafifliği murad etmiş, dini zorluk ve sıkıntı vermek için koymamıştır.⁶⁸ Buna rağmen insanlara zor görünen bazı dinî yükümlülükleri de; hastalıktan kurtulabilmek, sağlığa kavuşabilmek maksadıyla hastaların içmek zorunda kaldığı bazı ilaçlara benzetmek gerekmektedir. Ama özü itibarıyla slâm dini kolaylıktır, kolaydır getirmiştir. Öyleyse Peygamberimizin buyurduğu gibi: "kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyici olunuz, nefret ettirmeyiniz"⁶⁹ hadisi gereğince din görevlisi de daima kolaylaştıran, çözümün bir parçası olan tarafı temsil etmeli; zorluk ve sıkıntı çıkararak sorunun kaynağı olmaktan şiddetle kaçmalıdır.

8. Yumuşak ve Güzel Sözler Kullanmak: "Tatlı dil, yalancılardan kaçın" şeklindeki atasözümüz, evrensel değere

67 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'an", 6.

68 "Allah, sizin için kolaylık murad eder, zorluk değil (Yürüdüllahu bikümü'l-yusra vela yürüdü bikümü'l-usr)", Bakara, 2/185; "Allah sizin yüklerinizi hafifletmek ister (Yürüdüllahu en yuhaffife anküm)", Nisa, 4/28; "Allah dinde size karşı, hiçbir zorluk çıkarmamıştır (vema ceale aleyküm fi'd-dini min harac)", Hac, 22/78.

69 "Yessirü vela tüassirü beşşirü vela tüneffirü", Buhârî, "Megâzî", 60; "Ahkâm", 22; Dârimî, "Mukaddime", 24.

64 Bkz. Ankebut, 29/41. Başka bir mesele için ayrıca bkz. Müddessir, 74/49-51.

65 Gustave Le Bon, Kitleler Psikolojisi, 112-113.

66 Bkz. Furkan, 25/32; İsra, 17/106.

sahip bir ilkedir. Bırakınız makul tutum ve düşüncelerin tatlı dile ifade edilmesini sonucunda kabul görmesini; tatlı ve yumuşak sözler karşısında batıl düşünce ve tutumlar bile etkin olabilmektedir. Yunus Emre'nin " söz ola kese savaşı/söz ola kestire başı/söz ola aşulu aş/ya ile bal ede bir söz" şeklinde söylediği dörtlük, söz konusu yöntemin ne kadar etkin ve belirleyici olduğunu dile getirir.

Daha da önemlisi Allah Teâlâ, insanlara yumuşak söz söylenmesini emretmektedir. Her şeyin sahibi olan Allah, kullarıyla iletişim kurulurken, onlara en güzel ve en tatlı dile hitap edilmesini gerektiririni ifade etmektedir.⁷⁰ Çünkü kaba ve katı bir söz, iletişimi daha baştan kapatma riski taşımaktadır.

Öyleyse bir din görevlisi de cemaatine karşı, nazik, kibar ve yumuşak bir dil kullanmalı; kaba, galiz ve incitici bir dil kullanmaktan şarhla kaçınmalıdır.

9. Uygun Yer ve Zaman Seçmek: İnsanlarla sarıllık ve etkili bir iletişim kurabilmeyen şartlarından birisi de uygun yeri ve zaman seçmektir. En makul bir mesaj, kötü bir yer ve zamanda iletiliyorsa, verimsiz olmaya mahkumdur.

Peygamberimizin yakını arkadaşlarından olan ve Kur'an'a vuküfiyeti tartışması olan Abdullah b. Mes'ud, her perşembe günü insanlara va'z ve nasihat ederdi. Kendilerine her gün konuşmasını ve ders vermesini isteyen insanlara o şöyle demişti:

"... Beni sizin yanınıza her gün gelmekten ve konuşma yapmaktan alıkoyan şey, size usanç veririm endişesini taşımamdır. Çünkü Hz. Peygamber bize bakkınlık gelmesin diye va'z ve nasihat etmek için günlerden gün kollardı."⁷¹

70 Bkz. sra, 17/53; Taha, 20/44; Fussilet, 41/34.

71 Bkz. Müslim, "Sıfâtü'l-Münâfikîn", 19.

Bu itibarla din görevlisi de, bulduyu her fırsatta cemaate va'z ve nasihat etmek için acele etmemeli, onları bıkırmamalı, insanların herhangi bir konu üzerinde dikkatlerinin ancak 15-20 dakika süreceğini unutmalıdır,⁷² sohbetini âdeta özetlemeli, aratmalı; bunun için günlerden gün, vakitlerden vakit kollamalıdır.

SONUÇ

Mesleklerin en değerlisi olan Allah'a ve yoluna davet görevini üstlenen bir din görevlisi, Peygamberle aynı hizmeti yürüten insan demektir. Bu sorumluluğun bilincinde olan bir davetçi, üstlendiği bu ağır görevin üstesinden gelebilmek için birtakım kişisel niteliklere ve özel yöntemlere sahip olmasının bilincinde olmalıdır. Çünkü bir din görevlisinin hitap ettiği hedef kitle; zengin-fakir, okumuş-okunamış, yaşlı-geniç gibi nitelikler başta olmak üzere çok çeşitli bir yapıya sahiptir. Bu durum onun görevini ifa ederken, örnek bir öğretmeninden çok daha dikkatli bir davranış ve tutum geliştirmesini gerekli kılmaktadır.

Şte bu makale de, Kur'an-ı Kerim'in geniş muhtevası içine serpiştirdiği bir davetçi de bulunması gereken özelliklerini ortaya çıkarmaya; davet çalışmasını etkili kılacak yol ve yöntemlere yine Kur'an-ı Şerifinde işaret etmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

Asım Efendi, Kâmus Tercemesi, st. 1305, Cemal Efendi Matbaası Asım Efendi.

Ayhan, Halis, Eritime Giriş, II. Bsk., st. 1986, Damla Yay.

72 Bkz. Mustafa Köylü, "Din Görevlilerinde Bulunması Gereken Nitelikler", ÖMÜ.ç.F. Dergisi, S.4, Samsun 1990, s.147.

- Carrel, Alexis, «nsan Denen Meçhul», (çev. Ömer Durmaz), «st.», 2000, Hayat Yay.
- Ebü'l-Bekâ, Eyyûb b. Müsâ el-Kefevî, el-Külliyyât, (nşr. A.Dervîş vd.), II. Bsk., Beyrut 1993, Müessesetü'r-Risâle.
- Gazâlî, Huccetü'l-İslâm, «hyâu Ulûmî'd-Dîn, (çev.Ahmet Serdaroğlu), «st.», 1974, Bedir Yay.
- Gustave Le Bon, Kitleler Psikolojisi, «st.», 1997, Hayat Yay.
- «bn-i Hacer el-Askalânî, Muhtasar et-Terğîb ve't-Terhîb, (thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, vd.), Beyrut 1985, Müessesetü'r-Risâle.
- «zutsu, Toshihiko, Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, (çev. Selahattin Ayaz), II. Bsk., «st.», 1991, Pınar Yay.
- el-Kardâvî, Yusuf, Hz.Peygamber ve «lim, (çev.Dilaver Selvi), «st.», 1993, Şule Yay.
- Kaşıkçı, Ercan, Beden Dili, IV. Bsk., «st.», 2003.
- Köylü, Mustafa, «Din Görevlerinde Bulunmas» Gereken Nitelikler», On-dokuz Mayıs Üniversitesi «lahiyat Fakültesi Dergisi, S.4, Samsun 1990, s.135-153.
- Krech, David-Richard S. Crutchfield, Sosyal Psikoloji Nazariye ve Problemler, (çev. Erol Güngör), «st.», 1970, «st. Üniv. Edebiyat Fakültesi Yay.
- Mustansîr Mir, «Kur'an'ın Not Ettîî Bazı Mantık Hataları», (çev.Mustafa Ünver), OMÜ«FD, Samsun 2004, s.17, s.363-368.
- Önkâl, Ahmet, Rasûlullah'ın «slâm'a Davet Metodu, IV.Bsk., Konya 1987.
- Râğb el-İsfehânî, el-Müfredât fî Garîbî'l-Kur'an, (nşr.M.A. Halefullâh) Kahire 1970.
- Saka, Şevki, Kur'an'ın Davet Metodu, Ankara, ts., Seha Yay.
- Suyûtî, Celâleddîn, el-Câmiu's-Sagîr fî Ehâdisî'l-Beşîri'n-Nezîr, V. Bsk., Kahire 1982, Matbaatu Mustafa el-Bâbî.
- Ünver, Mücteba, «Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs», AÜ«FD., S.28, Yıl: 1986, s.291-326.
- Ünver, Mustafa, Tefsir Usulünde Mekki-Medenî «lmi, Samsun 2001.

YAYGIN DİN EĞİTİMİNDE CAMİ GÖREVLİLERİN CEMAAT İLE İLİŞKİLERİNİN ÖNEMİ**

Hayati Tetik**

Din eğitimcilerinin görevlerinden belki de en önemlisi hal-ka rehberliktir. Çünkü onlar halkın manevî önderidirler. Halka rehberlik halkla ilişkiler manasına gelmektedir. Uygulamada bir sanat olan halkla ilişkiler, iletişim kuralların bilmeden sıradan insanların yapacakları işler değildir.¹ Bundan dolayıdır ki, din eğitimcilerinin halkla ilişkiler konusunda da çok iyi yetişmeleri gerekir.

Eğitimin amaçlarından biri de, kişiye iletişim becerileri kazandırmak, çeşitli düzeydeki insanlarla etkileşimde bulunmada etkililik, onlarla uyumlu çalışma yeteneği ve iletişim kurma becerisini geliştirmektir.²

Kişilerin, sosyal hayatta duydukları zaruri ihtiyaçlarından biri de iletişim yeterliliği kazanabilmeleridir. Zira iletişim yeterliliği sayesinde insanlar arasını demokratik davranışlarla artırmakta, birçok sosyal problemlerini çözümlenmekte ve sosyal uyum kolaylaşmaktadır. İletişim yeterliliğinin ise, bir bakıma kişi-

* Diyanet «lmi Dergi, Sayı: 34/2, Yıl: Nisan-Mayıs-Haziran 1998, s. 99-108.

** Dr., Dr.B., Üsküdar Müftülüğü-İstanbul, «mam-Hatip.

1 Mahmut Oktay, «Halkla İlişkiler Mesleğinin Faaliyet Çerçevesi ve Uzmanlık Alanları» M.Ü.«İletişim Dergisi, 1993, Sayı 4, s. 188.

2 Mahmut Tezcan, Eğitim Sosyolojisi, Ankara, 1994, s.44.

lerin aldıkları sosyal eğitimle doğru orantılı olduğu söylenebilir.³

İnsan, çevresiyle sürekli etkileşim halinde olan sosyal ve aktif bir varlıktır. Bundan dolayıdır ki, insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde ve sağlıklı şekilde sürdürülmesinde iletişimin çok önemli bir rolü vardır. Cami görevlisi ile cemaat arasındaki iletişim, cami ve camide yürütülen yaygın din eğitiminin amaçlarının gerçekleşmesi bakımından önem arz etmektedir.

İletişim kurmak, insanların birbirlerini tanımalarına ve sağlıklı anlayış oluşturmalarına izin vermektedir. Bu süreç, insanların birbirleriyle samimi olarak fikirlerini ve duygularını paylaşmalarını gerektirir.⁴

Cami görevlisi ve cemaatin iletişim kurabilmesi, birbirlerini tanımalarına ve sağlıklı anlayış oluşturmalarına bağlıdır. Sevgi, saygı ve içtenlik, iletişim sürecini başlatmak ve devam ettirmek için şarttır.

İletişim ile itibaklılık arasında yakın bir bağlantı vardır. Zira, itibaklılık bozulmuş sınıfta olan kişinin problemi, kendisi ve dolayısıyla başkalarıyla olan iletişiminin bozulmasından meydana gelmiştir.⁵

İnsanın karşındakini anlayarak dinlemesi, gerçek iletişimin başlaması demektir. Çünkü böyle bir dinleme, karşındaki kişinin ifade etmekte olduğu duygu, düşünce ve tavırların onun bakış açısından anlamak, bunların ona ne anlam ifade ettiğini, ne gibi duygular taşıdığını hissetmek, onun bakış açısını görmek manasına gelir. Bununla birlikte, karşımızdaki

3 Hasan Çelikkaya, "Okulda İletişim", M.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Eğitim Bilimleri Dergisi, 1994, Sayı:1, s. 86.

4 H. Mahmut Çamdibi, "Beşerî Münasebetler", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, İstanbul 1994, Sayı: 1, s. 86.

5 Hasan Tan, Psikolojik Yardım ilişkileri, MEB, İstanbul 1992, s. 106.

insanın görüş ve duygusunu, kendi bakış açımızdan değerlendirmeye, yargılamak, eleştirme, açık ve doğru bir iletişimi engellediği gibi, katılmış kuvvetli duygular ve heyecanlı tutum ve davranışlarda iletişime engel olur.⁶

İletişimde bu engelleri ortadan kaldırmak için, açık ve samimi davranışlar iletişimi kolaylaştırır. Zıtlık ve kendi değerini beşenme yerine, sıcak ve olumlu bir iletişim atmosferi oluşturur. Cami görevlisi-cemaat iletişiminin sağlıklı ve doğru bir şekilde kurulması için, böyle bir sıcaklık ve açıklıkla kesinlikle ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

İnsanca birlikte yaşama ve toplu öğrenim, iletişim olmadan mümkün değildir. İnsan ilişkisi kurmadan yaşamamız gibi, davranışta bulunmadan ve tartışmadan da yaşayamaz. Bu itibarla iletişim bilgisi öğreticiyi bir çok yanlış anlaşılmalardan ve yanlış tutumlardan koruyabilir.⁷ Zira, din eğitimcilerinin halkla ilişkiler konusunda çok iyi yetişmeleri gerekmektedir.

Cami Görevlileri-Cemaat İletişimini Başarıyla Kılan Faktörler

Cami görevlileri-cemaat iletişimini başarıyla kılan faktörlere kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Cami görevlileri iletişim aracı olarak kullanıldıkları çok iyi bilmelidir. Dil, iletişim ve düşünme süreci için kararlaştırılmış kurallara göre kullanılan simgeler akımdır.⁸ Gerek kişileri yönlendirmede, gerekse ikili ilişkilerde başvurulan en mühim vasıta dilidir.

6 Tan, a.g.e., s.107.

7 Beyza Bilgin, "Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi", A.Ü. İ. F. Yayın, Ankara 1990, s. 35.

8 C. T. Morgan, Psikolojiye Giriş, (Çev. Husnu Arı ve Ark.), Ankara 1991, s. 107.

Yüce Kur'an'ın mana ve lafızca akılları durduracak bir icaza sahip olması, Hz. Peygamber'in, "Az sözle çok mana ifade etme sanatı ile gönderildim"⁹ buyurması dilin önemini beyan etmektedir. Ayrıca iletişimde sadece dilli değil, aynı zamanda ses tonunu da iyi kullanmak gerekmektedir.¹⁰ Zira Kur'an'da Kerim'de de bunun önemine dikkat çekilmektedir.¹¹

2. Cami görevlileri, halkla ilişkilerde başarılabilmek için, çok yönlü bir bilgi birikimine sahip olmalıdırlar. Çünkü neyin nerede nasıl söyleneceğini, nasıl hareket edeceğini bilmeyen insanlar, hem kendileri zor durumda kalır, hem de başlı buldukları kurumları zor durumda bırakabilirler.

3. Halkla ilişkilerde başarılabilmek için şartlarından biri de dürüst ve güvenilir olmaktır. İnsanlarla ilişkiler kurma durumunda olan kişinin uzmanlık sahasına olursa olsun, kendini dinleyenlerin ona güvenmesi gerekir.¹²

Cami görevlilerinin, görev yaparken amaçladıkları şeylerden biri de karşılarındaki kişi veya hedef kitleyi müspet yönde etkilemektir. Zira olumsuz tutumlardan insanların uzaklaşarak, onlara doğru ve güzel şeyler kazandırmak, iletişim ile eğitim ve öğretim süreçlerinin ortak yönleridir.

4. Cami görevlileri sadece geçmiş veya sadece hali incelemek ve bunlara uygun çözümler ve teklifler getirmek durumunda değildir. Geleceğe yönelik sorumluluk duymayanlar, geleceği düşünmeyenler hem kendileri geride kalır, hem de mensup oldukları toplumu geride bırakırlar.

5. Cami görevlileri aynı zamanda halkla ilişkiler konusun-

da iyi yetişmiş olmalıdırlar. Bu itibarla, "karşılarındaki kişiyle özdeşleşerek onun duygularını kendisinde hissederek anlayabilme yeteneği" olan empati¹³ yeteneğini kullanarak hitap ettiği kişi veya kitlenin ihtiyaçlarını, önceliklerini, önem verdikleri konuları, onların ilgi alanlarını incelemek ve anlamak zorundadırlar.¹⁴

6. Cami görevlileri de iletişimde ilgili bilgi ve becerilerin yanında gönül zenginliği, sevgi, anlayış ve hoşgörünün de bulunması gerekir. Zira iletişim sadece kafa değil, gönül zenginliği de ister. Biri olmadan diğlerinin olması mümkün değildir.¹⁵ Halkla ilişkiler kurmak durumunda bulunan cami görevlilerinin ilişkiler kurdukları kişilerin kafalarında olumlu bir imaja sahip olmaları gerekir.

7. Halkla ilişkilerin aynı zamanda bir ikna sanatı olduğu bilinmektedir. Bu vesile ile, halkla ilişki kuracak olan kişilerin, fikirlerini empoze edebilme gibi bir özelliğe sahip olmaları gerekir.¹⁶

8. Sağlıklı bir iletişim için cami görevlisi, muhakeme, mukayese, yorumlama, plânlama ve bu meydana alması gereken uygulamaları konusunda bilgi ve yeteneğe sahip olmalıdır.

9. İletişim kurma durumunda olan herkes, konuşmayı bilmesi gibi, karşılarındakileri de dinlemeyi bilmelidir. Dinlemek, anlamak için önemli olduğu gibi, konuşmadakine saygı duymak, dolayısıyla güven telkin etmek açısından çok önemlidir. Biz başkalarını dinlemediğimiz zaman başkaları da bizi din-

13 Empati: kendimizi, kendi kişiliğimizi unutmadan karşıımızdakiinin yerine koymak, onun hislerini, düşüncelerini anlamamız kendi sözcüklerimizle tasvir ederek ifade etmektir.

14 Oktay, "Halkla İlişkiler Mesleğinin Faaliyet Çerçevesi ve Uzmanlık Alanları", Marmara İletişim Dergisi, Ekim 1993, sayı: 4, s. 193.

15 Doran Cüceloğlu, Yeniden İnsan Ansana, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 15.

16 Oktay.a.g.e., s. 193.

9 Kamil Miras, Tecrid-i Sarıh Tercümesi ve Şerhi, DâB. Yayın, Ankara 1981, III/359.

10 Geniş bilgi için Bkz. Z. Acar Battal, Bedenin Dili, İstanbul 1993, s. 31.

11 Bkz. Lokman, 31/19; el-Müddesir, 74/4.

12 J.L.Freedman ve Ark., Sosyal Psikoloji, (Çev.E.Göçbilmez-O.Onaran) Ankara 1967.s. 351.

lemeyebilir. O takdirde insanlar arasında diyalog kopar, iletişim de kesilir. Peygamberlerin varisleri olan din görevlileri, muhatapın reddeden değil, daima onlar sabırla dinleyen kişiler olmalıdırlar.

Sonuç olarak denilebilir ki, cami görevlilerinin amacı, ilâhî mesajın özünü bilen, samîkî ilişkiler kurabilen, sevgi, anlayış ve hoşgörünün sembolü olmalıdır.

Cami görevlileri cemaat iletişimini başaran klan faktörleri belirttikten sonra, bu iletişimde sözlü ve sözsüz iletişimin önemini şöyle açıklayabiliriz:

I. Sözlü İletişim

"Bir haberi veya bilgiyi veren kişi, daima ve ayn zaman da onunla ilgili kanaatini ve davranış modelini de birlikte verir. Yani sırf nesnel bir anlatım hiç bir zaman mümkün değildir. Sözle yapılmayan bir anlatım, mimiklerle ve ses tonu ile yapılabilir.

"İletişim araştırmalarının bize bildirdiğine göre, gerçek objektiflik, öğreticinin, kendi kanaatini ve davranış modelini, onun kendisine ait olduğunu vurgulayarak söylemesinde ve ortaya koymasındadır."¹⁷

"İletişimde kavramlar ve deyimler, bilgiyi veren ile onu alanın ortaklaşa kullandıkları manalar ve işaretlerdir. Bilgi veya haber ancak alan onu anlamış ve doğru yorumladığı zaman amacına ulaşır. Aksi halde yanlış anlaşılmalarda iletişim bozulacaktır."¹⁸ Öğretim olayında cami görevlisi, doğru zaman farkına varmaksızın kullandığı kavram ve deyimlerin, cemaat tarafından yanlış anlaşılmasından dolayı devam kontrol

etmek durumundadır. Bu sınımayı yapmayan bir görevli, cemaatin anlama gücünün sebeplerini başka yerlerde arayabilir ve yanlılır... İletişim bilgisini iyi kullanan bir din görevlisi, vaaz ve sohbetlerinde kavramlar ve deyimleri, dinleyenlerin anlayabilecekleri bir dille dökmeyi asla ihmal etmemelidir.

İletişim, tek yanlı bir bildirmeden ibaret değildir, cevaplandırma ve karş tavrı sağlanmadıkça tamamlanmış sayılmaz. Özellikle cami görevlilerinin cemaatten gelecek sorulara karş hazırlık ve anlayış olması gerekmektedir. İletişim almış bir cami görevlisi, cemaatin tutumların sözsüz davranışlarından anında fark edebilir ve onlar doğru olarak değerlendirilir. Hatta cami görevlisi bazen bir adım daha ilerleyebilir ve kendisi önce davranarak, cemaatin, tutumların açığa vurmaya yöneltebilir. Böylece gizli huzursuzluk, tam zamanında ifadeye dökülebilir ve karşılıklı hoşgörü için de çözümlenebilir.¹⁹

Kişilerle kurduğumuz iletişim süreci içinde bazı düüm noktalar oluşabilir. Bunlar çözmek için etkili iletişim teknikleri kullanılır. Eser ortada birinin rahatsızlık duyduğunu, ihtiyacın engellendiği bir durum varsa, bir problem var demektir. Bu hislere sahip olan kişi ise, o problemin de sahibidir. Eser karışmadaki kişi konuşmak istiyorsa, ilk yapılacak iş onu pasif dinlemektir.²⁰

Eser sorun sahibinin duygu ve düşünce yükü olduğu anlaşırsa, aktif dinlemeye geçilmelidir.²¹ Karışmadakinin his-

19 Bilgin, a.g.e., s. 37.

20 Gordon Thomas, Etkili Öğretmenlik Eğitimi, Çev.E. Aksay-B.Özkan, Ya-pa Yay., İstanbul 1993, s.48-49.

21 Aktif Dinleme; konuşanın mesajında kodlanmış içerikli dinleyen tarafından çözmesi ve kendi ifadesiyle bunu tekrar konuşana söylemesi, geri bildirim kullandırılır.

17 Bilgin, a.g.e., s. 36.

18 Bilgin, a.g.e., s. 36-37.

lerini ve düşüncelerini anlamak için de empati kullanırız. Duygular doğru anlamak mı onu kontrol etmiş olur, konuşan da anlamaya çalıştığımız ifade etmiş oluruz. Konuşan da duyguların daha belirgin şekilde anlayabilir ve kendi çözümlünü bulabilmek için düşünmeye, yeni alternatifler bulmaya yönelir.²²

Sorun, karşımızdakinin değil de, bizimsen o zaman kullanacağımız etkili iletişim yolu, sen mesaj yerine ben mesaj kullanmaktır. Sen mesaj rahatsız olduğumuzda karşımızdakine yönelik, genellikle sen sözcüğünü de kullanarak olumsuz yargı içeren nitelikte kullanıyoruz ifadelerden ibarettir. Bu durum bir saldırı niteliği taşıyor, karşındaki kişi karşısavunmaya geçer.²³ Buna cami görevlisi-cemaat iletişimi açısından baktığımızda, cami görevlisi ile cemaatin iletişimi kopma noktasına gelecek ve onarılması güç sonuçlar doğuracaktır.

İnsanlar arası ilişkilerde önemli olan husus, beraber olduğumuz kişilerle, gerçek ilişkiler geliştirmek ve bu kişilerin varlıklarından zevk alırlar hale gelmektir. Zira, duyguların söylenmesi ve başkasına aktarılması, birikimi önler ve insanı rahatlatır.²⁴

Kısaca denilebilir ki, cami görevlilerinin cemaatiyle iyi bir iletişim sağlanması için bazı kelimeleri yerinde ve zamanında kullanması çok önemlidir. "Sizi ve gayretlerinizi takdir ediyorum.", "Acaba sizin düşünceniz nedir?", "Lütfen", "Teşekkür ederim" gibi,²⁵ anahtar sayılabilen sözler, cami görevlisiyle cemaat arasındaki iletişimi kolaylaştıracak, dolayısıyla

la, aralarında sevgi, saygı ve hoşgörüye dayalı bir otoritenin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

2. Sözsüz İletişim

İletişim, bütün bir beden katıldığında karşılıklı etkileşimdir. Bu itibarla eğitim-öğretimde, duygular ve etkileşimi de göz önüne alma zorunluluğu kaçınılmazdır.

"Sözlü iletişim, akıl ve mantık, sözsüz iletişim ise duygu ve ilişkileri en etkili ifade etme araçlarıdır."²⁶

Cami görevlileri ve cemaatin tavır ve hareketleri, yüz ifadeleri ve tüm vücudun ifadesi, öğrenim işine, yani bilginin verilmesi, alınması, işlenmesi, değerlendirilmesi, cevaplandırılması ve bütün bunların sonunda davranış gelişmesi işine katılır. Genel olarak, bilinç dışı ve kontrolsüz dediklerimiz iletişim biçimini oluşturan bu haller, etkilerin yüzde ellisini oluşturmaktadır. Böyle sözsüz, bilinç dışı ve kontrolsüz etkileşimin, sözlü ve bilinç dışı etkileşimi doğurduğu, onunla paralel yürüdüğü durumlarda etkiler büyük olur. Sözsüz iletişimde ise, söylenenlerin tam tersini gösterdiği durumlarda tehlike büyük olur. Mesela, samimiyetten ve iyilik severilikten söz eden bir öğreticinin, davranışlarıyla riyakârlık ve düşmanlık ifadeleri göstermesi, onun sözlerinin yalan olarak anlaşılmasına sebebiyet verir.²⁷

Bundan dolayıdır ki, "Davranışlara ve ruhi hayata yansımaya bilgi, öğrenilmiş kabul edilemez. Bilgi ve prensipler davranışlar haline gelmiyorsa sözden ibarettir; ve ahlaki hayatta fiili bir düzenleyici değeri ifade etmezler."²⁸

26 Çamdibi, a.g.m., s.85.

27 Bilgin, a.g.e., s. 36.

28 Çamdibi, Din Eğitiminin Temel Meseleleri, M.Ü.İ.F.A.V. Yayın, İstanbul 1994, s.74.

22 Zeynep Işık, "Eğitim İletişim Teknikleri", M.Ü.Eğitim Fak.Egt.Bilimleri Dergisi, 1994, sy. 6, s.151.

23 Thomas, a.g.e., s. 151-152.

24 Işık, a.g.m., s. 151-152.

25 Çamdibi, a.g.m., s. 87.

Bu hususla ilgili olarak Gazali şöyle diyor:

"Lisan-> hal ile söylemek, sözle söylemekten daha fahiştir; insanın tabiatı, sözlerle uymaktan ziyade amellerde müşahedeye daha meyillidir."²⁹

Mevlana ise, sözün bahane olduğunu belirttiikten sonra, "bir insanı diğere bir insana doğru çeken şey, söz değil, belki ikisinde mevcut olan ruhî birlikten bir parçadır"³⁰ derken sözsüz iletişimin önemine işaret etmiştir.

Diğere taraftan cemaatine hitap eden cami görevlisi ile cemaat vaaz süresince birbirlerine bakmalıdırlar. Zira, gözlerden onlar birbirlerine bağlayan bir çeşit akım geçer. Eğer cemaat hitap eden görevliye bakıyorsa, dikkati ve düşünme gücü azalmış olur.³¹

Cami görevlisi, cemaate hitap ederken cemaatle göz iletişimini kaybetmemelidir. Zira, cemaatle göz iletişimi kurmak, onunla ilgilenmesini ve ona hitap edilmesini anlatmış olur. Çünkü, göz iletişimi, hem camiye denetim altında, hem de cemaati uyandırmak ve dikkatli tutmada yardımcı olur.³²

İletişimde göz bağlantısı çok önemlidir. Ancak bunu çok iyi ayarlamak gerekir. Camide sürekli olarak sadece bir yöne bakmak, diğere taraflara bakmamak doğru bir hareket değildir. Din görevlisi gücü nispetinde camide cemaatiyle zaman zaman göz göze gelmeye çalışmalı ve kalpten gelen sevgisini bütün cemaate gözleriyle yansıtmalıdır. Zira; "Güçlü iletişim, içerideki güçten gelir, şahsiyetin gücü, güçlü iletişim kurar."³³

29 Çamdibi, a.g.e., s.74.

30 Mevlana, Fihî Mâ fih, (Çev. M. Ülker Ambarcıoğlu) İstanbul, 1990, s.12.

31 Aime Souche, Yeni Pratik Pedagoji, ss.259-260.

32 Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, Din Öğretimi, Akad Yayınları, Ankara 1991, s. 118.

33 Çamdibi, a.g.m., s. 86.

Sonuç olarak denilebilir ki, kişiliği sağlam ve dengeli, mesleğini çok seven, samimi ve yürekli sevgiyle dolu din görevlileri, cemaatin üzerinde derin tesir bırakırlar. Böyle cami görevlileri, gerek sözlü iletişim ve gerekse de sözsüz iletişimi cemaatleriyle çok rahat kurabilirler.

İletişim Açısından Camilerde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

a. Cemaat Açısından Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

(1) Camiye gelen cemaat arasında yaş ve tahsil farkı vardır.

(2) Camiye gelen cemaatin sosyo-ekonomik düzeyi farklıdır.

(3) Camiye gelen cemaatin akıllı ve zekâlılar farklı olduğu gibi, anlayış kavrayış ve yorumlama farklılıkları da değişiktir.

(4) Cemaatin içinde camiye haftada, ayda (Cuma, cenaze) veya yılda (Bayram dolayısıyla) bir defa gelenler olabileceği gibi, cami görevlilerini tenkit veya bilgi seviyesini öğrenmek için de gelmiş olanlar olabilir.

(5) Camiye gelen cemaat içinde, hasta, sıhhatli, yorgun, yaşlı, işçi, memur, öğrenci vb. olanlar bulunabilir.³⁴

Yukarıda maddeler halinde ifade etmeye çalıştığımız farklılıkları taşıyan insanların cemaatin içinde olması kaçınılmazdır. İşte bütün bu farklılıklar içinde bulunduran cemaatlerimizde yaygın din eğitimi faaliyetinde bulunan vaiz, imam

34 Bkz. Hayati Tetik, Yaygın Din Eğitiminde Cami Görevlilerinin Yeri ve Fonksiyonları, (Basılmamış Doktora Tezi), MÜSBE, İstanbul 1997, s. 44-46; H.Peker, Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodolojik Esasları, Samsun 1991, s. 63.

ve müezzinler iletişim açısından çok sistemli hareket etmek zorundadırlar.

b. Eğitim Yönünden Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Yapılan her işte bir metot takip edilmektedir. Metot kullanmadan sonuca varmak, netice elde etmek zordur. Bu sebepten dolayıdır ki camilerde verilen yaygın din eğitiminin verilmiş şekli önem arz etmektedir.

Eğitim kavramı olarak metot; belli bir sonuca ulaşmak, bir problemi çözmek, bir teşebbüsü sonuçlandırmak için binçin bir şekilde seçilen ve izlenen yol ve başvurulan teknik, usul, yöntem demektir.³⁵

Günümüzde camilerde yetişkinlere yönelik en önemli eğitim faaliyeti hutbe ve vaazlardır. Özellikle vaazlar, dinî gün ve gecelerde Müslümanların camiye koştuğu zamanlarda yapılmaktadır. Hutbe ve vaazlar yetişkinler için iyi vermek şartıyla, bir din eğitimi imkânı doğurmaktadır.

Bugün camilerimizdeki yaygın din eğitimi, anlatım metodunun hâkim olduğu bir kitle eğitimi olduğundan; son derece zor ve o nispette de dikkat isteyen bir eğitim şeklidir. Bu sebepten dolayı ki bu eğitim faaliyetinde dikkat edilmesi gereken hususlar şöyle özetleyebiliriz:³⁶

1- Cemaatte yaş, bilgi ve kabiliyet farklılık gösterdiğinden "Basitten mürekkibe"; "Müşahhasan mücerrede" ilkelerine dikkat edilmeli; cümleler kısa; örnekler basit; kelimeler herkesin kolaylıkla anlayabileceği şekilde olmalıdır.

2- Cemaatin anlayamayacağı akademik ve ihtilafî konular camiye aktarılmamalı ve cemaatin kafası karıştırılmamalıdır.

3- Vaaz ve hutbelerde dinî bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği güçlendirici konulara ağırlık verilirken konuların da güncel olmasına dikkat edilmelidir.

4- Din görevlileri cemaati usandırmaya değil, aksine onları çekici bir tavır içinde olmaya özen göstermelidir.

5- Camilerde dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de hutbe ve vaaz esnasında hoparlörlerin dışarıya verilmemesi, sesin fazla açılmamasıdır. Vaiz ya da hatibin yüksek tonda konuşarak camiye âdeta miting meydanına çevirmesi uygun değildir. Basit gibi görünen bu hususun üzerinde ciddiyle durmak gerekir. Zira ses düzeninin iyi ayarlanmaması camilerde cemaati rahatsız ettiği gibi, cemaatten bazıların camilerden soğumasına bile neden olabilir. Öte yandan günümüzün teknolojik gelişmeleri ve bunun camiye yansması da berrarak konuşmanın anlamsızlığına ortaya koyar.

6- Cami görevlileri hutbeleri irticalen değil, önceden hazırlanmış metni okumalıdır. Görevlilerin böyle yapması, hata yapmalarını önlemiş olur.

7- Vaiz, vaazlarında samimi, duygulu, ölçülü, yapıcı, teşvik edici, sevinici ve müjdeleyici ifadeler kullanmalı; aşırı, körsü, itham edici ifadelerden kaçınmalı; mesnetsiz sözlerden; dinî, ilmî ve kesin bilgilere uymayan görüş ve fikirlerden kaçınmalıdır.

Sert, ürkütücü, korkutucu, camiye geldiğine pişman ettirici bir konuşma, cemaatten bazıların hoşuna gitse de, aslında muhtaç kitleyi camiden soğutabilir.

8- Camilerde müftülüklerin bilgisi doğrultusunda zaman

35 Ahmet Önkai, Rasullullah'ın İslam'a Davet Metodu, Konya 1983, s. 26 vd.

36 Bkz. M. Faruk Bayraktar, Türkiye'de Vaizlik (Tarihçesi ve Problemleri), M.Ü.İ.F.A.V. Yayın, İstanbul 1997, s.71-72; Peker, a.g.e., s. 62-65.

zaman lâhiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Liselerindeki hocalardan azamî ölçüde istifadeye gidilmelidir.

9- Camilerde cemaatin kültür seviyesi göz önünde bulundurularak vaaz ve hutbeler ona göre ayarlanmalıdır.

10- Din görevilerimiz için önemli bir husus da, cemaate anlattıkları başta kendilerinin yapmalarıdır. Yapmayacağı şeyleri söylemenin tesirli olamayacağı aşikardır. Zira bu hususta Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:

“Ey iman edenler! Yapamayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?”³⁷

Ayet-i Kerimeden anlaşılacağı gibi yapılamayacak şeyleri söylemenin insanlar üzerinde bir tesiri yoktur.

11- Diyanet Şeri Başkanlığı, din eğitimi ve öğretimi yapan fakülte ve yüksek okullarla işbirliğine girmeli, il ve ilçe müftülüklerinin bünyesinde her ay kesintisiz olarak, seminer, panel veya konferanslar tertip edilmeli, bilhassa hizmet içi eğitim kurslarına ağırlık verilmelidir. Zira hizmet içi eğitim kurslarının meslekte verimi artıracağı, kursa katılan görevliler tarafından belirtilebilir.³⁸

GÜNÜMÜZ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE DİNİ İLETİŞİM*

Hayati HÖKELEKLİ**

Giriş

İletişim kurmak, yani insanlar arasında ileti(mesaj) alışverişinde bulunmak, toplum hayatının ayrılmaz bir özelliğidir. İletişim iki kişiyi ilişki içine sokan bir süreçtir ve insan var olduğu andan itibaren kendisini bu sürecin içinde bulur. İnsan, ilişkileri içinde sürekli yeniden tanımlanan bir varlıktır; diğer insanlarla hiç ilişkisi olmayan bir kimse düşünülemez. Bilingüli ya da bilingülsiz çevremizi etkilemeye, değiştirmeye ya da etkilenmeye, çevremize göre kendimizi uyarlamaya çalışırız. Bu iki yönlü alışveriş, iletişim ve etkileşim ömür boyu sürüp gider.

Okul ve aile ortamlarında pedagojik esaslara göre yürütülen din eğitimi-öğretimi yanında, toplumun geneline yönelik plânlı ve amaçlı din hizmeti çalışmaları da büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, bir tür eğitim, iletişim ve rehberlik çalışması olan bu hizmetin yürütülmesinin şartları, teknikleri, yöntem ve ilkeleri öncekinden oldukça farklıdır. Her şeyden önce din eğitimi-öğretiminin hedef kitlesi çocuk ve ergen iken; din hizmeti ağırlıklı olarak yetişkin ve yaşlı kimşeler olmak üzere, türdeş olmayan değişik halk kesimlerine yö-

37 Saf, 61/2.

38 Bkz. Tetik, a.g.e., s. 140-141.

* Diyanet İlmî Dergi, Sayı: 42/1 Yılı: 2006, s. 41-58.

** Prof. Dr., Uludağ Univ. İlahiyat Fak.

nelik bir çalışmanın konusudur. Bundan dolayı bu hizmetin etkili ve verimli kılınması için gerekli olan hususların günümüzdeki gelişmeler ışığında yeni baştan ele alınıp düzenlenmesi gerekir.

Son yıllarda iletişim teknikleri konusunda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. İlahî mesajın, dinî öğreti ve değerlerin topluma sunulması, insanların bunlardan haberi kılınması yanında, hayatın bu değerlere göre düzenlemek isteyen kimselere imkân hazırlayıp yol gösterilmesi, din hizmetinin ayrılmaz unsurlardır. İslâm'ın toplum hayatında yerini aldığı ilk günden bu yana, bu yöndeki çaba ve çalışmalar çeşitli tarzlarda varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Müslüman olmanın gerektirdiği şartlar baştan hep aynıdır ve hiç değişmemiştir. Ancak İslâmî değerleri insanlara etkili şekilde anlatma ve yaymanın şart ve imkânlar, her dönem için farklılıklar göstermekte, değişip gelişmektedir. Dolayısıyla, din hizmeti ile uğraşan kimselerin, her Müslümanın tabii olarak sahip olması gereken özellikleri yanında, bulunduğu zaman ve ortamda bu hizmeti etkili şekilde yürütülmesine imkân veren vasıflarla donanmış olması kaçınılmazdır.

Günümüzde iletişim teknik ve yöntemleri gibi, iletişimi ulaştırma, haberleşme araç ve teknikleri de son derece gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Gazete, kitap, dergi, broşür, radyo, sinema, televizyon gibi "kitle iletişim araçları"; bilgisayar, telefon, uydu gibi "iletişim teknolojileri"; konferans, panel, sempozyum, açık oturum, konser gibi "kişilerarası" ya da gruplar arası iletişim; işaret, bakış, mimikler, giyim tarzı gibi "sözsüz iletişim" imkânları keşfedilmiş ve geliştirilmiştir.

Bir bilim dalı olarak iletişim, başsız bir bilim dalı olarak bilgiyi geliştirme ve örgütlemenin, etkili ve ikna edici duruma getirmenin bütün yöntem ve teknikleri üzerinde çalışın

bir araştırma alanıdır. Bunun yanında, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, dilbilim, antropoloji, felsefe... gibi daha birçok bilimsel disiplini ilgilendiren çok boyutlu bir araştırma konusudur. Siyasî, ideolojik, ticarî ve ekonomik reklam ve propaganda çalışmalarını büyük ölçüde bu alanda yapılan araştırmalar sonuçlarına dayalı tekniklere başvurmaktadır. Aynı şekilde, dinî tebliğ, irşat ve davet çalışmalarının bu bilgi ve tecrübe birikiminden uzak durması beklenemez. Çünkü belli bir mesajın, onun aldığı hedef kişilerce kabulünü ve sonuçta ikna olmayı sağlayan psikolojik süreçler, her tür etkinlikte ortak ve geçerli olan kuralları içerirler.

İletişimin pek çok tanımları yapılmıştır. İletişim en genel anlamda bir "bilgi-paylaşma tekniği"¹ olarak kavramlaştırılmıştır. Ancak insanlar yalnızca bilgilerini değil, düşünce ve duyguların, inanç ve değerlerini de paylaşabilirler. Dolayısıyla iletişimi anlamların üretimi, iletimi ve değişimi olarak tanımlamak mümkündür. İletişim olayı esas olarak kaymak ile ilgili bir eylem değişimidir. Her iletişim olayında mesaj gönderen ile alan arasında az veya çok her zaman bir değişim/tokuş mevcuttur. Bu iki yönlü bir süreç olarak işleyebileceği gibi tek yönlü de olabilir. Eğer iletişim tek yönlü bir süreç olarak, iletmek istediğimizi karşımızdakine amaçladığımız biçimde iletebilmek, isteneni elde etmek ve beklenen tepkiyi uyandırmak amacıyla yürütülüyorsa bu, "etkileyici iletişim" adını alır. Etkileyici iletişim, "bir kaynaktan hedefe yönlendirilen ve tutum ve davranış değiştirme amacı taşıyan tek yönlü haberleşme"² olarak tanımlanır. Etkileyici iletişim her zaman çok güçlü bir silah olarak kullanılabilmektedir. Her tür telkin, reklam, tanıtım, propaganda, beyin yıkama ve ikna

1 Kenneth Anderson, Introduction to Communication, University of Illinois, 1972, s.4.

2 Çiğdem Kaşıkçıbaş, Yeni İnsanlar, İstanbul 1999, s.175.

teknikleri bu kavramın içerisinde yer alır. İslâm geleneğinde tebliğ, irşat, davet, dinî telkin, tavsiye, vaaz, zikrâ... gibi kavramlarla dile getirilen etkinliklerin hepsi, bir tür etkileyici dinî iletişimdir. Dolayısıyla günümüzde, insanlar bir konuda ikna etme, etki altına alma, güdüleme ve yönlendirmenin psikolojik teknik ve yöntemlerini ortaya koyan bilimsel araştırmalar sonuçlarından yararlanmak, din hizmetinin etkin yürütülmesi açısından önemli ve değer taşımaktadır.

Etkileyici İletişimin Şartları

Küreselleşme, karşı konulmaz bir durum olarak toplumlar, kültürleri birbirine yaklaştırmış ve haberli hâle getirmiştir. Kitle iletişim araçları, çok kısa zamanda ve çok geniş halk kesimlerine mesaj ulaştırabilecek büyük imkânlar sağlamıştır. Böylece iletişimin önündeki fiziksel engeller neredeyse bütünüyle yok olmaya başlamıştır. Buna karşılık ruhsal engellerin de ortadan kalktığını söylemek zordur. Günümüzdeki teknolojik imkânlar alabildiğine genişlemekle birlikte, en basit anlamda kişinin kişiyile iletişimini engelleyen güçlüklerin aşılmasında benzer başarı gösterilememektedir. Bunun birinci sebebi; her kişinin kendine ait bir anlam dünyası, duygusal ve ahlâkî yapısının bulunmasıdır. Doğru dünyadan gelen uyarılar ya da mesajlar insanlar tarafından kendi ihtiyaç ve eğilimlerine uygun şekilde seçilerek, elenerek, değerlendirilerek alınmaktadır. Mesaj alan kişilerin algılama, yorumlama ve değerlendirme farklılıkları, her kesin kendi kabiliyetine, anlayışına ve kültürüne göre mesaj üzerinde seçici davranma eğilimi, iletişimde tabii bir verimsizliği kaçınılmaz kılmaktadır.³

Bunun yanında, son zamanlardaki psikoloji araştırmalarının ortaya koyduğu gibi⁴, mesajlar alan ve davranışta bulunan zihinsel sistemde bir takım derinlik tabakaları, başka bir deyişle, doğu dünya mesajlarının farklı şekilde alan farklı bilinç basamakları bulunmaktadır. Dolayısıyla tipik okuyucu, tipik dinleyici ya da izleyici gibi, kitle iletişim araçlarının referans aldığı ortalamalı tiplerin, hiçbir kavramsal temele sahip olmadığı dile getirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ne tipik okuyucu, ne de tipik dinleyici/izleyiciden söz edilebilir. Bunlardaki çouulluk, bazı şartlı durumlar dışında, indirgenemez bir nitelik taşır.⁵ Bu bakımdan, her insan içinine atacak evrensel bir dinleyici kitlesine hitap etmek çok nâdir ve imkânsız gözüktüğünden, dinleyicinin özelliklerini çok iyi bilmek ve iletişimi ona göre düzenleyip yönlendirmek büyük önem taşımaktadır. İletişim becerisi aslında bir "insan" anlamına sahiptir. Başkalarının duygularını ve düşüncelerini onlarla özdeşleşerek, onların iç dünyasına girerek görme duyarlılığı kazanmak, iletişimin etkinliğini sağlamak açısından çok önemlidir.

İletişimi başarısız kılan ikinci sebep ise, iletişim sürecinin ve amaçlarının yeterince bilinmemesidir. Günümüzdeki çalışmalar, etkileyici iletişimin üç önemli amaç gözetilerek yapılmalıdır: görülmemektedir. Bunlar; yeni bir bilgi öğretmek, inanç ve tutum kazandırmak; mevcut bilgi, inanç ve tutumları pekiştirmek; mevcut inanç ve tutumları değiştirerek, şeklinde ifade edilebilir. Dolayısıyla yerine getirdiği işlev açısından bilgi verici, motive edici ve ikna edici iletişim tarzlarının biri

4 Bkz. Roger N. Walsh-Frances Vaughan (Edt.) Ego Ötesi (çev. Halil Ekşi) İstanbul, İstanbul 2001, s.96-98: 127-144.

5 Abraham A. Moles, Kültürün Toplumsal Dinamiği (çev. Nuri Bilgin) Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay., İzmir 1983, s.40-41; Mustafa Köylü, "Dinî İletişimde Hedef Kitle Sorunu", Değerler Eğitimi Dergisi, 2003, 1, s. 113.

3 Suat Cebeci, Öğretim ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim ve Verimsizlik, İstanbul 2003, s.29.

diğerlerinden ayrırmak gerekmektedir.⁶ Bu amaçlardan her birine göre yol ve yöntemler farklılık göstermektedir. Belli amaçları gerçekleştirme üzere hitapta bulunmak, ya da iletişim sürecini bilerek dinleyip/izleyip ona göre değerlendirmek, iletişim engellini ortadan kaldıracabilecek önemli bir etkidir.

Günümüzde iletişim, bamsız bir bilim dalı olarak araştırılmaları sürdürmektedir. Bu araştırma sonuçları önemsenir, izlenir ve bilinçli olarak uygulanırsa, iletişimdeki engeller bir ölçüde ortadan kaldırılabilir, giderek de amaca ulaşma, isteneni elde etme becerisi kazanılabilir. Bu bakımdan, çeşitli halk kesimlerine din hizmeti sunan kurum ve kuruluşların, iletişim konusunda eğitim görmüş, uzmanlaşmış, bilgi ve beceri sahibi kimselere kadrolarında yer vermeleri; bu alanda özel birimler oluşturulmaları; çeşitli hizmet içi eğitim programlarıyla personelini bu konuda eğitmeleri, hizmetin etkinliği açısından kaçınılmaz görülmektedir.

Bu konuda bir başka hususa daha dikkat çekmek gerekmektedir. Günümüzde iletişimin etkinliğini azaltan bir diğer engel de kültürel yapının özelliğinden ileri gelmektedir. İletişim biçimlerinin bir toplam olarak kültür, aynı toplumda yaşayan bireylere belirli ortak bir algı ve davranış biçimi kazandırır. Toplumlar ve kültürler gerçekte iletişim aracılarında var olmuş ve gelişmişlerdir. Paylaşılan tecrübelerle, alışkanlıklar dizisiyle belirli bir konuma oturmuşlardır. Paylaşılmayan tecrübe ve alışkanlıklar ise özdeşleşmeyi sağlayamayacağı için değişik kültür ve topluluktan kişilerle etkili bir iletişime girme imkânı azalır. Kaldı ki, bugün dünyadaki iletişim hızı ve karmaşıklığı kişileri kendi toplumlarına ya da kültürlerine bile yabancı duruma getirmiştir.

Çok yönlü değişim süreci içerisinde toplum hayatını besleyen ortak değerler parçalanmış ve yerini çoğulcu yapılar almaya başlamıştır. Dinî-ahlakî alanda da kendisini gösteren çoğulculuk, bazı hoşnutsuzluklara yol açmaktadır. Çoğulculuk, insanın "kesinlik-emin olma" arayışını zorlaştırmakta, inanç yerine şüpheciyi, kapalıkk yerine kurala dayalı bir açıklığı (serbestliyi) teşvik etmektedir.

Denebilir ki, din alanında "mutlak kesinlik" artık erişilebilir bir durum değildir; dinî topluluklar artık "şüphe"nin in-sana getirdiği yükü taşımak zorundadır. Fakat insanoğlu ruhunun derinliklerinde bir "kesinlik" ve "inanç" arzusuna sahip olduğundan çoğulculuğun bu sonsuz açıklık anlayışını, özellikle de dinî/ahlakî alandakini kabullenmede zorluk çekmektedir. Bunun karşılığında da eski kesin bilgilerin belki zaman zaman fanatikçe tekrarını doğurmuş bir karşılık oluşum ortaya çıkmaktadır. Bu oluşum prensipte dinî de olabilir seküler de. Dolayısıyla böyle bir kültürel ortamda dogmatik sekülerist ile muhafazakar müminin karakter portresinin birbirine benzeşmesi⁷ kaçınılmaz görülmektedir. «inanç ve değerlerdeki çoğulculuk, bilgi dünyamızda da yansımaları göstermektedir. Günümüzde bilgilerimiz düzensiz döküntülerden ibarettir. Aralarında basit zaman-mekân yakınlıkları, yarım kafiye ve çarpışım ilişkileriyle bariyerler, ancak belirli bir yapıya olmayan bir takım parçalar söz konusudur. Uç uca eklenmiş, gelişigüzel toplanmış, hiçbir şeyin genel olmadığı, işaret noktaları bulunmayan, fakat pek çok önemli düşünceler (anahtar sözcükler, güçlü yönetici fikirler vb.) taşıyan parçalar bütünü görüntüsü taşıyan bu yeni kültüre "mozaik kültür" denilmektedir. Mozaik kültür, bir üniversite eğitiminin,

6 Bu iletişim tarzlarının dinî alanda etkili şekilde kullanımı hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Köylü, Psikolojik Sosyal Açısından Dinî İletişim, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s.153-213.

7 Peter Berger, "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine", (Haz.) Ali Köse, Sekülerizm Sorunları, İstanbul 2002, s. 86, 90. Ayrıca bkz. Veyse Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İstanbul 1996, s.86-90.

rasyonel bir ortamın ürünü değildir; her gün aldığımız rastlantısal, karşılıklı konuşma, dergiler, gazeteler gibi kitle iletişim araçları vasıtasıyla bize ulaşmaktadır. Bunlar bizde sadece bir takım düşünce parçacıkları, bilgi artıkları bırakan, bazı çok yönlü bilgi yamuru ile boğan ve geçici etkiler meydana getiren araçlardır. Bu durumda "biz şeylerin yüzeyinde kalıyoruz; düşüncemizi etkileyen olaylarca gelişigüzel damgalanıyoruz, ne sansür uyguluyor ne de çaba harçyoruz".⁸ Bu yorum bilgi aş, giderek artan seçenek ve alternatifler karşısında insanlar, ilişkili bütün olumlu ve olumsuz yönlerin dikkatli bir çözümlemesi için gerekli şartlardan mahrum kalmaktadırlar. Giderek daha kestirme bir yolla, bize ulaşan mesajlara ya da sosyal etkiye cevap vermek zorunda kalmaktayız. Bu durumda bazı uzmanlar, bilimsel araştırmalar ve insan tecrübesi ile doğrulanmış olan tek bir parça bilgiye dayanarak karar verme yolunu tavsiye etmektedirler.⁹ Belli bir etkileme tekniğini sürekli ve düzenli kullanmakla başarıya ulaşılabilir. Ancak bunun her zaman işe yarayacağını önceden kestirmenin oldukça zor olduğunu da bir gerçektir.

Günümüzdeki "iletişim ortamı" ile ilgili bütün bu değerlendirmeler aslında, bugünün şartlarında etkileme amacı taşıyan bir iletişimin ne kadar zor ve incelikli bir iş olduğunu gözler önüne sermektedir. Din hizmetleri, tebliğ ve irşat faaliyetleri toplumsal ve kültürel gerçeklerden bağımsız, tek biçimli, hep aynı tarzda sürüp giden statik bir bakış açısıyla ele alınamaz sürdürülemez. Topluma ya da muhataplara sunulan dinî mesajların istenilen etkiyi meydana getirebilmesi için, her gün artan ve değişen iletişim araç, teknik ve yöntemleri-

ni bilinçli olarak kullanmak, en az sunulan mesajın muhtevass kadar önem taşımaktadır.

Bazı iletişim uzmanlar, dinin belirleyici olduğu geleneksel kültür yapılarının "otoriter" bir özellik taşıdığı, dolayısıyla demokratik toplumun temelinde yatan iletişim becerilerini içermeyen¹⁰ tezini ileri sürmektedir. Bu değerlendirmenin, esasen tarih içinde şekillenen bütün geleneksel kültür yapıları için geçerli olduğunu söyleyebilir. Ancak İslâm Dininin, kendi doğrularını insanlara anlatmak için, otoritenin gücüne dayalı yöntemlerden çok, muhatapın vicdanını uyandıran, bilinç alanını genişletici, duygu ve güdülerini harekete geçirici yollara daha fazla başvurduğunu da bir gerçektir. Bu bakımdan, temel İslâmî kaynaklar ve özgün dinî davet ve irşat uygulamalarına bakıldığında, hedeflenen değerler konusunda insanı bilgilendirmek ve ona yol göstermek için günümüz psikoloji ve iletişim biliminin tanıdığı ve tanımladığı bütün teknik ve yöntemlere yer verdiğini görmek mümkündür. Allah insanlara yalnızca buyurmaz; yerine göre bilgi verir, hakikati tanıtır ve insan zihnini aydınlatır; söz verir, vaadlerde bulunur; uyarır ve korkutur, müjdelere ve teşvik eder; kişinin vicdanına seslenir, minnettarlık ve ahlak duygusunu uyarır; sevgi ve rahmetini gösterir, uyarılarda bulunur; kişinin kendisi hakkında olumlu ve olumsuz duygular uyandırarak motive etmeye çalışır. Kabulü sağlamaya yönelik bütün bu iknâ teknikleri, günümüzde iletişim araştırmalarında keşfedilmiş ve kullanıma sunulmuştur.¹¹ Dinî ya da din dışı alanda bu tekniklerin başarıyla kullanılması elbette ki bu konularda iyi yetişmiş kadroların varlığına bağlıdır.

10 Bkz. Doğan Cüceloğlu, Yeni İnsan, İstanbul 2000, s. 13, 243-244.

11 Bkz. G. Marwell-D.R. Schmitt, Dimension of Compliancegaining Behavior: An Empirical Analysis, Sociometry, 30, 1967, s.350-364; Nuray Sakallı, Sosyal Etkiler, Kim Kimi Nasıl Etkiler?, emge Yay., Ankara 2001, s.50.

8 Moles, a.g.e., s.16.

9 Robert B. Cialdini, İnsanlar Etkileme Yolları (çev. Ali Dönmez), emge Yay., Ankara 2001, s.414.

Bu yazıda, bilimsel araştırmalara dayalı olarak günümüzde geliştirilmiş olan “iletişim modeli” ve bu modelin etkin bir şekilde işlemini sağlayan çeşitli faktörleri göz önüne alarak, din hizmetlerinde bunlardan nasıl yararlanabileceğimizi dile getirmek istiyorum.

İletişim Modeli ve Dinî İletişim

Her etkileyici iletişimde değişmez dört temel unsurun varlığı göz önünde bulundurulur. Bunların her birinin çeşitli özellikleri hem teker teker hem de birbirleriyle etkileşim içinde iletişimin etkinlik derecesini belirler. Bunlar; kaynak, mesaj (ileti), araç (kanal) ve alıcı (hedef)dir.

KAYNAK: Mesajı düzenleyen ve ileten kişi ya da kişilere kaynak denir. Kaynak, iletişimin başlatıcısıdır. Mesajlar ile mesajların etkisi, geldikleri kaynağa göre değerlendirilir. Kaynağın sunduğu, iletici mesajın dinleyiciler tarafından kabul görmesi, onların tutum ve davranışları üzerinde etkili olması, kaynağın inanılır ve güvenilir görülmesine bağlı olarak değerlendirilir. Hangi kaynaklara daha çok inanılır ve güvenilir? İnanılır ve güvenilir olmak için kaynağın hangi özelliklere sahip olması gerekir? Bu sorulara cevap bulmak için yapılan araştırmalar, toplumda yüksek saygınlık olan, alanın uzmanı olan, iletişimi kendi kişisel ya da grupsal çıkarı için kullanmayan, tarafsız, art niyetli, samimi ve hasbi davranan kaynağın daha inanılır olduğunu ortaya koymuştur.¹²

Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki, din hizmeti yürüten kişi, kurum ve kuruluşlar, yaptıkları hizmetin niteliğine uygun

olarak toplumda saygınlık ve güvenilirlik katsayıları sürekli yüksek tutmak zorundadırlar. En başta da, yapılan din hizmeti karşılığında cemaatinden herhangi bir çıkar beklentisi içinde olmamalıdır. Kendi şahısları bir yana, camisi için para toplayan din görevlilerinin bile, cemaatin bir kısmı tarafından hoş karşılanmadığı ortaya koyan araştırmalar vardır.¹³

Toplumumuzdaki insanların bilgi ve kültür seviyesi sürekli artmaktadır. Özellikle büyük kentlerde çok hızlı bir değişim görülmektedir. Yüksek öğrenim görmüş, dünyadaki gelişmeleri yakından izleyen, farklı kültür ve hayat tarzları arasında karşılaştırmalar yapabilen, sorgulayıcı ve araştırmacı bir yaklaşımla olaylara bakan bir dinleyici (cemaat) kitlesi oluşmuştur. Öte yandan, Avrupa Birliği'ne girmeye aday olduğumuz bir dönemde, yakın gelecekte dinler ve kültürler arası diyalogların daha da sıklaşacağı bir gelecek ülkemizi beklemektedir. Bu gelişmeler karşısında din hizmetlerinin etkin ve verimli olabilmesi, ancak bu görevi yapan kişilerin mesleki kalitelerinin yükseltilmesine bağlı olarak mümkündür. Halkın bilgi ve gelişmişlik seviyesinin gerisinde kalan, eski bilgi ve anlayışlarınla sınırlı kimselerin eliyle yürütülen bir din hizmetinin tatmin edici sonuçlara ulaşması beklenemez. Bu bakımdan, din görevlilerinin öğrenim seviyelerini sürekli olarak yükseltmeye yönelik düzenlemelere gidilmesi, lisans üstü akademik çalışmalara özendirilip, teşvik edilmesi, bu yola girmiş olanlara bazı imkân ve kolaylıklar sağlanması büyük önem taşımaktadır.

13 Bkz. Mustafa Köylü, Din Görevlisinin Mesleki Problemleri (Basımamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Samsun 1989; Hamdi Uygun, Halktaki Din Adamı ve Din Görevlilerinden Beklentileri (Basımamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniv. Sos. Bil. Enst., Samsun 1992.

12 Bkz. Karşıbaşı, age. s.184-187.

Televizyon ve radyo gibi geniş halk kesimlerine seslenen iletişim araçlarında dinî konuların, araştırmalarıyla tanınan ve geniş kabul gören, akademik unvana sahip, uzman kişiler tarafından anlatılması, kabul düzeyini artırıcı bir etki meydana getirmektedir. Buna karşılık, farklı yorum ve değerlendirmelere açık, ya da ancak uzman kişilerin içinden çıkabilecek bir kısım teknik ve ayrıntılı dinî konuların ilâhiyatçılar tarafından geniş halk kesimleri önünde tartışılmasının kafa karıştıracı, şüphe uyandırıcı, güven azaltıcı bir etki meydana getirdiği de bir gerçektir. Bu bakımdan ilim adamlarının öncelikle kendi aralarında tartışıp uzlaşmalar gereken meseleleri halkın huzuruna taşımamaları, hem kendilerinin saygınlığına hem de samimi bir dinî yöneliş içerisindeki kişilerin ruhî ve manevî sarsılmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, dinî inanç ve değerlere art niyetle yaklaşan kimselerin haksız tenkit ve karalamalarının da önüne geçilmiş olur.

Kaynağın sevilen, beğenilen, tanınan, hoş ve sempatik bir kimse olması da iletişimin etkisini artıran kendi başına önemli bir faktör olarak bulunmuştur. İletişim kaynağı sevdiğimiz, tanıdığımız, beğendiğimiz bir kişi ise, açıkça bizi etkilemeye çalıştığı belli olsa bile, bu etkiyi âdeta severek kabul etmekte, hatta belki de onu memnun etmek ister gibi davranabilmekteyiz. Sevgi her zaman etkiyi ve etkilenmeyi artırır. İnsanlar tanıyıp sevdikleri kimselere "evet" demek eğilimindedirler.¹⁴ Ayrıca sevilen, beğenilen iletişimci alıcı için aynı zamanda taklit edilebilecek ya da özdeşim kurulabilecek bir model olarak belirebilir. Bir kişinin genel olarak sevilebilirlik derecesini etkileyen bir özelliği, fiziksel çekiciliği olarak orta-

ya çıkmaktadır. Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, iyi görünümü kişilere otomatik olarak yeteneklilik, dürüstlük, incelik, zekilik gibi özellikler yüklenmektedir. "Görünümü iyi ise her şey iyidir" diyen bir bilinçaltının işbaşında olduğunu söyleyebilir.¹⁵

Benzerlik ve tanımlılık da sevgiye yol açan diğer faktörlerdir. Kendimize benzeyen, kendisiyle sık karşılaşılmış insanların severiz ve onların isteklerine kolayca karşılık veririz. Bunun yanında, günümüzde beden dilinin önemi gittikçe daha çok fark edilmekte ve üzerinde durulmaktadır. Özellikle duygusal mesajların, ilişkiyle ilgili tutum ve tercihlerin aktarılmasında beden dili, sözsüz mesajlar en etkili faktördür.¹⁶

Bütün bu hususlar göz önüne alındığında; din hizmeti veren kimselerin iyi görünümü, bakımlı, hoş ve sevecen tavırlı, güler yüzlü, dost canlısı olmaları ölçüsünde, dile getirdiği dinî mesajların insanlar tarafından daha kolay kabul edilebileceğini söyleyebiliriz. Önemli dinî mesajların toplum tarafından sevilen, sayılan, güvenilen tanınmış kimseler tarafından sunulması, bunların kabul düzeyini önemli ölçüde arttıracaktır. Din hizmeti yürütenlerin beden dili konusunda da eğitimleri sonucunda, halkla ilişkilerde başarıyla sonuçlar almaya oldukça kolaylaşacaktır.

MESAJ (LETİ): İletişimin başarıya mesaj kimin verdiği kadar, ne söylendiği ve nasıl söylendiği ile de ilgilidir. Bu konuda yapılan araştırmalar mesajın, dinleyicinin görüşü ile benzer ya da farklı olması, tek yönlü/çift yönlü olması, bilgi/duygu amaçlı olması, olumlu/olumsuz içerik taşıması gibi boyutlar içerisinde etkisinin ne olacağı üzerinde odaklanmaktadır.

15 Cialdini, age., s.258,308-309.

16 Bkz. Cüceloğlu, age., s.25,33-60.

14 Paul Guillaume, Psikoloji (çev.Refi Şemin) İstanbul 1970, s.276; Karatoprak, age., s.188.

İletişimde dile getirilen görüş, dinleyicinin sahip olduğu görüşten çok ayrı ya da çok benzer olmasa da durumlarında önemli bir etki meydana getirmedir. Birinci durumda, dinleyicinin direnme ve savunma mekanizmaları devreye girmekte, görüş farkı daha da abartılarak iletişimin hedefi, kaynağın istediği yerden daha uzaklara itilebilmektedir. İkinci durumda ise, arada zaten fazla bir fark olmadıkça için dinleyici onu daha da küçülterek kendi görüşü ile ayrılaştırmakta, böylece herhangi bir tutum değişimi olmamaktadır. Buna karşılık, orta derecede bir görüş farkı dinleyicide tutum değişimi yönünde zorlayıcı bir etki meydana getirmektedir. Bununla birlikte, kaynağın inanırlılığı her durumda belirleyici bir rol oynamaktadır. Şöyle ki, dinleyicinin görüşünden oldukça farklı bir görüşü savunan bir mesajın yüksek inanırlılığı olan bir kaynaktan geliyorsa tutum değişimine yol açabilmekte, düşük inanırlılığı olan bir kaynaktan gelen ve dinleyicinin görüşünden çok az farklı bir mesaj ise reddedilebilmektedir.

Buna göre; dinî konuların halka sunulmasında, yerleşik inanç ve alışkanlıklarla taban tabana zıt ya da şimdiiye kadar duyulmamış çok yeni yorum ve değerlendirmeler taşıyan görüşlere yer verilmesinde oldukça dikkatli olmak gerekmektedir. Eğer böyle bir zorunluluk varsa, halk nezdinde itibar ve saygınlık yüksek, sevilen sayılan, otoritesi tartışmasız kabul gören kişilerle vasıtasıyla bu hizmetin yürütülmesi en uygun yoldur. Ayrıca, köklü bir görüş değişikliğini hedef alan dinî iletişimde, azdan çok teknikleri uygulanmalı, tedrici bir şekilde ama yine de orta seviyede bir görüş farkı gözetilerek mesajlar sunulmalıdır.

Bir görüş, onun karşıtı olan görüş, iddia ve deliller de dikkate alınarak dile getirildiğinde, daha inandırıcı olmaktadır.

Bu durumda dinleyicinin zihninde oluşabilecek şüphe ve tereddütler peşinen giderilmekte; mesajın aldatıcı bir propaganda olarak algılanarak reddedilmesinin önü kesilmektedir. Bununla birlikte, eğer dinleyicilerin bilgi, kültür ve zekâ seviyesi yüksekse, dinleyici mesajın muhtevası ile aynı görüşte değilse, konu iyi bilinen basit bir konu ise, karşıtı görüş dinleyici tarafından biliniyorsa ve dinleyici daha sonra karşıtı görüşün propagandasına maruz kalacaksa, bu şekilde iki yönlü iletişim daha etkindir. Bunun tersi durumlarda ise tek yönlü iletişimin daha etkin olduğu görülmektedir.

Günümüzde yabancı din ve ideolojî temsilcilerinin İslâm Dinine ve Müslümanlara yönelttikleri birçok iddia, itham ve itirazlar bulunmaktadır. Bunlar arasında, İslâm'ın bir şiddet ve savaş dini olduğu; ilmi ve medenî gelişmeyi engelleyici ve geriletici esaslar taşıdığı; sevgi yerine korku temeline dayalı olduğu; korkutucu, yasaklayıcı ve cezalandırıcı yönünün ağır bastığı; insan haklarına yer vermediği, özellikle kadın haklarına hiç sayan erkek egemen bir düzen öngördüğü gibi konular sık sık gündeme getirilmektedir. İslâm Dini hakkında yeterli bilgisi olmayan kişileri, özellikle bir arayış ve gelişme içinde olan gençleri ciddi olarak etkileyebilen bu tür olumsuz propagandalara karşı, çok iyi düzenlenmiş, akla uygun ve ikna gücü yüksek kanıtların zaman zaman topluma sunulması büyük önem arz etmektedir. Bu karşı görüşlerin görmemezlikten gelinmesi, dinî iletişimin kabul edilebilirlik düzeyini düşürebilir. Küreselleşmenin dünyamızı sardığı ve kitle iletişim araçlarının bilgiyi her alana ulaştıracağı bir ortamda, tek taraflı olarak sadece İslâm'ın kendi doğrularını dile getiren, övücü ve yüceltici bir söylemle yetinmek, günümüz insanı için tatmin edici olmayacaktır. Kur'an'ın hitap tarzı incelendiği zaman, karşı görüşlere kapal ve tek yönlü olmadıkça, aksine indii dönemdeki tüm muhalif grupların itti-

raz ve görüşlerini ciddiye alarak, bunların geçersizliklerini ortaya koyduyu görülebilir. Aynı bakış açısının günümüz için de geçerli en etkin ikna yolu olduğu açık bir gerçektir.

Bununla birlikte; dar ve kapalı çevrelerde, dinine samimi olarak bağlanan ve yaşamaya çalışan, kültür seviyesi düşük kimselerden oluşan cemaat ortamlarında, «slâm karşıtı» görüşlerin ya da ilmi seviyesi yüksek dinî delil ve yorumların; ihtilafı, tartışma ve farklı yorumlamalara açık dinî meselelerin dile getirilmesinin, dinleyenler üzerinde olumsuz etkilere yol açması da kaçınılmazdır.

İletişimde mesajlar ya düşünce ya da duygu aşıyıcı olmak üzere iki kısma ayrılır. Yalnızca akla ya da yalnızca duygulara hitap eden mesajların yer alması, pek uygun görülmemektedir. Yerine göre bu iki tür mesaja da yer verilmesi, ikna ediciliği güçlendirici ve kabul düzeyini artırıcı olmaktadır. Ancak burada işlenen konular kadar, dinleyicinin özelliklerinin belirleyici olması kabul edilmektedir. Akla hitap eden mesajların daha çok eğitim ve zekâ düzeyi yüksek olan kimseler üzerinde etkili olabileceği; duygusal muhtevalı mesajların ise daha çok eğitim ve zekâ düzeyi düşük kimseler üzerinde etkili olabileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte, iletişim konusu dinleyiciyi ne kadar ilgilendiriyorsa, ona ne kadar yakınsa, duygusal nitelikli bir mesaj ölçüde etkili olabilir. Çünkü insanlar ancak ilgilendikleri konularda duygusal olabilirler, aksi takdirde duygusalı tuhaf olarak nitelendirilip, şüphe ile karşılanabilmektedir.

Korku uyandırıcı mesajların ne ölçüde etkili olduğunu aydınlatmaya yönelik bazı araştırmalar şu gerçeği ortaya koymaktadır: Az bir korku uyandırma iletişimin etkililiğini artırırken, çok fazla korkutma kötü ya da tersine sonuçlar verebilmektedir. Bunun yanında, korku uyandırıcı iletişimin din-

leyiciyi istenen davranışa yöneltilmesi için bu davranış hakkında anlaşılabilir ve uygulanabilir basit yönerge ve yol göstermelerin çok yararlı olduğu görülmüştür.¹⁷

Dinî öğretim ve irşat hizmetlerinin günümüze uzanan ve gelenek hâline gelmiş yöntemleri içerisinde, kişinin kendisi hakkında olumsuz duygular uyandırmaya yönelik, korku yaratan ve cezalarla tehdit edici mesajlara daha çok başvurulduğu¹⁸ bilinmektedir. Bu tekniklerin bazı kişileri belli durumlarda dine güdüleyici olumlu bir etkisi olsa da, çoğu zaman ters tepen olumsuz etkiler yaratıyor görülmektedir. Günümüz insanlarının sevgi, müjde, umut ve mükâfat içeren olumlu dinî mesajlara daha çok ilgi duyduğu ve bu yolla dinî davranışlara daha çok motive olduğu söylenebilir.¹⁹ Özellikle cehennem korkusu, Allah tarafından cezalandırılma tehdidini içeren mesajlara karşı tepkisel tutumlara her yaşta insanlarda rastlanabilmektedir. Çocuklara yönelik dinî eğitim programlarında korku uyandırıcı anlatımlar esas itibarıyla son derece yanlış ve sakıncalıdır. Gençlerin dinî eğitim ve irşatlarında, dengeli ve ihtiyatlı şekilde zaman zaman korku ve suçluluk duygusu uyandırıcı mesajlardan yararlanılabilir. Özellikle saldırgan tabiatlı kimselerin «ceza» iletişimi, «yumuşak» iletişimden daha fazla kabul etme eğiliminde oldukları²⁰ göz önüne alırsa, bu konuda dinleyicinin özelliklerinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim yetişkin ve özellikle yaşlılar için güven ve umut verici, bilgiden çok dinî hayat

17 Bkz. Karşıbaşı, a.g.e.s.198-200; J.L.Freedman-D.O.Sears-J.M.Carlsmith, Sosyal Psikoloji (Çev. Ali Dönmez), Ara Yay., İstanbul 1989, s.309-312.

18 Bkz. M. Emin Ay, Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükâfat ve Ceza, Bursa 1993, s.108-118, 119-158.

19 Bkz. Ahmet Albayrak, «Ergenlerin Dinî Gelişiminde Sevgi ve Korku Motifinin Etkinliği», H.Hökeleli ve diğ., Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara 2002, s.307-334.

20 Bkz. Freedman ve diğ., Sosyal Psikoloji, s.312-313.

daha iyi yaşamın pratiğini gösterici, bizzat kendilerinin dile getirdikleri sorulara cevap oluşturu mesajların ilgi çekici ve etkileyici olduğu²¹ söylenebilir.

İletişimin, hedef aldığı kimselerin inanç ve düşüncelerini, hayat tarzların değiştirme konusunda açık bir davette bulunmas durumunda "direnme" ile karşılaşma ihtimali her zaman yüksektir. Dinî mesajların zengin imkânlarından yararlanmak en uygun yollardan birisidir. Olayların tabii akışı içerisinde kişiye yeni bir bakış açısı sunan bir durumla karşı karşıya kalan bir kimse bundan çok fazla etkilenebilmektedir. Çünkü bu tür bir iletişim doğrudan kişiyi etkileme amacı taşımadığından, yani art niyetle yapılan bir "propaganda" ya benzemediğinden daha güvenilir olarak algılanmaktadır.

Bu bilimsel gerçek, dinî/ahlâkî anlatımda kâssa ve hikâyelerle neden çokça başvurulduğunu bize açıklamaktadır. Dinî iletişimde kâssa ve hikâye yoluyla mesaj aktarımının iki boyuttan önemli vardır: Birincisi; dinî hakikatler fizik ötesi (gayb) âlemlerle ilgili olduğu için, bunlar ifade etmede "sembolik" ve "çarpışım yapıları" bir dilin kullanılması kaçınılmazdır. İkincisi ise, Kur'an'ın asıl hedefi insanlara bilgi vermek değil, onların ahlâk ve zihniyet dünyalarında bir dönüşüm yol açmak olduğundan, bunun etkili yolu, insan kavrayışının en bütüncü yönüne seslenmektir. Beynimizin sağ yarımkürenin bağlantısı olduğu bütüncül düşünce ve kavrayış sezgisel, ilişkisel ve metafizik bakış açısı, beynimizin sol yarımkürenin bağlantısı olduğu mantıksal, analitik düşünme yeteneği²² kadar önemlidir. Kişinin var olan yaklaşımlarında

yapması istenilen değişiklikler ancak sezgi ve fantazinin serbest bırakılmasıyla gerçekleşir. Bu anlamda kâssa, hikâye ve mitoslar beynin bütüncül yeteneklerini etkileyici ve harekete geçirici bir öneme sahip bulunmaktadır.²³ Dinî konularda sembolik dilin tasvir edici olmaktan çok telkin edici, çarpışım yapıları²⁴ bir süreç olarak devreye girdiği kabul edilmektedir. Bu bakımdan dinî öğretim ve irşat hizmetlerinin her seviyesinde kâssa ve hikâye dilinin bütün imkânlarından yerine göre yararlanmak önem taşır.

Mesajın iletilmesinde kullanılan kelimelerin tek tek önemi vardır. Bireyin davranışında kelimenin fonksiyonu, aynı derecede hakiki olan diğer objelerin fonksiyonuna benzer. Bir yayının hızla gelen otomobile göre kendini ayarladığı gibi, işitilen kelime de, kendisine uyum sağlanmas gereken bir objedir; başka yerlere gidebilmek için kullandığımız araba gibi, kelime de konuşmada kullanılan bir objedir. İnsan eşyaların dünyasında olduğu gibi, kelimelerin dünyasında da hakiki bir şekilde yaşar. İnsan, başkasının çevresine otomobil, bilgisayar, çok katlı binalar sokarak dünyasını değiştirebileceği gibi, kelimeler sokarak da değiştirebilir. Böylece kişinin dünyasını kelimeler yoluyla değiştirerek davranışında, diğer objelerin değiştirilmesiyle elde edeceğimiz türden bir değişime elde etmek mümkündür. Bu sebeplerle ki, dil, inanç ve tutum değişimlerinde, istek ve heyecan uyandırılmasında ve davranışta değişiklik meydana getirmede etkili olabilmektedir.²⁵ Kelimeleri seçme ve iletme becerisi iletişimin etkililiğini, ko-

23 Bkz. Nossrat Peseschkian, *Doğu Hikâyeleriyle Psikoterapi* (çev. Hürol Fıstıkoğlu); *Sistem Psikoterapi* (çev. Hürol Fıstıkoğlu) Sistem Yay., İstanbul 1997, s. 19-21.

24 Muhammed Ahmed Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, el-Fennu'l-Kassâsi (çev. Şaban Karataş) Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, s. 66-70; 153 vd.

25 Krech-Crutchfield-Ballachey, Cemiyet içinde Fert (çev. Mümtaz Turhan) İstanbul 1971, c.2, s.8-9.

21 Mustafa Köylü, "Dinî İletişimde Hedef Kitle Sorunu", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, 1, s.114-115.

22 Bkz. Robert E. Ornstein, *Yeni Bir Psikoloji*, Doğu ve Batı Psikolojilerinin Çarpışması Bir Sentezi (çev. Erol Göka-Feray Işık), İnsan Yay., İstanbul 1990, s.59-80.

nuşma tonu, yazım ya da anlatım üslubu ve biçimi de duyulara açığa vurmayacak şekilde olabilir. Toplumun bilinç altında saygınlık taşıyan, yöresel ayrıntılar içermeyen, yaygın, ortalama, olan bir dil kullanmak, halkla ilişkilerde başarıya ulaşarak olarak görülmektedir.²⁶

Dinî iletişimin başta gelen sorunlarından birisinin dilin kullanılması olduğunu söyleyebilir. Günümüz insanının rahatlıkla anlayıp kavrayabildiği bir din dilinden söz etmek zordur. Vâiz ve hatiplerimizin, din eğitimcilerinin kullandıkları ortalama dil oldukça eski ve anlaşılmazdır. Beden dilinin imkânlarından da yeterince yararlanılmadığını görüyoruz. Oysa ki, yüz yüze iletişimde sözlü mesajlar kadar sözsüz mesajlar da kullanılır. Hatta konuşmaya dayalı bir iletişimde, mesaj alışverişinin ancak küçük bir bölümünü sözlü mesajlar oluşturur. Kişiler arası mesafe, beden duruşu, yüz ifadeleri, el kol hareketleri, ses tonu, vurgulamalar ve susmalar, giyim tarzı gibi unsurlardan oluşan sözsüz iletişim,²⁷ iletişimin en etkili ve büyük bölümünü oluşturur. Bu bakımdan, din hizmeti yürüten bütün kesimlerin sözlü ve sözsüz mesajların seçimi ve kullanılması konusunda bilgi, yetenek ve donanım sahibi olmaları, iletişimin başarısını artıran en önemli hususlardan birisi olarak karşımıza çıkar.

ARAÇ (KANAL): İletişimde mesaj taşıyan sinyalleri; kaynaktan alıcıya ve geribildirimi de alıcıdan kaynağa taşıyan araçlar, kanallar vardır. İletişim ya iletişim kuranın doğrudan, yüz yüze etkinliklerinden oluşur; ya da kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleşir. Kullanılan biçim iletişimin oluşturulmasını ve anlaşılmasını etkiler. Bu sebeple, değişik

iletişim biçimlerinin yerine göre denenip kullanılması, iletişimin başarıya ulaşmasından önem taşır.

Araştırmalara göre, iletişimde en etkili tarzın yüz yüze, doğrudan görüşme ve ilişkiye dayalı yol olduğunu tespit edilmiştir.²⁸ Araya başka vasıtaların (kitap, broşür, radyo, televizyon, internet..) girmesi, böylece kaynak ile alıcının arası düşmesi etkinin gücünü azaltmaktadır. Şahsi etkinin çok daha fazla olması yüz yüze ikna etmenin çok daha esnek olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca yüz yüze iletişimde dinleyicinin doğrudan ve anında geri iletişimde bulunabilmektedir. Karşındakinin söylediklerinden, yüz ifadesinden, sesinin tonundan, bedeninin duruşundan, söylenenlere nasıl bir tepkide bulunduğunu anlayabilir. Kitle iletişim araçlarında geri iletişim dolaylı ve gecikmeli olarak vardır; bazı durumlarda hiç yoktur. Kitle iletişim araçlarıyla yapılan iletişimin etkisi sıradan durumlarda ve daha çok kaynağın görüşü ile alıcının görüşü arasında benzerlik ya da yakınlık durumunda kendisini göstermektedir. Esasen burada mesajın dinleyiciye ulaşması başlıca sorundur. Çünkü kaynakla aynı görüşü paylaşmayan dinleyici, kitle iletişim araçlarıyla sunulan mesaj ya hiç dinlememekte ya da çarpıtma yoluyla hemence etkisiz kalmaktadır.²⁹ Bununla birlikte, kitle iletişim araçlarının bilgi aktarımında daha etkili olduğu, kişilerin arası iletişimin ise yeni tutumların oluşmasında ya da eski tutumların değişmesinde etkili olduğu ortaya konmuştur.³⁰

Yapılan araştırmalar, en etkili iletişim aracının “kişisel sunu” olduğunu göstermektedir. Bunu radyo (sesli) ve yazılı+resimli (kitaplar, fotoğraflar vb.) iletişim izlemektedir.

28 Kirech ve diğ., a.g.e., c.1, s.385-387; Kayıçbaşı, a.g.e., s.81-82.

29 Bkz. Freedman ve diğ., Sosyal Psikoloji, s.329-345.

30 Cüceloğlu, a.g.e., s.222.

26 İsa Kayaalp, İletişim ve Dil, TDV Yay., Ankara 1998, s.89.

27 Bkz. Cüceloğlu, a.g.e., s.33-65; Erdal Tekarslan ve diğ., a.g.e., s.187-194

Televizyon ve filmler etkinlik açısından kişisel sunu ile radyo arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, okul çağı çocukları üzerinde yapılan araştırmalar, filmlerin ve televizyonun fikir ve tutumlar üzerinde uzun zaman kaybolmayan önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Televizyon ve filmler, programa daha yoğun katılma duygusu yaratabilmekte ya da belirli bir dizi kavramın benimsenmesini sağlamaktadır.³¹ Bunun yanında kitle iletişim araçlarının sosyal sistemin bütünü üstünde ezici bir gücü vardır. Kültürü süzgeçten geçirerek yönetirler, kültürel bazı unsurları öne çıkarırlar, bazı fikirlerle önem kazandırır, diğer bazılarını deşersizleştirirler, kültürel alanı kutuplaştırırlar. Kitle iletişim araçlarından geçen yeni mesajlar, toplumun evrimi üstünde çok küçük bir etkiye sahiptir.³² Kitle iletişim araçları, olayların ve deşerlendirme etmenlerinin bütününden hareketle, olayları kolektif olarak hissettirmeye, koşullandırmaya ve bunlarla bir mesaj akımı oluşturmaya, dolayısıyla teknik yöntemlerle sosyal bünyeyi sulamaya çalışırlar.³³ Özellikle Türkiye gibi toplumsal deşişme ve kalkınma süreci içerisinde bulunan toplumlarda, kitle iletişim araçları bireye yeni sosyal roller ve deşerleri öğretmede ve pekiştirmede etkili bir araç olarak kullanılabilmektedir. Kitle iletişim araçları içerisinde televizyonun ayrı bir önemi vardır. Bunun sebebi, televizyon yayınlarının bir anda çok sayıda kişiye ulaşması kadar, ses, yazı ve görüntüye ayrı ayrı mandanda yer verilebilmesidir. Bu özellik onun etkileyici gücünü artıran önemli bir faktördür. Televizyon yayınları en önemli duyu organlarının alıcı kapasitesini harekete geçirerek, kişinin bütün algı dünyasını etkileyebilmektedir. Ancak, burada

“önce cezbet, sonra ikna et” kuralına göre düzenlenen yayınların daha etkili olduğu ve reklâmlar tarafından yaygın şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Son zamanlarda internet yoluyla iletişimin sağladığı imkânlar, bilginin uluslar arası düzeyde dolaşım ve deşişiminde çok büyük ufuklar açmıştır.

Dinî eğitim-öğretim ve irşat hizmetlerinde konuşma ve yazı kadar görüntü veren tekniklerden de yararlanılabilmektedir. Çünkü fotoğraf ya da görüntü doğrudan beyne girmektedir. Özellikle bilgisayar teknolojisinin sağladığı imkânlarla, her tür görüntüyü oluşturma ve yayınlama imkânı vardır. Televizyonda sunulan dinî programların tek başına ya da karşılıklı bir iki kişinin konuşması yerine, arka fonda konuşuyla ilgili görüntüleri verilerek yapılması, ya da vermek istenen mesajın temsilî ya da gerçek bir olayın akışı içerisinde, tabii bir yolla verilmesi, etkiyi önemli ölçüde artıracaktır. Bilgisayar internet programları televizyondan daha kalıcı ve istenilmez zaman ulaşılabiliyor olma niteliği ile gittikçe büyük önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca paket programların da geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Bütün bu gelişmeler dikkate alınarak dinî programlar üretilmesi ve bunların geliştirilmesi için birimler oluşturulması, bu konuda uzmanların yetiştirilmesi son derece önemlidir.

ALICI (DİNLEYİCİ): Her çeşit insanı kapsayacak evrensel tek bir hitap biçimi imkânsız denecek kadar zordur. Çünkü iletişimde mesajı repertuarın empoze eden alıcıdır. Alıcıya ait olmayan tüm unsurlar, gösterge olarak tanınamaz; alınabilir, fakat algılanamaz, kavranamaz.³⁴ Kaynak alıcıya anlam değil mesaj iletebilir, fakat bu mesajı herkes kendine göre anlamlar verebilir. Bizim karşımızdaki kişiye anlattığımız

31 Bkz.Erdal Tekarslan “Haberleşme ve İletişim”, Davranışın Sosyal Psikolojisi, İstanbul 2000, s.176.

32 Moles, Kültürün Toplumsal Dinamisi, s.78.

33 Moles, a.g.e., s.27.

bir şeyi o kendine göre anlayacaktır. Belki de ortaya, anlatılanlarla anlaşılabilirler arasında büyük farklılıklar çıkacaktır.³⁵ Başarı bir iletişim alıcı hakkında doğru ve yeterli bilgilerin elde edilmesi ve bunun dikkate alınmasına bağlıdır. Alıcı, ona sunulan mesajda kendini bulabilmelidir; olan bitenden hareketle, olacak üzerinde belirli bir tahmin yapabilmelidir. Yapılan araştırmalar dinleyicilerin çeşitli özelliklerinin iletişimin sonucunu önemli ölçüde belirlediğini ortaya koymaktadır.

Alıcıya ait özelliklerin başında yaş gelmektedir. Çocuk ve gençlerin ikna olmaya daha açık, yetişkin ve yaşlıların düşüncelerinde daha ısrarlı oldukları ve yıllardır süregelen alışkanlıklarını kolay kolay değiştirmedikleri yönünde bulgular vardır. İnsanların ikna olmaya en açık oldukları yılların 18-25 yaşları arasındadır, bu yaşta insanların en fazla tutum değişikliği gösterdikleri tespit edilmiştir.³⁶ Bazı araştırmalar ise, ikna yolu ile tutum değişimine en açık olunan yaşların 7-9 olduğunu göstermektedir.³⁷

Dinî iletişimde çocuklara tek yönlü, basit, anlaşılabilir dinî bilgiler yanında, daha çok somut dinî uygulamalar ve örnek davranışların telkin edilmesi önemli gözükmektedir. Gençlere yönelik dinî iletişimde ise, çift yönlü; kendi kendilerine seçim yapma ve karar vermelerine yardımcı olacak, sık tutacak bir yaklaşımın dikkate alınması gerekir. Bununla gençlerin manevî değerleri keşfetme, öğrenme, önemli dinî şahsiyetlerle özdeşim kurmalarına yol açan bir iletişim tarzı ön plana alınması gerekmektedir.

35 İsa Kayaalp, a.g.e., s.92.

36 Kayaalp, a.g.e., s.209.

37 R. Messerschmidt, Suggestibility of boys and girls. Journal of Genetic Psychology, XLIII, 1933, s.405-437.

Yetişkinlik dönemi, dinî hayatın genel olarak canlılık ve denge kazandıran bir dönem olduğu için, bu dönemdeki insanlar daha çok inançları değerleri hayatın içinde gerçekleştirmeye, yaşadıkları hayatın inanç dünyaları ile birleştirme ihtiyacını duyarlar. Dolayısıyla bu yaşta yönelen dinî iletişimde hayatı kolaylaştırıcı, pratik sorunlarla başa çıkma imkanı ve veren, ilişkileri güçlendirici konu ve yaklaşımlara ağırlık verilmelidir.

Hayatın diğer birçok alanlarında olduğu gibi dinî alanda da cinsiyet farkları bazen büyük önem taşıyabilmektedir. Erkeklerin olayları daha iyi yorumlayıp, daha seçici ve dikkatli dinlerken, kadınların biraz daha duygusal, sezgisel ve parçacı yaklaşımları görülmüştür. Kadınlar dinledikleri mesajın çok azını reddettiklerinden, onun çoğunu dinlerler. Erkekler ise mesaj dinlerken tüm mesajın genel bir yapısını oluşturduklarından dolayı, mesajdan daha tutarlı bir anlam çıkarırlar. Erkekler kadınlardan daha fazla söz keserler. Kadınlar erkeklerle oranla konuşma ortamında daha fazla sessiz dururlar. Kadınlar konuşma ortamında daha az yarışmacı ve daha az sokulgan iken, erkekler daha fazla kazanmacı ve yarışmacı görünmektedirler. Sonuç olarak erkekler daha fazla konuşup, daha fazla söz keserken, kadınlar daha fazla sessiz kalmaktadırlar.³⁸ Dinî mesajlar algılama ve yorumlamada kadınlarla erkekler arasında belirgin farklar göze çarpmaktadır. Genelde kadınların duygusal mesajlara daha açık oldukları ve erkeklerle kıyasla daha kolay ikna oldukları söylenebilir. Olayların dramatik, acıklı yönleri kadınlar derinden etkiler ve sarsar. Kalabalıklardan oluşan dinî ortamların, kadınların dinî ilgi ve duygularını soğutduğunu görülmüştür. Kayna-

38 J.Cornella Pearson, Jeender and Communication, Dubuque, Iowa 1985, s.160-163, 190; Mustafa Köylü, Psiko-Sosyal Açardan Dinî İletişim, s.72-74.

ın konuşma tarzı ve dış görünümüne erkeklerden daha fazla önem verirler. Yardımseverlik, acıma, şefkat ve fedakârlık özellikleri çok güçlü olduğu için bu yöndeki dinî telkinleri kolayca benimser ve hemen uygulamaya yönelirler. Kadın din-darlarının daha çok mistik ve büyüsel, hurafelere dayalı in-anış ve uygulamalar içerdiği yönünde görüş ve gözlemler var-dır.³⁹ Fakat ülkemizde yapılan alan araştırmalarında, bunu tam olarak destekleyecek veriler elde edilememiştir.⁴⁰

İletişimde dinleyicinin zekâ ve anlayış seviyesi, eğitim du-rumu, her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Dinleyici grubunun gerek okullarda aldıkları bilgi-ler, gerekse yaşadıkları hayatın içinde doğrudan edindikleri tecrübe ve kazanımları, olaylara bakış tarzını, gelecekle ilgili beklentilerini ve olayları denetleme ve yönetmedeki yeterli-liklerini önemli ölçüde etkiler. Ayrıca kişinin eğitim düzeyi, onun diğer insanlarla ilişkisi tarzına, farklı inanç, görüş ve davranış biçimlerine göstereceği hoşgörü düzeyine, tutumla-rının oturmuşluğuna, yoğunluğuna ve tutarlılığına da etki eder. Eleştirel düşünce ve kelime haznesinin genişliği de yine büyük ölçüde eğitim seviyesiyle ilgili olan bir husustur. Kur'an- Kerim'de, üç farklı hitap tarzı ile dinî davet ve telki-nin yapılması buyrulur (Nahl 16/125). Bunlar: akil ve bilim-sel kesin deliller içeren "hikmet" yolu; güzel övüt ve nasihat-ler içeren "mev'iza" yolu ve karşılaştırmalı diyalog, konuşma ve tartışmaya içeren "en güzel cedel" yolu olarak ifade edilmek-tedir. Buna göre, zekâ ve öğrenim seviyesi yüksek olan kim-

selere dinî iletişimin akil, ilmi ve felsefi terminoloji eşliğinde sunulması yerinde olacaktır. Buna karşılık, zekâ ve öğrenim düzeyi düşük kişiler için en etkili tarz, kolay anlaşılır, sık tekrarlarla ve somut örneklerle dayalı, kısaca ve hikâyelerle zenginleştirilmiş bir anlatım tarzıdır. Dinî iletişimde, dinleyi-cinin durumuna göre tartışma, karşılaştırmalı görüş alışverişinde bulunma da etkili şekilde kullanılabilir. Ancak bu tekniklerin kullanılması son derece dikkat ve özen gerektirmektedir. Çünkü tartışma ortamında "direnme" ve "savunma mekân-ı nizamları" çok kolayca devreye girebilmekte ve mesajın doğ-ru olarak anlaşılması ve ikna sürecinin gerçekleşmesini engel-leyebilmektedir.

Cemaat ortamının, kalabalık dinleyici kitlesinin yapılan konuşma ve telkinlerden kolayca etkilendiği öteden beri bili-nen bir gerçektir. İnsanlar kolektif bilinç ve grup kimliği içe-risinde, tek başına olduklarından daha istekli ve canlı şekil-de sosyal etkiye açık duruma gelmektedirler. Başarıyla hatip ve liderler cemaatin/kitlenin bu özelliğinden yararlanarak, onla-rın etkilene ve yönlendirme imkânını çok iyi kullanmasını bi-irler.

Sonuç

Günümüz iletişim çağıdır ve bu alanda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Dinî iletişimin etkinliği, genel olarak iletişim alanlarında yürütülen teknik, araç ve modellerden geniş ölçüde yararlanmaya başlamıştır. Dinî mesajın muhtevanın dü-zenlenmesi ne kadar önemli ise, bunun dinleyiciye ulaşması ve onda istenilen etkiyi meydana getirecek şekilde sunulması da o kadar önemlidir. Bu yüzden, din hizmeti ile uğraşan kişilerin bir yandan dinî bilgilerinin geliştirme ve güncel du-ruma getirme, diğer yandan da günümüz iletişim teknikleri-

39 Bkz. Ünver Günay, "Türkiye'de Dinî Sosyalleşme", Türkiye İ. Din Eğitimi Semi-neri, Ankara 1981, s.1192-199.

40 Bkz. Faruk Karaca, Psiko-Sosyal Açısından Yabancılaşma ve Dinî Hayat, Bil Yay., İstanbul 2001, s.192; Mustafa Arslan, Türk Popüler Dindarlığı, Dem Yay., İstanbul 2004, s.202; Ethem Karacöban, Gebze ve Çevresinde Yaygın İnanışlar ve Kelâm Açısından Kaynaklar (Yayınlanmamış Doktora Tezi), M.Ü.Sosyal Bil.Enst., İstanbul 2004, s.219.

ni ustalıkla şekilde kullanacak tarzda yetişmeleri büyük önem taşmaktadır. Görev başında olanların ise, hizmet içi eğitim seminerleri ile bu alanda gelişme kaydetmeleri sağlanmalıdır.

Günümüz şartlarında iletişimin etkinliğini sııırlandıran ciddi çevresel engeller vardır. Bunun bilincinde olarak, dini iletişimin yöntem ve teknikleri üzerinde düşünmeye ve araştırmaya ihtiyaç vardır. En başta, kaynak merkezli ve tek tip iletişim tarzından, dinleyici merkezli ve iletişimin bütün unsurlarına dikkate alan bir anlayış zenginliğine ulaşıldığında, din hizmetlerinin daha tatmin edici sonuçlar vereceğini söylemek mümkündür.

YURT DIŞI CAMK VE CAMK DIŞI DKN HZMETLERK *

Ömer YILMAZ **

GKRSŐ

Din olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Din, toplum kültürünün temel değerlerini belirlemekte, dolayısıyla temel değerlerin korunması ve oluşan sorunların çözümü de din görevlilerinden beklenmektedir. Geleneksel yapıda din, hayatın, eğitim, kültür, hukuk, siyaset, ekonomi, ahlak gibi neredeyse tüm alanların kapsamaktadır. Ancak günümüzde din, modern toplumla birlikte toplum hayatının kısmen dışına itilmiş, dünyevileşme özendirilmiş, dolayısıyla geleneksellikte bu denli kapsama sahip olan dinin tesir alanı minimum seviyeye indirgenmiştir. O nedenle sanayileşme ile birlikte din ve dindarlık anlayış toplumda yeni bir boyut kazanmış, dine olan ilgi azalmış ve din artık "toplumsal" bir fenomen olmaktan ziyade "bireysel" alana hasredilmiştir.

Bu genellemeden daha özele döru yaklaşp anayasal anlamda din- diyanet ilişkisine baktığımızda; 1982 Anayasasının 136. maddesi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idari yapısında anayasal bir kuruluş olarak tarif etmekte ve onu, sılam dininin itikat, ibadet ve ahlak ile ilgili konularında va-

* Diyanet İlimi Dergi, Sayı: 42/1 Yılı: 2006, s. 59-78.

**Dr., D.Ö.B Eğitim Uzmanı.

tandaşlar aydınlatma göreviyle memur kılınmaktadır. Şte bu anayasal yetkiye dayanan Başkanlık, 1984 yılında 8610 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla yurtdışı teşkilâtı kurmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2004 yılı istatistikleri, başta Batı Avrupa ve Türkî Cumhuriyetler olmak üzere dünyanın 32 ülkesine neredeyse tamamı yükseköğretim mezunu 1206 din görevlisinin yollandığını göstermektedir.¹

Yurt dışındaki karşılaşılan dinî sorun ve çözüm yolları belli başlı bir makale konusu olduğundan bu çalışmada onlara değinilmeyecektir. Bunun yerine yurt dışındaki hali hazır sunulan din hizmetleri ele alınacak, cami ve cami dışında yürütülen faaliyetlere göz atılacaktır. Bu konu işlenirken daha çok vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı, dolayısıyla görevlerimizimizin çoğunluğunun bulunduğu Almanya örneğinden hareket edilecektir. Aslında diğer Batı ülkeleri de din hizmeti ve sorunları ile sunulan hizmetin niteliği bakımından Almanya'dan çok farklı değildir. Bu arada Avrupa devletlerinden bazıları'nın İslâm ile olan ilişkisine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Çalışmanın sonuna doğru hizmette verimin arttırılması'nın temin için hem Başkanlık hem de görevlilere yönelik bazı önerilerde bulunulacaktır.

I- AVRUPA DEVLETLERİNİN İSLAMLA İLİŞKİSİ: ALMANYA'YA AÇTIRILAN İSTATİSTİKLER

İslâm dininin Avrupa'daki konumu son elli yılda eskiyle kıyaslanmayacak oranda bir farklılık arz etmektedir. Artık Avrupa'nın pluralist (çok din ve kültürlü) bir yapılanma içinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kıta her ne kadar Hristiyan ağırlıklı olsa da, hem millet, hem de din olarak yekne-

saklıdır. Üstelik bu ülkelerde doğan ikinci ve üçüncü kuşak Müslüman neslin yerleşik hale gelmesi İslâm'ın artık bu kıtada "yabancı" değil "yerli" bir din olma yolunda ilerlediğini göstermektedir.² Bununla birlikte başta Türk kökenliler olmak üzere Alman vatandaşlığına geçişler son yıllarda büyük bir artış göstermiştir. Nitekim bu sayının 1999 yılı sonu itibarıyla 450.000 iken 2003 yılında 600-700.000 arasında olduğu belirtilmekte hatta bu yüzden bir "Alman İslâm"ından dahi bahsedilebilmektedir.³

İlk defa bir Müslüman ülkenin AB'ye aday olma sürecinin hız ve ihtimal kazandığı, üye olduğu takdirde oldukça kalabalık bir Müslüman kitle ile bu birlik içinde yer alacağı hesaba katıldığında, İslâm'ın Avrupa'da daha farklı bir statü kazanacağı anlaşılmaktadır. Şu anda büyüklükleri itibarıyla Avrupa Birliği ülkelerinden Fransa'da 5, Almanya'da 3,5, İngiltere'de 1,5, İspanya'da 1, İtalya ve Hollanda'da 1 milyon, Belçika'da 500.000, Yunanistan'da 400.000, Avusturya ve İsveç'te 300.000, Danimarka'da 180.000 olmak üzere yaklaşık 20 milyon civarında Müslüman'ın yaşadığı varsayılacaktır. Bu durum AB nüfusunun yaklaşık %5'ine tekabül etmektedir.

İslâm dininin bazı Batılı devletler nazarındaki hukukî statüsüne gelince, Belçika'da 1974, Avusturya'da ise 1979 yılında da resmen tanındığı görülmektedir. 1874 ve 1912 Krallık anayasalarına atıfta bulunmak suretiyle 1979 yılında İslâm Avusturya'da Kiliseye tanınan eşit haklardan istifade etmiştir. Bu nedenle devlet radyo ve televizyonunda günlük 5 dakika İslâm yayınları, senede 8 defa TV programı yapılmakta-

2 Christoph Elsas vd., Was jeder vom İslâm wissen muss, (Veikd/EKD) Gütersloh 2001, s. 127.

3 Almanya Katolik Ruhani Meclisi Sekreterliği, Başvuru Kitabı Almanya'da Hristiyan ve Müslümanlar, Bonn 2003, s. 50.

1 APK Dairesi Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı 2004 Yılı İstatistikleri, (Başkanlık Yay.) Ankara 2005, s. 67.

dır.⁴ <spanya buna benzer bir hakk> ancak 1992 yılında vermiştir. Almanya, <talya ve Danimarka'da <slâm'a bir takım ayrıcalıklar verilmele birlikte bunda henüz tam başarı> olduğu söylenemez. K>sa ad> <HF (International Helsinki Federation for Human Rights) olan ve merkezi Viyana'da bulunan sivil <nsan Hakları Federasyonu'nun 2005 yılı Mart ayında yayımladığı> 155 sayfalık raporun verdiği bilgiye göre, <svetç, Hollanda ve Fransa'da temelde tüm dinî gruplar aynı statüdedir. <ngiltere'de bu statü biraz daha sembolik kalmaktadır. Hollanda'da ise daha yakın bir zamanda Müslüman iki çatı kuruluş hükümetçe danışma ortağı kabul edilmiştir.

Bilindiği gibi Almanya 1960'lı yılların başında işgücü açığına kapatmak amacıyla ikili anlaşmalar gereği işçi almaya başlamıştır. 1961 yılından itibaren bu ülkeye farklı din ve kültürden işgücü gelmeye başlamış, bu bağlamda ne Türkiye ne de Almanya gelen işçilerin uzun süre kalacağına tahmin etmiştir.⁵ Bu sebeple o zamanlar için her iki taraf da dinî ihtiyaçların giderilmesi konusunda herhangi bir tedbir düşünmemiştir.

Türklerin Almanya'da kendileri için ilk defa cami açmaları 1967 yılında Braunschweig'da gerçekleşmiştir.⁶ Diyanet Şleri Başkanlığı ise 1979 yılında maaş dernek tarafından ödenmesi koşuluyla altı ay süreyle bu ülkeye görevli göndermeye başlamıştır. 1984 yılında D<T<B (Diyanet Şleri Türk-İslâm Birliği)'in kurulmasıyla beraber din görevlilerinin gönderilişi daha organizasyonla şekle dönüşmüştür. Bugün Almanya'da farklı organizasyonlara mensup yaklaşık 2200 ca-

mi derneğinin bulunduğu belirtilmektedir.⁷ Ağustos 2005 tarihi itibarıyla Başkanlığının her ay mutad olarak <ıkardığı> yurtdışı görevli cetvelinde de Almanya için ücreti D>işleri Bakanlığı tarafından ödenen 486, D<T<B ve vakıflardan ücret alan 181 personel olmak üzere toplam 667 din görevlisinin hizmet sunduğu anlaşılmaktadır.

Müslümanların Almanya'daki hali hazır durumu hakkında konuşacak olursak, bu ülkede 41 farklı devlete mensup Müslüman yaşamaktadır. Almanya'nın metropol şehirlerinden Berlin, Köln, Hamburg, Münih, Stuttgart, Frankfurt gibi yerlerde ilköğretime giden yabancı uyruklu çocukların oranı % 40 civarındadır. Buna göre <slâm Almanya'da Hristiyanlık (% 28 Katolik, % 28 Protestanlık)'tan sonra % 4 ile ikinci din konumundadır. Burada yaşayan 3 milyon Müslüman'ın yaklaşık 2,5 milyonu Türk asıldır. O halde nasıl ki Fransa'da Arap asırlıklı bir <slâm anlayışı hakimse, Almanya'da <slâm denince göçmen Türklerin şekillendiği bir yapı> anlamak yanlış sayılmaz. 1999 yılı Çalışma Bakanlığı raporuna göre; Hollanda 299.909; Fransa 301.209; Avusturya 180.000; Belçika 70.701; Danimarka 36.569; <ngiltere 72.500; <svetç 35.886; (%70 Konya/Kulu) <sviçre 79.925; Avustralya 50.876; ABD 120.000. Türk kökenli vatandaşın yaşadığı belirtilmektedir.⁸ Çalışmada Almanya örneğini seçtikli değerlendirilerek bakıldığında bu ülkede yaşayan Müslümanların etnik köken, mezhebi dağılım, Müslümanların temsili ve Türklerin yoğun olarak yaşadığı kentler tablo eşliğinde gösterilecektir.

4 Elsas, a.g.e., s. 139.

5 U. Spuler-Stegemann, Muslime in Deutschland, (Herder Yayınları) Almanya 1998, s. 36, 37.

6 Cemal Tosun, Din ve Kimlik, (TDV Yayınları) Ankara 1993, s. 23.

7 Almanya Protestan Kiliseleri Birliği (EKD), Zusammenleben mit Muslimen in Deutschland, (Gütersloh Yayınları) Gütersloh 2000, s. 111.

8 Geniş bilgi için Krş. Dr.B., Yurtdışı Din Görevlilerine Rehber Kitap, Diyanet, Ankara 2001, s. 34.

Tablo 1: Almanya'da Yaşayan Müslümanların Geldikleri Ülkelere Göre Dağılımı⁹

Türkiye	1.998.534	Mısır	13.811
Bosna-Hersek	156.294	Ürdün	11.190
Kırgızistan	107.927	Endonezya	10.756
Fas	80.266	Bangladeş	6.532
Afganistan	72.199	Sudan	4.697
Lübnan	51.375	Eritre	3.873
Irak	51.211	Libya	2.643
Pakistan	38.257	Yemen	1.586
Tunus	24.260	S. Arabistan	738
Suriye	24.421	Diğer Milletler	1.230
Cezayir	17.186		

Tablodan da anlaşılacağı gibi bu ülkede yaşayan Müslümanların % 75 kadarını göçmen Türkler oluşturmaktadır. Burada verilen rakama Alman vatandaşlarına geçen yaklaşık 600.000 kadar Türk kökenliler dahil değildir. Bunu sırasıyla eski Yugoslavya ardılları ülke takip etmekte, akabinde Kırgızistan ve Afganistan gelmektedir.

Tablo 2: Müslümanların Mezhebî Dağılımı⁹

Toplam Müslüman Sayısı:	3.200.000
Sünni Müslümanlar	2.500.000
Alevi Müslümanlar	500.000
Kırgız ve Türk Şiiiler	170.000
Ahmediye Mezhebî	22.200
İsmailiye Mezhebî	12.200

⁹ Bu dağılım Alman İstatistik Enstitüsü (Statistisches Bundesamt)'nin 1999 ve 2000 yılı sonucunu baz alınarak verilmiştir.

Tablo, Almanya'da yaşayan Müslümanların büyük bir kısmının Sünni Müslümanlardan oluştuğunu göstermektedir. Şiiiler ise daha çok Kırgız kökenlidir. Burada 22.000 civarında gösterilen Ahmedîlerin kendi ifadelerine bakılırsa sayıların 60.000 kadar olduğunu belirtmektedir.¹⁰ Almanya'da ilk kez yerleşik hale gelip 'İslâm'ı tanıtmaya başladığı iddia edilen Ahmedîlerin etnik köken olarak Pakistan, Bosna ve Arnavut oldukları vurgulanmaktadır.¹¹

Tablo 3: Almanya'da Müslümanların Temsili

Din	% 72.1
Millî Görüş	% 8.3
İslâm Kültür Merkezleri	% 4.5
ATD	% 2.5
CEM Vakfı	% 1.9
Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu	% 1.7
Türk Federasyonu	% 0.7
Nur cemaati	% 0.4
Diğerleri	% 5.6

Gerek tablomuzun verileri gerekse merkezi Essen'de bulunan Türkiye Araştırmalar Merkezi (TAM)'nin 9.12.2002 tarihli basın bildirisinden anlaşılacağı üzere, Almanya'da Müslümanların üye oldukları dernek sayısına göz atıldığında temsil açısından 763 cami ve 112.176 üye ile DİTİB (Diyadin Türk İslâm Birliği)'nin ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

¹⁰ Thomas Lemmen, Basis Wissen İslâm, (GTB Yayınları) Gütersloh 2000, s. 84.
¹¹ Bkz. Almanya Katolik Ruhani Meclisi Sekreterliği, a.g.e., s. 22-23.

Tablo 4: Bazı Metropol Kentlerdeki Türk Sayı

Berlin	122.744	Dortmund	28.812
Köln	69.563	Bremen	24.229
Hamburg	61.899	Stuttgart	23.969
Münih	44.425	Hannover	20.450
Duisburg	43.930	Brandenburg	16.183
Frankfurt/M	32.701	Düsseldorf	15.670

Bu durumda Türklerin Almanya'nın Başkenti Berlin başta olmak üzere daha çok sanayi şehirleri Köln, Hamburg, Münih ve Duisburg gibi metropol şehirlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Verilen genel bilgi ve istatistiksel rakamlardan sonra şimdiki de ana hatlarıyla sunulan din hizmetlerine bakmak istiyoruz.

II- CAMİ DİN HİZMETLERİ

Cami hizmetleri denilince akla ilk gelen imam ve hatiplik görevleridir. Ancak Diyanet Şeri Başkanlığı Çalışma Yönergesi "Cami Hizmetleri" ni, «mamet, hitabet, ezan ve ikamet ile camilerin ibadete hazır bulundurulması, mukabeleler düzenlenmesi, dinî gün ve gecelerde toplanmak üzere programlar hazırlanması, cami içinde toplumun din konusunda aydınlatılması, isteyen vatandaşlara Kur'an-ı Kerim öğretimi, camilerin iç ve dış temizliği, eşya ve malzemenin en iyi bir şekilde kullanılması, temizliği, bakımı ve korunması şeklinde detaylandırılmaktadır.¹²

12 Eski Yönergenin 62. Maddesi, 10.12. 2002, 80 sayılı Başkanlık onayı ile yürürlüğe giren yeni Yönergenin ise 4. Bölümü.

Genel olarak sayılan bu hizmetlerin hem yurtdışı hem de yurt içinde müşterek olması yanında, yurt dışında hizmetin gereği bunlara bazı ilaveler yapılmaktadır. Bilindiği gibi vatandaşlarımız uzun yıllar dinî ve millî kimliklerini kendi gayret ve özverileri sayesinde kurdukları dernekler vasıtasıyla koruyabilmişlerdir. Camiler âdetâ bu insanların kendi kimlik ve kültürlerinin korunduğu bir sığınak görevini yerine getirmiştir. Dolayısıyla cami yurtdışında sadece ibadet mahalli olarak değil, sosyal, kültürel, ilmi, sportif vb. çok yönlü işlevsel maddada hizmet eden mekânlar olarak tasavvur edilmektedir. Bir ilim adamının dediği gibi, gerçekten de faaliyetleri bakımından Almanya'daki camiler, «İslâm'ın ilk devirlerindeki camilerin yerine getirdiği fonksiyonların bir çoğunu üstlenmektedir.¹³ Nitekim 20-24 Eylül 2004 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen "AB Sürecinde Diyanet Şeri Başkanlığı'nın Yurt Dışı Din Hizmetleri ve Din Eritimi" nin ele alındığı III. Din Şurası sonuç kararlarının 36. maddesinde dinî, kültürel, sosyal vb. ihtiyaçları karşılayacak cami merkezli fiziksel ortamların oluşturulması talep edilmiştir. Camilerin bu çok yönlü işlevselliği sadece Almanya ile sınırlı değildir. Türklerin yaşadığı diğer Avrupa ülkelerinde de buna benzer örnekleri görmek mümkündür.¹⁴

Pek tabii çok yönlü hizmet veren camilerdeki ibadet ve din eritimi hizmetinde meydana gelen problemler tamamen giderilmiş değildir. Ancak bu konuda Türklerin geldikleri yerle oranla daha iyi bir konumda oldukları söylenebilir. Nitekim yapılan araştırmalar, halkın % 59.71'inin Diyanetin verdiği din hizmetinden memnun olduğunu göstermektedir.¹⁵

13 Tosun, a.g.e, s. 37.

14 Mustafa Tavukçuoğlu, Belçika'da Türk Ailesi ve Din Eritimi, (Mehir Vakfı Yayınları), Konya 2000, s. 59.

15 «mail Albnitas», "AB Sürecinde Dinin Yeri ve Din Hizmetleri", III. Din Şurası Tebliği, Yayınlanmamış Makale, s. 17.

Bununla beraber Alman kamuoyu ve akademik çevrelerin hali hazır durum ve sunulan din hizmetinden ne derece memnun oldukları tam olarak bilmek mümkün değildir. Fakat bir zamanlar camilerde yapılan din eğitiminin anti demokratik, uyumu engellemeye yönelik, çocuklara aşırı yüklenmeyi esas alan ve pedagojik formasyonu ihtiva etmeyen, üstelik pedagojik eğitimi eksik olan görevlilerce verildiği gerekçesiyle eleştirildiği bilinmektedir.¹⁶ Doçuru Avrupa'daki din hizmetlerinin gelecekte nasıl bir seyir izleyeceğini şimdiden kestirmek de oldukça zordur. Ancak Türkiye'nin AB'ye aday olma süreci ve artan işbirliği sayesinde özellikle okullarda solum din dersi konusunda hayli bir mesafenin kat edildiği görülmektedir.

Netice itibarıyla, gerek geçmişteki fonksiyonu, gerekse mevcut hizmet sahası dikkate alındığında cami ve camideki din görevlisinden daha çok şey beklendiği aşikardır. Başkanlık da Avrupa'daki cami, dernek ve din görevlilerini bu sosyal misyonun sahibi olarak görme arzusunu dile getirmiş ve din görevlilerine çok yönlü görevler yüklemiştir.¹⁷ Şimdi yurt dışındaki camilerde yapılan gelen hizmetler kendi arasında şöyle kategorize edilebilir:

A- BADETLERLE İLGİLİ HİZMETLER

1- İmamlık ve Hatiplik

İmamlık cami hizmetlerinin en önemli kısmıdır. Bu görevde yapabilecek en küçük kusur, yapılması planlanan diğer hizmetleri de kesintiye uğratmakta ve görevliye olan güveni sarsmaktadır. Din görevlileri mihrap görevini yerine getirir-

ken insanlar camiden soğutacak her türlü davranış, söz ve hareketlerden şiddetle sakınmalı, özellikle iş ve mesai kavramının çok önemli olduğu Avrupa'da bu görevlerini yaparken zaman kavramına azami dikkat göstermeli, namaz ve hutbeyi uzun tutmaktan kaçınmalıdır.

Hitabet denince cuma ve bayram günleri okunan hutbeler kastedilmektedir. Almanya'da yapılan araştırmalara göre ise; Müslümanların % 68'i dinî görevlerini pratikte icra etmekte, % 12'si camilere sürekli gidebilmektedir.¹⁸ Yine Federal Hükümetin Yabancılar görevlisinin 9 Ekim 2000 tarihli raporunda Müslümanların % 24'ünün haftada bir, % 8'inin haftada birkaç defa camiye gittiği gerçeğinden¹⁹ hareketle dinî görevlerini eda etmede aktif bir kitle ile muhatap olunmaktadır. O halde Avrupa'da sair vakit namazlarına göre cuma namazına katılmaya daha fazladır. Avrupa şartlarında hutbenin seçimi, içeriği, ifade tarzı, aktüelliği, kısa olması ve sadeliği oldukça önemlidir.

2- Ezan ve Kamet

Ezan henüz Avrupa'da dışarıdan duyulabilecek şekilde okunmamaktadır. Ezanın Almanya'da hariçten duyulabilir şekilde okunması meselesi, siyasetçi ve din adamlar nezdinde uzun süre tartışılmış, ezanın propaganda manası taşındığı ve insanların rahatsız ettiği gerekçesiyle bu şekil okunmasına izin verilmemiştir.²⁰ Aslına bakılırsa ezanın da temel bir hak olarak Alman Anayasasının 4. maddesi gereği koruma altına da olduğu, ancak bunun başka temel haklarla kesişmesi du-

18 7.5.2005 <http://www.drehscheibe.org/leitfaden-artikel.html?LeitfadenID=121>

19 Kfrs. Almanya Katolik Ruhani Meclisi Sekreterliği, a.g.e., s. 51.

20 28.12. 1996, Hürriyet Avrupa, s. 16 "Papaz ezana taktı"; 8.1.1997, Hürriyet Avrupa, "Ezan tartışması Alman TV'sinde".

16 Hans Thomae Venske, İslam und Integration, Hamburg 1981, s. 4 ve 147.
17 Bkz. 10.12.2002 tarihli DGB Görev ve Çalışma Yönergesi.

rumunda kullanılabilirinden bahsedilmektedir.²¹ Bununla beraber az da olsa Almanya'nın bazı kentlerinde yerel yönetimlerin izniyle sabah ve yatsı hariç diğer vakitler ezan okunabilmektedir. O nedenle ses ayarlaması ve ezanın güzel bir sada ile okunması, başkasının rahatsız edebileceği duruma sebebiyet verilmemesi gerekir.

B- CAMİDEKİ DİĞER DİN HİZMETLERİ

1- Fetva-Vaaz-Hatim ve Mukabele

Avrupa'da hizmet veren din görevlisinin fetva konusunda oldukça ehil olması beklenmektedir. Dinî soruların usulüne uygun cevaplandırılması din görevlisinin cami bağlantılı hizmetlerindedir. Nitekim Almanya'nın bazı bölgelerinde 175 katılımcıyla yapılan bir anket, bu kimselerin % 35.78'inin dinî sorunlar karşısında fetva için Diyanet görevlisine başvurduğunu göstermektedir.²² Gerçi aynı ankette, katılımcıların yaklaşık % 45'i imamları mesleki açıdan yetersiz görse de,²³ yine bu kişilerin % 66'sı Diyanet görevlisinin kendilerine "olumlu" yaklaşımlarını belirtmekte ve bundan büyük memnuniyet duyduğunu ifade etmektedir.²⁴

Fetva verirken içinde yaşanan ülkenin bir takım şartlarına dikkat etmek gerekir. Verilecek fetvaların çoğunluğunun görüşü ve güncel olmasına, mümkün meriteye kolaylık prensibi taşınmasına özen gösterilmelidir. Kesin olarak bilinmeyen ve ihtilafı olan konularda hemen fetva verilmemeli, gerekirse kişi Din İşleri Yüksek Kuruluna yönlendirilmelidir.

Cemaati din konusunda aydınlatmak Başkanlığın dolay-

ısıyla görevlilerin kanunî ve aslî görevidir. Bu ise genellikle vaaz yoluyla yerine getirilmektedir. Üstelik iyi bir vaaz AB ülkelerinde son zamanlarda yaygınlaşan "slâm fobi" (slâm korkusu) anlayışının yok olmasına da hizmet edecektir. Bununla beraber günümüzde cami ortamında vaaz yoluyla yaygın din eğitimi ve öğretimi faaliyetinin neredeyse ortadan kalkmak üzere olduğunu söyleyenlerle,²⁵ vaaz ve hutbelerin yeterince etkin ve verimli olmadıklarını iddia ederek buna tepki gösterenler bulunmaktadır.²⁶ Dolayısıyla bu eleştiriler, vaazların hem içerik ve sunum, hem de üslup açısından daha dikkatli yapılmasını gerektirmektedir. Yurt dışı şartlarında pazar günü yapılacak vaaz ayrı bir önem taşımaktadır. Pazar günü önce namazın müteakip 30 dakika civarında verilecek vaazın son 10 dakikasını cemaatin sorularına tahsis edilmelidir. Vaazda;

- Zaman ve içinde yaşanan ülkenin şartlarına riayet edilmesi,
- Yanlış anlaşılması muhtemel kavramların ve ilgili ayetlerin dikkatli yorumlanması,
- Ayetlerin esbâb-ı nüzul (niş sebebi) ve hadislerin esbâb-ı vürüd (söyleniş nedeni)'nin iyi bilinmesi,
- Kesin delillere dayanan kaynaklara müracaat edilmesi ve sraîliyattan (uydurma rivayetler) kaçınılması,
- Konuşulanların akı ve mantık ilkeleriyle uyusabilir olması,
- Sözüün yanında din adamının örnek bir yaşantı içinde bulunması çok önemlidir.

25 İhan Yıldız, "Avrupa Birliğine Taşınmanın Görevlisi ve Dinî Hizmetler Tablosu", Türkiye'nin AB'ye Girişinin Din Boyutu, Sempozyum, (DİB Yayınları) Ankara 2003, s. 139.

26 M. Şevki Aydın, "Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Yeni Açılımlar, Yeni Ufuklar Üzerine", (Diyanet Aylık Dergi) Ankara 2005, S.172, s. 27.

Din Görevlileri özellikle Ramazan günlerinde âdeta geleneksel hale gelen mukabele hizmetine de ayrı bir özen göstermelidir. Din hizmetleri cümlesinden olan bu faaliyeti hem cami içi hem de cami dışı olarak nitelenebilir. Halkın dinî görevlerini yerine getirmesini sağlamak için dinî görevlilerin hizmetinde bulunmaları önemlidir. Üstelik din görevlileri hatim ve mukabele hizmetini cemaati bir araya getirme de önemli bir fırsat olarak telakki etmektedir.²⁷

2- Kur'an-ı Kerim ve Dinî Bilgiler Kursu

Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler kursuyla, daha ziyade çağdaş toplumun dinî ihtiyaçlarından istenenlere belirlenen saha ve günlerde verilen Kur'an ve dinî bilgiler eğitimi kastedilmektedir. 15-25 yaş grubu kimseler, belli aralıklarla devam eden toplantılara katılmak suretiyle bilgi edinmekte ve Kur'an öğrenmektedir. 25 yaş üstü yetişkin erkek ve kadınlar da bu faaliyet alanı içinde görülebilir. Bu sebeple Avrupa'daki camiler, yetişkinlerin din eğitimi almalarında kısımların olması bir fonksiyon icra etmektedir.²⁸

Almanya'da henüz okullarda İslâm din dersi mecburi olmadığı için, bu kurslara ilaveten hafta sonu ve tatil günlerinde Kur'an kursları düzenlenmektedir. Almanya'nın Baden-Württemberg ve Bavaria eyaletinde yapılan bir anket, oralar da yaşayan göçmen Türklerin bu kurslara büyük ilgi gösterdiğine işaret etmektedir. Bavaria'da okula giden Müslüman Türk öğrencilerin % 75.8' i, diğer eyalette ise % 82.4' ü camilerdeki bu kurslara devam etmektedir.²⁹ Vatandaşların ço-

27 Ramazan Buyrukçu, Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü, (Diyanet Vakfı Yayınları) Ankara 1995, s. 194.

28 Cemal Tosun, "Yetişkin Din Eğitiminin Önemi Merkezi Camii" (Diyanet Avrupa Dergisi) 15 Mart-15 Nisan 2003, s. 23-24.

29 Nevzat Aşkoğlu, Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi, (Diyanet Vakfı Yayınları) Ankara 1993, s. 225.

çukların Kur'an kursuna gönderme amaçları arasında ilginç bulgular rastlanmaktadır. Bunlar arasında geçmişlerinin ruhuna Kur'an'ı orijinalinden okuyabilme mahareti, çocukların hoca nezaretinde disipline edilebilme inancı, temel İslami bilgileri hoca marifetiyle kazanabileceği anlayışı öne çıkmaktadır.³⁰

O halde bu kurslarda verilecek bilgi herkes tarafından dikkatle takip edilmektedir. Öğrencilerin dinî duyguların kazanma ve ibadetlerini yapabilme temeli bu kurslarda alınan eğitimle şekillenmekte, ebeveyn buna güvenmekte,³¹ içinde bulunulan devlet entegrasyonu kolaylaştırma ya da engellemede burada verilen eğitimin içeriğine bakmaktadır. Bu çok yönlülük nedeniyle hafta sonu ve tatil kursları oldukça dikkat istemekte ve pedagojik formasyon gerektirmektedir.

Nicelik ve niteliğin farkında olan Başkanlık da, bu kursların içerik ve kalitesini yükseltmek için Avrupa'da görev yapan din görevlilerine yardımcı olmak amacıyla 43 sayılı özel bir müfredat hazırlamıştır.³² Din eğitimi uzmanları da, çocuklara camide verilen din eğitimi için bazı kriterler önermekte ve camide verilen dinî bilginin "günlük olaylar üzerinde düşünme, günlük olaylarla din ve dinî tecrübeler arasında ilişki kurarak sonuç çıkarmayı öğretmeye yönelik olması" gerektiğine inanmaktadır.³³

30 Nevzat Aşkoğlu, "Din AB Ülkelerindeki Türklere Yönelik Hedef ve Politikalar Üzerine" Uluslararası Avrupa Birliği Şurası, 3-7 Mayıs 2000 (Din Yayınları) Ankara 2000, ss. 204-205.

31 A. Vahap Taştan, "Değişim Sürecinde Din ve Kimlik, (Kayseri B. Şehir Belediye Yayınları) Kayseri 1996, s. 38.

32 T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, Yurt dışı Teşkilat Kur'an-ı Kerim ve Dinî Bilgiler Kursları Yönergesi ve Müfredat Programı, Ankara 1997.

33 Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, (Yeni Çizgi Yayınları) Ankara 1995, s. 129.

3- İhtida ve Mevlit Merasimleri

Yurtdışında ihtida merasimi tertip etmek her ne kadar din görevlisinin görev alanı içinde olmasa da, bu maksatla gelen kişileri müşavirlik ve ataşeliklere yönlendirmek ve bu konuda onlara yardımcı olmak gerekmektedir. Avrupa'da gerek evlilik gerekse başka nedenlerden dolayı ihtida etmek isteyenler hayli yekün tutmaktadır. Örneğin 2000 yılında Almanya'da 11.000 Alman asıllı Müslüman varken, bu sayı her yıl 300-400 kadar artarak devam etmektedir.³⁴ 2004 yılı itibarıyla ülke çapında Alman asıllı Müslümanların sayısı 14.000 civarına ulaşmıştır.³⁵

Gerek düğün ve sünnet gerekse kutsal gün ve geceler vesilesiyle camide yapılabilen etkinliklerden biri de mevlit merasimleridir. Daha çok cemaatin camiye geldiği gerçeğinden hareketle bu günlerde özel programlar hazırlanmaktadır. Camilerde okuyan gençlerin bu programlarda aktif görev almaları ana-babaya mutlu etmektedir. Mübarek gün ve gecelerde cemaatten tesbih vb. nafile namaz kıldırma talepleri gelmektedir. Bu taleplerin din görevlisince yerine getirilmesi başta bayanlar olmak üzere vatandaşlar memnun etmektedir.

C- CAMİNİN FİZİKİ MARIYLA İLGİLİ HİZMETLER

Her ne kadar mevzuatta fiilen cami temizliğini yapmak yurt dışı din görevlisinin vazifeleri arasında sayılmasa da, görevli bulunduğu caminin temiz olmasını temin etmelidir. Almanya'da son sekiz yıldan beri sürekli ve düzenli olarak "Camiler Haftası" münasebetiyle "Açık Kapı Günleri" yapılmakta, dolayısıyla çok sayıda yabancı, hem Türkleri hem de İslam'ı daha yakından tanımak maksadıyla buralara gel-

mektedir. Gerek özel olan bu günlerde, gerekse sair zamanlarda ibadet ve ziyaret için gelenlere içi-dışı temiz bir mabet göstermek oldukça önemlidir. Bölgenin şartları dikkate alınarak caminin vaktinde ibadete hazır hale getirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Avrupa'da vardiya sisteminde sonradan gelecek işçiler için camide bir bölümün sürekli ibadete açık tutulmasına itina gösterilmelidir.

III- CAMİ DİŞİ DİN HİZMETLERİ

AB'ye giriş sürecinde bu camia içinde farklı din ve kültür mensubu olarak yer alanın söz konusu edildiği şu günlerde gerek iç gerek dış kamuoyunun en fazla meşgul olduğu konulardan biri din, Diyanet ve din görevlileridir. Hatta kimi zaman bazı Alman akademisyen ve politikacılar, din görevlilerinin entegrasyonun önündeki engellerden biri olarak lanse etmekte, camilerde verdikleri Kur'an eğitimini maksatlarından birinin de, Almanya ile kaynaşmayı önlemeye matuf olduğunu vurgulamaktadır.³⁶ Yine Diyanetin Avrupa'ya gönderdiği din görevlilerini AB karşıtı olmakla itham edenler bile bulunmaktadır. Nitekim uzun yıllar Almanya'da yaşayan ve Avrupa İslam'ı (Euro-İslam) anlayışının mimarlarından biri olarak görülen Suriye asıllı Bassam Tibi, İstanbul'da verdiği bir konferansta, Diyanetin Avrupa'ya gönderdiği din görevlilerinin AB'ye karşı olduğunu söylemiştir.³⁷ Bu tip görüşler doğal olarak bu ülkelerde görev yapan din görevlilerinin davranış ve sözlerinin daha yakından takip edilmesini çarıştırmaktadır. Gerçi Diyanet görevlilerinden şimdiye kadar kayda değer herhangi bir şikâyet söz konusu olmasa da, genelde din hiz-

36 P. Schmuck, Der İslam und seine Bedeutung für türkische Familien in der Bundesrepublik Deutschland, (Deutschen Jugendinstitut) München 1982, s. 98.

37 Bkz. Elif Korap, Akşam Gazetesi, 20. 9. 2002, sy. 12, st. 7-8.

34 Moslemische Revue, Heft 2, April-Juni 2000, S. 115.

35 26 Aralık 2004 <http://www.kath.de/rv/index.shtml>

meti sunan kimselerin daha sık takibe alındığı, konuşmalarında nelere değindiği dikkatlice izlenmektedir.

Bu arada henüz kesin olmamakla birlikte AB'nin güçlü ülkelerinden Almanya ve Fransa gibi devletlerin başını çektiği bir girişimden daha söz edilmektedir. Buna göre, bu ülkelerinden mezun olacaktı. Nitekim «sviçre buna benzer bir girişimi kısa bir süre önce başlatmıştı». Hatta Alman Protestan Kiliseler Birlik Başkanı Wolfgang Huber biraz daha ileri giderek, camilerde yapılacak vaazın Almanca olmasını istemektedir.⁴⁰ O nedenle Başkanlık gerek kendisini yenilemenin elzem olduğundan, gerekse küreselleşmenin getirdiği tabii şartlar sonucunda hizmetlerinde revizyon ihtiyacı hissetmektedir. Şimdi de birkaç başlık altında cami dışı din hizmetleri ele alınacaktır.

A- DİN KÜLTÜRÜ BULUNAN HİZMETLER

1- Dinlerarası Diyalog ve Barış Duaları

Katolik Kilisesinin II. Vatikan Konsiline istinaden asırlardır savunduğu « Kilise dışında kurtuluş yoktur» anlayışının yumuşatılması ve 1962 yılında diğer dinlerle diyalog kurmak için bünyesinde bir sekretarya oluşturulduğu bilinmektedir. Bu nedenle son yıllarda dinlerarası diyalog görüşmeleri eskiye oranla daha fazla etkinlik kazanmıştır.

Bu cümleden olmak üzere, Başkanlarımız ve Yurt dışı teşkilatlarımız dinlerarası diyalog faaliyetlerine yabancı kalmamaktadır. Nitekim Alman Protestan Kilisesi ile DTCB arasında 1985 yılından beri diyalog görüşmeleri devam etmektedir.

Her yıl belli sayıda din görevlisi ve papaz katılımlıyla «konukları»nın ev sahipliğinde 16-19 Mayıs 2000 yılında Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

Düzenli diyalog toplantılarına ilaveten bölgesel bazda imamlar ile papazların çok sık buluşup belli konularda temasatini aydınlatmaları bilinmektedir. Bu tür toplantılarda tartışılan konular genelde «teolojik» olmayıp, barış, birlikte yaşam, zararlı alışkanlıklar, sosyal problemlere çözüm gibi değerli konular etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu davetler bazen kilise bazen de cami tarafından karşılıklı yapılmaktadır. Bu faaliyetleri daha yakından takip etmek amacıyla 1999 yılında Başkanlık bünyesinde «Dinlerarası Diyalog Şubesi Müdürlüğü», Almanya/DTCB merkezinde de «Dinlerarası Diyalog ve Araştırma Müdürlüğü» kurulmuştur.⁴¹

2- Açık Kap Günleri (Tag der offenen Tür) Bilgilendirme ve Bilgilendirme Ziyaretleri

Açık kap günleri senenin belli bir zaman diliminde genellikle Camiler Haftası) orada yaşayan farklı etnik ve din mensubu kimselerle karşılaşmak, diyalog kurmak ve «slâm» tanıtmak amacıyla cami içerisinde yürütülen bir faaliyetin adıdır. Müşavir ve atışlık bölgelerinden her ay düzenli olarak elde edilen istatistikler, bu gün dolayısıyla çok sayıda yabancı camilere gelmesini göstermektedir. Örneğin, Nürnberg Atışlık Bölgesindeki 50 derneğe açık kap günlerinde 2000 yılında 3500, 2001 yılında 3200, 2002 yılında 4000 kişi gelmiştir.⁴² Her ne kadar açık kap gününe katılmakta dini

38 2 Aralık 2004 www.slamOnline.net
39 Bkz. 29 Kasım 2004 <http://www.kath.de/rv/index.shtml>
40 22 Kasım 2004 <http://www.kath.de/rv/index.shtml>

41 Hasan Demirbaş, DTCB ve Başlı Derneklere Rehber, (Önel Verlag) Köln 1999, s. 55.

42 Dinlerarası Diyalog -Yurt Dışı Din Görevlileri Kursu Ders Notu- (Basılmamış Ders Notu) Ankara 2003, s. 39.

saik baskın gelse de, Türk örf- adet, misafirperverlik ve mutfağın tanıtılması açısından da bu günler önemlidir.

Özellikle 11 Eylül ve onu takip eden olaylar akabinde Batıda İslam ve Müslümanlar tanımak amacıyla bilgilendirme, bilgilendirme ziyaretlerinde bir yoğunluk görülmektedir. Okul, kilise, yabancılar meclisi ve yerel makamlar tarafından organize edilen bu bilgilendirme ziyaretlerinde çok sayıda farklı din ve meslek mensubu kimseler camileri ziyaret etmektedir. Ziyaretçiler, din görevlisinden merak ettikleri bazı konularda soru sormakta ve ehil bir ayardan bunun cevabını beklemektedir. Bu tür bir faaliyete örnek verecek olursak, yine Nürnberg Atışılık Bölgesinde 2000 yılında 10.000, 2001'de 12.000, 2002'de 20.000, toplam 42.000 her yaş ve meslekten insan Türk camilerini ziyaret etmiştir.⁴³

3- Hac ve Kurban Hizmetleri

Vatandaşlarımızın hac ibadetini daha düzenli ve iyi imkânlarda yapabilmelerini sağlamak amacıyla müşavirlik ve atışılıkler nezdinde hac büroları kurulmuştur. Din görevlileri vatandaşlarımızı hacca gitmeleri konusunda teşvik etmekte ve bu konuda onları eğitmektedir.

Yurt dışında yaşayan insanların hassas olduğu konulardan biri de helâl kesim ve kurbanın usulüne uygun kesilmesidir. Almanya için konuşmak gerekirse, bu ülkede İslami mezbahane açılmasının önündeki en büyük engel Hayvan Koruma Yasasıdır. Bu yasanın 40. maddesinin 1. paragrafı İslamkânı hayvanların uyuşturulmadan kesilmesini yasaklamaktadır. Ancak aynı maddenin ikinci paragrafı "dinin zorlayıcı emri" karşısında bu tür faaliyete izin verilebileceği istisna-

ından bahsetmektedir. Nitekim Almanya'da Yahudiler için bu kolaylık sağlanmıştır. Müslümanlar için henüz bir ilerleme kaydedilmemiş ise de yine de helâl kesim hususunda zaman zaman din görevlilerine bazı talepler gelmektedir.

4- Yayın Hizmetleri

Dini yönden vatandaşları aydınlatma görevinde dil ile irşadın yanı sıra, bilgi iletişim aracını olarak kitap ve dergiler de önemli bir yer tutmaktadır. Yurt dışındaki müşavirlik ve atışılıklerde, din görevlisinin bulunduğu bütün cami ve derneklerde dini yayınlar halkın istifadesine sunulmaktadır. Ayrıca vatandaşlarımızın din görevlileri tarafından Başkanlığın süreli yayınlarına abone olmaları konusunda teşvik edilmektedir. Yine onların millî ve dinî bütünlüküne zarar veren her türlü faaliyetleri tesirsiz hale getirmek ve yabancılarla İslam'ı tanıtmak amacıyla yabancı dillerde kitaplar hazırlanmaktadır.

B- DİN GÖREVLİSİNİN YER ALDIĞI SOSYO-KÜLTÜREL HİZMETLER

1- Nişan- Nikah Merasimleri

Yabancı bir ülkede yaşamayan verdiği zorlukla beraber göçmen Türklerin gerek kendi aralarında gerekse farklı ulus insanlarıyla yaptığı evliliklerde dinî törenler tertip ettikleri görülmektedir. Bu arada Almanya'da farklı ulustan evliliklerin yıllar geçtikçe büyük oranda artmasına şahit olunmaktadır. Örneğin bu farklı milletlerin birbiriyle evlilik yapma payı 1950 yılında % 3.6 iken bu rakam 1997 yılında % 12.7'ye çıkmıştır.⁴⁴ Doğal olarak farklı ulus evlilikleri bir takım ailevî sorunlar da beraberinde getirmektedir. Nişan ve nikah merasimi esnasında din görevlisi tarafından eşlerin birbirine

43 Aynı yer.

44 Almanya Katolik Ruhani Meclisi Sekreteri'ni, a.g.e., s. 162.

karşı olan görev ve sorumlulukların açıklaması faydadan halli değildir.

Dörsu nikâh her ne kadar dinî bir mahiyet arz etmese de, vatandaşlarımız genelde “imam nikah” kıldırılmak için din görevlisine müracaat etmektedir. O halde medenî kanuna ve mahalli mevzuata uygun akdedilen nikahtan sonra olmak kaydıyla, isteyenlere dinî nikâh kılmalıdır.

2- Cenaze- Defin ve Nakil İşlemleri

Vatandaşlarımızın gurbette en fazla sıkıntısının çektikleri konuların başında cenazelerinin nakil ve defin işlemleri gelmektedir. Bu durumun eskiye oranla daha hafiflediğini söylemek mümkündür. Çünkü müşavirlikler nezdinde cenaze vakıflarının kurulması o ülkelerde yaşayan vatandaşlara hayli kolaylıklar getirmiştir. Yaşanan birinci kuşak her ne kadar Türkiye'ye defnedilmesini vasiyet etse ve burada ölenlerin % 95'i Türkiye'ye götürülse de vakıa çalışmaları ülkede kalmak isteyenler de bulunmaktadır. O nedenle Müslüman mezarlıları ve slâmî usullere göre teçhiz ve tekfin konusunda din görevlisi yerel makamlarla işbirliği yapılmalıdır.

Almanya'da yerel yönetimlerin tabutla defin mecburiyeti ve belli bir süreden sonra kabrin boşaltılıp yeni bir defin sebebiyle Müslüman mezarlıları tahsis etmede sorun çıkmadığı bilinmektedir. Ancak bunlar aşılamaz sorunlar değildir. Son zamanlarda belediyelerde Müslüman mezarlıkları konusunda gündeme getirilmiş, yerel makamlarla işbirliği yapılması suretiyle bu konuda oldukça mesafe alınmıştır. Nitekim şu an için Almanya'nın 75 mezarlığında slâmî usullere uygun definler yapılmaktadır.⁴⁵

45 Almanya Katolik Ruhani Meclisi Sekreterliği, a.g.e., s. 156.

3- Meslek Edindirme Kursları ve Kadın Kolları Çalışması

Din Hizmetleri Müşavirlik ve Ataşeliği ile din görevlileri yurtdışında yaşayan herkese ve her kesime ulaşma gayretini gütmekte, vatandaşlarımızın bulunduğu ülkelerin dilini, ve eğitim sistemini öğrenmede yardımcı olmaktadır. Cami müşavirlik içerisinde ev ödevlerine yardım, bilgisayar, ev hanımlarına meslek edindirme kursları gibi eğitim maksatlı faaliyetler yapılmaktadır. Dörsu asil görevleri din hizmetini sunmak olan görevlilerin, resmen yurt dışına gönderilmesinden sonra bu ülkelerde okuyan vatandaşlarımızın çocuklarının eğitim seviyesinde bir yükselme tespit edilmiştir.⁴⁶

Yurt dışı din hizmetleri sunulurken ihmal edilmemesi gereken en önemli kesimlerden biri de kadın ve kadın kolları çalışmalarıdır. Cami dernekleri bünyesinde kadın kolları kurulması fikri eskiden beri dile getirilmektedir. Cami bünyesindeki kadın kolları sadece dinî aktivitelerle sınırlı kalmayan programlar yapmakta, Türk mutfağı, kermes, biçki-dikiş kursları gibi pek çok sosyal ve kültürel içerikli programlara da öncülük etmektedir. Resmî kadın din görevlisi sayısının oldukça az olması karşısında ihtiyaçlar daha ziyade yerinden ve bu işe kısmen yatkın bayanlar tarafından karşılanmaktadır. Özellikle dernek yönetimi tarafından erkek din görevlilerinin ehliyetli olan eşlerinden de bu yönde istifade etmelerine zuları sağlanılmaktadır. Cami merkezli olmadıkları halde Türk bayanlarının öncülüğünde kurulan bazı sivil kadın dernekleri de yaptıkları konferans türü çalışmalarda din görevlisini davet etmekte ve onunla işbirliği yapma taleplerini iletmektedir.

46 İrfan Sevinç, Hollanda'daki Türk Çocuklarının Eğitim Sorunları, (Bizim Büro Basımevi) Ankara 2003, s. 177.

4- Okul Açılış ve Kapanış Merasimleri

Avrupa'da kiliselere bağlı çok sayıda ilköğretim okulları bulunmaktadır. Bu okulların açılış ve kapanış törenlerinde din adamlarının bulunup dua etmesi ve öğrencilere başarı dilemesi gelenek haline gelmiştir. Almanya'da ilköğretime giden Müslüman öğrenci sayısı 700.000 civarındadır. Bunlardan yaklaşık 500.000'ini göçmen Türk çocukları oluşturmaktadır. O nedenle ilgili okulda okuyan öğrencilerin gözle görülür oranda bulunması, açılış ve kapanış programlarında okul yönetimini diğer din adamlarıyla birlikte imamlar da çalışmalarını zorunda bırakmaktadır. Çocuklara başarı dileyi etrafından yanaşan bu kısa konuşma ve dualar veli ve öğrenciler tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmaktadır. Açılış ve kapanış merasimleri genelde okulda, bazen de kilise ve camilerde dönüşümlü olarak yapılmaktadır.

5- Konferans- Seminer ve Bilgi Yarışmaları

Bu başlık altında, din görevlisinin öncülüğü ve cami derneğinin girişimiyle ortaklaşa tertip edilen ve genelde gençlerin, kadınların sosyal ve eğitim problemlerinin ayrıntılı olarak tartışıldığı konferans, panel, seminer ve sohbet şeklinde ki aktiviteler kastedilmektedir. Bu tür etkinliklere yerli ve yabancı farklı meslek erbabı davet edilmektedir.

Bundan başka müşavir ve ataşelikler gerek kendi bölgelerindeki dernekler arasında, gerekse tüm Almanya çapında çocukların dini ve millî duygularını canlı tutmak amacıyla Kur'an kurslarına devam eden öğrencilerin katıldığı bilgi yarışmaları tertip etmektedir. Güzel Kur'an ve ezan okuma, hutbe ve genel dinî bilgiler etrafında yarışan bu yarışma dolayısıyla dereceye girenlere hatıra sayıları ödülleri verilmektedir.

6- Sosyal Zümre ve Ev Ziyaretleri

Bu faaliyetlerin başında hastane-hapishane, bakımevi ve yaşlılar yurdu ziyareti gelmektedir. Doğrusu çoğunluğu Müslüman olmayan bir ülkede hastane tedavisi birçok kimseye ayrılmış vermektedir. İslami edep kuralları, cinsiyet farklılıkları, helal yiyecek sıkıntısı, kalabalık aile ziyareti hem hastane düzeniyle çelişmekte hem de orada yatan hastaya ek bir yük getirmektedir. Bütün bunların kısmen azaltılmasında din görevlisine büyük görevler düşmektedir.

Aslında bakılırsa bu tip görevler Avrupa'da ihtisas isteyen meslekler arasındadır. Bu gibi yerlerde görev yapan din adamlarına Almanca'da "dinî danışmanlık" anlamına gelen "Seelsorger" kelimesi kullanılmaktadır. Ancak bizde bu maddede henüz bir ihtisaslaşma olmadı için görevli o bölgede bulunan hastaneyi ziyaret etmekte ve hastalara dini tavsiye, telkin ve nasihatle bulunmaktadır. Huzur ve bakımevleri de aynı sıkıntıyla baş başa kalmaktadır. O nedenle yerel yönetime işbirliği sayesinde bu zorlukların biraz da olsa aşılması mümkündür.

Bu başlık altında irdelenmesi gereken diğer önemli konu hapishanelerdir. Alman cezaevlerinde yatan Müslümanların oransal olarak hayli bir yekun tuttuğu vurgulanmakta, dil sorunu, kendini açma vuramama vb. nedenlerle bu mahkûmların âdeta çifte izolasyona tabi tutulduğu belirtilmektedir.⁴⁷ Alman Anayasası'nın 140. maddesi cemaatlere masrafların kendileri karşılamak suretiyle ve zorlamaya yer vermesizin devletin resmî kurumlarında pastoral hizmeti (ruhanî destek) öngörmektedir. Yine Ceza Nfuz Yasası'nın 53. maddesi de "mahkûma cemaatinin dinî açıdan hizmet vermesi yasakla-

47 Almanya Katolik Ruhani Meclisi Sekreterliği, a.g.e., s. 180.

namaz" emrini içermektedir. Almanya'da s-lâm'ın hukuken tanınmaması bu tip hizmeti zora soksa da yerel makamların izni ve ilgili amirinin onayı ile haftanın belli gününde Türk mahkûmların ziyaret etmek mümkündür. Burada Kur'an okumak ve dinlemek, sohbet etmek hem cezaevi yönetimine kolaylık getirmekte, hem de mahkûmun yeniden hayata ve ailesine kazandırılmasına büyük katkı ve moral destek sağlamaktadır.

Avrupa'da gerek yerleşim biriminin camiye uzaklığı, gerekse başka nedenlerden dolayı camiye gelme imkânı bulamayan vatandaşlara ev ziyareti şeklinde bir faaliyet söz konusudur. Bu ziyaretler genelde ya bir düğün ya bir davet, ya da bir taziye vesilesiyle yapılmaktadır. Bir takım ailevi problemlerin çözümünde de din görevlisinden destek istenmektedir. Bunlardan başka ramazan günlerinde yapılan ev ziyaretleri hane halkıyla daha yakından tanışmak için önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Bu gibi ziyaretlerde hane halkının geçmişleri için bir Kur'an okumak ve dua etmek memnuniyetle karşılanmaktadır.

Yurt dışındaki esnaf ziyaretleri de büyük bir önem kazanmaktadır. Almanya'da oldukça fazla Türk asıllı müteşebbis bulunmaktadır. 1999 yılı için 55.200 civarındaki girişimcinin yıllık cirosu 50.3 milyar DM'a ulaşmıştır. Bu işyerlerinin yerli ve yabancı 293.000 işçi çalıştırmıştır.⁴⁸ Bu sayı her yıl gittikçe artmış ve 2003 yılında Türk müteşebbislerinin sayısı 61.300'e yükselmiştir. O halde böylesine etkin bir esnaf kitlesinin din görevlisince zaman zaman mahallinde ziyaret edilmesi doğru bir davranış olacaktır.

7- Sportif Faaliyetler

Günümüzde sporun herkes tarafından yadsınamaz bir rolle sahip olduğu bilinmektedir. Din görevlisinin gençlerle bir araya gelebilme imkânlarından biri de cami derneği bünyesinde oluşturulan sportif faaliyetlerdir. Bu maksatla düzenlenen futbol ve masa tenisi turnuvaları hem cemiyetleri bir araya getirip gençlerin tanışma ve kaynaşmasına imkân vermektedir, hem de onların meşru ihtiyaçlarını cami merkezli tedarik edebilmesine zemin hazırlamaktadır.

Yine dernekler tarafından gençleri camiye yaklaştırmak maksadıyla bazı spor ve eğlence aletleri cami çatısı altında devreye sokulmaktadır. Kimi zaman bu tür aktivitelerin camideki ahengi bozduğu ve dine uygun olmadığı gerekçesiyle yaşlılar tarafından tenkit edildiği de bir vakıdır. Gençleri cami ile buluşturmak ve zararlı alışkanlıklardan korumak açısından cemaate her fırsatta bunun önemli olduğu vurgulanmalıdır.

IV- ÖNERİLER

Yurt dışındaki görevliler, rol yüklenmesi ve aşırı beklentilerden kaynaklanan pek çok sorunla baş başa kalmaktadır. Bunlara ilaveten yabancı dil bilmeme ve bu nedenle itham edilme ayrı bir sorun olmaya devam etmektedir. Gerçi son zamanlarda Başkanların yabancı dil eğitimi konusunda hayli mesafe kat ettikleri görülmektedir. Ancak seneler önce yapılan bir anket bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Buna göre, Almanya'daki görevlilerin sadece % 9'u "yeterli", % 19'u ise "hiç" bildiklerini söylemekte, % 72'si "yetersiz", % 19'u ise "hiç" Almanca bilmediğini belirtmektedir.⁴⁹ Dışarıda çalış-

48 Bkz. www.tuerkischebotschaft.de/de/archiv/2001

49 Tosun, a.g.e, s. 44.

ma yapan ve Türkiye'yi ziyaret eden resmî ve dinî zevatın ne-redeyse hemen hepsi imamların dil bilememelerinden yakınmaktadır. Örneğin D.T.B'e bazı imamlar hakkında bir çalışma yapan Yasemin Karakaşoğlu düzenlediği ankette; imamların buradaki koşullar öğrenedikleri anda (4 yıl) değiş-tirildiklerini, geldikleri ülkenin dilini bilemedikleri için genç-likle hitap edemeyen memurlar oldukları söylemekte, dola-yısıyla bu boşluğun gayri resmî teşkilatlar tarafından doldu-rulduğunu dikkat çekmektedir.⁵⁰

Uzun süre yurt dışı din hizmetinde bulunmanın getirdiği tecrübe ile Avrupa'da sunulan hizmetlerin gerek nicelik ge-rekse nitelik açısından daha ileri bir seviyeye çıkarılması için bazı önerilerde bulunulacaktır. Bu önerilerin bir kısmı Baş-kanlık, bir kısmı da görevlilere yönelik olacaktır:

A- Başkanlık Yönelik Öneriler :

1- Yurt dışına yönelik yapılan hizmet içi eğitim kursların-da din görevlisine Hristiyanlık ve mezhepleri çok iyi öğrenil-melidir. Çünkü "öteki"nin dinini bilmeden sağlıklı diyalog ve bilgi alışverişinde bulunmak mümkün değildir. O halde yurt dışı din hizmeti artık "uzmanlık" isteyen bir saha olarak telakki edilmelidir.

2- Din görevlisine gideceği ülkenin dili, yavaş ve kaliteli bir dil kursuyla öğretilmelidir. Din görevlisi, dil öğrenme im-kânı gittiği ülkede sürdürülmeli ve bu konuda kendisine her türlü destek verilmelidir. Bu anlamda dile oldukça yatkın ve istekli olanların görev yerleri dil öğrenme merkez-lerine yakın yerden seçilmelidir.

3- Görevli, daha önce Avrupa'da başarılı görev yapmış ki-şilerin tecrübesinden yararlanabilmelidir. Başkanlık, bu tip kimseleri hizmet içi kurslara davet ederek onların intiba ve tecrübesini meslektaşlarıyla paylaşmasına imkân tanımalıdır.

4- Yurt dışı görevlendirilmek üzere seçilecek persone-lin, yaş ve ilmi düzeyi mutlaka dikkate alınmalı; görevli hiz-met sunduğu toplumda olup bitenleri anlayıp yorumlayabi-lecek ve ona göre çözüm üretebilecek kapasitede olmalıdır.

5- Aktif cami hizmetinden başmsz olarak, her yıl belli sayıda akademik çalışmaya meyilli olan görevliler yurt dışı-na gönderilmeli, bir ya da iki yıl süreyle o ülkede bulunacak olan bu kimseler D.T.B, A.T.B vb. merkezler bünyesinde "Rehber Din Görevlisi" adı altında istihdam edilmelidir. Bu şahıslardan iyi derecede dil öğrenmeleri ve o ülkelerdeki di-yalog faaliyetlerine katılmaları talep edilmelidir.

6- Başkanlık, görevliyi yurt dışına göndermeden önce gide-ceği ülkeyi pek çok yönden tanıtan bir broşür hazırlamalı, orada yaşayan Müslümanlar toplumsal, psikolojik, ailevi vb. yönleri ile analiz eden bir "el kitabı"na öncülük etmelidir.

B- Din Görevlilerine Yönelik Öneriler:

1- Din görevlileri gittikleri ülkenin yabancı dilini öğren-me ve azim ve ısrarla olmalı, bu imkân kendileri "tevit" et-meye çalışmalıdır.

2- Her türlü toplantıya donanımlı bilgiyle gidilmeli, söz, davranış, hâl ve mimikleriyle "ötekini" hafife alacak durum-lara sebebiyet verilmemelidir.

3- Çinde bulunan ülkenin din ve kültürünü tezyif ve tenkit edecek konuşmalarda bulunulmamalı, bu konuda kendi cemaatini de uyarmalıdır.

50 Yasemin Karakaşoğlu, Türk-Alman ilişkilerinde Din Tabu mu?, "Türk-Alman Sempozyumu", 1996, (Korber Stiftung) Hamburg 1997, s. 337.

- 4- Din görevlisi bölgesindeki Türk öğretmenleriyle mutlak işbirliği halinde olmalıdır.
- 5- Gerek görev bölgelerindeki farklı Müslüman ülke vatandaşlar gerekse yerel kilise sorumlularıyla iyi ilişki kurulmalıdır.
- 6- Görevli kılık kıyafet, Türk örf ve âdetine uygun yaşam tarzı ve örnek yaşantı yanında, randevuya sadakat gibi dikkat isteyen konularda rehabet içinde olmalıdır.

SONUÇ

Almanya'da İslâm dini hukuken tanınmadığından kilise ile aynı haklara sahip değildir. Bu ülkede şu ana kadar hiçbir İslâmî organizasyona kamu tüzel kişiliği statüsü verilmemiştir. Mevcut kuruluşlar Alman Medeni Kanununa göre tescilli dernekler statüsünde çalışmaktadır. Eğer İslâm gelecekte Almanya ve diğer Batı ülkelerinde hukuken tanınırsa, bu Müslümanların diğer din cemaatleri gibi pek çok yetki ve sorumluluk taşıyacağı anlamına gelecektir. Bu da doğal olarak din hizmeti sunmada bir takım kolaylık ve avantajlar sağlayacaktır. Şişin yasal boyutu bir yana buraya kadar anlatılanlardan din hizmetini topluma sunmada hem anayasal bir zorunluluk, hem de dinin doğasından kaynaklanan bir mecburiyetle karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın devlet eliyle sunulan hizmet konusunda oldukça deneyim sahibi olan Başkanlık ve din görevlileri, vatandaşlar arasındaki birlik ve beraberliğin sağlanmasında, onların beşerî ve itimadın kazanmasında oldukça mesafelikat etmiştir. Son yıllarda iyi bir eğitim alarak bu ülkelere gönderilen din görevlileri, o ülkelerde yaşayan vatandaşlarımızın dinî ve millî kimliklerinin korunmasında önemli görev-

ler üstlenmekte, onların sosyal, psikolojik, ailevî, dinî, kültürel pek çok problemini çözmeye yardımcı olmaktadır.

Ancak gerek ülkemizin içinde bulunduğumuz konum, gerekse dış dünya, küreselleşme, AB, yasal mevzuat, teknolojik gelişmeler gibi pek çok etken yeniden yapılanma ve yenilenmeyi zorunlu kılmaktadır. Misafir işçi olarak Avrupa'ya gelen Türklerin bundan böyle ülkelerine dönme ihtimali neredeyse yok gibidir. Bu nedenle âdeta yerleşik hale gelen muhatap kitlenin istek, arzu ve ihtiyaçlarının eskisinden daha fazla olduğu ve gittikçe derinleştiği unutulmamalı ve gelecekte planlar buna göre yapılmalıdır.

Anlaşıldığı kadarıyla yurt dışı cami ve cami dışı din hizmetleri bizlere hem bir takım imkânlar sunmakta, hem de oldukça büyük sorumluluklar yüklemektedir. Avrupa'da yaşayan vatandaşlarımızın yönelik bir takım zararlı faaliyetlerin farkında olarak daha özverili çalışmak ve işin içine gönü katma zarureti ortaya çıkmaktadır. Çinde bulunan ülkenin mevzuatın göz ardı etmeksizin, asimilasyona değil ama entegrasyona yardımcı olmak, vatandaşlarımızın dinî ve sosyal gereksinimlerini rahatça tedarik etmek ve onların daha mutlu yaşamalarına katkı sağlamak için daha fazla gayret gerekecektir.

MESLEK VE SOSYAL BOYUTLARIYLA YURT DIŞI DİN GÖREVLİLERİNİN*

Ahmet ÇEKİN **

1960'lı yıllardan itibaren ülkelerarası anlaşmalarla Batı Avrupa ülkelerine Türkiye'den giden işçi göçünün başlangıçta öngörülmemiş sonuçlarından birisi de sözkonusu kitlenin dini ihtiyaçlarının karşılanmasında ortaya çıkmıştır. Max Frisch'in ifadesiyle işçi olarak çağırılan ancak insan olarak Avrupa'ya gelen yabancılar, bavullarıyla birlikte inançlarını, âdetlerini, gelenek ve yaşam tarzlarını da getirmişlerdir. Yurt dışının kendisine özel şartlarından ötürü dini ihtiyaçlarının karşılanmasında çeşitli alternatifler deneyen yurt dışındaki Türk toplumu ilk tecrübelerinden sonra belirli bir dini kurumdan yardım alma amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığından din hizmeti talebinde bulunmuştur. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının yoğun talebi üzerine Başkanlık yine ilgili ülkelerin yetkili mercileri ile yapılan mutabakatlar çerçevesinde, 1980'lerin başından itibaren yurt dışında sürekli din hizmeti sunmaya başlamıştır. (DİB 1993: 3)

Tarihi 25 yıl geriye giden yurt dışı din hizmetlerinin en önemli unsurunu hizmeti sunan ana kitle olarak din görevlileri oluşturmaktadırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'de istihdam ettiği çeşitli unvanlardaki personelinden seçtiği ve

* Diyanet İlmî Dergi, Sayı: 41/3, Yıl: 2005, s. 17-40.

** Dr., D.B., Din Hizmetleri Şube Müdürü.

Türk-İslâm kültür derneklerinde din hizmeti sunmak üzere yurt dışında görevlendirdiği elemanların "Din Görevlisi" olarak tanımlanmaktadır. Din görevlileri gerek görev yaptıkları derneklerde gerekse kamuoyunda, Türkiye'deki cami görevlisi olan "mamlarla" eş tutulmaktadır. Zaman zaman açılan seçme sınavlarına yapılan başvurulardan Diyanet Şeri Başkanlığı mensuplarıncaya razıbet edilen¹ bir görev olarak izlenen yurt dışı din görevliliği, yabancı bir kültür içinde yaşamaya, maddî olarak daha iyi imkânlar sağlamak yönünden cazip bir konum arz etmektedir. Buna karşın, yurt dışı din hizmetlerinin Türkiye şartlarına göre zorluğu, çeşitliliği ve farklılıkları konusunda gerek bu hizmete talip olacaklar, gerekse kamuoyunu aydınlatacak yazılı literatür yok denecek kadar azdır. Mevcut araştırmalar içinde din görevlileri araştırmanın konusu ile ilgili nispetinde yer almaktadır. Camilerin eğitim fonksiyonu konusunda yapılan bir araştırmada din görevlisi eğitimci rolü ile ele alınmakta, (Tosun: 1993) Türk toplumunun entegrasyon koşulları konusunda yapılan başka bir araştırma da ise din görevlilerinin entegrasyonu kolaylaştırıcı rolü, zorlaştırıcı rolü oynadıklarından bahsedilmektedir. (Stegemann 1998: 159) Bu güne kadar din görevlilerini doğrudan hedef alan ilk araştırma Avusturyanın Başkenti Viena'daki Türk imamları konusunda (Kroissenbrunner: 2001), diğer bir araştırma ise, tarafından Almanya'da ve Türkiye'de imamların rollerinin karşılaştırılması konusunda yapılmıştır. (Çekin 2004) Her iki araştırmada da din görevlilerinin yurt dışındaki çalışma koşulları, sorunları ve muhtemel çözüm önerileri yer almaktadır.

Başkanlık 25 yıldan beri Avrupa'nın çeşitli ülkelerine Ramazan aylarına mahsus bir aylığına, bazı derneklerin taleple-

ri doğrultusunda ücretleri dernekler tarafından ödenmek kaydıyla 6 aylık sürelerle veya ücreti Dışişleri Bakanlığı büncesinden ödenmek üzere uzun süreli (halen bu süre 4 yıldır) din görevlileri göndermektedir. Bu makalede konu edilen din görevlileri uzun süre yurt dışında görevlendirilenlerdir.

Diyanet Şeri Başkanlığı'nın yurt dışındaki din görevlileri hukukî, malî ve sosyal hakları, eğitim seviyeleri, görev alanları ve hiyerarşik bağlantıları itibarıyla, Batı Avrupa'daki diğer Müslüman kuruluşlarda çalışan mamlardan çok farklılıklar gösterirler. Ancak yurt dışındaki kamuoyunun bu farklı yapıyı görmediği, bu güne kadar din görevlileri ile diğer kuruluşlarda çalışan imamların aynı kategoride değerlendirildiği görülmektedir. Bütün din görevlileri (mamlar), "yabancı bir ülkeden gelen, geldiği ülkenin dilini, geleneklerini, yerel sorunları, kamuoyunun beklentilerini ve göçmen kökenli Müslüman grubun spesifik sorunları" bilmeyen kimiler olarak (Akgönül: 2004, Venske 1981: 110, Seufert 1999: 292, Abdullah 1993: 122, Stegemann: 2001:221, Biswanger 1988:73) resmedilebilmektedir. Bu negatif tanımlamalara ilave olarak 11 Eylül sonrası paronaya varan bir koruk ortamında, ülkelerin gizli servis yetkilileri ve güvenlik uzmanları kamuya açık ortamlarda imamların ne gibi vazifeler verdiklerini anlamamaktan şikâyet etmekte, kamuoyuna imamlar üzerindeki mesajlar verilmektedir. Tartışmaların bu düzlemde seyretmesi en azından Avrupa Kamuoyunun Diyanet tarafından görevlendirilen Din görevlilerini diğer formasyonuz, kontrolü imkânsız hocalarla karşılamalarına ve ortaya her hoca yabancısı ve potansiyel olarak tehlikelidir gibi son derece yanlış bir imaj çıkmasına sebebiyet vermektedir. (Akgönül:2004)

Yurt dışı din görevliliğinin, görevlere önemli bir maddi

1 2004 yılı Mart ayı içerisinde yapılan seçme sınavına 1072 kişi müracaat etmiştir.

avantaj sağladığı yönündeki ön kabul ile, din görevlilerini yurt dışındaki sistem açısından faydasız imasında bulunan görüşün, din görevlileri hakkında gerek Türkiye’de gerekse yurt dışında ilgili çevreler arasında yapılan tartışmalarda belirleyici bir fonksiyon gördüğü söylenebilir. Bu kanaat oluşumunda objektif araştırmaların yetersizliği, bilgilendirme ve hizmetleri tanım faaliyetlerinin beklenen seviyeye ulaşmamasının etkileri vardır. Din görevlilerinin mevcut imajları hakkında bu kısma değerdendirmeden sonra makalemizin konusuna dönebiliriz.

Bir grup insan tarafından icra edilen bir işin meslekî ve sosyal boyutunu ortaya koyabilmek için, çeşitli metotlar tercih edilebilir. Bunlardan birincisi, araştırma konusu olan gruba katılıp uzun süreli gözlemlerden sonra tutulan protokole dayanarak bir meslek portresi ortaya koymaktır. Bununla beraber, meslek grubunun mensubu bulunduğu organizasyon tarafından görevlerin yazılı belgelerden tespit edilmesinde diğer önemli alan olmuştur. Diğer önemli bir noktada meslek erbabından beklentisi olan grupların beklentilerini istatistikî veya karşılaştırmalı görüşme yoluyla tespit etmek veya araştırılacak meslek grubu üyelerinin vereceği bilgilerden hareket ederek de sonuca ulaşmaktır. (Krech 1999: 32)

Din görevlilerinin ilgili oldukları organizasyonlar başta memuru oldukları Türkiye Cumhuriyeti ve mensubu oldukları Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere, görev yaptıkları ülke bazında kendilerine üye olan Müslümanlar temsil durumunda olan üst kuruluşlar (DİTİB’ler) ve görev yaptıkları Türk-İslâm Kültür dernekleridir. Bu kurumların din görevlilerinden beklentileri yayınlanmamış bulunan kanun, yönetmelik, yönerge ve tüzüklerden bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığına yayınlanan yurt dışı görev ve çalışma yönerge-

leri bu konuda gerekli bilgileri içermektedir. Başkanlık zaman zaman yurt dışı din hizmetleri raporları ve istatistikleri yayınlamaktadır. Yurt dışındaki kuruluşların amaçları ise mahkemelerce onaylanan tüzüklerinde bulunmaktadır. Derneklerin amaçları ve faaliyetlerini içeren söz konusu belgeler aynı zamanda dernek faaliyetlerinin hukukî çerçevesini, derneklerin dinî, sosyal ve kültürel alanda yapacakları faaliyetleri belirlemekte ve bu anlamda din görevlilerinin faaliyetleri hakkında açıklanmaktadır.

Din görevlilerinden beklentisi olan gruplar üzerine yeterli araştırmalar bulunmamaktadır. Bu makalede ilgili grupların beklentileri, din görevlileri hakkında yapılan araştırmalarda yer alan tespitlerden hareketle belirlenmeye çalışılacaktır. Din görevlileri hakkında bir diğer bilgi kaynağı görevlilerin kendileridir. Çünkü meslek araştırmalarının en çok kullanılan güvenilir metotlardan birisi de budur. Meslek sahibinin karşılaştığı sorunlar, mesleğin icrasına yönelik problemler ve meslek erbabına toplum tarafından gösterilen ilgi ve alakadan bu yolla tespit edilebilir. Özellikle beklentilerin din görevlileri açısından sonuçları değerlendirirken din görevlileri hakkında yapılan ve yukarıda zikredilen araştırmalar dikkate alınmalıdır.

Yurt Dış Din Görevlileri:

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yurt dışı hizmetleri bir projede dâhilinde yürütülmektedir. Her projede olduğu gibi yurt dışı hizmet projesinin de planlama ve uygulama safhası vardır. Bu projenin uygulama safhasının en önemli aktörleri din görevlileridir.² Sunulan hizmetin ilgili kimselere ulaştırılması bu

² 13.08.2004 tarihi itibarıyla Başkanlığı’nın yurt dışında bulunan toplam 1165 görevlisinden 1130’unu din görevlileri oluşturmaktadır.

görevliler marifetiyle gerçekleştirilmektedir. O halde din görevlisi kimdir ve hangi özellikleri taşımaktadır? Bu sorunun cevabı Başkanlığın uygulamalarında ve dokümanlarında aranmalıdır. Bu bağlamda Kurum'un zaman zaman açtığı yurt dışına din görevlisi gönderilmesi ile ilgili duyurular genellikle cevabı içermektedir.³ Bu duyurularda yer alan genel prensiplere göre din görevlisi; aktif olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kadrolarında çalışan, duyuruda yer alan dinî yüksek öğrenim veren okullardan birisini bitirmiş, Türkiye'de belirli bir mesleki tecrübeye sahip olup, yapılacak olan imtihan sonucu seçilen ve yapılacak hizmet için eğitim kursunu başarıyla bitiren kimsedir. Bu şartlara haiz din görevlileri devlet tarafından hukukî, malî ve sosyal hakları güvence altına alınmış olarak ve gidilecek olan ülkede resmî çalışma ve oturma müsaadesine sahip olarak görev yaparlar. (Blumenwitz 1985) Bu durum kendilerine yurt dışındaki diğer Müslüman örgütlerde çalışan imamlara göre sınırlı bir zemin sunar. Kendilerine sağlanan bu imkânlar sebebiyle; görev yaptıkları ülkelerin hukukuna göre çalışma ve oturma iznine sahip, hizmet verdikleri kitleye karşı malî olarak bağımsız, sosyal ilişkiler olarak görev yaptıkları yerde pozisyonları güçlü, Türkiye'deki cami görevlilerine göre bir dereceye kadar otonom ve ayrı zamanda kontrol edilebilir özelliklere sahiptirler.

Din Görevlilerinden Kim Ne Beklemektedir?

Yukarıda değinildiği üzere; her meslek sahibi kişi gibi din görevlileri de görevleri gereği çeşitli kurum ve gruplarla ilişkili içerisindedir. Bunlara beklentileri olanlar, rol göndericiler-

ri, ilgili kişiler veya gruplar denir. (Otto 1978:18) Din görevlileri için kendisinden beklentisi olan gruplar şu şekilde sınıflandırmak mümkündür. Başlı oldukları organizasyon olarak Devlet ve Diyanet İşleri Başkanlığı, görev yaptıkları organizasyon olarak buldukları ülkedeki üst kuruluş (Din Tarihçileri) ve görev yaptıkları dernek, hizmet sınıfları kitle olarak cemaat ve görev bölgesinde yaşayan insanlar ve nihayet görev yaptıkları ülkedeki kurumlar ve yerel kamuoyu.

A. Din Görevlilerinden Kurumsal (Organizasyon) Beklentileri.

a) Devletin ve Diyanet İşleri Başkanlığının Din Görevlilerinden Beklentileri:

Din görevlileri Devlet Memuru olup Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yaparlar. Bu anlamda bürokratik yapının birer elemanıdır. Bürokratik yapılarda beklentiler ve roller yazılı talimatlara bağlanır ve beklentilere uygun hareket etmemek bir yaptırımı icap ettirir. (Türk 1978: 106) Bu bağlamda din görevlilerinden Devletin beklentileri 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 2. Bölüm 6, 7, ve 8. Maddelerinde belirlenmiştir.⁴ Buna göre her memur Devlete sadakatle bağlı olmak, tarafsız olmak, davranışlarında memur olma yükümlü olmamak ve ast ve üstleri ile işbirliği yapmakla yükümlüdür. Memurlar yurt dışında görevlendirildiklerinde 9. Maddede belirlenen yurt dışında davranış esaslarına uyum sağlamak zorundadır. Din görevlileri yurt dışında görev yaptıkları süreçte, hal ve hareketlerine dikkat etmeli, kimseden malî yardım almamalı, kendilerini tenkit edilen bir pozisyona düşürmemeli, kendi davranışlarından ötürü Türk toplu-

3 Bkz: Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı'nın 19.11.2003 tarih ve B.02.1.D.B.0.76.00.02/675-9256 sayılı Merkez ve Taşra Teşkilatına gönderilen yazısı.

4 T.C. Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı (1995), 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu. Ankara

munun Devlet'e güvenini sarsmamalıdır. Çünkü din görevlileri Devletlerarası bir anlaşmaya ve müsaadeye dayanarak yurt dışına giderler, devletin onay ve müsaadesi ile devletin memuru sıfatı ile görev yaparlar. Teknik olarak yapılacak görevi tarif etmeyen bu maddeler memurun mesleğini icra etmede taşıyacağı vasıfları içermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din görevlilerinden beklentileri ise iki grupta mütalaa edilebilir. Bunlar; mesleğin icra edilmesinin meşruiyetini temin eden beklentiler ile mesleğin icrasına esnasında yerine getirilmesi gereken rollerdir.

Başkanlığın bu konudaki kuralları 26 Mart 1986 tarih ve K/170/554 sayılı yürürlüğe koyduğu "Diyanet İşleri Başkanlığı Yurt Dışı Görev ve Çalışma Yönergesi" 'nde bulunmaktadır.

Bu yönergenin 7. maddesinin 17. 18. 19. 20. 21. 22 ve 23. bölümleri meslek ahlakını ilgilendiren hususları içermektedir. Buna göre; Türk devletin görevlisi ve yetkilisi olduğunun şuurunda olmak, her yerde ve her zaman mesleğin şeref ve haysiyetini korumak, her zaman nezaket ve terbiye kurallarına uymak, İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esaslarına uygun hareket etmek, Türk Milletinin şeref ve itibarını korumak, Başkanlığın görevlilerden beklediği davranış esaslarıdır. Din görevlisinin mutlaaka uyması gereken beklentiler kategorisine dâhil olan bu prensipler de yerine getirilmesi gereken bir görevi değil, sosyal bir pozisyonu muhafaza edebilmenin kriterlerini içermektedir.

Kurumun din görevlilerinden dinî ve sosyal hizmetler alanında beklentileri ile onlara yüklediği roller ise aşağı geçen yönergenin 12. Maddesinin 1, 2, ve 8. paragrafı ile 7. Maddesinin 1, 4 ve 13. paragrafında yer almaktadır. Bu maddelerde yazılı olan görevler (roller) kendi içinde şu şekilde katego-

rize edilebilir. Bunlardan birinci grupta; namaz kılmak, hutbe okumak, vaaz etmek (Hutbe ve Vaazlarla ilgili esaslar ayn) yönergenin 14. Maddesinde mufassal olarak belirlenmiştir), çocuklara Kur'an kursu düzenlemek, dinî sorular cevaplandırmak, cenaze işlemlerini İslam geleneklerine göre yapmak yer almaktadır. Burada sayılanlar tabii olarak din görevlilerinin asıl görevlerini oluşturmaktadır. İkinci grupta mevlid okuma, nikah kıyma, isim koyma, (12.Md.) gibi hem dinî bir karakteri olan hem de Türk gelenekleri ile bağlantılı görevler sayılmıştır. Sosyal hizmet alanında hastahane ve hastahane ziyaretleri,(6.Md.) son kategoride ise din görevlilerinin (17.Md.) temsil görevleri zikredilmektedir.

b) Üst Kuruluşların ve Yerel Derneklerin Din Görevlilerinden Beklentileri:

Yurt dışındaki yerel mevzuata göre kurulmuş bulunan mahalli dernekler ile bunların başlı olduğu üst kuruluşlar olarak DİTİB'ler din görevlilerini ilgilendiren diğer organizasyonlardır. Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı din hizmetlerini adı geçen derneklerle işbirliği yaparak gerçekleştirmektedir. Bu sebeple din görevlileri aynı zamanda bu kurumlarında elemanlardır. (DİTİB Tüzük, Abdullah 1993: 58, Stegemann 2001: 221) Yurt dışındaki dinî amaçlı dernekler ve bunların başlı oldukları üst kuruluşlar gönüllülük esasına başlı olarak sivil inisiyatif ile kurulmuş olup kamuoyuna deklare edilmiş bir tüzüğe göre bulundukları ülke genelinde faaliyet gösteren (DİB 1993:37 vd.) kültürel organizasyonlardır. Faaliyetlerini kendi yönetim kurulları ve üyeleri ile birlikte önemli ölçüde din görevlilerinin aktif katılımıyla gerçekleştirirler. Bu aşından üst kuruluşların ve yerel derneklerin de din görevlilerinden beklentileri vardır. Bu beklentiler yukarıda zikredilen devletin ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın beklentilerinde olduğu gi-

bi yazılı talimatlara bağlı olmamakla beraber, din görevlilerinin mutlaka aktif olarak katılmaları ve sorumluluk almaları beklenen görevler olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü gerek üst kuruluşlar ve gerekse yerel dernekler amaçların gerçekleştirmeye yetmişmiş elemene ihtiyaç duymaktadırlar. Yapılan faaliyetlerin tabiat gereği bu tür hizmeti ancak din görevlileri yerine getirebilmektedirler. Bu anlamda din görevlileri; üst kuruluşlar bağlamında, üst kuruluşların faaliyetlerini tanıtmak, üst kuruluşun çeşitli dinî ve sosyal olaylar karşısında deklare ettiği görüşü mahallinde anlatmak, dernek yönetimleri ile üst kuruluş arasında sarsıklı bir iletişim ve işbirliği zemini oluşturup bunu devam ettirmek, üst kuruluş tarafından organize edilen hac, cenaze hizmetleri ve yardım kampanyalarında aktif rol alıp bunların takibini yapmak ve üst kuruluşlar tarafından organize edilen dinî ve sosyal programlara iştirak etmek gibi beklentilerle karşı karşıyadırlar. Üst kuruluşların din görevlilerinden bu alanda beklentikleri organizatör, temsilci ve arac rolüdür.

Din görevlilerinin ana hizmet yerleri şüphesiz üst kuruluşların çatısı altında örgütlenmiş bulunan yerel derneklerdir. Yurtdışında kurulmuş bulunan Türk-İslâm Kültür dernekleri birbirlerinden kuruldukları ülkeler bazında derneğin yönetimi, idari organlarının seçimi, finansman gibi konularda bazı farklılıklar gösterse de bütün dernekler, dinî, sosyal ve kültürel sahada faaliyet göstermektedirler. Yurt dışında en fazla Türk vatandaşının yaşadığı⁵ ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en fazla sayıda görevlisinin bulunduğu⁶ Federal Alman-

ya'daki üst kuruluş DİTİB'in üye dernekler için kabul ettiği çerçeveye göre dernekler faaliyetlerini; dinî sahada; çevrede yaşayan Müslümanların İslâm dini ile ilgili sorunlarına yardımcı olmak, temel dinî bilgiler ve Kur'an-ı Kerim kursları düzenlemek, ilgi duyanlara İslâm dini hakkında bilgi vermek, cenazelere ilişkin işlerin usulüne uygun yapılmasını sağlamak, hacca ve umreye gidecekleri bu ibadetlere hazırlamak⁷, kültürel alanda; Alman ve (Türk) resmî makamlarla işbirliği yaparak çocukların eğitimine yönelik faaliyet yapmak, burs vermek, kültürel faaliyetleri teşvik etmek, kitaplıklar açmak, basılı, sesli ve görüntülü yayınları cemaate ulaştırmak, dinî, sosyal ve kültürel konularda konferans, seminer ve sempozum düzenlemek ve sosyal alanda ise; gençlerin uyuturucu ve dışer zararlı alışkanlıklardan korunmasını sağlamak, kiliselerle diyalog kurmak, çeşitli felaketlerde yardımlar için yardım kampanyaları düzenlemek, olarak deklare etmektedirler.

Yukarıda bazı maddelerini zikrettiğimiz DİTİB tüzümü dernek üyelerinin dinî ihtiyaçlarının karşılanması ve dinî ve kültürel kimliğin muhafazasına yönelik faaliyetler yanında, içinde yaşadıkları toplumun sosyal problemlerin de sorumluluk üstlenmeyi istediklerini göstermektedir. Sosyal problemler bir yandan dernek üyelerini ilgilendirirken diğer yandan içinde yaşadıkları ülkenin sosyal sistemini de ilgilendirmektedir. Bu açıdan derneklerin tüzüklerinde yer alan sosyal ve kültürel sorumluluklarının gereğini yerine getirmeleri her geçen gün daha da önemsemektedir. Cami derneklerinin yurtdışı alanlarda fonksiyonel olabilmesi bünyesinde bulunan insan varlığının niteliği ile yakından ilgilidir. Bu anlamda tüzükte zikredilen dinî alandaki faaliyetler, bu alanda ye-

5 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın verilerine göre 27.08.2004 tarihi itibarıyla Federal Almanya'da 2.053.600 Türk Vatandaşı yaşamaktadır. (Bkz. http://www.calisma.gov.tr/yih/yurtdisi_jsci.htm)

6 13.08.2004 tarihi itibarıyla Federal Almanya'da 484 sürekli 153 de Geçici kısımlı dini görevlisi bulunmaktadır.

tişmiş olan din görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Din görevlileri imam, vaiz, Kur'an kursu öğreticisi ve müftü olarak kendilerinden beklenen ve derneklerin dinî hizmet alanına dahil olan görevleri yerine getirebilmektedirler. (Tosun 1993: 165 v.d, Kroissenbrunner 2001: 119 vd. Çekin 2004: 248 v.d)

Derneklerin kültürel ve sosyal alandaki faaliyetleri konusunda ise gerek yönetim gerekse profesyonel eleman açısından eksiklikler gözükmektedir. Derneğin amaçlarının gerçekleştirilmesinde ve işlerinin usulüne uygun yürütülmesinde hukukten sorumlu olan dernek başkanlar ve yönetim kurulu üyelerinin kültürel ve sosyal altyapıların beklenen düzeyde olduğu söylenemez. Bu eksiklik yönetimlerin dışarıdan yardım ihtiyacını gündeme getirmektedir. Kendisinden yardım beklenen kimselerin başında da dernekteki din görevlileri gelmektedir. Din görevlileri dernek adına yapacak olan, kültürel ve sosyal alanda çeşitli kurslar düzenleme, yarışmalar tertip etme, konferans, seminer ve gösteriler organize etme, mahallinde bulunan çeşitli dinî ve kültürel kuruluşlarla müştereken toplantılar tertip etmek gibi görevlerle karşı karşıyadırlar.

Dernekler açısından din görevlilerine yönelik en önemli beklentilerden birisini de derneğin mali ihtiyaçlarının giderilmesinde aktif rol üstlenip sorumluluk almak olarak tarif edebiliriz. Bu beklenti özellikle borçlu olan, camisi inşaat halinde bulunan veya yeni bir yer alan derneklere diğer tüm beklentilerin önüne geçebilmektedir.

c) Hedef Kitlenin Din Görevlilerinden Beklentileri:

Yurt dışı din hizmetlerinin en önemli öznesi hedef kitle olarak yurt dışındaki Türk vatandaşlarıdır. Yurt dışına göç eden

lerinde 40 yıldan fazla zaman geçen Türk göçmenler, Türkiye'de ayrı bir imaj, yurt dışındaki ise daha başka bir imajla karşı karşıyadırlar. "Almanya'da yabancı, Türkiye'de Almanca" deyişi bunun veciz bir ifadesidir.

«İlk gittikleri yıllara göre sayılar, nitelikleri, hukuki durumlar ve ileriye yönelik tutumlarında büyük değişimler gösteren yurt dışındaki göçmen Türk nüfusu 3.5 milyon kişidir»⁸.

Batı Avrupa ve Amerika'da yerleşik bir göçmen Türk varlığı oluşmuştur. Bunlardan bir kısmı buldukları ülkenin vatandaşlığına almış,⁹ üçüncü nesilden itibaren tamamen okullaşmış, meslek eğitimi almış, üniversitelerden mezun olmuş ve bir kısmı da kendi işini kurmuştur. Federal Almanya'da bugün 60.000 Türk işverenden ve 20.000 in üzerinde Türk üniversite öğrenciden bahsedilmektedir. (Die Zeit: 25.03.2004 No:14 S.26) Medyada ve Türk kamuoyunda daha çok pozitif yönleriyle gündeme gelen yurt dışındaki Türkler kendi içlerinde dışarıdan pek fark edilmeyen önemli problemlerle beraber yaşamaktadırlar. Söz konusu problemlerin negatif etkileri bütün kuşaklarda görülmektedir.

Yurt dışı din hizmetlerinin ana öznesini oluşturan yurt dışındaki Türkler din görevlilerinden Türkiye'deki herhangi bir din görevlisinden beklenenden çok daha fazla ve çeşitli beklentiler ortaya koymaktadırlar. Gerek kuşaklar arası beklentilerde, gerekse yurtdışındaki Cami eksenli dinî ve sosyal hayat çerçevesinde bu farklılıklar görmek mümkündür. Bu anlamda üç önemli sosyal grubun din görevlilerinden beklenen

8 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2003 yılı verilerine göre yurtdışında 3.520.040 kişi yaşamaktadır. Bunların 3.127.691 i Avrupanın çeşitli ülkelerindedir.

9 Federal Almanya'da 1999 yılında 103.900 Türk Vatandaş, Alman vatandaşlığına geçmiştir. (<http://www.bpb.de/publikationen.Turkische-Minderheit>)

tilerine işaret etmek yerinde olacaktır. Bunlar; birinci ve onun etkisi altındaki ikinci nesil Türkler, kadınlar ve gençlerdir. Bu beklentiler ve onlar ortaya çıkaran sebepler din görevlilerinin faaliyetlerini önemli oranda etkilemekte ve şekillendirmektedir.

O zamanki ismiyle misafir işçiliğinin ilk yıllarındaki, ağır çalışma şartları, kötü yaşam koşulları, bir gün geri dönme güdüsüyle daha çok çalışıp daha çok kazanma arzusu ve daha sonra geri dönüşü ertelenen normal hayattan uzak yaşamta bugün yurt dışında yaşayan birinci nesil Türklerde hem fizikî hem de psikolojik anlamda ağır tahribat yapılmıştır. Yurt dışında Türklerin en yoğun yaşadığı yerlerden olan Berlin'de yapılan bir araştırma sonucunda, 55 yaş üzeri Türklerin yüzde 54'ünün fizikî ve psikolojik hasta olduğu tespit edilmiştir. (Tufan 1999:50) Kötü çalışma ve yaşam koşulları fizikî rahatsızlıkların sebebi olarak görüldüğünce, aldatılmışlık, güvensizlik, gelecek korkusu, ailevi sorunlar da psikolojik rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Bu kuşak yurt dışındaki din görevlilerinin gerek ibadetlerde gerekse dernek lokallerinde beraber olduğu, sorunları ile iç içe olduğu, zamanın büyük bir kısmını beraber geçirdiği gruptur. Büyük oranda parçalanmış ideallere sahip olan bu insanlardan önemli bir grup vakfının çoğunu cami derneklerinin lokallerinde geçirir. Bir camii derneğinin lokalinde; psikolojik tedaviye ihtiyacı olanlar, sürekli rahatsızlığı olanlar, ideallerinin hiç birini gerçekleştiremeyen getirdiği tatminsizliği yaşayanlar, aldatılmışlar, yurt dışındaki sosyal durumlarının bilinçaltısında yaptıkları tahribat yaşayanlar, aile problemi olanlar, maddî sıkıntıları olan ve illegal yollardan yurt dışına gitmiş kimseler daima bulunur. Bu vatandaşlarımız kendi dışlarından ancak kendilerini anlayacak, dinleyecek ve kendilerine yol gösterecek, onlara teselli edecek birini ararlar. O kimselerde çoğu zaman din

görevlidir. Birinci kuşak olarak adlandırılan bu kimseler için cami kendilerini yabancı hissetmedikleri »»»nacak yegâne mekân, din görevlisi de kendisini anlaması ve kendisi ile ilgilenmesi gereken yegâne kişi konumundadır. Bu kimseler din görevlisinden Türk kültüründeki Klâsik "Hoca" rolü yanında, psikolojik yardım beklemektedirler. Göçmenliğin ağırlı faturasını ödeyen ve hemen hemen hiç bir yerden moral destek alamayan bu kimselere karşı din görevlileri arkadaş, sırdaş, sosyal ve psikolojik danışman, hoca, müftü olarak önemli bir hayat yardımı sunmak durumundadırlar. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın din görevlilerinden beklentileri konusunda din görevlileri ile yapılan mülakatlar yukarıdaki tespitleri doğrulamaktadır.¹⁰

Göçmen toplumun Camiler etrafında oluşan dernek yaşantısına yüklediği yeni görevler içinde kadınların da önemli yeri vardır. Yurt dışında kadın cemaat ve üyeler Türkiye'ye oranla daha yoğun olarak ibadetlere katılmakta, eğitim faaliyetlerinde rol almakta, derneklerin sosyal ve kültürel faaliyetlerinde zaman zaman erkeklerden daha aktif faaliyet gösterebilmektedirler. Bu özellikleri sebebiyle din görevlileri açısından önemli bir grubu oluşturlar. (Çekin 2004: 119.vd) Yurt dışında yaşayan yetişkin kadın cemaat ve dernek üyeleri çalışsa da çalışmasa da önemli problemlerle baş etmek zorundadır. Çalışanlar açısından hem iş hem de ev işleri, kadının ev içerisinde değişen rolü büyük bir baskı oluşturmakta, bu durum zaman zaman ailevi geçimsizliklere sebep olmaktadır. Çalışmayan hanımlar ise çevreleri ile sosyal kontak kuramamakta, yalnızlık ve çevre ile iletişimsizlik başka sorunlara yol açmaktadır.

10 (Bkz. Kroissenbrunner 2001: 134 v.d özellikle 143, Tavukçuoğlu 2002: 165 v.d. Çekin 2004: 212 v.d, ÇakırBozan 2005:197 v.d)

Din Görevlileri Dernek yaşamına katılan kadınlar için uygun mekânlar oluşturulmasın, onlar için çeşitli kurslar düzenlenmesi, uygun zaman ve yer mevcut ise Kur'an-ı Kerim ve Dinî Bilgiler Dersi tertip etmesi, aile geçimsizliklerine karşın dinî bir kişilik olarak arabaluculuk yapmasın gibi beklentilerle karşılaşılmaktadır. (Çekin 2004: 273)

Yurt dışındaki yaşayan vatandaşlarımızın açısından üzerinde durulması gereken diğer bir grup da gençlerdir. Gençler sadece buldukları ülkede değil büyümemişler aynı zamanda okul ve meslek eğitimi yoluyla yerli toplumun kültüründe sosyalleşmelerini tamamlamışlardır. Ailedeki norm ve değerler ile reel hayatta karşılaşılan norm ve değerlerin farklılığı, hayatı anlamlandırma, geleceğe yönelik plânlama ve kimliği tarif etmede, Ebeveynleri ile çatışmalı bir duruma işaret etmektedir. (Şen/Goldberg 1994:56) Genç kuşak din görevlilerinden kendilerine daha toleranslı davranmalarını, kendilerini anlamalarını, sorunlarına dinî açıdan makul ve mantıklı cevaplar vermelerini ve ebeveynleri ile aralarında zaman zaman köprü vazifesi görmelerini beklemektedirler. (Çekin 2004: 273)

Hemen hemen bütün kesimleri ile büyük problemleri olan yurt dışındaki göçmen vatandaşlarımızın bu şartlarda din görevlilerine farklı bir misyon yüklemeleri ve onlardan çok şey beklemeleri tabii kabul edilebilir. Ancak bu beklentiler bazen birbirine zıt, çözüme geçektikten uzak beklentilerdir. Din görevlilerinin buradaki ana hatları ile belirtmeye çalıştığımız beklentilere ilgisiz kalmaları, eksiksiz olarak yerine getirdikleri imamet, hitabet, vaaz ve öreticilik görevlerinin de deersizleşmesine sebep olmaktadır. Onların gözünde din görevlisi kendisinden beklenen imamet ve hitabet vazifelerini ifa ettikten sonra, yerine göre psikolog, yerine göre arabulucu, yer-

ne göre arkadaş, yerine göre sırdaş, yerine göre mevlidhan, yerine göre muhafazakâr, yerine göre liberal v.s olabilmelidir. Yurt dışındaki dernek yöneticileri ile hedef kitlenin beklentileri her geçen gün diğer beklentilerin önüne geçmektedir. Bu durum din görevlileri için daha çok problemle mücadele etmek anlamına gelmektedir.

d) Yerel Makamların Ve Toplumun Din Görevlilerinden Beklentileri.

Yurt dışındaki yerel idareciler ile kamuoyunun uzun süre kendi yanına başlarındaki Müslüman misafirlere yeterli ilgi ve duyarlılığı göstermedikleri bugün açıklıkla ifade edilmektedir. (Klose 1996: 12) Devletlerin laik karakterleri onların bu konuya uzak durmalarına bir dayanak teşkil ederken, dinî ihtiyaçların karşılanması her dinî Cemaatin kendi iç işidir anlayışın uzun süre bu konunun görmemezlikten gelmesine sebep olmuştur. 1980'lerin ortalarından itibaren görülen mevcut İslâm anlayışına yaklaşımlar daha ziyade mevcut olan anlamaya ve kritik etmeye yönelik gayretler olarak değerlendirilebilir.

Ancak özellikle 90'lı yıllarda inşa edilmeye başlanan kubbe minareli camiler o mahalde ve çevrede bulunan ortalamalı insanların dikkatini çekmiş buralar marifetiyle insanlar arasında dinî mahiyetli toplantılar ve fikir alışverişini başlatmışlardır.¹¹

Avrupa'daki İslâm ve Müslümanlar olgusuna yaklaşımlar, 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ayrı bir mahiyet kazanmıştır. Medya ve kamuoyunun Avrupa'daki İslâm ve Müslümanlara bakış açısı terör bağlamında yoğunlaşmış ve

¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Dr.Reiner Albert, Talat Kamran M.A., 1995 s.11 v.d.

Avrupa'daki imamların durumları bu çerçevede tartışılır olmuştur. Bu tartışmalarda imamların vaazlarının içeriği, teröre karşı nasıl bir tutum aldıkları, diğer dinlere ve onların mensuplarına bakış açıları ile Avrupa'nın temel nizamına yönelik yorumları sorgulanmaya başlanmıştır. (Çakır/Bozan 2005: 90) Çeşitli televizyon programlarında ve kamuya açık konferans ve toplantılarda, İslâm-terör başlığında gündeme gelen imamlar her geçen gün daha şüphe ile izlenmektedir. Ancak özellikle Federal Almanya'da, Diyanet İşleri Başkan Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun tarif ettiği¹² ve Bosnalı düşünür Smail Baliç'in Avrupa İslâm için örnek gösterdiği (Baliç 1993: 197) Diyanetin temsil ettiği İslâm anlayışı, yerel makamlar tarafından daha dikkatli ve rasyonel değerlendirilmeye başlanmıştır. (Der Spiegel, 40/2003: 86) Bunun neticesinde yeni işbirlikçi projelerinin yürütülmesi konulduğu gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda son yıllarda yerel makamların ve kamuoyunun din görevlilerinden beklentileri konusunda şu tespitlerde bulunmak mümkündür; Görev yapılan ülkede konuşulan dil hakkında temel dilbilgisi, batı kültürü ve hayat tarzı hakkında yeterli bilgi, görev yapılan bölgedeki dinî ve sivil toplum örgütleri ile diyalog, nerede görev yaptıklarının bilincinde olarak bulunulan ülkenin Anayasasına ve sosyal sistemine saygı ve riayet. (Lemmen 16-17.06.03)

B- Beklentiler Din Görevlilerinin Hizmetlerini Nasıl Etkilemekte ve Hangi Sonuçlar Doğurmaktadır?

İlgili tarafların kendi zaviyelerinden ortaya koyduğu bu beklentiler, din görevlileri açısından yerine getirilip getirilmediği

meylece olarak değişik sonuçlar doğurmaktadır. Beklentiler ve onların gerektirdiği roller çeşitli kriterlere göre sınıflandırılabilir. Burada Dahrendorf'un yaptığı sınıflandırmayı (Dahrendorf 1965: 26 vd.) takip ederek din görevlilerine yönelik beklentileri üç grupta ele almak uygun olacaktır.

Birinci grup beklentiler yerine getirilmesi zorunlu olanlardır. Bu kategoriye dâhil beklentiler; kanun ve yönetmelikle veya anlaşma ile belirlenmiş, açıkça tarif edilmiş olup, yerine getirilmemesi bir soruşturmayı ve cezaı yaptırır gerektirir. Bu kriterlere göre din görevlileri açısından en başta gelen, mesleğin icrasını mümkün kılan meslek ahlakına yönelik beklentilerdir. Devletin ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din görevlileri için tespit ettiği Devletin memuru ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mensubu olduğunun şuurunda olarak İslâm inancı, ibadet ve ahlak esaslarına uygun hareket etmek, din görevliliğinin temel vasıflardır. Bu sıfatlara haiz bir görevli, görev yaptığında dernek bünyesindeki cami veya mescitte, namazlar zamanında kılmak, hutbe okumak, vaaz etmek, Kur'an kursu düzenlemek ve dinî sorulara cevaplandırmakla, İslâm geleneklerine göre cenaze hizmetlerini görmekle yükümlüdür. Din görevlileri bu görevleri yerine getirirken imam, müezzin, vaiz, öğretici ve müftü fonksiyonu icra ederler.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışındaki görevlileri bu görevleri hemen hemen eksiksiz ve usulüne uygun olarak yerine getirmektedir. (Çekin 2004: 163 v.d, Tavukçuoğlu 2000: 198, Çakır/Bozan 2005:196) Sahip oldukları bilgi, Türkiye'de elde ettikleri tecrübe bunu mümkün kılmaktadır. Ancak bu görevler içinde de beklenti gruplarına göre bazı farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Meselâ vaazlarda, birinci nesil daha çok geleneğe yer veren hikâye ve kıssalarla süslenmiş bir vaaz isterken, aile problemi yaşayanlar bu konuya

12 <http://www.diyamet.gov.tr>. "İslâm'da İlmîlik" konulu uluslararası konferansta sunulan bildiri, Ortadoğu Merkezi, Utah Üniversitesi, ABD, 21-22 Şubat 2003.

yer verilmesini, kadınlar vaazlarda kendi hakları ve yaşadıkları sorunların gündeme gelmesini, gençler ebeveynlerinin kendilerine daha toleranslı davranması için din görevlilerinin ebeveynleri uyarılması, Diyanet İşleri Başkanlığı yönerge/de belirlenen esaslara göre vaaz edilmesini, yaşanan ülkedeki yerli kamuoyuna vaazlarda kin ve nefret aşılanmaması, cemaatin uyumunu kolaylaştırıcı bir üslupla vaaz edilmesini beklemektedir.

Din görevlilerinin meslek ahlakının gerektirdiği sıfatları kaybetmesi veya kendisinden beklenen bu hizmetleri yerine getirmemesi çözü zaman zaman yurt içindeki asli görevine döndürülmesi yaptırım ile sonuçlanabilmektedir. Bunların eksiksiz yerine getirilip bundan sonraki beklentilerin karşılanmaması ise din görevlisinin kendisinden bekleneni veremeyen ama hiç yoktan iyidir değerlendirilmesine tabi tutulması anlamına gelmektedir.

İkinci grup beklentiler; beklenti grubunun bir geleneğe dayanarak, geleneksel rol içerisinde gördüğü, kapal veya açık şekilde ilgiliden tabii olarak istediği beklentilerdir. Din görevlileri buradaki beklentileri yerine getirebildikleri ölçüde içinde buldukları cemiyette etkin olabilmekte, cemaate ve topluma güven verilmekte ve kendilerini eleştirilere kapalı tutabilmektedirler. Bu beklentilerde kendi içlerinde; bir resmî görevlendirmeye bağlı olanlar, Türk-İslâm geleneğinden kaynaklananlar ve yurt dışının kendi özel şartlarının ortaya çıkardığı beklentiler olarak sınıflandırılabilir.

Yurt dışındaki din görevlileri resmî bir görevlendirme ile hac görevi ile hapishane ziyaretleri yapmaktadırlar. Bunlar Müşavirlik ve atâşelikler gibi bir üst makam tarafından kazanılan görevlerdir. Hac görevinin tabiatından kaynaklanan problemlerin dışındaki hizmetlerin de kolaylık-

la yerine getirildiği söylenebilir. Türk-İslâm geleneğinden kaynaklanan beklentiler ise, mevlid okumak, nikâh kıymak ve cenaze sahiplerine taziyede bulunmaktır. Din görevlisinin burada sayılan görevleri de usulüne uygun ifa ettikleri görülmektedir. (Çekin 2004: 249 v.d, Kroissenbrunner 2001: 141 v.d, Çakır/Bozan 2005: 196)

Bu grupta değerlendirilebileceğimiz diğer önemli beklentiler göçmenliğin din görevlileri açısından ortaya çıkardığı alanlarda görülmektedir. Geleneksel olarak Türkiye’de yakın akraba ve arkadaş çevresince üstlenilen; insanların sevinçli anlarında onlara ortak olma ile, kriz ve sıkıntılarında manevî ve psikolojik yardım sunma gibi bazı sosyal hizmetler, göçmenliğin bir sonucu olarak, eski sosyal ilişkiler aynının yeni ülkede olmaması ve eskiyi olduğu gibi yeniden inşa etmenin mümkün olmaması sebebiyle göçmen toplumunun olduğu turdu kurumlarından beklenmektedir. Özellikle yerel sosyal hizmet kurumlarından yararlanamayan, dil sorunu, kültürel farklılık, dinî ve geleneksel değerler konusundaki yanlış anlaşımalar dolayısıyla birinci ve ikinci kuşak Türkler uzun yıllar sosyal hizmetlerden mahrum kalmışlardır. (Klauser 1996:12, Özkara 1990: 26.) Yurt dışındaki dernekleşme sürecinin tamamlanmasından sonra toplum, dinî amaçlı derneklere bu alanda bazı talep ve beklentiler ortaya koymuştur. Yurt dışındaki cami anlayışındaki farklılıklardan birisi de budur. Bazı araştırmacılar cami derneklerinin dinî hizmetler yanında sosyal hizmetlere yönelmelerini, “Camilerin Hristiyan cemaat yaşamına yaklaşması” (Jonker 1999:139) olarak değerlendirmektedir.

Burada yurt dışındaki derneklerin hangi nitelik ve derece de sosyal hizmet ürettikleri sorgulanabilir. Derneklerin bugünkü insan varlığı itibarıyla, ihtiyaç duyulan sosyal hizmet-

leri göreceğ yeterli sayıda profesyonel ne gönüllü ne de ücretli elemanlar vardır. Bu durumda cemaate sosyal hizmet sunmak din görevilerine düşmektedir. Dernekler bünyesinde üretilen sosyal hizmetler din görevilerinin performansına bağlıdır. Yurt dışı din görevliliğinin tam olarak yerine getirilmesinin zorluğu da bu alanda ortaya çıkmaktadır. (Çekin 2004: 262 vd.)

Hastahanelerde yatan hastalarla evlerde bakılan hastalar periyodik olarak ziyaret edip onlara dinî ve moral yardımda bulunmak, günlük cami cemaatinin problemleri hakkında onlarla konuşmak, karşı karşıya oldukları sosyal ve psikolojik rahatsızlıklar hakkında onlara kendi bilgisi ve imkânları ölçüsünde danışmanlık yapmak, beklenmedik felaketlerle karşılaşanlar teselli etmek, talep edilmesi halinde aile içi anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmak, hayatta yaşadıkları problemlerle baş edemeyenlere cesaret ve umut vermek, doğum, evlenme ve ölüm anlarında cemaat üyelerinin yanlarında olmak, din görevlilerinin sundukları başlıca sosyal hizmetlerdir.

Din görevilerinden sosyal hizmet alan yanında kültürel alanda da bazı fonksiyonlar beklenmektedir. Din görevilerinin bu alanda başarılı hizmet yapabilmeleri; derneğin kültürel ve sosyal faaliyetlerine katılmaya ne kadar hazır olduklarına ve dernek yönetimleri ile ne kadar işbirliği sağlayacaklarına bağlıdır. Yurt dışındaki dernekler zaman zaman, kiliselerle ve diğer resmî ve sivil kuruluşlarla dinî ve kültürel amaçlı programlar, konferanslar, yarışmalar, kermesler, piknikler v.s tertip etmektedirler. Din Görevlilerinden bu programlarda gerek plânlayıcı gerek organizatör ve gerekse uygulayıcı olarak aktif bir rol üstlenmeleri beklenmektedir. (Çekin 2004: 217 v.d) Buradaki beklentilerde din görevlileri, da-

nışman, mevlidhan, psikolog, teselli edici, yol gösterici, arkadaş, sırdaş, temsilci, organizatör ve uygulayıcı olarak fonksiyon görürler. Bu alanda gösterilecek başarı din görevlisinin resmî sıfatından çok kişisel karizmasının ön plana çıkmasını sağlaması, çevresi ile ilişkilerinin ayrı bir boyut kazanması, görev yaptıkları dernekte kendisini kabul ettirmesi, itibar görmesi, huzurlu bir görev yapması ve cami derneği ile ilişkisi olmasa da çevrede bulunan kimselerin farkına varması Hocası, anlamına gelirken, bu beklentilere karşılık vermemesi veya ihmalkâr davranması, resmî bir soruşturma gerektirmesine de, bulunduğ dernekte huzurlu görev yapamaması, açıktan tenkitlere maruz kalması ve zaman zaman istiskale uıraması gibi sonuçlar doğurabilmektedir.

Yurt dışı din görevlilerinin karşılaştıkları bir diğer beklenti grubu da din görevlilerinden yerine getirilmesi umulan görevleri içermektedir. Bu grupta sayacağımız beklentiler ilk iki gruptaki beklentileri karşılamak kaydıyla din görevlisini emsallerine nazaran daha seçkin yapan ancak yerine getirilmediğinde bir yaptırım öngörmeyen beklentilerdir. Bunlar, o ülkenin dilini bilmek, yeni doğan bebeklere isim koymak, derneklerin idari ve mali işlerine yardımcı olmak, gençlerin ve çocukların temel eğitim sorunlarına erişilmek, dernek adına kendi inisiyatifleriyle sosyal faaliyetler organize etmek ve devamlı cami cemaati için özel faaliyetler düzenlemek olarak sıralanabilir.

Bir din görevlisi, zamanından ve dinlenmesinden feragat ederek yapabileceği bu görevler esnasında; idareci, organizatör, rehber, moral verici fonksiyonların icra eder. Bu beklentilerin yerine getirilmesi durumunda din görevlileri, hem kişisel hem de kurumsal olarak takdir edilir, görev yaptıkları mahalde kendilerine karşı özel bir sempati oluşur.

C- Sorunlar.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere yurt dışında din görevlileri sınırlı çözümlü rutin görevleri ihtiva etmemektedir. Yurt dışında din görevlilerinin karşı karşıya kaldıkları durum Türkiye örneğindeki cami ve cami görevlilerinin doğallıktan hareketle anlaşılabilir. Konuya yurt dışındaki "Cami" etrafında oluşan dernekleşmeye yüklenen görevler açısından bakılırsa çok farklı bir yapıyla karşılaşmaya olunduğu açıkça görülmektedir. (Tavukçuoğlu 2000:91 vd. Kroissenbrunner 2001: 139 vd. Canatan 2004) Camiye yüklenen görevlerdeki farklılaşma kısmen göçmenliğin, kısmen çoğulcu bir toplum içinde yaşamının, kısmen de Türkiye'de din hizmeti yapan ve bünyesinde müftü, vaiz, Kuran kursu öğreticisi, müezzin gibi değişik unvanlarda görevli bulunan bir kurumun yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu sebeple din görevlileri Türkiye'de alışık olmadıkları bir yapı içerisinde görev yapmak durumundadırlar.

Din görevlilerinin karşılaştıkları beklentiler, üstlenmek zorunda oldukları roller ve toplum içerisinde yerine getirmek zorunda oldukları fonksiyonlardaki bu özel durum yurt dışı din görevliliğini altından kalkılmasız zor bir görev haline getirmektedir. (Kroissenbrunner 2001: 110) Türkiye'de cami dışında mesleği ile ilgili olarak sınırlı beklentilerle karşılaşan cami görevlilerinin aksine din görevlisi yurt dışına görevlendirildiği andan itibaren sadece hocadır. Hangi amaçla ve nerede bulunursa bulunsun kendisinden hem resmî hem geleneksel anlamda hoca rolü beklenmektedir.

Yukarıda yaptığımız tasnifte yer alan yerine getirilmesi mecburi olan beklentiler ve bunların icap ettirdiği roller, din görevlilerinin rutinleşmiş ve kolay yerine getirdiği rollerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın seçerek gönderdiği her görevli

imamet-hitabet, vaaz etme, Kur'an kursu düzenleme ve dini sorular cevaplama konusunda fazla zorlanmamaktadır. Ancak önümüzdeki yıllarda daha fazla hissedilecek olan bir problem bugün ortaya çıkmaya başlamıştır. Almanya örneğinden hareketle Türkçe yapılan vaazların ve verilen hutbelerin önümüzdeki günlerde daha az cemaat tarafından anlaşılacağı söylenebilir. İkinci bir sorun Kur'an kurslarında öğrenciler ile öğrenci arasındaki iletişim alanında hissedilecektir. Klasik din eğitiminin ana öğelerinden olan Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma ve namaz duaların öğrenme konusunda belki bir sorun çıkmayabilir ancak temel dinî bilgilerin verilmesi konusunda aynı dili konuşup anlayamamanın din görevlilerine daha çok problem doğuracağı açıktır. (Çekin 2004: 250) Bu konudaki bir diğer eksiklik ise yurt dışında doğup büyüyen kuşakların Türkçe bilgilerini göz önünde bulundurarak geliştirilmiş bir eğitim programının bulunmaması ve gerekli yardımcı ders malzemesinin olmayışındadır. (Tosun 1993: 171) Diğer bir problem, dini soruların niteliğindeki değişimdir. Zira bu güne kadar birinci ve ikinci neslin klasik diyebileceğimiz daha çok ilmi hal içerikli sorularına muhatap olan din görevlileri her geçen gün çoğulcu bir toplumda yaşamadan kaynaklanan sorulara muhatap olmaktadırlar. (Çekin 2004: 172) Bu tür soruların cevabının klasik fetva kitaplarında bulunmaması aşıkardır. Dolayısıyla yurtdışı din hizmetlerinde önemli bir fonksiyon icra eden din görevlilerinin Din İşleri Yüksek Kurulundan daha yoğun destek alması gerekir. Sorulan soruların daha isabetli değerlendirilebilmesi için Din İşleri Yüksek Kurulunun yurt dışında karşılaşılan problemler konusunda yeterli bilgi ve araştırma desteği alınması gerekmektedir.

İkinci grup beklentiler içerisinde yer alan Mevlid okumak, nikah kıymak gibi dinî gelenek içerisinde mütealaa edilebilece-

Bizim roller kolayca karşılanabilmektedir. Bunlara hastahane ve hapishane ziyaretlerini ekleyebiliriz. Bu görevlerde zaman yetersizliği dışında kolayca yerine getirilebilmektedir. Buna karşılık bireysel beklentiler içerisinde yer alan cemaate psikolojik danışmanlık yapmak, göçmenliğin ortaya çıkardığı kuşaklar arası çatışmalarda sorunu anlayıp ona uygun çözüm üretmede beklenen performans göstermek din görevlilerinin üstesinden gelmekte zorlandıkları beklentilerdir. (Kroissensrunner 2001: 110) Daha önce de işaret edildiği gibi Türkiye'deki tabii sosyal çevrelerinden yoksun olarak her problemlerle kendisi baş etmek zorunda olan yurt dışındaki vatandaşlarla da çözüm umulacak yegane kimselerdir. Yurt dışındaki hizmet alanının yeni ve alışılmadık şekilde beklentiler üretmeye müsait olması, beklentilerin derinleşenişi karşısında, din görevlilerinin gerek aldıkları formal eğitim gerekse hizmet içi eğitim kurslarının ihtiyaç duyulan sosyal, psikolojik ve pedagojik yardım sağlayacak yeterli içeriğe sahip olmayışı, her beklentiyi karşılamayı hemen hemen imkânsız hale getirmektedir. Ortada herkes için geçerli standart olmayışı, din görevlilerinin her yere çekilebilir gerekçelerle eleştirilere muhatap olabilmelerine sebep olmaktadır. Din görevlilerini bu eleştirilere karşı koruyacak etkin bir mekanizma ne yazık ki mevcut değildir. Bu alandaki yetersizlik bir kısım din görevlilerinin özgüvenlerine zarar vermektedir. Ancak din görevlileri taşıdıkları Hoca sıfatının gereği olarak kendilerine müraaata edenlerin problemlerini sabırla dinlemekte, herhangi bir suistimale meydan vermeden en azından onları teselli edebilmekte ve sabır tavsiye ederek yardımcı olabilmektedirler. (Çekin 2004: 212 vd) Çok dikkat çekmeye de bu çerçevede sunulan sosyal hizmet, çok sayıda Vatandaşımızın ulaşabildiği yegâne sosyal ve manevî destek anlamına gelmektedir.

Bu alanda anılması gereken en önemli sorunlardan birisi de, yerli topluma karşı gerek görev yapılan derneği gerekse İslâm dinini temsil etme görevinde karşılaşılmaktadır. Yurt dışında görevliler zaman zaman görev yaptıkları derneklere çeşitli dinî ve sivil kurumlarla müştereken hazırlanan programlarda ilâhiyatçı kimlikleri ile yer almaktadırlar. Bu programlarda din görevlileri çok önemli bir pozisyona sahiptirler. Çünkü alacağı tavrı ve yapacağı açıklamalar muhatap kimselerin İslâm dinine ve Müslümanlara ait kanaatlerini etkileyebilmektedir. Bu anlamda görevlilerin bilgilerinin yerli dile tercümesinde büyük bir problem olduğu gibi, görevlinin Bati toplumunda din, sosyal ve kültürel hayat, hayat felsefesi gibi hususlara vukufiyeti de büyük önem taşımaktadır. Din görevlileri alışık olmadıkları bu duruma genellikle hazırlıksız yakalanmakta bu durum ise kendilerine olan güvenlerini negatif etkilemektedir.

Yurt dışındaki din görevlilerinin sık karşılaştığı sorunlardan birisi de dernek yönetimleri ile ilişkilerde görülmektedir. Her insan gibi yurtdışına giden bir din görevlisi de, görevine başladığı zaman çevreyi ve insanları tanımamasında, yerleşmesinde, bürokratik işlemlerde yardım edecek kimselere ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç din görevlilerinin bazı kimseler ve bazı dernek idarecileri tarafından yanlış değerlendirilmelerine sebep olabilmektedir. Bu esnada iyi niyetle de olsa roller birbirine karışabilmekte, din görevlileri ilişkileri normalleştirme için gereksiz uğraş vermektedirler. Toplum içerisinde sosyal bir itibar alanı olarak görülen dernek idareciliği ve başkanlığı üstlenen bazı kimseler kendilerini din görevlilerinin idarecisi olarak da görebilmektedirler. Bu tür ilişkinin din görevlilerini çok güç bir durumda bıraktığı açıktır. Din görevlileri ya açık çatışma durumunu benimseyip kendisini kabul ettirmektedirler veya geçimsiz, başarısız damgası yememek için

sabırla hareket etmek ve durumu idare etmek cihetine gitmektedirler. Bu durum din görevlilerin psikolojik ve moral olarak ypranmalarına sebep olmaktadır. (Çekin 2004: 234)

Derneklerle, atşelik ve müşavirlikler arasında tabii köprü görevi yapan din görevlileri, müşavirlik ve atşeliklerin derneklerle beraber organize ettiği sosyal ve kültürel amaçlı faaliyetlerde de anahtar rolü üstlenmektedir. Ancak bu ilişki içerisinde iki taraf arasında meydana gelebilecek yanlış anlamalar ve uyumsuzlukta din görevlileri arada kalmakta ve prestijleri ypranmaktadır. Sosyal ve kültürel etkinliklerde işbirliğine istekli olmayan Dernek yönetimlerinin menfi tutumları din görevlilerinin fonksiyonlarını snrlandırmaktadır.

Din görevlileri için bir diğer sorunlu alan yerli kültür ve kurumlarla ilişkiler olarak görülmektedir. (Çekin 2004: 224) Bilindiği gibi bir kimsenin yabancı bir kültür içerisinde kendisini ifade etmesinin ve o kültürle alışverişte bulunmasının birinci şartı o kültürün diline hâkim olmasıdır. Dil öğrenme hususunda yurt dışındaki görevlilerde iki eğilim gözlemlenebilmektedir. Görevlilerin çoğunluğu gerek görevin yoğunluğu gerekse dil öğrenmek için gerekli şartların olmayışından dil konusunda bir çaba göstermemektedirler. Bu grup görevliler kendileri için lazım olan bir kaç kelime ile görevlerini tamamlamaktadırlar. Tabiatıyla bu görevlilerin tüm zamanı Türklerle beraber geçmekte yerli kültürle ilişkileri son derece sınırlı olmaktadır. Ancak az sayıda da olsa alt yapı ve özel ilgisi olan görevliler, görevleri ile birlikte dil öğrenilemekte ve o ülkedeki yazılı literatürü okuyup anlayabilmekte ve kamuoyundaki tartışmaları takip edebilmektedirler. Bu tip görevliler kendi görev alanlarını ve çevrelerini farklı algılamakta ve yerli kültürle ilişkilere ayrı bir önem vermektedirler.

Din görevlilerinin bir dil öğrenmeleri hususundaki çeşitli

platformlarda dile getirilen temennilerin din görevlilerinin çalışma koşulları açısından gerçekleşme şansı son derece zayıftır. Çünkü dil öğrenme son derece zor ve kendi mantığında kuralları olan bir süreçtir. «mân» ve vakti olan görevlilerden bile sadece dil kursları takip ederek tatmin edici seviyede dil bilimlerini bekleme gerçekçi değildir. Mevcut din görevliliği politikasının bu konuda görevlilerin dil öğrenmelerini kolaylaştırdığı da söylenemez.

D- Öneriler

Hali hazırdaki durumda yurt dışında yaşayan herkesin gözlemleyebildiği gibi, burada yaşayan toplum bir çok sorunları içerisinde âdeta ne olduğunu, kim olduğunu anlama kavgası vermektedir. Bu sorunlar içerisinde yaşayan insanlar ise isteseler de istemeseler de sorunun bir parçası ve toplum olarak da öznesini teşkil etmektedirler. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın yaşadıkları kültür içinde bir anlam ifade edecek tarzındaki kendi kültürünü yeniden harmanlayıp mevcut şartlara uyarlama ve yaşayabilir bir organizmaya dönüştürme çabaları kendi köklerinden koparak gerçekleşemez. Bu durumda yurt dışındaki Türklerin Türkiye'den tahmin edilenden daha uzun bir süre dinî ve kültürel anlamda yardım almaya devam edecekleri şüphesizdir. Bu yardımların önemlilerinden birisini sunan din görevlileri de ayrı sorunlarla karşılaşmak ve kendi görev alanları içerisinde bulunanlara çözüm üretmek durumundadırlar. Bu kitle ne kadar iyi ve rasyonel şartlarda hizmet sunarsa göçmenliğin ortaya çıkardığı dini, sosyal ve kültürel sorunların aşılması kolaylaşacak, vatandaşlarımız buldukları ülkede mutlu ve müreffeh bir gelecek kurabileceklerdir.

Yukarıda değinildiği üzere yurt dışında yaşayan vatandaş-

larımız, göçmenlikten kaynaklanan sorunlar daha uzunca bir süre yaşayacaktır. Bu sorunların çözümü ancak zaman içinde mümkün olabilecektir. Bu sebeple her din görevlisi yurt dışı görevi esnasında bu sorunlarla yaşamaya hazır olmalıdır. Yurt dışındaki yerli toplum ve kamuoyunun beklentileri de yerel toplumun göçmenlere ilgili nispetinde kendi dinamikleri içerisinde gelişmekte ve değişmektedir. Bu sürecin iyi takip edilmesi ve yanlış anlaşılmalara meydan verilmemesi gerekmektedir. Bu konuda din görevlilerinden çok üst kurulların ve derneklerin aktif olması gerekir.

Din görevlilerinin meslekî ve sosyal sorunların çözümü konusunda Diyanet Şeri Başkanlığı ve yurt dışındaki üst kurullar ile yerel dernekler kendileri ile ilgili hususlarda bazı tedbirler alabilirler.

Bu konuda aşşağıdaki tekliflerin yerine getirilmesinin din görevlilerinin daha rahat ve verimli bir hizmet sunmalarını sağlayacağı düşünülmektedir;

1. Yurt dışına gönderilen din görevlileri için düzenlenen hizmet içi eğitim kurs programlarında temel yabancı dil eğitimi yanında özellikle görev yapılacak ülkedeki sosyal, politik, idarî, dinî ve ekonomik yapı ana hatları ile yer almalıdır.
2. Bu kurslarda, yurt dışındaki vatandaşlarımızın bulunduğu ülkelere sosyal pozisyonları, modern ve gelişmiş bir toplumda yaşamının avantajları yanında ortaya çıkardığı sorunlar, vatandaşlarımızın hayatında meydana getirdiği değişiklikler, bu değişikliklerin din görevlilerine bakış açlarına, onlardan beklentilere, din ve dinî kurumlarla ilişkilerine yönelik yönleri işlenmelidir.
3. Hedef kitlenin bulunduğu ülkedeki yaşayan dinler, organizasyonları, öğretileri, faaliyet alanları, hedefleri ve birimleri ile ilişkileri açısından anlaşılmalı, din görevlilerine di-

nî çoculuk içinde, görev yapacak mahalde bulunan diğer dinî inanışları dikkate alan, ötekilerin farkında olarak bir görev yapma bilinci verilmelidir,

4. Din görevlilerinin hizmet içi eğitim kurslarının düzenlenmesinde gidilecek ülkelerin makamları ile daha sıkı işbirliği yapılmalıdır. Alman Büyükelçiliği ile bu konuda yapılan işbirliği olumlu bir örnektir. «Mâkanlar dâhilinde yerli kamuoyunun din görevlilerinden beklentileri, daha Türkiye'deki kurslarda yine gidilecek ülkelerin yetkililerince anlatılmalıdır. Böyle bir uygulamanın yurt dışı din hizmetlerine yönelik yerli kamuoyundaki mevcut şüphelerin giderilmesinde ve yerli işbirliği alanlarının ortaya çıkmasında olumlu neticeleri olacaktır,

5. Din görevlileri, mevcut din görevliliği kavramı etrafında oluşmuş gerçekçi olmayan beklentilerden uzak rasyonel bir tarzda göreve hazırlanmalıdır,

6. Her din görevlisine yurt dışı görevine başlar başlamaz mahallinde bir oryantasyon programı uygulanmalıdır. Bu programda çevrede yaşayan cemaatin çalışma şartları, yaşam tarzları, eğitim seviyeleri, gelir durumları, çevrede bulunan eğitim kurumları, dinî kurumlar, resmî makamlar, sosyal hizmet kurumları yer almalıdır. Bu ve benzeri rehberlik hizmetlerini görmek üzere her Konsolosluk bölgesinde dil bilen ve o ülke hakkında yukarıdaki kriterler dahilinde yeterli bilgi olan birer rehber din görevlisi istihdam edilmelidir,

7. Yurt dışı görevi esnasında dil öğrenmeye istidad ve imkân olan görevlilerin dil öğrenilmeleri yönünde idari tedbirler alınmalı ve kendilerine kolaylık sağlanmalıdır,

8. Şu anda acilen ihtiyaç duyulan dil bilen din görevlisi ihtiyacı karşılamak amacıyla; mevcut görevliler içinden görev yapmayan ülkedeki dili okuyup-yazabilen ve kamuoyundaki

tartışmalar takip edebilen, bu konudaki bilgisini belgeleyen (Almanya için en az Gothe Enstitüsünün Mittel Stufe Diploması almış) ilâhiyat mezunu ve çalıştıkları derneklerde mesleki olarak da başarıyla olmuş din görevilerinin görev süreleri konusunda esneklik sağlanarak uzun süre görev yapabilmeleri sağlanmalıdır. Bu tür görevliler; bölge merkez camileriyle kubbeli ve minareli olarak inşa edilmiş temsil kabiliyeti olan camilerde görevlendirilmeli, beş vakit namaz kıldırılan imamlar olarak değil, görev yaptıkları cemiyyetin hem idarecisi, mümkün olan yerlerde başkan, yerli topluma karşı o cemiyyetin temsilcisi, cemiyyetin ziyaretçileri için mihmandar, çevrede bulunan kuruluşlardan gelecek talepler doğrultusunda da slâm konusunda, Müslümanlar konusunda üst kuruluşlar ve Diyanet politikalar doğrultusunda bilgiler verecek olan konferansçı, yerel bazda düzenlenen çeşitli programlarda bulunduğu derneği temsil edecek bir kişi v.s. olarak görevli ve bu şekilde istihdam edilmelidirler. Bürokratik imkânların müsait olması durumunda bu görevlilere “Sosyal Yardımcı” statüsü verilmelidir. Bu tür bir düzenleme neticesinde bu görevlilerimiz; vatandaşlarımızın ailevi, sosyal ve psikolojik sorunlarında önemli bir danışman fonksiyonu icra edebilmelerinde, toplumun bir parçası olarak görev yapmalarında, kendilerini ifade edebilmelerinde daha etkin olabilecekler, kamuoyu zamanında ve doğru olarak aydınlatılabilecek, olmasa muhtemel yanlış anlamalar önlenebilecektir. Buna ilaveten hapishane ve hastahanelerde yapılan moral hizmetleri hususunda da bu tip görevliler bugüne göre çok daha fonksiyonel olabileceklerdir.

9. Yurt dışında yürütülen din hizmetlerinin üç ana unsuru olan müşavirlik-ataşlık, dernek yönetimi, din görevlisi yapısındaki belirsizlikler bir an önce giderilmeli, yetki, görev ve sorumluluklar net bir şekilde tarif edilmelidir. Zira birçok

dernekte, dernek yönetiminin herhangi makul bir gerekçeyle dayanmayan tutumları, dernek bazında yapılacak faaliyetlerde ve din görevlileri ile işbirliğinde olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bunun din görevlileri açısından sonucu; rahat çalışabilecekleri ortamın yok olması demektir. Din görevlilerinin çalışma usulleri, sorumlulukları ve hakları, gerekirse imza karşılığı olarak dernek idarecilerine bildirilmeli ve görevlilerin huzurlu bir görev yapması sağlanmalıdır.

10. Yurtdışında yürütülen din hizmetlerinin bundan sonraki alacağı veche, yurt dışı şartlarına uygun olup olmadıkları ve yerli kültür içerisinde bir anlam ifade edip etmediği ile yurtdışından ilgili olacaktır. Din hizmetinin yurt dışında bulunulan ülkelere şartlarında uygun bir formata oturması ancak bu konuda çalışacak bilimsel kuruluşlar yardımıyla olabilir. Mevcut şartlar itibarıyla bu tür bir projeyi gerçekleştirmek için hukuki altyapı itibarıyla üst kuruluşlar gerçekleştirilebilir. Yurt dışındaki üst kuruluşlar bu konuda henüz yeterli açılımları yapamamışlardır. Bu eksikliğin giderilmesi ve din görevlilerinin daha verimli hizmet üretebilmesi için bu kuruluşların tarafından gerek, teorik gerekse program açısından desteklenmesi gerekmektedir. Bu desteği sağlamak ve yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın diğer sorunlarını araştırmak üzere özellikle Federal Almanya’da acilen bir araştırma enstitüsü kurulmalıdır. Bu enstitüde din, aile, gençlik, dinî eğitim, dernekleşme, psikolojik yardım hizmetleri, sosyal danışmanlık, dinlerarası ilişkiler alanında çalışacak yeterli sayıda bilim adamı görevlendirilmeli, bu kimselere üniversitelerdeki emsalleri nispetinde maaş ve sosyal haklar sağlanmalıdır. Bu enstitüde din eğitimi, gençlikle ilişkiler, kadınlar, yaşlılar, dernekler, çevre ile ilişkiler, dinî kurumlarla ilişkiler, dinî sorunlar, sosyal hizmet alanları (Hastahaneler, Hapishaneler, Or-

du) ile ilgili masalar oluşturulup, buralarda elde edilecek bilgi ve geliştirilecek programlar ve yayınlarla din görevlileri desteklenmelidir. Bu enstitü marifetiyle yapılacak veya yapılacak araştırmalar neticesinde ve Diyanet Şeleri Başkanlığına katkıyla ile yurt dışı din hizmetleri daha verimli ve fonksiyonel bir zemine oturabilir.

K A Y N A K Ç A

- Abdullah, Muhammed S. (1993): Was will der İslam in Deutschland? Gütersloher Vrl. Gütersloh.
- Albert, R./Kamran, T. (eds.) (1995): Die Neue Moschee in Mannheim. Mannheim.
- Balic, Smail (1993): Der İslam im Spannungsfeld von Tradition und heutigen Zeit. Oros Vrl. Würzburg.
- Bardakoğlu, Ali: " İslamda İlmîlik konulu konferans bildirisi", Ortadoğu Merkezi Utah Üniversitesi ABD. 21-22 Şubat 2003.
- Biswanger, Karl (1988): Türkisch-İslamische Vereine als deutsch-türkische Koexistenz. München.
- Blumenwitz, D. (1985): Aufenthaltsgenehmigung für die Imame in Deutschland. Cibedo-Texte Nr. 35.
- Bundes Politische Zentrale Bildung, <http://www.bpb.de/publikationen>, Türkische Minderheit)
- Canatan, Kadir, (2004) "Sivil Toplum Örgütleri Olarak Hollanda'da İslami Kurum ve Kuruluşlar", III. Din Şurasına sunulan bildiri. Ankara.
- Çakır, Ruşen, İrfan Bozan (2005) Sivil, Şeffaf ve Demokratik Bir Diyanet Şeleri Başkanlığına Mükün mü? Tesev Yayınları, İstanbul.
- Çalışma Bakanlığı (2004) http://www.calisma.gov.tr/yinyurtdisi_isci.htm
- Çekin, Ahmet. (2004) "Stellung der Imame" Tübingen. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Dahrendorf R. (1965) Homo Sociologous, West Deutscher Verlag, 5.Auf. Köln-Opladen
- Der Spiegel. Haftalık Dergi 40/2003.

- Din Hizmetleri Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergeleri, Ankara.
- Din Hizmetleri Raporu Ankara 1993.
- Dış İşleri Dairesi Başkanlığı'nın 19.11.2003 tarih ve B.02.1.D.B.0.76.00.02/675-9256 sayılı Merkez ve Taşra Teşkilatına gönderilen yazı.
- Din Hizmetleri Din Görevlileri Listesi.
- Din Hizmetleri Şube Tüzüğü (Derneklere gönderilen örnek tüzük fotokopisi)
- Gür, Metin (1993): Türkisch-İslamische Vereinigungen in der Bundesrepublik Deutschland. Brandes & Apsel, Frankfurt/M.
- Jonker, Gerdien (1999): Die Verortung der İslamischen Gemeinden im deutschen Umfeld. In: Jonker, Gerdien (ed.): Kern und Rand. Die religiösen Minderheiten aus der Türkei in Deutschland. Verl. Das Arabische Buch, Berlin
- Klose, Hans-Ulrich (1996): Eröffnungsansprache. In: Religion – ein deutsch-türkisches Tabu? Körber-Stiftung, Hamburg.
- Kroissenbrunner, Sabine (2001): Türkische Imame in Wien. Institut für Konflikt-Forschung. Endbericht. Projekt Nr. 7798. Wien.
- Lemmen Thomas (2003): Erwartung an die Arbeit der Imame aus der Sicht der Bundesregierung. Vortrag bei der Tagung des Bundesin-nenministeriums Berlin mit Imamen von DITIB von 16.-17.06.03 in Wiesbaden-Nauroth.
- Lemmen, Thomas (2001): İslamisches Alltagsleben in Deutschland. Wirtschafts- und sozialpolitischen Forschungs- und Beratungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung. Bonn.
- Özkara, Sami (1990) Notwendigkeit der Sozialarbeit mit Ausländern. In: Türkische Migranten in der Bundesrepublik Deutschland. (Hrg.) Sami Özkara. Önel Verlag, Köln.
- Şen, Faruk/ Goldberg, Andreas (1994): Türken in Deutschland. Verlag C.H. Beck, München.
- Seufert, Günter (1999): Die Türkisch-İslamische Union der türkischen Religionsbehörde (DITIB) zwischen Integration und Isolation. In: Seufert, Günter/Waardenburg, Jacques (eds.): Türkischer İslam und Europa. (Turkish İslam and Europe?). Steiner Vrl. Stuttgart.
- Spuler-Stegemann, Ursula (2001): Muslime in Deutschland. Organisationen und Gruppierungen. In: Landeszentrale für politische Bildung Baden-Württemberg (ed.): Der Bürger im Staat. Heft 4.

Tavukçuoğlu M. (2000): Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi, Mehir Vakfı Yayınları No: 5, Konya.

T.C Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı (1995). 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu Ankara.

Thomá-Venske, H. (1981): İslâm und Integration. Rissen Verlag, Hamburg.

Tomanbay, İlhan (1990): Wie sozial ist die Türkei. VVB Verlag, Berlin.

Tosun, Cemal (1993): Din ve Kimlik. TDV Yayınları, Ankara..

Tufan İ. (1999) Über die gesundheitliche Lage der älteren türkischen Migrantinnen in Deutschland. In: Migration und Gesundheit 2. Berlin.

Türk, Klaus: (1978) Soziologie der Organisation 1. Auflage, Enke Verlag, Stuttgart.

Ullrich, Otto (1978): Soziale Rolle in der Industriegesellschaft. Juventa Verlag, München.

DİN GÖREVLİLERİ VE DİN HİZMETLERİ ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA *

- Çağdaş din görevlilerinin vasıfları neler olmalıdır?
- Din hizmetinin çağımız insanı için "hayatı yardım" a dönüştürülmesi hedefine ulaşmada atılması gereken öncelikli adımlar nelerdir?

Prof. Dr. Mehmet Erkal

Çağdaş din görevlilerinin öncelikli ve olmazsa olmaz vasıfları, şüphesiz, sünnetin belirlediği, Hz. Peygamberin yasalarıyla şekillenen olgun müminin vasıflarıdır. Bu vasıflar Kur'an ve Hz. Peygamber ahlakına en üstün manada uyabilmeleri için çok görmemek, kendinden aşmaları küçük dinden üstünleri çok görmemek, demeyi tercih ediyorum; kenetlenmek için herkesi haliyle kabul edip Hâlık'ın hatırı için mahlûkata merhamet edip sevmek, güzel terbiye, iyi huylarla bezenip, utanılacak hata ve ayıplardan insanı koruyan bir meleke. Bu kavramın tam karşılığının batı dillerinde olduğunu zannetmiyorum. Bu yüzden terim üzerinde düşünülmesi gerektiğine inanıyorum. İnsan insan yapan, insanı olgun bir Müslüman yapan bir terbiye, ruhanî âlemlerle ilim, irfan, ihlas, Allah sevgisi ile dolu düşünüş, mütevazı, merhametli,

* Diyaret Aylık Dergi, Sayı: 154, Yılı:2003, s. 54-58.

hoşgörülü, vefakâr, sadık, sözü hikmet, sükûtu ibret bir Müslüman hâli.

Çaırdaş din görevlileri bunun da ötesinde vasıflara sahip olmalıdır; çünkü onlar Hz. Peygamberin örnek olma vasfının da varisidirler; bugün dünyada en fazla ihtiyaç duyulan şey sevgi, inanca ve farklılıklara saygı, yeni fikirlerle sonuna kadar açık nesiller yetiştirmektir. «Ç dünyas» ile karışlaşan, kendisini keşfederek çıkışlar arayan insanın rehberlere ihtiyacı vardır. Hayatın aidiyetini aramada ona yol gösterecek, örnek olacak kişi din görevlileridir.

Çaırdaş din görevlisi önce gönül ehli olarak sevginin, yaratanı dolay yaratılmışlar» sevmenin merkezi olan gönülden yola çıkarak insanlara irşat edecektir.

Gönüllü olmak, gönülden sevmek, gönülden vermek. Bir yazarımızın ifadesi ile “Birine alçak dersiniz hakaret etmiş olursunuz. Alçak gönüllü dersiniz iltifat etmiş olursunuz. Çünkü gönül öyle yücedir ki, kendisine ilişen alçaklık» elinden tutup katına yüceltir.” Alçak gönüllülük, bir yücelik olup çıkar.

«Şte günümüz insanlarına hizmet götüreceğ din görevlilerinin bu ulvi hizmetin bir gönül işi olduına inanmalar», bu işe gönül vermeleri, daima gönle hitap etmeleri şartı ile başları olacaklar kanaatindeyim.

Sokrat’ın da ifade ettiğ gibi “genellemeler yorgun dimaaların bir ürünüdür”. Biz burada problemlerin çözülebileceğini, mihrapta asla yangın olmadık», örnek din görevlilerimizin dün olduı gibi bugün de, toplumun her türlü hizmetinin içinde oldukların» tekrarlamakla yetineceğiz.

Din hizmetlileri sadece namaz kılmakla görevli memurlar değildir. Onlar toplumumuzun her kesiminde vardır. Çocuk doğunca ismini koymakla başlayan hizmet, sünnette,

düünde, ölümdede, sevinçte, hüzünde, ... her türlü sosyal etkinliklerin içinde devam eder. Toplumumuzda din görevlisinin hizmeti tarihin hiçbir döneminde camide bitmemiştir, bitmeyecektir.

Kendilerinden çok yönlü beklentileri karşılayacak din hizmetlilerin meslekî eksiklikleri, sistemli bir çalışmaya ile giderilir. Ancak onun asıl başarı» kendisiyle yapacak» nefis murakabesi sonucu ortaya çıkacak, imanının sesini vicdanında duyarak takva ve güzel amellerle iç fethini tamamlayıp gece gündüz insanların» hayırına çalışmakla dış fethini bütünleştirecektir.

Kant’ın ifadesiyle öyle hareket edeceklerdir ki gerek kendilerinde, gerekse diğerlerinde tecelli eden insanlık, insanîyet asla vassıta değil, aynı zamanda gaye olacaktır. «insanlık, insanîyet slâmiyet demektir. Bu kavramın içinde insanın hayatına, şerefine, değerlerine, farklılıklarına, doğuştan getirdiği haklarına, saygı duymak vardır. Bunun için de özgürlükçü, hoşgörülü, hakikat ve adalet sever, olmak gerekir.

Din hizmeti sunmak aslında bir beceri, sanat ve bilgeliktir. Bilgiyi aktarma durumunda olanların daima bilgi almaları, öğretilirken öğrenmeleri zaruridir. Bu sebeple din görevlilerinin bir vasfı da iyi bir araştırmacı ve okuyucu olmalarıdır. Yeni fikirlere açık, yeni bilim ve disiplinleri takip eden, aynı anda kendi yetenekleri ve imkânların» keşfedebilen görevliler, başkaların» da keşfedebilirler.

Prof. Dr. Mahmut Kaya

Din hizmetinin çağımız insanı için “hayati yardım” a dönüşürülmesi hedefine ulaşmak için atılması gereken adımların başında bu hedefe ulaşmanın bir ihtiyaç olduğuna inanan görevliler yetiştirmek gerekmektedir.

Kendi anılam haritalarını kendi kök paradigmaları doğrultusunda ortaya koyabilen, bugünün dünyasını okuyabilen, kendisiyle ve toplumuyla barışık gönül ehli hizmetliler inancından ve vatanlarına duydukları sevdadan aldıkları güçle yeni durumlarla karşılaşabildiklerinde yeni yardım yolları bulacakları kanaatindeyim.

Bilindiği gibi insanlığın binlerce yıldan beri idealize edip geliştirdiği manevî, ahlâkî ve insanî değerler modern çağda derin yaralar aldı. Adı ve niteliği ne olursa olsun, materyalist ve hedonist dünya görüşünden beslenen ve maddeden azamî haz alma duygusuyla şaha kalkan insan ihtirası, aile ve toplum hayatımızda büyük tahribata yol açtı. Bunun sonucu olarak bir karabasan gibi insanlığın üstüne çöken evrensel bunalım ve gerilimler karşısında çağdaş bilimin, sanat ve felsefenin yapacağı pek fazla bir şey olmadı artık anlaşılıyor bulunmaktadırlar. Geriye insanlığın sınırsız bir tek kurum kalıyor ki, o da dindir. Bu gerçeğe hareketle:

a) Her düzeydeki din görevlisi, toplu peygamberler gibi, insanlığın vicdanının derinliklerinde hissedilen ve problemlerinin çözümüne yardımcı olmayı varlık nedeni bilesen yükselecek bir idrak ve ideal sahibi olmalı. Bu kutsal görevin hakkını verebilmenin yolu, çağın doğru okumaktan ve insanın bütün boyutlarıyla iyi tanımaktan geçmektedir. Çinde görev yaptığımız toplumu ve sorunlarını yakından tanımayan ve insanın iç dünyasını keşfedemeyen, onun güç ve zafını iyi tespit

edemeyen bir din görevlisinin cemaatine bir şey vermesi düştürülemez.

b) Psikolojik olarak cemaat, mihraba geçen, minber ve kürsüye çıkan din görevlisini kendisinden daha bilgili, daha görgülü, daha anlayışlı, ahlâk ve davranışının daha mükemmel olmasına ister ki, bu onun en doğal hakkıdır. Sıfat, makam ve mevkii ne olursa olsun kişi, kendisinden daha üstün olmayan bir din görevlisinin şahsına saygı duymadığı gibi söylediklerine de değer vermez. Bu yüzden din görevlisi hiçbir zaman bildikleriyle yetinmeyip çok okuyan, araştırılan, bildiklerini yeni baştan sorgulayan, öz eleştiri yapacak kadar kendine güvenen bir kişiyle sahip olmalı.

c) Günümüzde din adamı, görevi dışında en çok zamana sahip olma gibi bir avantajı elinde bulundurmaktadır. Dinî ilimler sahasında yetişmesini sağlayacak tefsir, hadis, siyer ve kelâm alanlarındaki Klâsik literatür bugün için büyük ölçüde Türkçe’ye çevrilmiş bulunmaktadır.

Bunların yanı sıra modern araştırmalara ulaşma imkânına sahip olan din görevlisi için artık hiçbir mazeret kalmamıştır. “ki günü birbirine eşit olan aldanmıştır” hadisini cemaate anlatan din görevlisi, kendisini de hesaba katarak aldanarlardan olup olmadığının düşünmelidir. Ayrıca, bir din görevlisi dinî ilimlerin yanında din psikolojisi, din sosyolojisi, din felsefesi ve dinler tarihi alanlarındaki yayınları mutlaka takip etmelidir. Aksi halde arkasındaki cemaatin ve yaşadığı çağın gerisinde kalma tehlikesi ile karşı karşıyadır.

d) İlahî vahyin tercümanlığı ve sözcülüğünü yapmak yükümlülüğünde olan din görevlisi, Kur’an’ın belagat ve icazının yansıtılması için kendi ana dilinin belagatına yani söyleme sanatına vâkıf olmalı; va’z ve hutbedeki konuşmalarında kendisinden ve bilgisinden emin bir tarzda, söylediği

her cümle ok gibi hedefini bulmal› ve dinleyenlerin gönlünde fırtınalar ve ilâhî esintiler meydana getirmeli. Bu duygularla camiden ayrılan cemaat, Müslüman olmanın hazzın› bütün benliğinde duyarak bir sonraki vaaz› iştıyakla bekleyebilmeli.

e) Toplumumuzda hangi hizip, klik, cemaat veya tarikat-tan olursa olsun, din görevlisi herkesime eşit mesafede bulunmak zorunda olduğunu hatırdan çıkarmamal›. Peygamberi bir anlayışla gönlünü herkese açmal› ve herkesin imdadına koşan bir iyilik meleği olmaya çalışmal›. Bu zor işi başarılabilmek için benlik duygusunu yenerak hiçbir şeyi şahsiyet meselesi yapmamal› ve olumsuz bir tepki ile karşılaştığında asla öfkelenmemeli, “öfke”yi sözlüğünden silmelidir.

.....

Söyleşi:

**DİYANET ŞİLER< BAŞKAN YARDIMCISI
PROF. DR. MUHAMMET ŞEVK< AYDIN
<LE DİN EĞİTİM< VE
DİN HİZMETLERİNDE YEN< AÇILIMLAR,
YEN< UFUKLAR ÜZERİNE...***

Hayrullah Köken

Diyaret şileri Başkanlığı, son yıllarda din hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi ve din eğitiminde verimliliğin artırılması üzerine hummalı çalışmalar yapıyor. İlahiyat fakültelerinden öğretim üyeleri, eğitimciler ve kendi elemanlarıyla sık sık toplantılar gerçekleştiriyor; konunun teorik ve pratik çerçevesini çizmek için bir yol haritası çıkartmaya çalışıyor. Başkanlığın topluma sunduğu din hizmetlerinin daha etkin ve verimli hâle getirilebilmesi için elde edilen sonuçlar hizmetlerine yansıtacak projeler, programlar geliştiriyor. Konuyla ilgili gelişmeleri ve çalışmalar öğrenmek üzere Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın'ın katışın› çaldık. Hocamız konu ile ilgili bütün sorularımıza cevapladı.

Sayın Hocam! Başkanlığımızın toplumumuza sunduğu hizmetlerin, din eğitimi ve din görevlisinin niteliğini yükseltmek, halkımıza daha sağlıklı din hizmeti sunabilmek için yoğun çalışmada içinde olduğunuzu biliyoruz. Bu çalışmalarınız başlıklar altında sıralamanız mümkün mü?

* Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 172, Yılı: Nisan-2005, s. 26-29.

Bilindiği gibi Başkanlarımız, ilgili yasa gereği, «slâm dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla ilgili işleri yürütme, din konusunda toplumu aydınlatma ve ibadet yerlerini yönetmele görevlidir. Bunu, merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatı ile çeşitli hizmet sınıflarında görev yapan toplam 70 bin civarında personelle yerine getirmektedir. Görüldüğü üzere yasanın belirlediği aydınlatma görevi, Başkanlıkça din eğitimi faaliyeti yaplması» içermektedir. Örgün din eğitimi, zorunlu olarak okullarda yapıldığı için Başkanlarımız yaygın din eğitimi görevini üstlenmiştir.

Diyanet «leri Başkanlık», yürütmekle yükümlü olduğu yaygın din eğitimi etkinliklerini; camilerde vaaz ve hutbelerle, cami dışında çeşitli dinî konularda düzenlenen konferans ve panellerle, Kur'an kurslarında yürütülen eğitim ve öğretimle, toplumun bütün kesimlerine yönelik sesli ve görüntülü yayınlar aracılığıyla, yerine getirmeye çalışmaktadır.

Bugünlerde Diyanet «leri Başkanlığının yeniden yapılandırılması» konusu çeşitli vesilelerle gündeme getirilmektedir. Derişen nedir? Hizmet anlayış veya niteliği midir, yoksa çağın şartları gereği yöntemler mi derişmektedir? Konuya dinî ve sosyal açıdan nasıl bir yorum getiriyorsunuz?

Bilim ve teknolojide, buna bağlı olarak eğitim ve öğretim alanlarında süregelen gelişmenin önemli bir ivme kazandığı günümüzde, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızlı bir toplumsal derişme süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, bütün toplumsal hizmetlerin yanı sıra din hizmetlerinde, yaygın din eğitimi etkinliklerinde de önemli bir dönüşümü ve onların yeniden tasarlanmasını zorunlu kılmaktadır. Başkanlarımız açısından bu dönüşümün ve yeniden yapılanmanın hedefi, topluma sunulan yaygın din eğitimi ve din hizmetlerinin, günümüz birey ve toplumunun beklentilerini karşılayacak dü-

zeyde, etkin ve verimli bir biçimde üretilmesinin yürütülmesinin sağlanmasıdır.

Bugünlerde Başkanlığın yeniden yapılandırılması» konusunun her kesim tarafından dillendirildiği ve bu konunun ülkedeki gündeminin önemli bir maddesini oluşturduğu görülmektedir. Diyanet «leri Başkanlığının yapış, işleyişi, konumu üzerinde yeniden düşünmenin yararlı olacağını» ilke olarak benimsemekle birlikte, mevcut yapı içinde de çok şey yapılabileceğini düşünüyor ve bu anlayışla çalışıyor; projeler ürettiyor. Kısa, orta ve uzun vadeli projelerimizi bir bir uygulamaya koyma çabasındayız. Sorunlara makul, gerçekçi, kendi içinde ve ülke gerçekleriyle tutarlı, uygulanabilir, ihtiyaçlarımızı karşılayıcı, bilimsel çözümler üretilmesine özen göstermekteyiz. Bu çerçevede Başkanlığımızca eğitime ilişkin çalışmalar;

1) yaygın din eğitiminin geliştirilmesine yönelik çalışmalar ve

2) personelin eğitimiyle ilgili çalışmalar olarak iki başlık altında toplayabiliriz.

.....

Efendim, bildiğiniz gibi Başkanlığımızın hizmet alanlarından biri de Kur'an kurslarıdır. Kur'an kurslarında sürdürülen yaygın din eğitiminin geliştirilmesi, daha etkin ve verimli bir düzeye çıkarılması amacıyla çalışmalar yapılmaz» biliyoruz. Nasıl bir Kur'an kursu ve Kur'an kurslarında nasıl bir eğitim ve öğretim metodu amaçlamaktasınız?

Bu konuda yapacaklarımız, iki maddede özetleyebiliriz:

1) Kur'an kursu binaların fizikî durumlarının düzeltilmesi ve

2) buralarda yapılan eğitimin niteliğinin geliştirilmesi.

Kur'an kursu binalarının bir kısmı çağdaş eğitim ve öğretimin sürdürülmesine yeterince elverişli değildir. Oysa fiziki çevrenin birey üzerinde editsel etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan söz konusu kurslara ait binaların fiziki durumlarının iyileştirilmesine, çağdaş bir yapıya/görünüme kavuşturulup eğitim ve öğretime daha elverişli hale getirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Kafam›zdaki nasıl bir Kur'an kursudur? ‹nsana kendini, yaratıc›s› ile ilişkisini tanıtmay›, bütün varlıklarla anlamlı ve amaçlı bir bütün oluşturduğu bilincini kazandırmay›, insana hürriyetinin ve sorumluluğunun farkına vardırmay›, bireye kendi davranışlarını yakından izleme ve hatalarını düzeltme alışkanlığ› kazandırmay›, Kur'an› yüzünden okuma becerisini sağlamay›, ihtiyaç duyulan temel dinî bilgileri bireye öğretmeyi ve onların davranışa dönüştürmeyi, eğitim ve öğretime uygun mekânlara ve donan›ma sahip olmay›, öğrenme ve öğretime sürecinde bireyin sorun çözüme yeteneğini geliştirecek yöntemleri işe koşmay›; hocasını, alanında yete- li bir uzman kılmay›, çağın iletişim imkânlarından yararlan- may› hedefleyen bir Kur'an kursu...

Kur'an kurslarında sürdürülen yaygın din eğitiminin geliştirilmesi, daha etkin ve verimli bir düzeye çıkartılması amacıyla şu çalışmalar başlatmış bulunuyoruz:

- 1) Öğretim programlarının geliştirilmesi,
- 2) Ders materyallerinin hazırlanması,
- 3) Kurs binalarının fizikî durumlarının iyileştirilmesi ve
- 4) Kur'an kursu öğrencilerinin eğitimlerine yönelik hizmet içi eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi.

Sayın Hocam, sözün burasında millî, manevî, ahlâkî, kültürel ve sanatsal değerlere önem veren, Kur'an kursu öğretim

programlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalardan bahse- der misiniz?

32 hafta süreli Kur'an kurslarında ve yaz Kur'an kursla- rında yürütülen din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin daha etkin ve verimli hale getirilmesi için yapılması gereken çalış- malar arasında, bu kurslarda takip edilen öğretim program- larının çağdaş, bilimsel program geliştirme anlayışına uygun olarak geliştirilmesi, birinci derecede önemli ve öncelikli olan bir çalışma olarak görülmüştür. Bu sebeple din eğitimi ala- rında uzman akademisyenlerden, tecrübeli Kur'an kursu ö- reticilerinden ve merkezdeki ilgili uzmanlardan oluşan bir komisyon kurularak Kur'an kurslarında uygulanan öğretim programı geliştirilmiş ve 2004-2005 öğretim yılında uygula- maya konulmuştur.

Bilimsel program geliştirme ilkeleri doğrultusunda geliştiri- len bu program, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm- de; programın gerekçesi, temel yaklaşım›, felsefesi, genel amaç› ile öğrenme ve öğretime sürecinde uyulması gereken il- keler açıklanmış; ikinci bölümde Kur'an-ı Kerim, itikat, iba- det ve ahlâk derslerine ait müfredata yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise; plân kavram› üzerinde kısa ve öz bilgilerden sonra yıllık plân, ünite plân›, günlük ders plân› örnekleri ve- rilmiş, ayrıca her ders için örnek ders işlenişi sunulmuştur.

Bu programda öğretmeni değil, öğrenciyi ve sorunları merkeze alan; öğrenme ve öğretime sürecinde öğrenenlerin gelişimlerini bir bütün olarak dikkate alan; öğrenen merkez- li yöntem ve teknikleri kullanmay› öngören; hedef olarak millî eğitimimizin temel amaçlarının yanı sıra; anlayan, araş- tıran, sorgulayan, yorumlayan, haklarını ve sorumlulukları- nı bilen, çevresiyle uyumlu, işbirlikçi yapan, millî, manevî, ah- lâkî, kültürel ve sanatsal değerlere önem veren bireyi yetiştir-

meyi hedefleyen; değerlendirme açısından ise ürünü değil, süreci ön plâna çıkaran; bireysel farklılıklara göre ölçme ve değerlendirilmeyi temel kabul eden ve çerçeve-esnek öğretim programı anlayışı benimsenmiştir.

«yi bir programa sahip olmak gerekli, ama yeterli değildir. Asıl önemli olan onun etkin ve verimli biçimde uygulanmasıdır. Şte bu noktada, Kur'an kursu öğrencilerinin yeterli bilgi ve beceri donanımına sahip olmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple öğrencilere program tanıtmaya, nasıl uygulanacağı konusunda bilgilendirme seminerlerini hemen başlatmak ve bu seminerler hâlen devam etmektedir. Ayrıca hem aday öğrenciler, hem de görevdekiler için hizmet içi eğitim programları geliştirdik ve bunları yakında uygulamaya koyacağız.»

Yaz Kur'an kurslarının öğretim programına gelince, zamanın yetersizliği sebebiyle ilk aşamada bunun daha etkin ve verimli uygulanmasına yönelik ilkeler geliştirilerek 2004 yılında son defa uygulanması sağlanmış oldu. Alandan toplanan veriler değerlendirildi. Değerlendirmeler ışığında söz konusu program bilimsel ölçütlere göre geliştirmek için hazırlık çalışmaları devam etmektedir. «lerinde bütün kurslar için düşündüğümüz "kur sistemi" ne, yaz Kur'an kurslarıyla başlamak istiyoruz. Sözü edilen program geliştirme çalışmaları buna göre yürütülecektir.

Hocam, bildiğiniz gibi hizmetin odak noktası o hizmeti verecek personeldir. Yetiştirilmiş personel bulunamazsa plân, program, materyal ve yöntemler ne kadar güzel olursa olsun bu hizmeti verecek personeli çabın donanımına göre eğitim tip, motive edip, kalitesini artırmadıkça hizmetten verim alamayacağı açıktır. En zor eğitim de yetiştirmek değildir. Bu bağlamda personelin eğitim ile ilgili çalışmalarınız nelerdir?

Yaygın din eğitiminin geliştirilmesi yönünde yapılan çalışmalarardan istenilen düzeyde verimin alınması, şüphesiz gerekli bilgi ve beceriyle donatılmış nitelikli personelle mümkündür. Her tür eğitimde standartlar, uygulamaların düşüncesi ve eylemlerine göre oluşmakta ve gelişmektedir. Eğitim alanında değişimi öngören her projenin, işe öğrencilerde/uygulayıcılarda değişimi/dönüşümü gerçekleştirmekle başlaması ön şarttır. Aksi takdirde o değişim projesinin tahakkuku hayal olur. Bu yüzden az önce söylediğim bütün hizmetlerde belirlenen amaçlara ulaşmak için öncelikle onları gerçekleştirecek bilgi ve beceri donanımına sahip kalifiye elemanlar elde etmek gerekmektedir.

Başkanımız, bu gerçeğin farkında olduğundan, bu tür çalışmalarını öncelemektedir. Nitekim etkin, verimli ve sistemli bir personel eğitiminin çarşadaş, bilimsel bir zihniyetle hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalar başlatılmış ve bunlar devam etmektedir.

Din görevlisinin nitelikleri, bu süreçlerin niteliğini büyük ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla bugünün din görevlisinin, bu görevleri yapabilecek yeterliklerle donanmış olması gerekir.

Bugünün din görevlileri hangi yeterliklere sahip olmalıdır? Her şeyden önce bunların tespit edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Niçin önce yeterlikler? Yeterlik, bütün çalışmaların temel hareket noktası ve yapılanların mantık bütünlüğünü içinde yapılımasının anahtarıdır. Yeterlikler;

- Din görevlilerinin seçimi,
- Din görevlilerinin hizmet öncesi eğitimi,
- Din görevlilerinin denetlenmesi ve performanslarının değerlendirilmesi,

- Din görevlilerinin hizmet içi eğitimleri,
- Din görevlilerinin kendilerini geliştirmesi vb. etkinliklerle kılavuzluk eder.

Yeterlilikler çok açık şekilde belirlenerek meslek standartlarının oluşturulması sağlanacaktır. Bu gerçekleştirilmediği takdirde, personelle ilgili düzenlenecek her etkinlik, yapılacak her işlem, tesadüften, gelişmişlikten ve keyiflilikten uzak olmaz. Onun için bünyesinde görev yapan personelin yeterliliklerini açık seçik belirleyerek hizmet standartlarının oluşturulmayan bir kurumun başarısı olma şansı yüksek değildir.

Ne var ki, böylesine merkezî işleve sahip olan yeterlilikler konusunda gereken çalışmalar şimdiye kadar yapılmış değildir. Bazı âliyat Fakülteleri, Başkanlarımız bünyesinde görev yapabilecek öğrencileri yetiştirmek üzere programlarında kısmen düzenlemelere gitmiştir. Hatta din görevlisi yetiştirmeye ilgili bölümler açma konusunda önemli bilimsel çalışmalar da yapılmıştır. Ne var ki, üzerinde uzlaşılmış ve belirlenmiş din görevlisi yeterlik şartları belirlenmemiştir. Bu yüzden ilk olarak görevlilerin yeterlik şartları belirleme çalışması başlatılmış ve böylece bir ilke imza atılmıştır. Şimdilik müftü, vaiz, din hizmetleri uzmanı, Kur'an kursu öğreticisi ve imam-hatipin yeterlik şartları belirlenmiştir.

Elbette bütün bu çalışmaların hedefinde ideal bir din görevlisi ve onun verdiği din hizmeti vardır. Sayın Diyanet Şerhleri Başkanımız da konuşmalarında hep aynı konuya vurgu yaparak "yaşadık çağın ihtiyaçları" gören, çağın aktarıcı yönü bilen bir din görevlisi" hedeflediklerini belirtmektedir. Sayın Hocam, size göre ideal bir din görevlisi nasıl olmalıdır?

Bizlere Hz. Peygambere vâris olma payesi verilmiştir. Din hizmeti veren insanlar olarak bu emaneti iyi muhafaza etme-

liyiz ve din hizmeti sorumluluğunu 24 saat omuzlarımızda hissetmeliyiz.

Gerçekten onurlu, şerefli ve çok değerli bir görevi ifa ediyoruz. Sorumluluk bilinciyle hareket etmemiz gerekir. Çünkü bizler 14 asırlık bir miras temsil ediyoruz ve içinde yaşadığımız çağın ihtiyaç ve sorunları bilip onlara yönelik çözümler üretme sorumluluğunu taşıyoruz. Dolayısıyla sıradan insanlar değiliz. Dinimizi çağın gereklerini göz önünde bulundurarak anlamamız ve yorumlamamız gerekir. Bunu ilayıkıyla yerine getirmek çok iyi bir bilgi, beceri ve ahlak donanımına sahip olmayı gerektirmektedir.

Kıssacası camiyi evi gibi gören, din hizmetini 24 saat veren, görev aşkıyla dolu, çağın ihtiyaçlarına göre kendini yenileyen, geliştiren, etrafına barış ve sevgi dağıtan, sözü ve sohbetiyle insanlara serinlik verip, insanlarımızı yüce dinimizin ortak paydasında buluşturan, herkesi kucaklayan, ahlak eksenli bir din hizmeti veren din görevlileri ideal görevlilerdir.

Çağımızın din görevlilerini yetiştirmek hususunda hizmete hazırlık ve hizmet içi programların geliştirilmesi bulunuyoruz. Bu programlarla görevlerimizin başta hazırladığımız söylediğimiz yeterliklere sahip kılınması amaçlanmaktadır.

boyutu yanında; aklı sahibi insanlar muhatap alarak, onlar her iki dünyada huzura ve mutluluğa ulaştırmak gibi önemli bir hedefi vardır.

Bilim ve tarih ışığında din olgusuna baktığımız zaman onun bir müessesesi olarak toplumsal hayatta yer aldığını görüyoruz. Bilindiği gibi bu kurumun Osmanlı Devleti'ndeki adı, "Şeyhülislamlık"; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki karşılığı ise, "Diyanet İşleri Başkanlığı"dır. Osmanlı Devleti'nde bu makamın sosyal statüsü ve aktivite bakımından önemli bir yeri vardır. Şeyhülislamlık, ilmiye sınıfının başı sayılırdı. Bu yüzden padişahlar; şeyhülislamları, 1600 yılına kadar "kayd-ı hayat" ile atamışlardır. Onlar ayakta karşılar ve aynı konumda uurlarlardı. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra bu kurum, 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı kanunla "Diyanet İşleri Reisi" ismiyle yönetilmeye başlanmıştır. Görev ve fonksiyon itibarıyla, bu iki kurum arasında önemli benzerlikler vardır. Diyanet Reisi, 23/03/1950 gün ve 5634 sayılı kanun ile bazı yeniliklere kavuşmuş ve ismi "Diyanet İşleri Başkanlığı" olarak değiştirilmiştir. On bir yıl sonra hazırlanan 1961 Anayasası'nda da Genel Kurul'da 633 sayılı teklif kanunu ile görev alan ve başlı birimler biraz daha detaylandırılmıştır.

1982 Anayasası'nda da yine Genel Kurul'da 633 sayılı kanunla benimsenmiş ve laiklik ilkesi doğrultusunda bütün siyasî görüş ve düşüncenin dışında kalarak milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinen bir fonksiyon yüklenmiştir.

Bugün 81 yıllık geçmişi olan Diyanet İşleri Başkanlığı 90 bin kadrosu ile yurt içinde ve yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın din hizmeti sunmaya çalışmaktadır.

Küreselleşme sürecine rağmen 21. asrın başında da dini

Söyleşi: DİYANET İŞLERİ BAŞKAN YARDIMCISI DOÇ.DR. FAKRET KARAMAN İLE DİN HİZMETLERİNDE YENİ ARAYIŞLAR ÜZERİNE *

Dr. Yüksel Salman

Dinin bir ihtiyaç olduğu öteden beri herkeşe kabul edilmektedir. İslam kültüründe din hizmeti başından beri kendini bu işe adanmış kimseler ve belli kurumlar tarafından yürütülmektedir. Günümüzde toplumun bu ihtiyacı, anayasal bir kuruluş olan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanmaktadır. Bu bağlamda, din hizmetlerinin kurumsallaşmasının günümüz şartları çerçevesinde hangi toplumsal dinamikler veya parametreler üzerinden değerlendirilmeye gerektiriyor?

Teşekkür ederim. Sizin de ifade ettiğiniz gibi din; ilk insanla birlikte tarih gündeminde yerini alan bir kurumdur. Yüce Allah onu, insanın yapısına, kendisiyle ilişki kurmaya yöneltecek bir "asli duygu" olarak yerleştirmiştir. Batılı yazar Ronald'in da dediği gibi "insan her zaman kutsal ve kutsallıktır" düşünmüştür. Çünkü dinin hayata yansayan yüzü olan kutsallık, tarih boyunca yüce ideallerin kaynağı olmuştur. İnsanın ruh, karakter, kimlik, kültür ve ahlak değerlerinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Çünkü dinin ilâhî

* Diyanet Aylık Dergi, Sayı: 171, Yılı: Mart 2005, s. 34-37.

değerler, insanın barış, huzur ve mutluluğu için bir ümit kaynağı olmaya devam etmektedir. Şüphesiz ki bu dinlerin Allah katında en son, mükemmel ve evrensel olan İslam dinidir. Ne var ki, günümüzde dünyanın bazı bölgelerinde yaşanan gerilim ve şiddetin din merkezli olduğu imajı verilmektedir. Oysaki din, insanların davranışlarını disipline eden ve mutluluğunu hedef alan yüce değerleri içermektedir. Özellikle İslam'ın özünde cins, renk, dil ve sınıf ayrımı söz konusu değildir. Tersine İslam, bütün insanlığı kucaklayan barış, güven ve huzur merkezli bir dindir.

AB'ye tam üyelik süreci Başkanlığın önüne yeni ufuklar ve sorumluluklar açacağı benziyor. 150-200 yıllık batılılaşma projesi fiilen başlamış bulunuyor. Eğer bu süreçte çağdaş dünyanın mantığını kavrayamaz ve gereğini yerine getiremezsek, büyük zorluklarla karşılaşacağımız kesindir. Buna ilave olarak, Türkiye'nin dindarlık modelinin bütün dünya tarafından da yakından mercek altına alındığı gözlenmektedir. Bu olaylar ışığında Başkanlık ne gibi çalışmalar yapıyor?

Gerçekten önemli bir konuya işaret ettiniz. Son çeyrek yüzyılda, dünyada önemli değişiklikler olmaktadır. Bu değişimlerin ve gelişmelerin başında; Avrupa Birliği'ne üye olan veya aday üye olup sırasını bekleyen ülkelerin konumu gelmektedir. Türkiye de, 17 Aralık 2004 tarihinde Avrupa topluluğuna aday ülke olarak kabul edilmiştir. Doğu ve batı türleri açısından bu önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim basın yayın kurumları, anket ve araştırma merkezleri de bu olay dünya gündeminin ilk sırasına taşınmıştır. Oysaki hiçbir Avrupa ve Balkan ülkesinin aday üyesi, bu düzeyde yanıtı vermemiştir. Konu bir bütün olarak ele alındığında; ülkemiz açısından bu üyeliğin omurgası; öncelikli olarak siyasi, tarihî ve ekonomik ilişkilerin oluşturulması söylenebilir.

Ancak bu süreçte karşılaşılabilecek dinî, sosyal, kültür ve uyum ile ilgili konuların büyük bir kısmı doğrudan Diyanet İşleri Başkanlığına ilgilendirmektedir. Aslında yukarıda da ifade edildiği gibi, Başkanlığımız 30-40 yıldan beri bu ülkelere çalışmak amacıyla giden vatandaşlarımızı inanca, ibadet ve diğer konularda yardımcı olmak üzere önemli bir çalışmaya başlatmış bulunmaktadır. Nitekim bu çalışmalarımızın büyük bir bölümü AB ülkeleri tarafından da bilinmektedir. Hatta bu amaçla hazırlanan bazı raporlarda Başkanlığımıza olumlu atıflar bile yapılmıştır. Nitekim bir müddet önce "TIME" dergisi de; "Avrupa'da İslam" > kapak konusu yaparak batı ülkelerinde yaşayan Müslüman nüfusun artışına dikkat çekmişti. Bu dergiye yansayan bilgiye göre, Avrupa'da 20 milyon civarında Müslüman yaşamaktadır. Bunların büyük bir kısmı inançlarını batının özgürlükçü yapısıyla bağdaştırılmayı başararak "Euro İslam" kavramının gündeme gelmesine zemin hazırlamaktadır. Bu olumlu yaklaşım, dünya barışından son derece önemlidir.

Ülkemizin Avrupa ile olan yakınlık arzusu, Tanzimat sonrası dönemde ve Meşrutiyet yıllarında fikri ve ameli düzeyde başlamıştır. Günün tartışmaları daha çok bilim ve teknoloji alanı ile toplumsal konularda yoğunlaşmıştır. Mehmed Akif de gücünü bilim ve sanattan alan bir modernleşmenin mümkün olabileceğini şu mısralarla dile getirmiştir:

"Alınz ilmini Garbın, alınz san'atın

Veriniz hem de mesainize son sür'atini,

Çünkü kabil deşil artk yaşamak bunlarsız,

Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin, yalnız

....

Bütün edvâr-ı terakkiyi yarıp geçmek için

Kendi mahiyet-i ruhiyeniz olsun kılavuz."

Göröldüü gibi bir asr önce "batılaşma" olarak yapılan tartışmalar; günümüzde kısmi değişiklikler ve gelişmelerle, AB tartışmalarına dönüşmüştür. Esasen bu tartışma ve endişeler tek taraflı da olmamıştır. Benzer tepkiler Avrupalılar tarafından da sıkça gündeme getirilmektedir. Hatta Türkiye'nin AB üyelisini tescil için referandum önerenler bile vardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı; AB sürecinde de plânlı ve programlı çalışmalarına devam etmek zorundadır. Çünkü Başkanlığın hizmet geleneği, bilgi, tecrübe ve hoşgörüyü dayandırmaktadır. İslâm bilginleri, daima toplumsal düzeni ve kamuoyu istikrarını belli bir kıvamda tutmaya özen göstermişlerdir. Zira sarsılabilir bilgi demek hurafelerle, yanlışlıklarla, cehaletle ve din adına yapılan istismarlarla mücadele etmek demektir. Dini ve dindarı gerilimin, şiddetin ve kavganın kaynağı ve sebebi olmaktan kurtarmaktır. Buna göre Başkanlığımız sahip olduğu bilgi ve kazanımları dikkate alarak AB sürecinde toplumsal barışa katkıda bulunabilmek için imkânlarını gözden geçirmelidir. Bu amaçla yabancı dil öğrenimine, yurt dışına gönderilecek görevlilerin eğitimine ve yabancı hizmetlerine ağırlık vermelidir.

.....